

Борис Кузик
Василь Білошапка

ГОЛОВКІВКА - СЕРЦЕ ХОЛОДНОГО ЯРУ

Чигирин, 2004

ББК 63.3(4УКР-4ЧЕРК)я2
К89

У книзі Бориса Кузика та Василя Білошапки “Головківка – серце Холодного яру” міститься розповідь про минуле й сучасне мальовничого села Чигиринського району Черкаської області, з яким пов’язані імена Тараса Шевченка, Івана Фундуклія, Миколи Терещенка, родів Грушевських та Кузиків. Книга багато ілюстрована і буде корисною краєзнавцям, школярам і студентам, всім, хто цікавиться історією Черкащини.

Автори висловлюють щире подяку за допомогу в підготовці книги Валентині Бухтій, Володимирі Бухтію, Галині Кірман, Олександрі Кравченку, Олександрі Сметані.

Використані авторські фото Василя Білошапки, Володимира Бухтія, Олександра Кравченка, Олександра Горшкова, Ігоря Скічка, Володимира Сметани, а також із фондів Народного музею села Головківки Черкаської області, Олександрівського районного краєзнавчого музею Кіровоградської області.

**За благословенням Високопреосвященного Софронія,
архієпископа Черкаського і Канівського**

*Авторське редагування й коректура
Василь Білошапка*

© Б.М.Кузик, В.В.Білошапка, 2004

© Олександр Горшков, комп’ютерний дизайн і цифрове фото

© Друк ДП “Діа-плюс” ВАТ “ОФДП” м.Олександрія Кіровоградської області за участю Смілянського ДВПІ “Тясмин”

**ПРОЕКТ ГЕРБА ТА ПРАПОРА СЕЛА ГОЛОВКІВКИ
ЧИГИРИНСЬКОГО РАЙОНУ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

*Автор проекту – член Всеукраїнського
геральдичного товариства
Василь БІЛОШАПКА*

Нашому землякові Б.М.Кузику

МАМИНІ МАЛЬВИ

*Хоч у місті привітно і гарно,
Та вночі мені сняться садки.
Всі принади міські ваші марні,
Бо в село мої плинуть думки.*

*Я приїду в село, я тут вдома.
Мене стринуть матуся й рідня.
Я люблюсь, як сад наш у яблуках тоне,
Ну, а мальви квітками вітають щодня.*

Приспів:

*Мальви, мальви, ви квіти українські.
Я навіки до вас прикиплю.
Бо найкращі у світі це - квіти з дитинства.
Я так ніжно весь вік вас люблю.*

*А мамині мальви так вірно чекають.
Дорога додому сама приведе.
А мамині мальви мене виглядають
І так добре, як вдома, не буде ніде.*

*А зозуля кує мені роки на вишні,
Щастя й долю матуся дала.
Подарую коханій я мальви розкішні
Запоруку кохання, надії й тепла.*

Приспів:

*Мальви, мальви, ви квіти українські.
Я навіки до вас прикиплю.
Бо найкращі у світі це - квіти з дитинства.
Я так ніжно весь вік вас люблю.*

Катерина Білошапка

ДО НАШИХ ЧИТАЧІВ

А

втори цієї книги – не новачки на ниві краєзнавства. У їх співавторстві побачили світ книги “Олександрівка. Погляд крізь віки”, “У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини”, “Олександрівський меридіан: люди, події, час”, присвячені Олександрівському району Кіровоградської області. Видання одержали схвальну оцінку як спеціалістів, так і преси та читачів. Перша з названих книг у 2002 році удостоєна кіровоградської обласної краєзнавчої премії імені Володимира Ястребова, друга – в 2003 році в 4-й Всеукраїнській доброякційній рейтинговій акції “Книга Року’2002” у номінації “Туристична література” посіла почесне третє місце. Ці видання потрапили у багато країн світу і незримою ниткою поєднали Україну з Європою, Азією, Північною Америкою, Австралією. Міжнародна спільнота більше дізналась про неповторне минуле і бурхливе сучасне регіону в центрі однієї з найбільших держав Європи.

Багатьох необізнаних читачів здивує: що вже все написано про Кіровоградщину і чому ми взяли за краєзнавче видання про окреме село та ще й іншому регіоні? Хочемо відразу запевнити: у майбутньому Кіровоградщина не буде обділена нашою увагою.

Але чи чужі для нас Черкащина, Чигиринський район, село Голоківка?

Ось на цю тему ми й хотіли б поспілкуватись з вами, шановні читачі, перш ніж ви доторкнетесь до тих скарбів, що ми накопали на Черкащині.

У глобалізованому, оповитому інтенетівською

павутиною світі, не існує понять центр, провінція, велике місто, містечко, село. Маститий письменник, неперевершений художник, геніальний вчений здатен стати таким у будь-якій точці земної кулі, аби тільки мав він Божу іскру та прагнув до самовираження, а ще – здатність бачити світ таким, яким його ніхто не бачив. Яблуко (апельсин, банан, кокосовий горіх) може впасти ньютонам і в українському степу, і в російській тайзі, і у пекучій сельві, і в безводній пустелі.

І став таким єдиним і взаємопов'язаним світ не сьогодні, не вчора. Таким він був споконвіку, а кордони між народами, закутки і столиці вигадали люди. Нове, вибачте за банальність, - давно забуте старе.

Не вірите? Тоді поясніть чому Чорний ліс і Шварцвальд однаково називаються в Україні та Німеччині? Ніякий то не збіг. Колись це був єдиний трансєвропейський зелений коридор, знищений людством. Єдина Європа – не винахід наших сучасників.

І слово мама звучить майже однаково в устах багатьох народів. Мама – наша голуба планета. Мама – наша рідна земля. Мама – це та, що породила нас. І немовля, ледве осмисливши світ, виявляється мудрішим за нас. Воно дякує за свою появу тій, котра породила його (Землі, землі, жінці). І не тільки святій земній трійці, а й Святій Трійці Небесній. Дитя ще безгрішне, не зашорене досвідом тисяч людських поколінь. Воно знаходиться біля витоків Буття. До його витоків ми спробуємо вирядити вас і ми за допомогою цієї книги.

Ще у скіфський період в басейні Тясмину склалось племінне об'єднання скіфів-землеробів з центром у Мотронинському городищі. Це протодержавне утворення займало частину сучасних Черкащини і Кіровоградщини. Коли близько 514 року до н.е. перський цар Дарій I Гістасп здійснив великий похід на Скіфію, скіфи відправили з Причорномор'я на північ обози з жінками, майном і худобою. Куди відправили? До Чорного лісу і Холодного Яру. Є така версія.

Саме поблизу цих місць лежить таємничий острів русів, описаний Ібн Русте. Тут знаходили перепоchinoк київські князі після походів на Візантію, хозарів, половців, печенігів. Та й самі походи, власне починались саме тут. Дивного у цьому нічого немає, адже шлях із варягів у греки лежав через сучасну Чигиринщину.

Цей край був форпостом Великого князівства Литовського, лежав на кордоні Київського воєводства Речі Посполитої.

З думкою Чигирина у часи Богдана Хмельницького мушили рахуватись у Варшаві і Києві.

Саме цей край під проводом Максима Залізняка, Івана Гонти, Семена Неживого знову пробудив національний дух українців у ХУІІІ столітті, відстояв православну віру для усїєї України.

Черкащина дала Україні Тараса Шевченка, рід Грушевських, які відіграли важливу роль в історії держави. Холодний Яр під час громадянської війни довгий час був оплотом національно-визвольного руху, відомого під назвою Холодноярська повстанська республіка.

Мотронинський, Медведівський монастирі стали святими місцями для мільйонів українців. Не тільки до Києва, а й сюди ходили на прощу наші пращури. І сьогодні Мотронинський монастир, як у всі часи, є святим місцем для усїєї України. Так само, як і тисячолітній дуб у Холодному Яру в кількох кілометрах від Головкивки.

З Головкивкою, яка в той час лежала у полудневій Київщині, пов'язані славні діяння Івана Фундуклія, Миколи Терещенка. Тут коріння одного з авторів книги Бориса Кузика.

Як бачимо, у всі часи земля, на якій розташована Головкивка, була духовним центром України. Тут лежать витoki буття.

То як про такий край не написати книгу? А надихнув і благословив нас на цю добру справу архієпископ Черкаський і Канівський Софроній, коли у травні нинішнього року відвідав Головкивку і освятив місцевий музей та каплички на честь Святителя Миколая та преподобної Параскеви.

Тож запрошуємо і вас, шановні читачі, поринути у цей чарівний край, оповитий ореолом слави, таємничості, ореолом духовності. Будемо щиро вдячні за відгуки на цю книгу. Надішліть їх у Головкивку до Народного музею села або залиште у музеї, якщо після прочитання у вас виникне бажання побувати в серці Холодного Яру.

*Зі щирою повагою і любов'ю
Борис Кузик
та Василь Білошапка*

КРАЙ СЛАВНИЙ, КОЗАЦЬКИЙ

*Гомонила Україна,
Довго гомонила...*

Тарас Шевченко

Село Головківка знаходиться в Чигиринському районі Черкаської області і її минуле і сучасне тісно пов'язані з Черкасами і Чигирином. Тому, перш ніж розповісти про саме село, коротко зупинимось на історії цих міст.

Адміністративна карта Черкаської області

Герб Черкаської області

П

оходження міста Черкас покрито мороком таємничості. Болтин у своїх примітках на Леклерка відносить походження Черкас до часів панування монголо-татар над Руссю. Баскак Ахмат, що правив князівством Липецьким, пригнічував усіх, не виключаючи ні бояр, ні князів, і завів біля Рильська дві слободи, куди стікалися негідники різного роду, щоб, здобувши його заступництво, грабувати околишні селища. Князь Олег, нащадок давніх володарів чернігівських, поскаржився на те хану Телебузі, і той, давши йому загін монголів, велів розорити слободи Ахматові, що і було виконано. Так пише Карамзін, Болтин, торкнувшись цього предмета в згаданих примітках, додає, що жителі Ахматових слобод були черкаси (українці?), і називалися козаками, що вони бігли до Баскака в Канів і побудували містечко Черкаськ. Якщо звістка ця справедлива, то Черкаси, що іменувалися в старовину Черкаськом, побудовані близько 1284 року.

Невідомо з якого саме часу Черкаськ став називатися Черкасами. Ще 1499 року кримський хан Менглі-Гирей, у своєму листі до великого князя московського Івана III Васильовича зазначав: “ти можеш дістати собі Київ і містечко Черкаськ”.

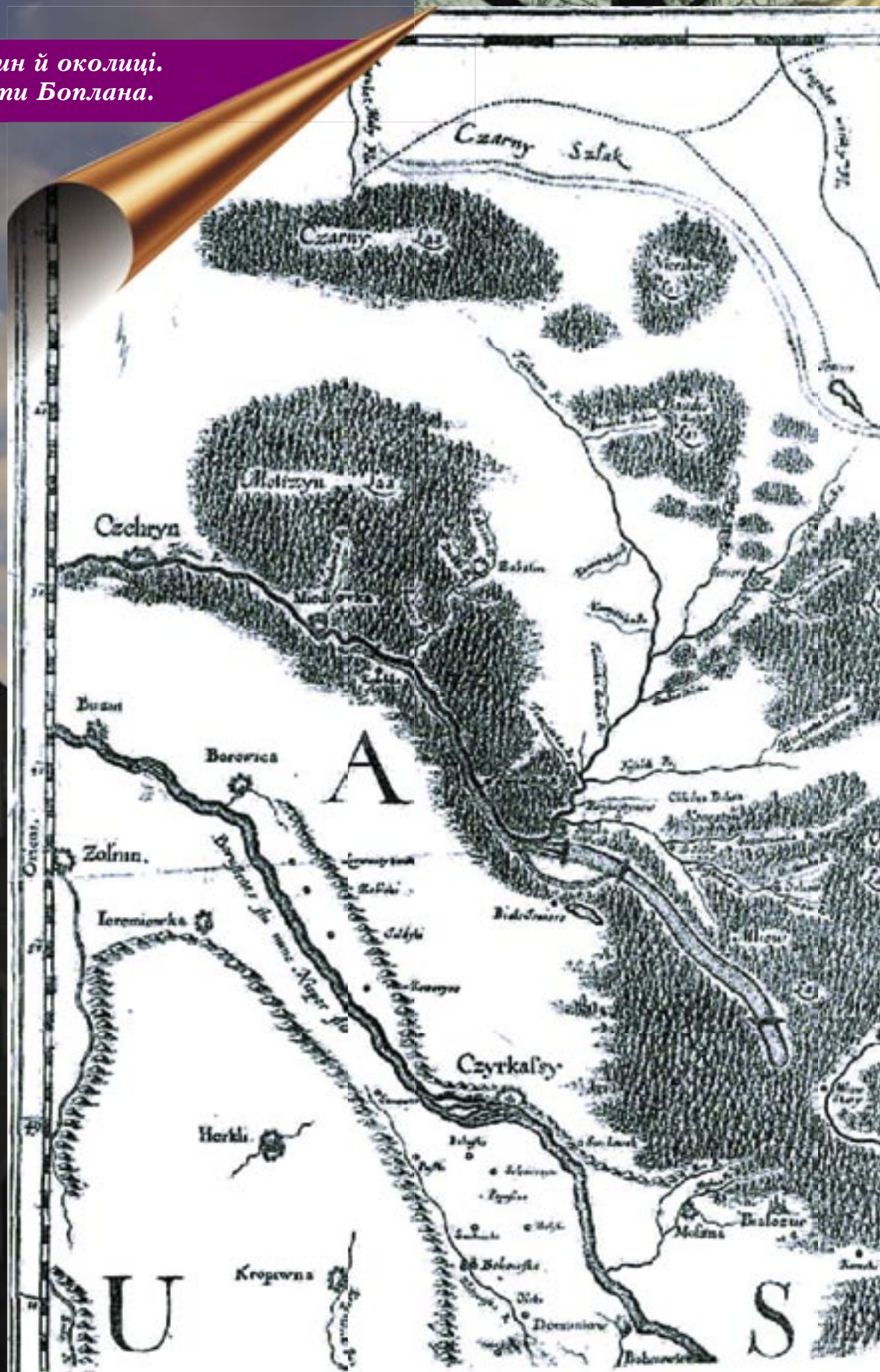
У Книзі великого креслення місто вже називається Черкасами, “а нижче, Мошни чотири милі, на Дніпровий град Черкаси”.

Дехто з дослідників заснування Черкас відносять до татарського періоду і говорять, що це місто побудоване войовничим плем'ям, відомим під загальним своїм ім'ям “чорних клубків чи шапок”. Відомо, що торки, берендеї, печеніги і деякі інші сусідні Київській Русі народи, що жили ниж-

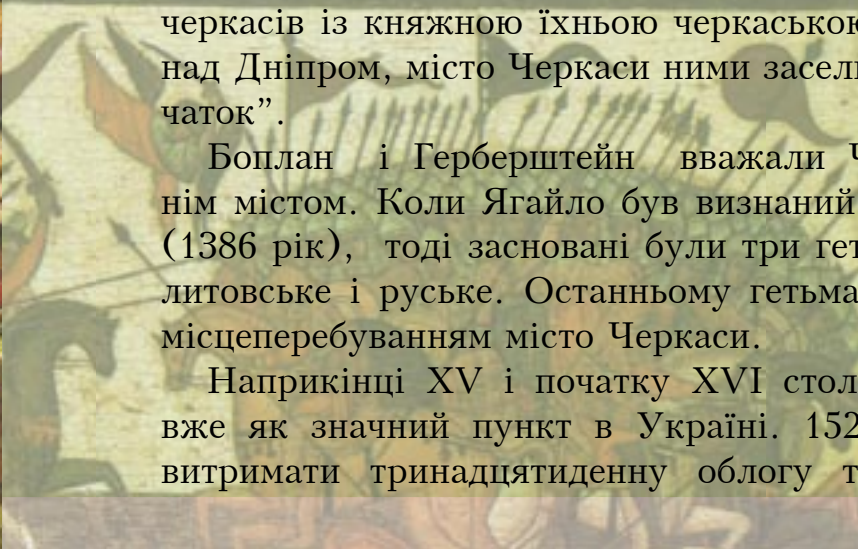
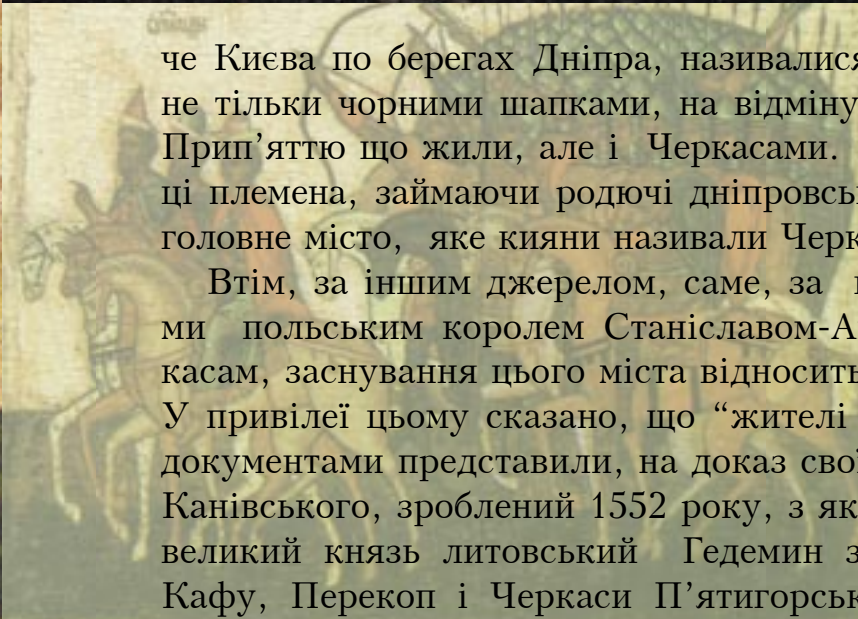
Давньоруський воїн

Чигирин й околиці.
З карти Боплана.

*Черкаський замок
XVI століття.
Фото діорами
А.В.Казанського*

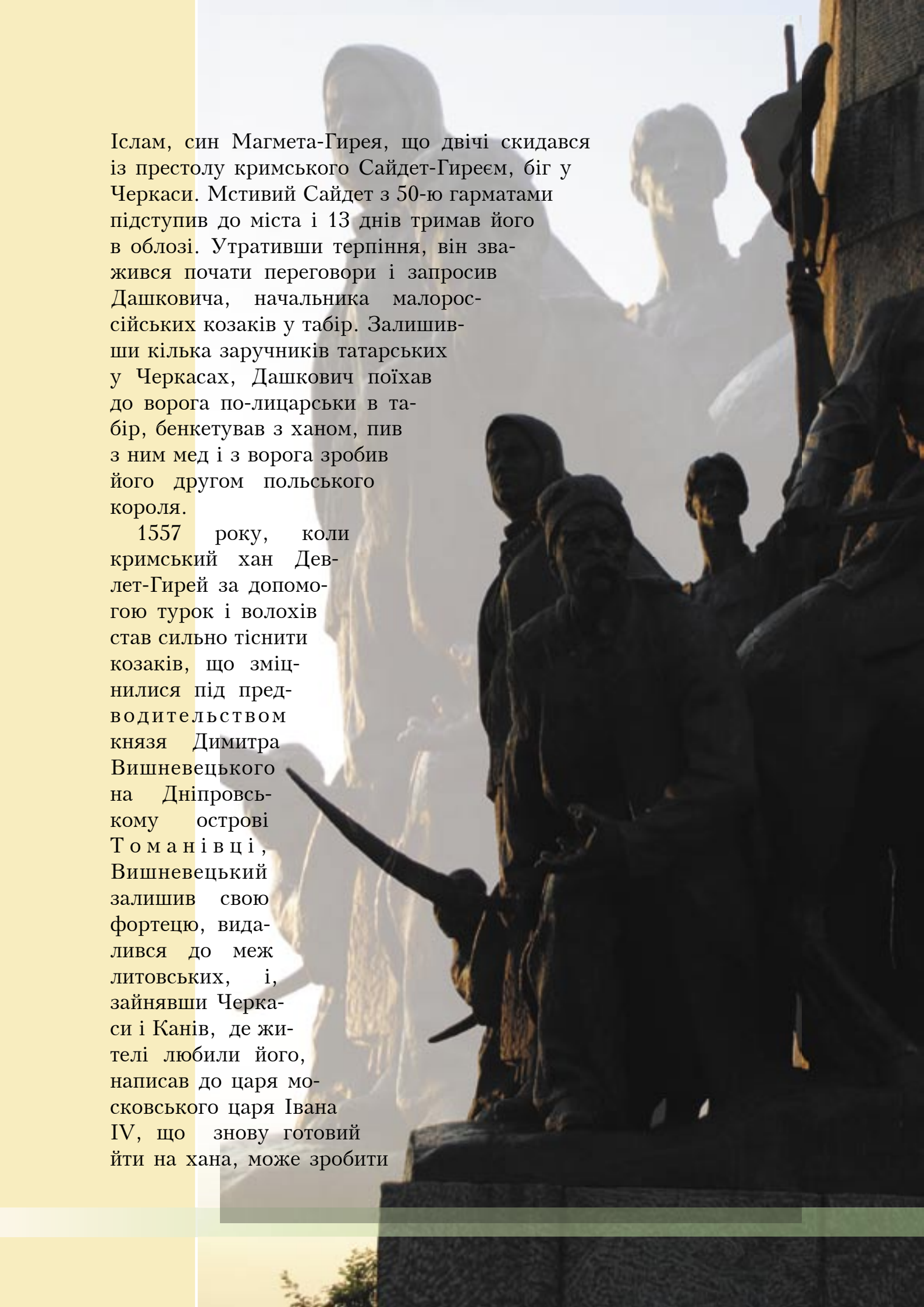

че Києва по берегах Дніпра, називалися в наших літописах не тільки чорними шапками, на відміну від білих, за рікою Прип'яттю що жили, але і Черкасами. Дуже ймовірно, що ці племена, займаючи родючі дніпровські береги, мали своє головне місто, яке кияни називали Черкаськом.

Втім, за іншим джерелом, саме, за привілеями, наданими польським королем Станіславом-Августом місту Черкасам, заснування цього міста відноситься до XIV сторіччя. У привілеї цьому сказано, що “жителі Черкас між іншими документами представили, на доказ своїх прав, опис замка Канівського, зроблений 1552 року, з якого видно, що, коли великий князь литовський Гедемин завоював над морем Кафу, Перекоп і Черкаси П'ятигорські, і привів частину черкасів із княжною їхньою черкаською; тоді, оселивши їх над Дніпром, місто Черкаси ними заселив і поклав йому початок”.

Боплан і Герберштейн вважали Черкаси дуже древнім містом. Коли Ягайло був визнаний польським королем (1386 рік), тоді засновані були три гетьманства: польське, литовське і руське. Останньому гетьману призначене було місцеперебуванням місто Черкаси.

Наприкінці XV і початку XVI століття Черкаси відомі вже як значний пункт в Україні. 1523 року вони могли витримати тринадцятиденну облогу татарського війська.

Іслам, син Магмета-Гирея, що двічі скидався із престолу кримського Сайдет-Гиреєм, біг у Черкаси. Мстивий Сайдет з 50-ю гарматами підступив до міста і 13 днів тримав його в облозі. Утративши терпіння, він зважився почати переговори і запросив Дашковича, начальника малоросійських козаків у табір. Залишивши кілька заручників татарських у Черкасах, Дашкович поїхав до ворога по-лицарськи в табір, бенкетував з ханом, пив з ним мед і з ворога зробив його другом польського короля.

1557 року, коли кримський хан Девлет-Гирей за допомогою турок і волохів став сильно тіснити козаків, що зміцнилися під предводительством князя Димитра Вишневецького на Дніпровському острові Т о м а н і в ц і , Вишневецький залишив свою фортецю, видавився до меж литовських, і, зайнявши Черкаси і Канів, де жителі любили його, написав до царя московського царя Івана IV, що знову готовий йти на хана, може зробити

Росії, як православний, ще важливу послугу: скорити для неї усі південні дніпровські області. Але цар велів повернути Черкаси і Канів королю Сигізмундові Августові.

У травні 1593 року під Черкасами з'явилося двотисячне військо на чолі з керівником селянсько-козацького повстання К.Косинським. Повстанці оточили замок і князь Олександр Вишневецький запросив К.Косинського на переговори, де ватажка підступно вбили.

До часів Богдана Хмельницького Черкаси вважалися головним козацьким містом. У ревізії 1622 року сказано: «міщан послужних у Черкасах 120; податей не платять ніяких; кожний з них зобов'язаний відбувати при старості військову службу на коні і зі зброєю. Будинків козацьких не послужних у місті і по хуторах більше 1000».

1630 року в Черкасах перебував зі своїми загонами повстанців Тарас Федорович (Трясило). Пов'язане місто з іменем й Іван Сулими.

Після битви з Павлом Бутом (Павлюком) Черкаси були спалені поляками в 1637 році. «Я бачив Черкаси в усій красі, - писав Боплан, - коли вони служили головною відсіччю для козаків; але ми спалили це місто 18-го грудня 1637 року».

Коли Хмельницький підняв на Запорожжі повстання проти поляків, коронний гетьман Потоцький рушив проти нього з польським військом, але зима захопила його на дорозі, і він вимушений був зимувати з 1647 по 1648 рік у Черкасах. Навесні уже він вислав звідси козацькі і польські загони під проводом сина свого Стефана проти Хмельницького. Результат битви на Жовтих Водах відомий. Злякавшись успіхів Хмельницького, коронний гетьман відступив до Корсуня. Черкаські козаки, відправлені проти Хмельницького, прийняли його бік і мали великий вплив на долю цієї війни, від якої залежала доля України й Польщі. У той час на чолі Черкаського полку стояв полковник Максим Кривоніс.

Після смерті Хмельницького, який переніс резиденцію гетьмана в Чигирин, Черкаси переходили з рук у руки і кілька разів узяті приступом, розорені і випалені.

Полк Черкаський існував, од-

Козацькі гармати у селі Суботів під Чигирином

*Пам'ятні місця ,
пов'язані з Богданом
Хмельницьким у
селі Суботіві Чигиринського району*

Гетьман України Богдан Хмельницький

нак, доти, поки Росія не уступила правий бік Дніпра Польщі. Тоді тільки розв'язалися руки польських вельмож. Полк негайно ліквідували, а козаків перетворили на селян. У місті Черкасах було відновлене старотство, що негайно було передане для одержання доходів польським вельможам. У місті знаходився замок з гарнізоном, що складався з 50 чоловік реєстрових козаків і 20 чоловік реєстрових, що називалися

“лежнями”. Замок був підкорений гайдамаками під час повстання 1768 року, відомого під назвою Коліївщина.

За розповіддю Харка Цехмистра, Максим Залізник на вороному коні з шаблею на боці і пістолетом за поясом зупинився на майдані біля замку і тепло привітався з черкацанами. Жителі міста тепло вітали повстанців, допомагали їм.

1797 року права сторона Дніпра приєднана до Росії і Черкаси стали повітовим містом, хоч спочатку передбачалося, що адміністративним центром буде Сміла.

Ось який опис міста залишив Леонтій Похилевич, книга якого “Сказання про населені місця Київської губернії” вийшла у 1864 році: “Нині в місті Черкасах вважається жителів обох статей: православних 6660, розкольників 1016, латинствуючих 50, євреїв 740. Всього 8466: з них купців 3-ї гільдії: християн 25, євреїв 57.

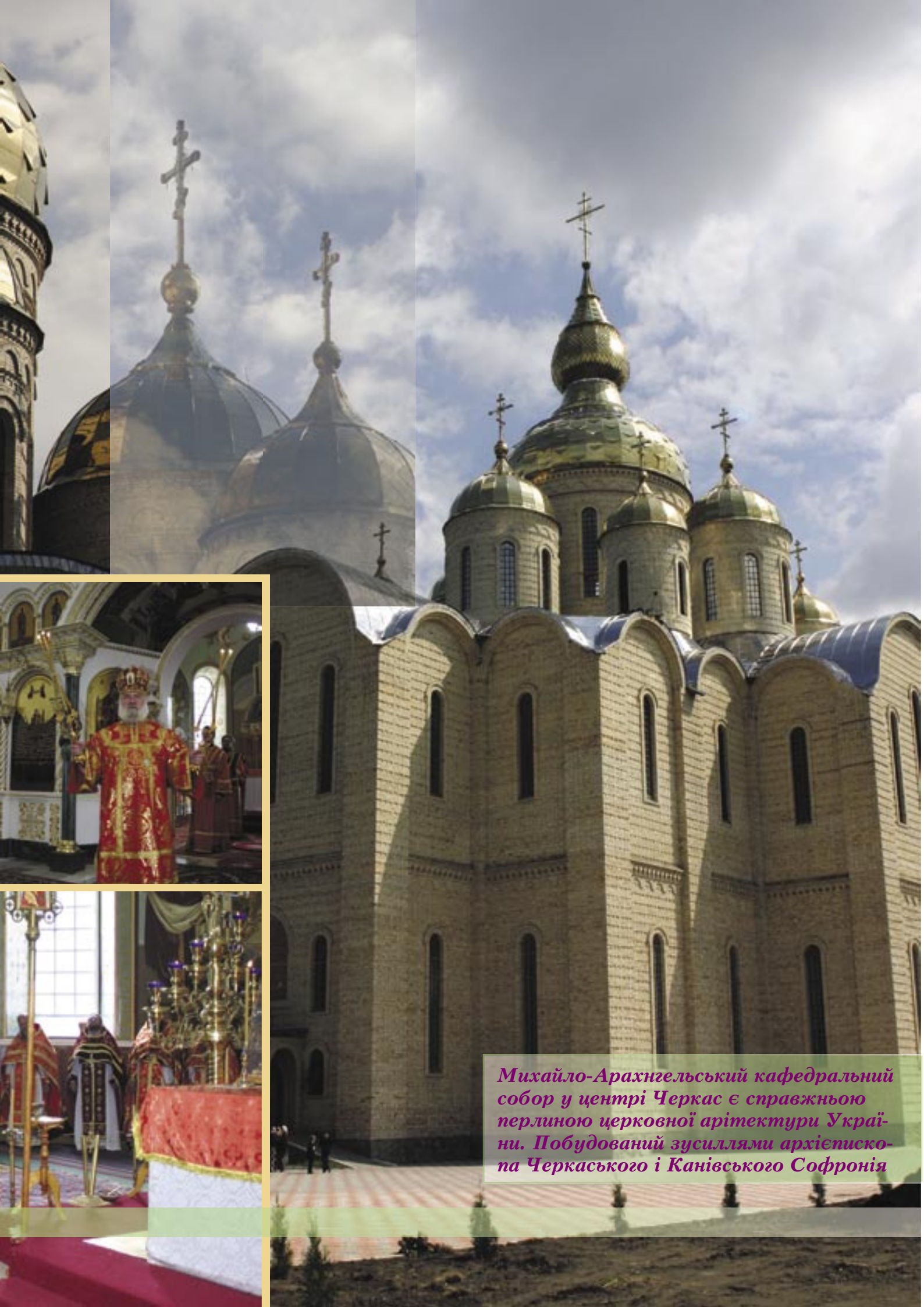
Місто розташоване частково на невисоких горах, що тягнуться над Дніпром з яких відкриваються мальовничі види на ріку, частково - на похилому березі Дніпра; вулиці неправильні, забудовані місцями незграбними єврейськими житлами, місцями чистенькими будиночками чиновників, місцями сільськими малоросійськими хатами із солом'яними стріхами. У деяких частинах міста є дерев'яні парка-

ни, в інших просто сільські тини, із-за котрих визирає зелень городів з безліччю соняшників. Найпримітніший будинок у місті, “присутственныє” місця, побудований за відомим зразком. Від стародавнього замка не залишилося тепер і сліду. Жителі вказують тільки ту гору, на якій він стояв. Вона знаходиться за міською думою, де недавно стояла дерев'яна латинська каплиця. У місті знаходиться духовне повітове і парафіяльне училище, в якому навчається до 150 дітей церковнослужителів околицьних приходів. Училище це побудоване 1818 року”.

Сьогодні Черкаси - це великий центр економічного, політичного, культурного і духовного життя України. У місті активно відроджуються святині, які були знищені або ж сплюндровані під час панування атеїстичної ідеології. Справжньою перлиною не лише черкаського, а й усього українського храмобудівництва є кафедральний Свято-Михайло-Архангельський собор, побудований за оригінальними архітектурними ідеями головного храмобудівничого Черкащини архієпископа Софронія. Після храму Христа Спасителя у Москві черкаський кафедральний собор є другим за розмірами серед новозбудованих храмів останнього часу.

Михайло-Арахангельський кафедральний собор у центрі Черкас є справжньою перлиною церковної архітектури України. Побудований зусиллями архієпископа Черкаського і Канівського Софронія

Герб Чигирин на копії привілею 1792 року.

Назва міста Чигирин за однією з версій походить від українського слова чагарник. Можливо, такий чагарник вкривав це місце, коли виник Чигирин. За іншою версією, назва Чигирин походить від чудодійної чигир-трави, яка нібито часто зустрічається в цій місцевості. Можливий і тюркський варіант походження назви – від тюркського слова чигир – дорога.

На початку ХУІ століття Чигирин став центром Чигиринського полку – одного з двадцяти козацьких полків. В 1576 році польський король Стефан Баторій віддав місто у володіння українських гетьманів. Коли були утворені староства, то місто стало центром Чигиринського староства, що знаходилось наприкінці ХУІ століття в володіннях князя Вишневецького. Король Сигізмунд III надав йому привілей на заселення й укріплення міста. Одночасно Чигирин мав міські права, обирав війта, магістрат, мав ярмарки тощо.

У 1596 році в районі Чигирин відбулась кривава битва поляків з козацьким ватажком Северином Наливайком. А на початку ХУІІ століття Чигирин передають до складу Корсунського староства.

З виходом на історичну арену гетьмана Богдана Хмельницького Чигирин стає столицею гетьманської держави, завдяки своєму більш зручнішому, на відміну від Черкас, положенню для захисту від поляків. Тут Богдан Хмельницький вирішував долю України, приймав послів Росії, Польщі, Туреччини та інших країн. З Чигирин гетьман Богдан Хмельницький відбув на Переяславську раду.

У другій половині ХУІІ століття Чигирин не раз опинявся в центрі значних військових операцій. В 1661 році він витримав осаду Юрія Хмельницького, який привів з собою поляків і татар. 1664 року місто кілька місяців оборонялось від військ гетьмана Брюховецького. Та найтяжчі часи були для міста під час турецько-татарських Чигиринських походів 1677 – 1678 років. Чигирин став руїною.

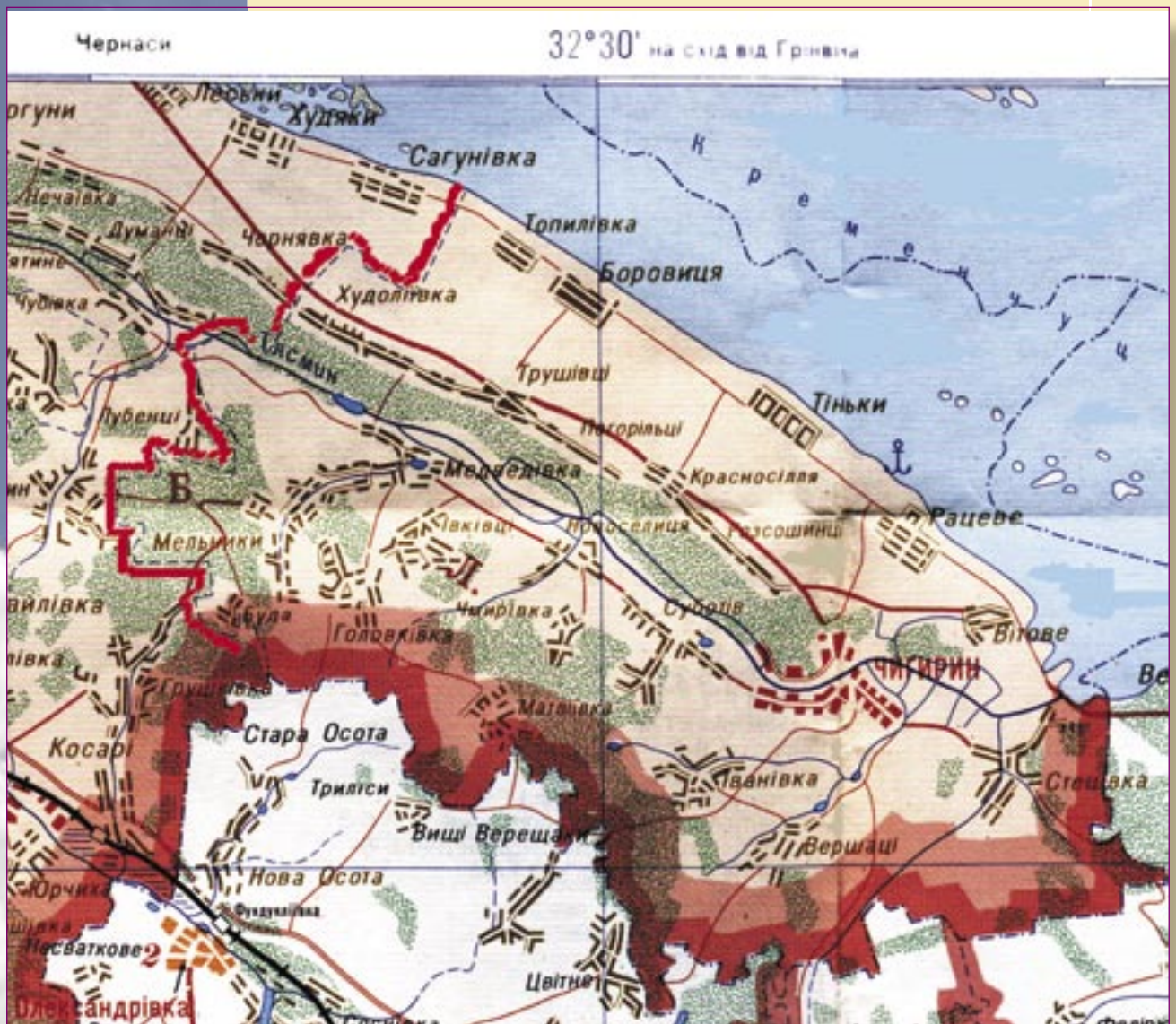
За трактатом 1686 року між Росією і Польщею територія міста повинна була залишатись не заселеною.

За Прутським договором Чигирин знову стає центром польсь-

*Гетьманська столиця України
Чигирин. Деталь гравюри. 1678 рік*

*Карта Чигиринського району
Черкаської області*

Герб Чигирин. ХІХ століття

кого староства. Місті зводять новий замок. Але місто втрачає свої права. Тільки в 1792 році король Станіслав-Август надав Чигирину грамоту, згідно якої місто оголошене вільним і відновило свої права.

У 1797 році Чигирин відділений від староства і став повітовим містом Київської губернії. Після адміністративної реформи на деякий час місто перестало бути центром повіту, але в 1802 році йому повернуто попередній статус.

У середині ХІХ століття, як пише вже згадуваний нами Леонтій Похилевич, “повітове місто не являло нічого подібного місту. Це справжнє село, яке відрізняється від інших сіл приміщеннями “присутствених” місць в кам’яному будинку. Все місто складається з вузьких кривих вулиць, обведених плетеним парканом, за яким стоять маленькі хатки під солом’яною стріхою. Це скромне поселення розташоване при ріці Тясміні, навколо гори, вишиною до 100 сажень. З північного і західного боку вона дуже крута, але зі сходу має пологість. Ця гора складається з каменя, котрий ламають на жорна, що і складає основу місцевої промисловості. На вершині цієї гори стояв колись замок, що панував над усією округою. Від нього уцілів до нині залишок стіни, в якій знайдено кілька вбитих пострілами чавунних ядер. В одному місці є висічена в камені квадратна яма, що, ймовірно, слугувала пороховим погребом. На східному схилі гори помітний слід рову, в 1 1/2 аршина глибиною, котрим, за переказом, під час осади водили коней на водопій.”

У 1875-1876 роках революційні народники Л.Дейч, Я.Степанович та І.Бохановський готували на Чигиринщині повстання. Вони організували з місцевих селян “таємну дружину” у складі близько 1000 чоловік, але організацію було розкрито і над її учасниками вчинено розправу.

*Церква Святого Іллі з дзвіницею у селі Суботів.
Тут був похований гетьман Богдан Хмельницький.
Стародавні козацькі кам'яні хрести (фото внизу)*

У жовтні 1917 року в Чигирині відбувся Всеукраїнський з'їзд вільного козацтва, на якому обрано генеральну раду на чолі з генералом П.Скоропадським.

За роки радянської влади Чигирин з аграрного міста перетворився в аграрно-індустріальне. З'явилися меблева, шкіряно-галантерейна фабрики, хлібозавод та інші підприємства.

Чигирин став районним центром спочатку Київської, потім Кіровоградської, а згодом Черкаської областей.

Сьогодні – це великий туристичний центр. На Чигиринщині знаходиться відомий не тільки в Україні, але й в усьому світі Національний історико-культурний заповідник “Чигирин”, до складу якого входять музеї в Чигирині, Суботові, Медведівці, Стецівці, ряд пам'яток архітектури і містобудування та природи.

КАЗАНСЬКИЙ СОБОР У ЧИГИРИНІ

побудований на місці храму, зруйнованого більшовивками у 1930-х роках. Відродження святині стало можливим завдяки активному сприянню й допомозі з боку народного депутата України Віктора Анатолійовича Тимошенка. У травні 2004 року новозбудований храм було освячено молитвами Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Володимира.

Архієпископ Черкаський і Канівський Софроній звертається до пастви

ХОЛОДНИЙ ЯР - ДУША УКРАЇНИ

ХОЛОДНИЙ ЯР - ДУША УКРАЇНИ

*І повіє вогонь новий
З Холодного Яру...*

Тарас Шевченко

Кожного року автори цих рядків, залишивши всі свої буденні справи, хоч на деньок вирушають до Холодного Яру, що манить своїми лісовими нетрями, дає натхнення, дозволяє замислитись про своє коріння. Холодний Яр — це ніби хащі самої історії, в якій встає тисячолітній дух українців. Кожний його куток оповитий ореолом багатовікової слави. Зрозуміти, чим є Холодноярський край для України і українця - значить зрозуміти споконвічну таїну душі нашого народу. Саме тут, у цьому урочищі, беруть свої витoki найвидатніші події в історії нашої держави: її боротьби за віру, за волю, за щастя...

Н

ародні перекази донесли до наших часів таку розповідь про виникнення назви Холодний Яр. В роки нашестя монголо-татар багато поселян втікали і рятувалися в непрохідних хащах глухих лісів.

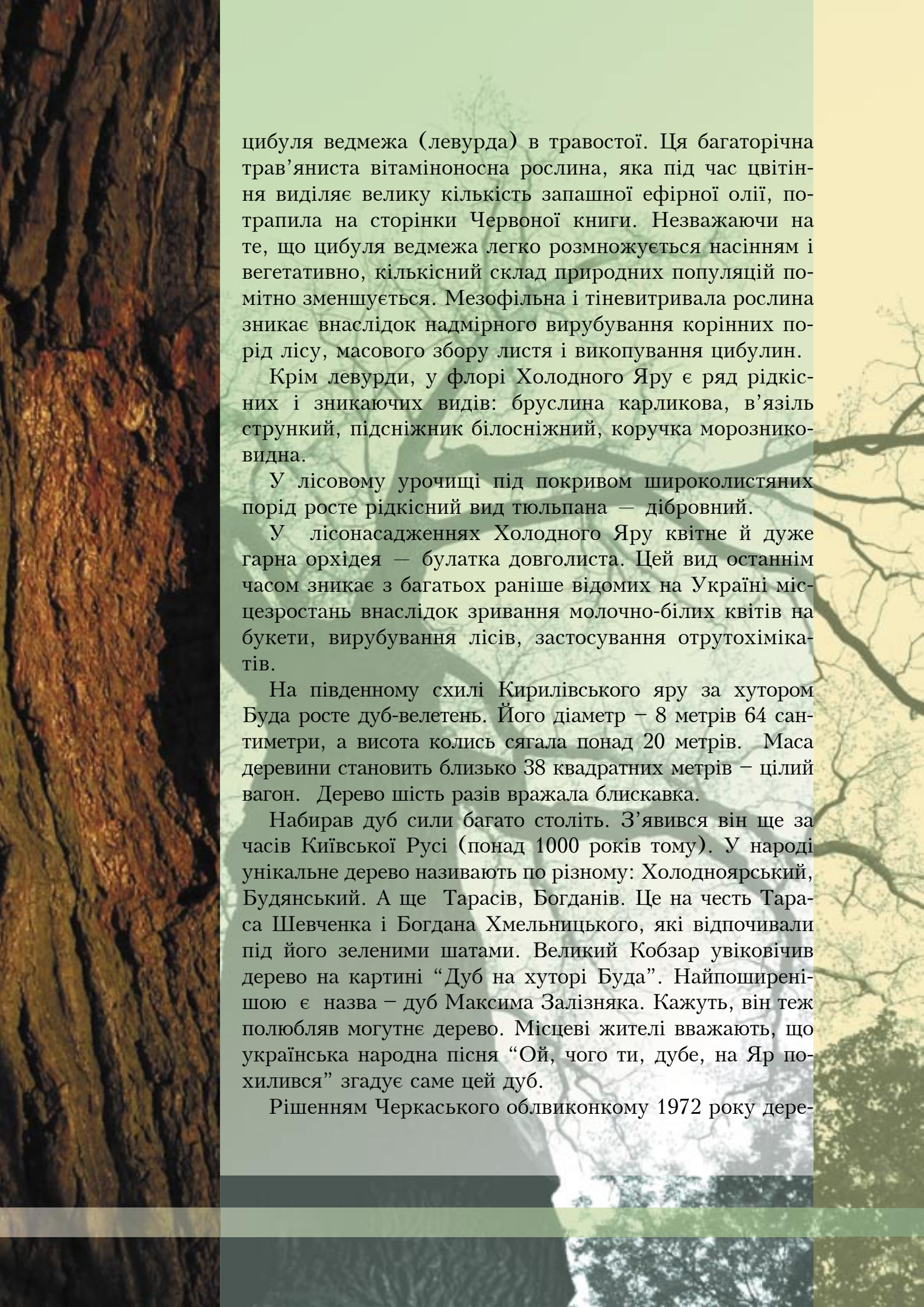
На схилі глибокого яру, вкритого лісом, над річкою Серебрянкою поселилась жінка з дітьми — Маланка Холод. До неї приєднались й інші втікачі. Так виникло невеличке поселення, яке дістало назву — Холодне. А звідси й утворилась назва величезного урочища — Холодний Яр.

Вже в наші часи спеціалісти лісового господарства, метеорологи і науковці звернули увагу на ту обставину, що в усі пори року в цьому урочищі за всіх обставин температура на 2—3 градуси завжди нижча, ніж в оточуючій місцевості і в Чорному лісі. Виявили і своєрідну постійну повітряну течію вздовж Холодного Яру — своєрідний природний протяг, існування якого ще й до цього часу не дали наукового пояснення, а лише засвідчили достовірність його існування. Все це і утвердило чи зміцнило існування власної назви — Холодний Яр.

Унікальна природа Холодного Яру. Тут ростуть дерева понад 120 видів, з яких 75 видів — місцеві, а рідкісними або ввезеними сюди є модрина європейська і модрина сибірська, сосна Веймутова, дуб червоний, оксамит амурський, явір, вишня східна, тополя Максимовича. В науковій літературі описана унікальна колекція волоського горіха, що в час свого розквіту налічувала до трьох тисяч дерев.

А основними лісоутворюючими породами є дуб черешчатий, граб, ясен, липа дрібнолиста, клен гостролистий, сосна звичайна.

Холодноярський ліс є унікальним, найбільшим на Україні масивом лісів, де переважає

цибуля ведмежа (левурда) в травостої. Ця багаторічна трав'яниста вітаміноносна рослина, яка під час цвітіння виділяє велику кількість запашної ефірної олії, потрапила на сторінки Червоної книги. Незважаючи на те, що цибуля ведмежа легко розмножується насінням і вегетативно, кількісний склад природних популяцій помітно зменшується. Мезофільна і тіневитривала рослина зникає внаслідок надмірного вирубування корінних порід лісу, масового збору листя і викопування цибулин.

Крім левурди, у флорі Холодного Яру є ряд рідкісних і зникаючих видів: бруслина карликова, в'язіль стрункий, підсніжник білосніжний, коручка морозникової видна.

У лісовому урочищі під покривом широколистяних порід росте рідкісний вид тюльпана — дібровний.

У лісонасадженнях Холодного Яру квітне й дуже гарна орхідея — булатка довголиста. Цей вид останнім часом зникає з багатьох раніше відомих на Україні місцезростань внаслідок зривання молочно-білих квітів на букети, вирубування лісів, застосування отрутохімікатів.

На південному схилі Кирилівського яру за хутором Буда росте дуб-велетень. Його діаметр — 8 метрів 64 сантиметри, а висота колись сягала понад 20 метрів. Маса деревини становить близько 38 квадратних метрів — цілий вагон. Дерево шість разів вражало блискавка.

Набирав дуб сили багато століть. З'явився він ще за часів Київської Русі (понад 1000 років тому). У народі унікальне дерево називають по різному: Холодноярський, Будянський. А ще Тарасів, Богданів. Це на честь Тараса Шевченка і Богдана Хмельницького, які відпочивали під його зеленими шатами. Великий Кобзар увіковічив дерево на картині “Дуб на хуторі Буда”. Найпоширенішою є назва — дуб Максима Залізняка. Кажуть, він теж любляв могутнє дерево. Місцеві жителі вважають, що українська народна пісня “Ой, чого ти, дубе, на Яр похилився” згадує саме цей дуб.

Рішенням Черкаського облвиконкому 1972 року дере-

во оголошене ботанічною пам'яткою природи місцевого значення. На жаль, попри усі зусилля з підтримки життєдіяльності, гине лісовий патріарх... Та поруч з ним височать п'ятивікові дуби-внуки.

Цікавий і тваринний світ цього регіону. Він налічує 64 види ссавців, понад 250 видів птахів, тисячі видів комах. Жаба швидка, кажан-вухань, чотирисмушковий полоз – не повний список тварин, занесених до Червоної книги.

Цей лісовий масив має велике водоохоронне значення, бо тут беруть початок ріки Серебрянка, Осота (Осотянка), Жаб'я, Косарка, Розанка, Креселка, Ляна, Чорнобривка, що вливаються в Тясмин. Вони течуть по Холодному, Гайдамацькому, Кирилівському, Поташному і Січківському ярах.

У Холодному Яру функціонує понад 150 джерел. Є серед них і радонові. У числі найвідоміших – Живун біля села Головківки.

Однією з найдавніших історичних пам'яток Холодного Яру є

У епоху пізнього палеоліту тут з'явилися перші люди й перші поселення. Залишив сліди і неоліт. Поселення дніпродонецької культури виявлене у селі Медведівці. Населяли край і племена чорноліської культури.

Мотронинське городище до-скіфських і скіфських часів. Тут на значній площі збереглися оборонні рови, вали, що тягнуться на багато кілометрів. Поруч з городищем розташовані численні кургани.

В.Щербаківський вважає, що територія агафірсів, неврів сягала Чигиринщини.

А в II – VI століттях нашої ери тут мешкали племена черняхівської культури. Їхні будівлі дуже нагадували наші українські хати.

Святиною Холодного Яру є Мотронинський монастир, заснований, ймовірно, ще за часів Київської Русі.

Ліси навколо Мотронинського монастиря служили надійною фортецею для козаків і народних повстанців. Плоскогір'я, на якому стоїть монастир, в діаметрі трохи більше трьох кілометрів, і ще до побудови монастиря було обнесене земляними валами (на знімку). За чотири кілометри

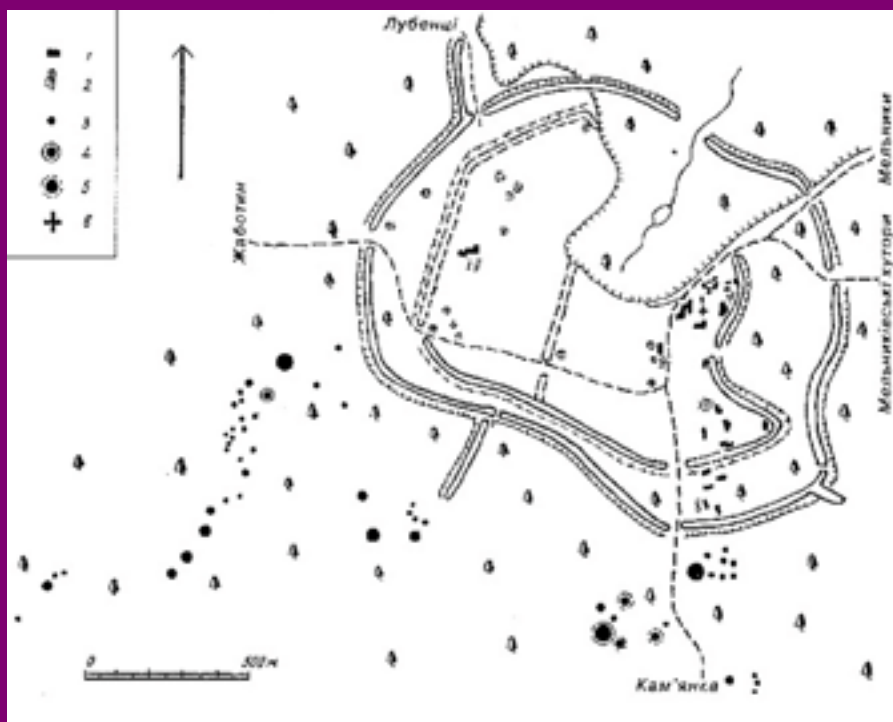
Скіфська кераміка з Мотронинського городища

від цього монастиря виявлено поселення людей, обнесені валами. На Кізіп-горі, на стрімких кручах понад верхів'ями ріки Жаб'я також залишилися великі вали, що оточували собою площу в 150 гектарів.

Всі три городища мали підземні ходи з виходом в Холодний

Яр, а також всі городища були зв'язані між собою такими ж підземними ходами. Довжина окремих ходів перевищувала 10 кілометрів. У роки Великої Вітчизняної війни окупанти відшукали один з входів до підземного ходу і, вважаючи, що там міститься партизанська база, підірвали його. До речі, вихід одного з ходів закінчується, чи вірніше закінчувався, біля села Цвітного, залишки якого збереглися і до сьогодні. Розміри цих укріплень і побудова таких підземних ходів (по них міг вільно їхати вершник) вимагали неймовірної кількості робочої сили, а величезна площа в оточенні валів була б не потріб-

Схематичний план Мотронинського городища:

- 1. розкопи;**
- 2. рештки зруйнованих наземних жител;**
- 3. кургани;**
- 4. кургани з ровом;**
- 5. кургани з ровом і валом;**
- 6 - Троїцька церква**

Скіфський воїн

на монастирю. Отже, це було оборонне спорудження.

Через Холодний Яр проходили два знамениті шляхи: Чорний — на Черкаси і Чумацький шлях — від Чигирини на Златопіль, Умань і Варшаву.

На Дикому полі (а так називався степовий простір, розташований південніше Чорного лісу) височіють поодинокі і групами могили, яких налічують кілька тисяч. Найбільша з них — Великодня — забралась в Холодний Яр. За народними переказами в ній вір-

ними козаками переховано тіло Б. Хмельницького.

У національно-визвольній боротьбі 1637 року основні сили під керівництвом гетьмана Павлюка були з холоднорських і навколишніх сіл.

Недалеко від Холодного Яру, в Субо-

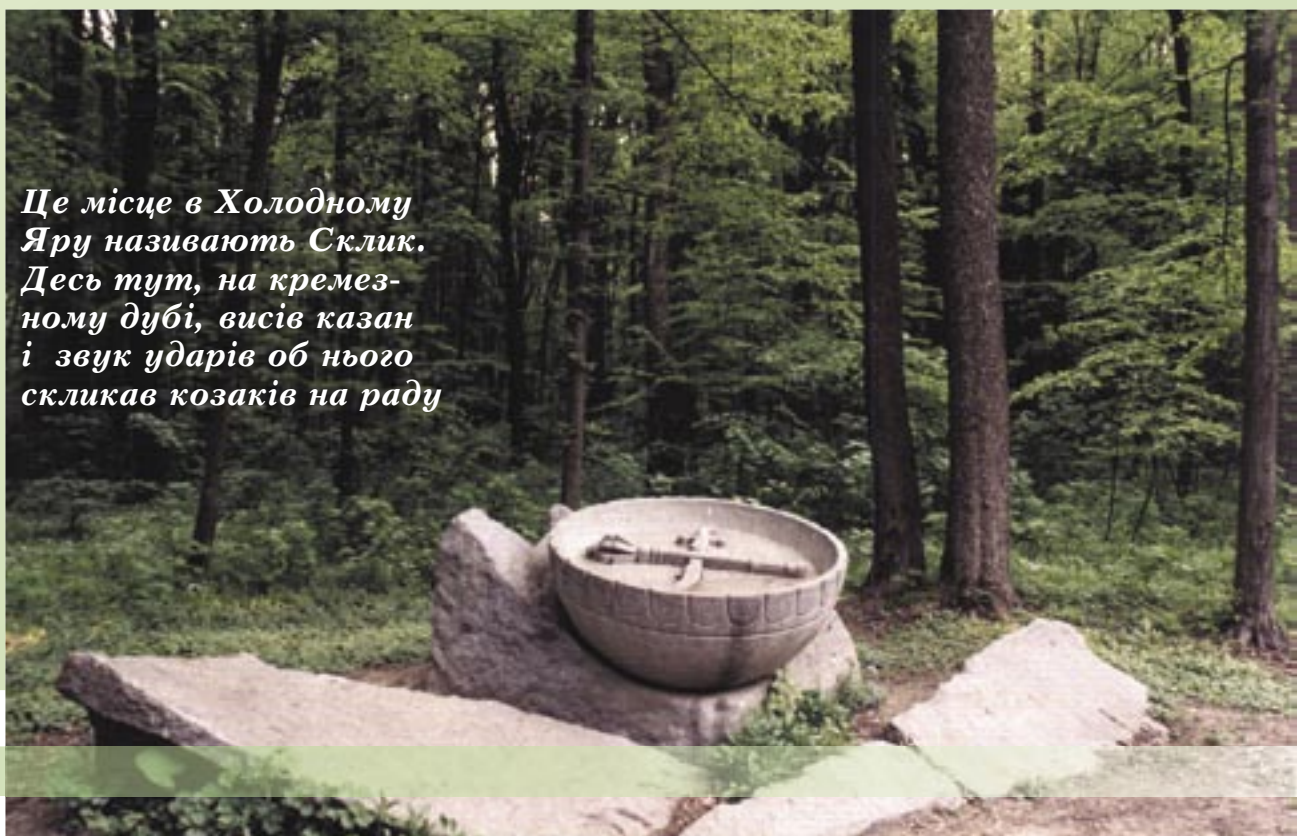
Реконструкція черняхівського поселення

*Пічні кахлі козацької
доби, знайдені біля
Мотронинського
монастиря*

тові, ріс і мужнів Богдан Хмельницький. Не раз він мчав серед хащ Холодного Яру, милуючись його величчю. Після Прутського мирного договору (1711 рік) Правобережна Україна в 1714 році знову опинилась у складі Польщі. У 40-х роках XVIII століття в Холодному Яру стояли табором козаки на чолі з гетьманом Гнатом Голим, які вписали нові сторінки в історію визвольної боротьби українського народу проти польської шляхти. Тіло Гната Голого після загибелі в бою переховано з-під Черкас в Холодний Яр на гору Голий Шпиль.

1768 року в Холодному Яру брати Йосип та Василь Шелести готували повстання, що ввійшло в історію під назвою Коліївщина. За два дні до повстання (4 червня 1768 р.) Й.Шелеста вбив шпигун Лусконіг. Цього ж дня полковником і керівником повстанці обрали Максима Залізняка, що родом з хутора Калинового, розташованого між селами Медведівка та Івківці.

*Це місце в Холодному
Яру називають Склик.
Десь тут, на кремез-
ному дубі, висів казан
і звук ударів об нього
скликав козаків на раду*

*Пам'ятник Максиму Залізняку у Медведівці
Чигиринського району*

Максим Залізняк

*“Зайнялася Смілянщина,
Хмара червоніє.
А найперше Медведівка
Небо нагріває.
Горить Сміла, Смілянщина
Кров’ю підпливає”, –*

так писав Тарас Шевченко про гайдамаків.

Після придушення Коліївщини царській уряд піклувався про заселення південних окраїн Холодного Яру сербами, хорватами, молдаванами, чорногорцями та росіянами, щоб відрізати Холодний Яр від основних сил козацтва – Запорізької Січі.

Та народ зберіг у пам’яті місце знаходження об’єктів, пов’язаних з народними месниками. Й досі милує око Гайдамацький ставок поблизу Мотронинського монастиря. Кажуть, що на його берегах повстанці святили ножі. В кінці монастирського саду зберігся козацький цвинтар. А трохи далі, біля Чорного шляху, розташований Склик – традиційне місце збору гайдамаків. Відоме й місце, де знаходиться могила Йосипа Шелеста.

У Холодному Яру не раз бував Т. Г. Шевченко. Він малював. Під враженням героїчних подій цього краю Шевченко написав відомі твори «Гайдамаки», «Холодний Яр», «Княжна», «Суботів», «Треті півні», «У неділеньку святу», «Наступила чорна хмара» та інші. На честь перебування Кобзаря у Мотронинському монастирі встановлено пам’ятний знак.

1918 – 1922 роки зробили Холодний Яр колискою нового повстання за волю України – гайдамаччини ХХ століття. У його селах була створена Холоднорська повстанська республіка, до історії якої золотими літерами вписані імена братів Чучупак, Пилипа Хмари, Мефодія Голика-Залізняка, Миколи Кібця, Юрія Горліса-Горського та багатьох інших лицарів волі.

У роки Великої Вітчизняної війни у Холодному яру активно діяли партизани. Тут було дев’ять партизанських загонів: імені Ворошилова (командир – секретар Кам’янського райкому партії А. С. Куценко), «За перемогу» (командир О. М. Гугнін), з’єднання імені Ворошилова (командир І. Д. Діброва, комісар К. І. Сабанський),

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ
ЖИТЕЛЯМ ХУТОРА
БУДА ЗАГИНУВШИМ
ВІД РУК НІМЕЦЬКО-
ФАШИСТСЬКИХ
РОЗБІЙНИКІВ
18 ЧЕРВНЯ 1943Р.
ВСЬОГО 85 ЧОЛОВІКА

Пам'ятник жителям хутору Буда поблизу села Грушківка, безневинно загинлим від німецько-фашистських загарбників

імені Держинського (командир Є. І. Петров, комісар С. С. Гуров), «За Родину» (командир М. П. Кришталь, комісар Я. Г. Тараненко), «Москва» (командир І. М. Боровиков), імені Сталіна (командир П. А. Дубовий, комісар І. І. Лисов), імені Суворова (командир Г. М. Володін), загін І. Ф. Присяжнюка. Крім цих загонів, лісами Холодного Яру на початку 1943 року пройшло рейдом партизанське з'єднання М.І. Наумова.

Ці загони, загальною чисельністю понад 4 тисячі партизан, постійно відволікали на себе 2-3 дивізії відбірних фашистських головорізів, завдаючи їм значних втрат у живій силі і техніці. Партизанам всіляко допомагали підпільники навколишніх міст і сіл. Холодноярський ліс залишився острівцем, який німці так і не змогли зайняти.

Недалеко від Мотронинського монастиря у 1978 році встановлено пам'ятник холодноярським партизанам роботи скульптора Станіслава Грабовського (*див. на фото*), біля якого в один з днів середини серпня щороку збираються колишні народні месники та їх нащадки з Чигиринського, Кам'янського районів Черкаської області, Олександрівського району Кіровоградської області, Сміли, Черкас, з усіх усюдів, куди їх розкидала доля...

ГОЛОВКІВКА: ВІД СИВОЇ ДАВНИНИ ДО НАШИХ ДНІВ

*Краю мій! Моя домівко!
Рідна серцю Головківко!
Ніжні трави, роси, квіти...
Чи є краща, де домівка?
Чи є ще десь Головківка?*

Тетяна Котовська

Головківка – село, центр сільської ради Чигиринського району Черкаської області. Розташоване за 43 кілометри від районного центру і за 25 км від залізничної станції Фундукліївки. Географічні координати села – 49 градусів північної широти і 32 градуси східної довготи. За даними останнього перепису в селі проживало 807 осіб жіночої статі та 579 – чоловічої. На території села мешкають 213 дітей до 15 років, 151 особа віком від 16 до 29 років. А от жінок віком від 30 до 54 років мешкає 195, чоловіків працездатного віку – 223 особи. Жінок пенсійного віку у селі 425 проти 179 чоловіків. В селі налічується 1029 дворів, з одного краю в інший воно простяглось на 6 км. Землі населеного пункту займають 664,8 га, під сільськогосподарським використанням – 3225,8 га, в користуванні громадян – 452,5 га. Сільській раді підпорядковане село Скелівка, де мешкає 1 житель.

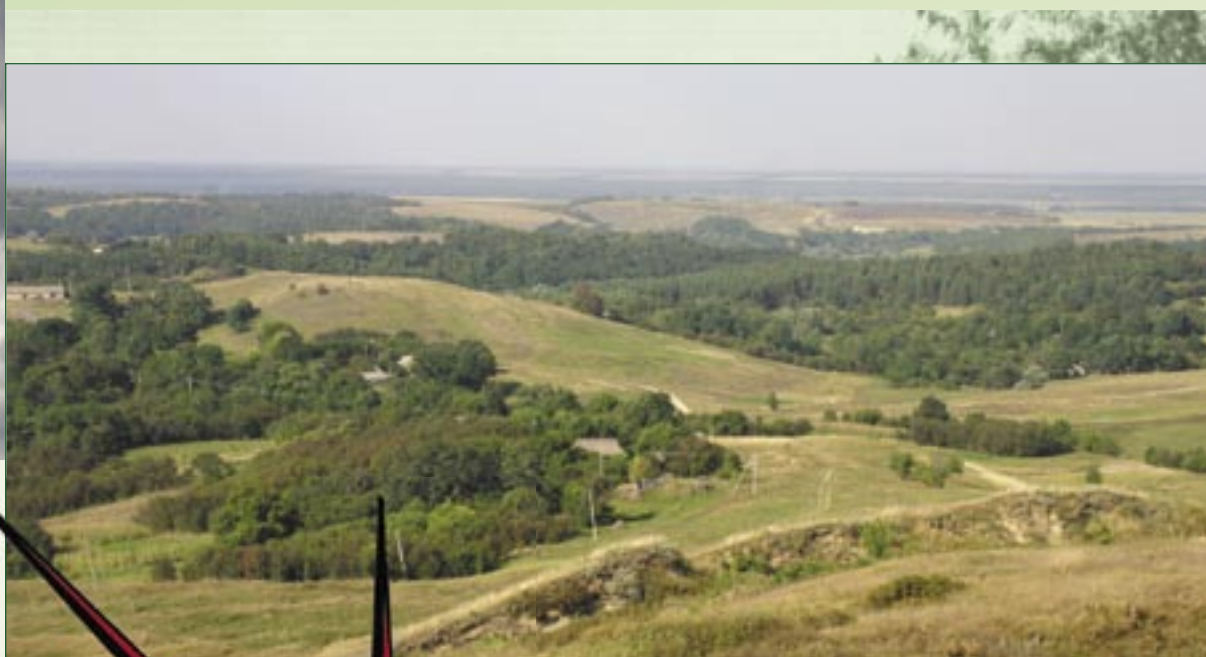

Розміщене село на межі Придніпровської височини та Придніпровської низовини на горбистій рівнині, порізаний ярами і балками на околиці Холодного Яру. Висота місцевості над рівнем моря на переважній частині території становить від 150 до 200 - 210 метрів.

У геологічному відношенні село розташоване в центральній частині Українського кристалічного щита в межах північно-західної частини Інгуло-Інгулецького антиклінорія з південно-західним крилом Чигиринської антикліналі. В геологічній будові приймають участь породи двох структурних поверхів – глибоко метаморфізовані та магматичні утворення докембрійського фундаменту нижнього протерозою Кіровоградсько-житомирського комплексу, які представлені порфіровидними світло-сірими гранітами та осадовими породами кайнозою.

У селі є кілька ставків, які утворені з річечки, що пересікала

Клімат місцевості помірно-континентальний, з чітким поділом пір року. Характерні посушливе літо і відносно тепла зима. Середньорічна температура повітря становить +7,7 градуса Цельсія. Максимальна температура спостерігається у липні - +37,0 градусів, мінімальна – у грудні -37,0. Тривалість безморозного періоду 143 - 187 діб. Середньорічна кількість опадів складає 482 міліметри. Найбільша глибина снігового покриву – 730 міліметрів, а мінімальна – 35 міліметрів. Глибина промерзання ґрунту – 0,2 – 1,1 метра. Переважають північно-західні, північні та західні вітри.

Роза вітрів с. Головківки

колись село. Належать до басейну Тясмину. Гордістю Головківки є мінеральне джерело “Живун”, розташоване поблизу села. Вода у джерелі ніколи не замерзає, має майже 30 цілющих мікроелементів.

Трапезний (угорі) і Поповий ставки у Головківці

*Настоятель Головківської церкви отець Ігор
на гречаному полі, що належить місцевій церковній громаді*

Головківка знаходиться у зоні лісостепу. Степи розорані. На півночі до села близько підходить лісовий масив Отаманський парк, де переважають широколистяні породи дерев.

У Головківці розташоване сільськогосподарське підприємство "Іскра".

За 3,3 км на південний захід від Головківки у верхів'ях невеликої безіменної балки на південно-західній околиці села Склівки (Скельок) знаходиться Головківське родовище граніту. Вперше воно було розвідане у 1976 році Південно-Українською геологорозвідувальною експедицією. Згодом з'явився кар'єр. В Головківському родовищі видобувають свіжі і частково вивітрені середньозернисті біотитові граніти з порфіровидними виділеннями мікрокліна. Промислові запаси родовища до глибини 120 метрів складають 1620 тисяч м², а геологічні запаси – 2393,5 тисяч м². Головківські граніти використовують для виробництва щебеню та бутового каменю.

Гранітний кар'єр біля Головківки

ФЕНОЛОГІЧНИЙ КАЛЕНДАР СЕЛА ГОЛОВКІВКИ

Дата першої пісні жайворонка – 13 березня

Початок прильоту шпаків – 14 березня

Початок прильоту качок – 16 березня

Дата переходу середньої добової температури
через 0°C – 15 березня

Початок прильоту качок – 16 березня

Відновлення вегетації озимої пшениці
– 30 березня

Початок пилення ліщини – 31 березня

Ліщина починає пилити незабаром після
сходу снігу, коли ліс і сади ще безлисті,
але рослинний і тваринний світ починає
прокидатись. Зацвітає підсніжник.

Дата переходу середньої добової температури
через +5°C – 4 квітня

Початок прильоту ластівки сільської – 18
квітня

Дата переходу середньої добової температури
через +10°C – 21 квітня

Зеленіє береза – 23 квітня

Береза зеленіє одночасно з деревами і
кущами, що рано розпускаються: ліщиною,
горобиною, смородиною, бузком. Зацвітає
кизил, пилять в'яз, тополя, клен. Степ
зеленіє. Цвітуть горлиця, проліски та інші.

Початок кування зозулі – 24 квітня

Сходи ярового ячменю – 26 квітня

Початок прильоту лелеки білого – 1 травня

Зацвітає вишня – 2 травня

Вишня зацвітає у розпал весни, майже
одночасно з грушею, на кілька днів раніше
яблуні. На 3 – 5 днів раніше зацвітають
абрикос, черешня, терен. Більшість дерев і
кущів вкриваються листям, в т.ч. бук, дуб,
липа, виноград.

Сходить соняшник – 4 травня

Сходять цукрові буряки – 6 травня

Зацвітає яблуня – 8 травня

Дата переходу середньої добової температури
через +15°C – 16 травня

Кушіння ярового ячменю – 16 травня

Сходить кукурудза – 19 травня

Сходить гречка – 24 травня

Сходить картопля – 26 травня

Цвіте біла акація – 27 травня

Біла акація зацвітає на початку літа.

У близькі з нею терміни зацвітають
шипшина, чорна бузина. У в'яза і береста
облітають плоди, що дозріли. В степу
зацвітають ковила, шавлія, на полях
– озиме жито.

Починає колоситься озима пшениця – 31
травня

Починає цвісти люцерна – 8 червня

Починає цвісти конюшина – 9 червня

Колосіння ярового ячменю – 14 червня

Початок цвітіння гречки – 19 червня

Початок цвітіння липи – 22 червня

Липа цвіте в пору повного літа. У цей час
завершує цвітіння виноград, дозрівають
шовковиця, смородина, черешня,
трохи пізніше вишня. На луках цвітуть
тимофіївка, пирій. Початок сінокосу.

Наближається дозрівання озимого жита.

Початок цвітіння картоплі – 28 червня

Настає воскова стиглість озимої пшениці
– 5 липня

Настає воскова стиглість ярового ячменю
– 9 липня

Початок цвітіння соняшника – 15 липня

Поява мітелки у кукурудзи – 16 липня

Дозрівання соняшника – 20 серпня

Оптимальний термін початку сівби озимих
культур – 25 серпня

Дата переходу середньої добової
температури через +15°C – 23 вересня

Оптимальний термін завершення сівби
озимих культур – 25 вересня

Початок кушіння озимої пшениці – 2
жовтня

Дата переходу середньої добової
температури через +10°C – 6 жовтня

Дата припинення вегетації рослин – 5-11
листопада

Дата переходу середньої добової
температури через +5°C – 15 жовтня

Повне пожовтіння листя дуба звичайного
– 18 жовтня

Повне пожовтіння листя берези – 18
жовтня

Повне пожовтіння листя берези характеризує золоту осінь, період підготовки природи до зимового спокою. Тижнем - двома раніше берези жовтіють дуб, ясен, осика, тополя. Пізніше жовтіє листя у вишні й пізніх сортів яблунь. Дата переходу середньої добової температури 0°C - з 23 листопада

У селі діє православна церква в ім'я святого апостола та євангеліста Іоанна Богослова. Головний дзвін цього храму є подарунком від уродженця Голоківки Бориса Кузика. Храм також прикрашають ікони святих князів-мучеників Бориса і Гліба - теж подарунок від Бориса Миколайовича. Його вагомий особистий внесок у розбудову православної духовності на Черкащині відзначений вищою нагородою УПЦ - орденом преподобного Нестора Літописця, яку Борис Миколайович отримав з рук Владика Софронія

Головківська загальноосвітня школа

У селі також працюють загальноосвітня школа I-III ступенів з дитячим садком, Будинок культури, бібліотека, поштове відділення, медична амбулаторія, філія Ощадного банку, магазини, Народний музей села Головківки.

Незабаром тут буде перший в області дім милосердя для літніх самотніх християн

*Капличка в
ім'я святи-
теля Миколая
у Головків-
ці теж по-
будована
Б.М.Кузиком*

Капличка в ім'я Святої Параскеви, споруджена Б.М.Кузиком. А у новому будинку на місці, де колись мешкали батьки Б.М.Кузика, тепер розташований скит Мотронинського монастиря

Народний музей села Головківки благословив і освятив своєю архіпастирською молитвою Владика Софроній. Разом з Б.Кузиком він першим відвідав його експозицію

Кам'яні сокири III – I тисячоліття до нашої ери. Село Головківка (вгорі), село Скелівка (внизу). Народний музей села Головківки

Люди на території сучасної Головківки з'явилися багато тисячоліть тому. Поблизу села виявлено кам'яні сокири, бронзові кинджал і браслет, зброю і прикраси епохи бронзи (III – I тисячоліття до нашої ери). Про давню історію села свідчить і той факт, що в 1878 році тут знайдено скарб срібних римських монет I-II століття нашої ери, серед них гроші імператорів Трояна і Коммода. Тут були знайдені наконечники списа і дротика часів Київської Русі X – XII століття (на знімку ліворуч).

Наконечники дротика (вгорі) та стріли X – XII століття. Село Головківка.

Існує кілька версій про походження назви села. За однією з них, в районі Головкивки протікала річка, силу якої хотів використати пан, побудувавши водяний млин. На лісову галявину поблизу того місця було переселено селянина Головатого. Згодом на ту лісову галявину та її околиці пан почав зганяти й інших селян. Людей переселяли не лише з Полуднівки, а й з Осоти. Так була заселена частина села (куток) Вища Титарівка. Було те, як твердять люди, більше трьох віків тому.

За іншою версією, біля одного із ставків оселився якийсь селянин Головка. Начебто, від його прізвища пішла назва села.

Третя версія говорить про те, що жив на місці нинішньої Головкивки козак Головка. Дуже відчайдушно боровся він з турками-татарами. Навколо нього оселились інші сім'ї. Так і почалась Головкивка.

У ХУІІІ столітті село перебувало під владою польської шляхти. Головкивка спочатку належала князям Любомирським, а потім - Яблоновським, зокрема Максиміліану Яблоновському, і входила до складу Чигиринського староства Київського воєводства.

Нещадна експлуатація і релігійне гноблення православного люду змусили селян підняти зброю за свої права. За тими ж народними переказами, і жителі Головкивки були серед гайдамак під час повстання Коліївщина під керівництвом Максима Залізняка, що вибухнуло 1768 року.

Вважається, що церква у селі була відкрита у 1775 році, а до того жителі села користувались храмом в Івківцях.

Письмові згадки про село збереглись у польських переписах євреїв за 1778, 1784, 1787 роки. У ці роки в Головкивці мешкало відповідно 4, 10 та 9 євреїв.

З 1795 року село перебуває у складі Російської імперії.

Печатки й підписи головківського волосного керівництва. 1887 рік.
З фондів ДА Київської області. Ф.17, оп.1, стр. 892, арк. 4 звор.

№ по порядку	Наименованіе населенных пунктовъ	Расстояние отъ Волост. Правл.	Расстояние отъ Станис. кварт.	Расстояние отъ уездн. города.	Какого стана	Накого участка Суден. Слуда.	Накого участка Земск. Начальств.	Наименованіе станиц и разстраніе отъ нихъ				Колличество земли					Число доп. работъ	Мѣры сѣм. мѣръ: сѣк.	Мѣры сѣм. мѣръ: дес.
								Желез. станицы	Паросуд. станицы	Почт. Голов. станицы	Почт. зем. станицы	Казенной	Владельц.	Чернов. и монастырс.	Крестовин	Всего			
	Уездн. гор. ЧИГИРИНЬ							фунт. 35	Буж. 18	ст. Чигиринь				4560	1753				
I	Головковская волость																	I	
1	с. Головковка		6	30				фунт. 18	21	фунт. 18	Любом. 18		833	38	2428	3297	651	1	
2	с. Калюковка	151	15	40			Камени. 18	33	Камени. 16	Любом. 24		487	34	278	799	144	2		
3	с. Лавенцы	14	13	38			19	24	19	13		547	35	399	978	170	3		
4	д. Деманки	144	21	37			21	23	21	21		691		191	882	93	4		
5	Матр. Троицк. муж. монаст.	97	10	35			18	28	18	10		5897	311	1641	7849	530	5		
6	с. Мельники	6	5	30			18	21	18	5		191	196	1281	1668	565	6		
7	м. Медведовка	7	12	25			15	16	22	42		4310	38	922	2270	272	7		
8	с. Матяевка	10	12	20													8		

Відомості про Головківську волость. З карти 1903 року

1806 року Головківка була продана Ієроніму Собанському.

1808 року у селі налічувалось 112 дворів з населенням 1073 жителі. 1835 року Головківку придбав Іван Іванович Фундуклій, який був введений у володіння 9 березня. За його кошти було відремонтовано церкву, в економії влаштовано лікарню. У 1843 році до місцевої лікарні був призначений лікарем М.Карпен.

І.І.Фундуклій відкрив у селі цегельний завод.

Наприкінці 1830-х – 1850-х роках почастишали втечі селян, зокрема до Бессарабії. Їх розшукували і повертали на місце.

В ХІХ століття у Головківці мешкало 2140 жителів, переважно православного віросповідання, хоч було ще 17 католиків і 18 євреїв. Поблизу села знаходився вітряк нової конструкції, що коштував на той час великі гроші – понад 5000 карбованців сріблом.

Селяни Головківки часто повставали. Через надмірність робіт, що їх змушували виконувати, селяни страйкували в 1838 році. Для придушення заворушення 1862 року довелось відправляти до села війська. У 1873 році головківці були учасниками селянського повстання відомого під

Сестри милосердя часів першої світової війни. Серед них уродженка Головківки Галина Ферапонтівна Головка. Фото із фондів Народного музею села Головківки

назвою “Чигиринська змова”.

У 1866 році Головківка стала волосним центром Чигиринського повіту Київської губернії.

В останній чверті XIX століття у Головківці спостерігався досить низьким рівень грамотності. У 1887 році з 230 селян-власників всього троє виявились письменними.

В 1888 році Головківка стала власністю цукрозаводчика і землевласника Миколи Артемовича Терещенка. На його економіях селяни працювали по 14-16 годин на добу.

В 1889 році в селі відкрили двокласну церковно-учительську школу, яку взяв під опіку М.А.Терещенко.

У XIX столітті поблизу села виникає хутір Попове (згодом село Скельки, Скелівка). У тому місці землю мав священик. Звідси і пішла назва населеного пункту. Для обробітку попівської землі зганяли селян Головківки.

Влітку 1901 року під час експедиції в Таращанський і Чигиринський повіти село відвідала археологічна експедиція І.М.Каманіна, яка дослідила зокрема місцевий храм.

Під час революції 1905 року у травні - червні селяни страйкували.

У дореволюційний час найбагатшими у Головківці були Ярихтей Головко, Федір Головко, Йосип Панасенко, які мали понад 20 десятин землі.

У другій половині XIX століття у Головківці створено двокласну учительську гімназію. Існувала й церковнопарафіяльна школа.

1907 року в селі відкрито щоденний ринок. Того ж року для охорони маєтку Терещенків за їх кошти в Головківці створили кінно-поліцейський загін, що складався з інгушів.

Сильна пожежа трапилась в селі 1909 року. 10 жовтня згоріло 10 дворів.

Під час першої світової війни на її фронтах опинилось чимало й жителів Головківки. Половина з них загинула в Августовських лісах та в передгір'ях Карпат.

1918 року до Головківки прийшли австро-німецькі війська. Окупанти наклали на жителів села контрибуцію в сумі 5000 карбованців, відбудували панський маєток, вчинили розправу над опозиційно налаштованими селянами, зокрема, закидали гранатами хату солдата-фронтовика Марка Малого, вбили Володимира Дробота.

Революційні події в Росії по-різному були сприйняті в Головківці. Значна частина селян на першому етапі підтримувала український

Солдати першої світової війни

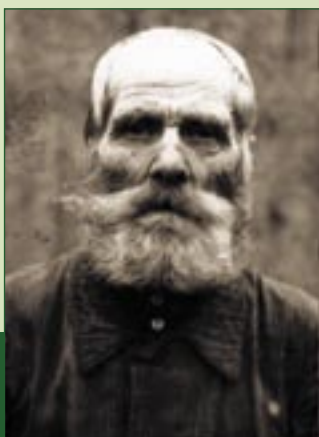

уряд. Серед козаків Холодноярської повстанської республіки були й жителі села. Після спаду, а потім і поразки національно-визвольних змагань у краї все більшу вагу здобувають прихильники радянської влади. На початку 1919 року у Головківці створено волосний виконком на чолі з Кирилом Корховим, волосний военком під керівництвом Олекси Титаренка. Сільський загін оборони очолив Лука Балабушка, а комітет незаможних селян Федот Гук.

Першим секретарем комсомольської організації в селі у 1923 році був обраний Павло Кравець.

Головківці воювали по обидві сторони барикад. Проти білогвардійців боролись Лука Коваль, Левко Кибало, Артем Будник, у складі Першої кінної армії перебував Гаврило Горбань, нагороджений орденом Червоного Прапора.

1923 року в селі створено сільськогосподарську артіль “Незамож-

*Тарас Ничипорович Жук
(фото ліворуч) у 1920-х
роках був ходоком до
В.І.Леніна.*

*Павло Михайлович Дробина
(праворуч) У 1920-х роках
очолював комнезам, а згодом
- місцевий колгосп.*

*Архип Горбань у 1922 році
був головою сільської ради*

ник”, куди ввійшли 22 сім’ї, зокрема Івана Шевченка, Микити Тупиці, Митрофана Тупиці, Левка Кибала. Члени артiлі обробляли близько 50 десятин землі трьома парами коней і однією волів. У 1925 році

заможні селяни (т. з. “куркулі”), щоб підірвати господарство артiлі, підпалили скирти хліба, господарські будівлі, сіно тощо. Та бідняки-члени артiлі не зійшли з обраного шляху: побудували нові приміщення, придбали трактора “Фордзон”, молотарку, млин, крупорушку.

1928 року артiль прийняла статут комуні і стала називатись “Промінь”. Першим головою був обраний Полікарп Іванович Артеменко. Згодом комуну було реорганізовано в сільськогосподарську артiль імені Будьонного. У 1929 році на території села утворено ще два колгоспи: “Перемога” (пізніше “Жовтнева революція”) та “Дружба” (пізніш імені Сталіна). Супротивники колективізації вби-

*Сестри Ковалі. Початок
1930-х років.
Фото із фондів
Народного музею села
Головківки*

Члени головківської комуні “Промінь” перед пробним виїздом на весняну сівбу. Кінець 1920-х років. Фото із фондів Народного музею села Головківки.

*Комуна Промінь пробний
виїзд до весняної сівби с Головківки*

*Вчитель музики Головківської школи Ко-
стянтин Косян. Фото 1930-х років*

ли колгоспних активістів Луку Балабушку та Кузьму Тупицю.

Не обішли Головківку сталінські репресії. Серед репресованих були вчителі школи, псаломщик церкви Андрій Іванович Головко.

У серпні 1941 року село окупували німецько-фашистські загарбники. Фашистська окупація завдала значних збитків колгоспному виробництву та селянським присадибним господарствам. Одне з шкільних

*Пам'ятник
загиблим
воїнам -
землякам у
центрі села*

*Перші кол-
госпники
села Голов-
ківки 1930-х
років*

*Колгоспники села Головківки.
Фото 1930-х років із фондів Народного
музею села Головківки*

Члени правління одного з головківських колгоспів

Випускники Головківської школи. 1933 рік.

Не минув село голодомор 1932-1933 років. Не менше 500 жителів Головківки померли голодною смертю, багато людей опухло з голоду.

Фото 1930-х років із фондів Народного музею села Головківки

Голова Головківської сільської ради А.Кибало та рахівник Т.Горбань

Сім'я репресованого у 1937 році Андрія Івановича Головка

приміщень окупаційна влада перетворила на конюшню. При відступі німці залишили будинки школи напівзруйнованими. Десятки жителів села були вигнані на каторжні роботи до Німеччини. Жителі села боролись проти окупантів у складі партизанських загонів імені Сталіна (командир П.А.Дубовий) та імені Ворошилова (командир І.Д.Діброва).

На початку 1943 року через село проліг рейд партизанського з'єднання М.І.Наумова.

8 січня 1944 року радянські війська повністю звільнили Головківку від окупантів. Почалась відбудова зруйнованого господарства. Жителі села підтримували фронт продовольством, грошми. Тільки на будівництво танкової колони було внесено 90 тисяч карбованців.

На фронтах Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 роки) з німецько-фашистськими загарбниками боролось 565 (за іншими відомостями - понад 600) жителів села. За героїзм, виявлений у боротьбі з загарбниками, 162 жителі Головківки нагороджені орденами і медалями СРСР.

У 1950-х роках учасниками освоєння цілинних земель у Казахстані стали Віктор Павлович та Єфросинія Миколаївна Ковалі, Іван Федорович Дробіт, Олександр Васильович Макуха, Степан Михайлович Токар, Василь Якимович Гондя та інші жителі

*Іван Юхимович Котенко.
Фото 2 травня 1945 року*

Під час жнив у другій тракторній бригаді, яку очолював Федір Овдій. 20 липня 1945 року.

Головківки.

У ці ж роки три невеликі колгоспи села об'єднались в одну артіль "Іскра". Для зміцнення керівництва артільні партійні органи у 1955 році направили для роботи го-

ловою тридцятитисячника Йосипа Явтуховича Лозового. У післявоєнні роки колгоспне виробництво у Головківці почало стрімко зростати. У колгоспі з'явилися фруктовий сад, виноградник, теплиці, цегельний завод, винний цех, де виготовляли вино та соки. У центрі села відкрито ларьок, де колгосп продавав овочі, фрукти та ягоди. З місцевого будівельного матеріалу споруджено нові тваринницькі ферми, придбано 15 автомобілів, 17 тракторів. В 1961 році прибуток колгоспу склав 451900 карбованців, зібрано 20 тисяч центнерів зерна, з яких половина продана державі.

Приділялась у селі увага й розвитку соціальної сфери. У 1951 році Головківська семирічна школа реорганізована в середню. В 1955 році в селі з'явився духовий оркестр з 14 музичних інструментів.

В 1959 році завершено будівництво сільського Будинку культури. Його спорудження велось три роки. На будівництві закладу працювала комсомольсько-молодіжна бригада. Періодично

Дитячий садок на Овдіївці. 1951 рік. Фото із фондів Народного музею села Головківки.

Під час обмолоту зернових у головківському колгоспі "Іскра". 1955 рік. Фото із фондів Народного музею села Головківки

влаштовувались суботники та недільники. На

урочистості з нагоди відкриття будинку культури приїздив Черкаський народний хор. Головківці теж виявляли активність у художній самодіяльності. У селі організовано великий хор. Вокальний квартет у складі Федора Митрофановича

Салабая, Василя Артемовича Будника, Павла Степановича Павленка та Івана Івановича Горбаня на обласному огляді художньої самодіяльності 1964 року посів перше місце.

Першою власницею телевізора і холодильника у селі стала Марфа Григорівна Гайдай у 1958 році.

1962 року село повністю електрифіковане і радіофіковане.

За статистикою, у 1965 році у жителів Головківки, яких нараховувалось 3652, було 2 автомобілі, 35 мотоциклів. У селі працювали 8 магазинів, а в бібліотеці нараховувалось 7365 книг.

Вже через три роки населення Головківки через міграцію зменшилось до 2865 чоловік. Зате добробут селян зріс. У селі стало 4 легкові автомобілі, 70 мотоциклів, 126 телевізорів. На той же 1968 рік у середній школі 362 учні навчало 27 вчителів.

*Кавалер ордена Трудового Червоного
Прапора Марія Андріївна Горбань*

На озброєнні колгоспу знаходились 23 трактори, 12 комбайнів, 15 автомашин.

В 1967 році введено в експлуатацію новий сільмаг в центрі села, через три роки – магазин в районі Вигона.

На початок 1970-х років за сумлінну працю 96 жителів села нагороджено орденами і медалями СРСР. Ордени, зокрема, одержали: Леніна – Зінаїда Павлівна Куць, Трудового Червоного Прапора – Марія Андріївна Горбань, орденом “Знак Пошани” – Любов Олексіївна Панасенко.

У 1974 році гостинно розчинило двері нове приміщення середньої школи, у 1976 році – адміністративного будинку та лікарської амбулаторії. У 1974-1976 роках прокладено бруковану дорогу до середньої школи.

Кінець 1970-х – початок 1980-х років ознаменувався проведенням масових сільських свят Івана Купала, квітів, села.

Досить ефективною була економіка колгоспу “Іскра” наприкінці 1970-х років. У 1977 році озима пшениця дала 41,4, ячмінь – 30,2, овес – 26 центнерів з гектара. Це вдвічі більше ніж в 1950-х роках. У 1978 році колгосп мав 27 тракторів, 26 автомашин, 16 комбайнів, в тому числі 9 - зернозбиральних, 4 - кукурудзозбиральних, 3 - силосозбиральних.

Юність Миколи Васильовича Головка, Анатолія Петровича Котенка, Григорія Івановича Коваля, Анатолія Петровича Карбовського, Олега Геннадійовича Єроскіна була обпалена

*Кавалер ордена “Знак Пошани”
Любов Олексіївна Панасенко*

*Під час відкриття
нового приміщення
школи. 1974 рік.*

вогнем Афганістану.

Учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС стали Григорій Васильович Заєць, Василь Михайлович Бондар, Володимир Миколайович Ковтун, Олександр Григорович Коваль, Віталій Миколайович Мотуз, Юрій Прокопович Слісаренко, Костянтин Олександрович Строгецький, Юрій Володимирович Скічко, Степан Сергійович Терновий, Іван Васильович Канюка.

Більшість жителів Голоківки під час референдуму 1991 року проголосували за

*Під час мітингу з нагоди відкриття пам'ятника землякам, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни.
1995 рік.*

*будівницт-
ва каплички
Святителя
Миколая*

незалежність
України.

У 1990-х роках відбувається реформування місцевого колгоспу "Іскра". Жителі села стали власниками майнових та земельних паїв.

Великою подією для села стало відкриття нового пам'ятника загиблим воїнам-землякам. З цієї нагоди 9 травня 1995 року відбувся мітинг.

1997 року жителі села за власні кошти почали добудовувати

*Кожного
разу, коли
Борис Ми-
колайович
Кузик від-
відує рідне
село і храм,
його при-
їзд стає
справжньою
подією для
парафіян*

На будівництві каплички в ім'я Параскеви. Травень 2004 року

церкву. Допомогу в будівництві храму надає й дійсний член Російської Академії Наук, генерал-майор Борис Миколайович Кузик. Крім того, за його кошти в 2003 – 2004 роках на території Голоківки збудовані ринок, дві каплички, Народний музей села Голоківки. Всі будівельні роботи проводились під керівництвом Федора Марковича Гонді. На новобудовах працювали жителі села Василь і Володимир Джирми, Василь Будник, Віктор Бондар, Ігор Токар, Ми-

кола, Леонід, Варвара та Валерій Головки, Олег Коваль, Анатолій Дробіт, Сергій та Олександр Гонді, Іван Бухтій, Олександр Артеменко, Василь Кибало, Валентин Козир, Іван Заєць, Іван Павленко, Сергій Цуркан, Віктор Судаченко, Анатолій Кравець, Леонід Казбан.

Велику роботу по створенню Народ-

Урочисте відкриття родового будинку Параски Балабушки і каплички

ного музею села Головківки провела вчителька історії Валентина Олександрівна Бухтій, за що вона була відзначена Премією Б.М.Кузика. Створення музею перетворилось у загальну справу жителів Головківки. Музейні предмети подарували Іван Якович Брюховецький, Яків Михайлович Брюховецький, Тетяна Хомівна Кузик, Надія Миколаївна Котенко, родина отця Володимира (Кузика), родина Федора Марковича Гонді, Василь Васильович Баланюк, Марія Левківна Левіцька, Олена Іванівна Дробіт, Надія Марківна Дробіт, Антоніна Миколаївна Макуха, родина Григорія Івановича Ковалю, отець Ігор (Коркоць), родина Василя Олексійовича Кужиля, Ольга Михайлівна Брюховецька, Надія Данилівна Чапчай, родина Ніни Михайлівни Марченко, родина Михайла Олександровича Макухи, Тодось Миронович Федченко, родина Тетяни Григорівни Заді, родина Олександра Прокоповича Зайця, родина Тамари Афанасіївни Атамась, Євгенія Микитівна

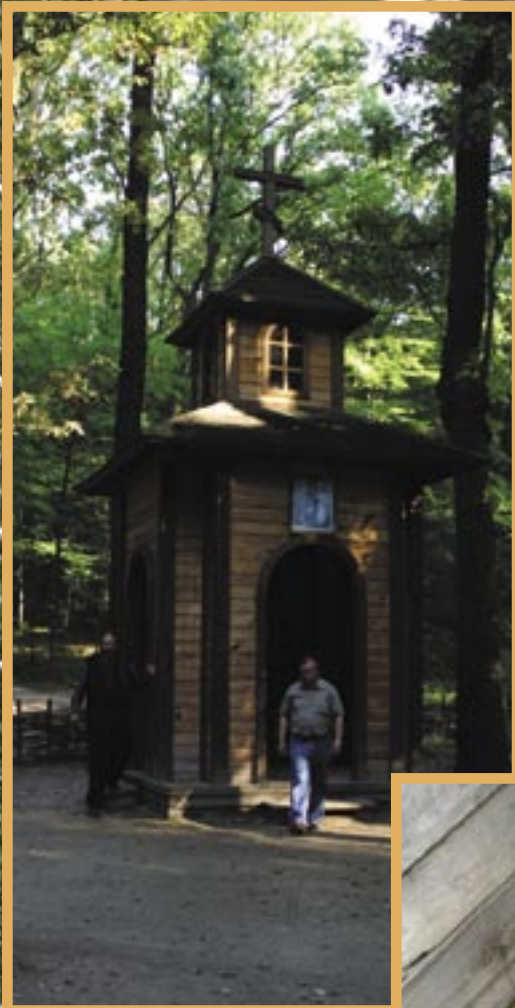
Головка, родина Валентини Афанасіївни Кривди, родина Надії Федорівни Кобзар, Марфа Григорівна Гайдай, Олександр Маркович Цікало, Марія Андріївна Горбань, родина Лідії Олексіївни Кам'янецької, Марія Лихограй, родина Федора Федотовича Біди, Тамара Іванівна Шпигоцька, Василь Федорович Бершадський, Володимир Іванович Бухтій, Валерій Олександрович Канюка, Наталія Заєць, родина Віктора Павловича Ковалю, Валерій Васильович Іванов, родина Ольги Олександрівни Ненько, родина Оляни Федорівни Рак, Єлизавета Холод, Василь Іванович Джирма, Катерина Іванівна Макуха, Ігор Валентинович Литвин, Олександр Олександрович Овдій, Галина Литвин.

Урочисте відкриття та освячення капличок в ім'я святителя Миколая та Параскеви, Народного музею села Головкивки відбулось 21 травня 2004 року, у храмово свято Іоанна Богослова. Церемонію освячення провів архієпископ Черкаський і Канівський Софроній. На урочистостях з нагоди відкриття музею біли присутні та виступили Б.М.Кузик, голова Чигиринської райдержадміністрації О.Г.Лаврінєнко, сільський голова Головкивки В.В.Косян. Подарунками та дипломами або подарунками Б.М.Кузика були відзначені кращі юні художники, учасники художньої самодіяльності, збирачі експонатів

для музею учні Головківської загальноосвітньої школи Олена Чернишова, Анна Литвин, Руслан Косовський, Віктор Коваль, Тетяна Артюхова, Юлія Овдій, Надія Педан, Олексій Джирма, Тетяна Котовська, Віталій Віхарев. кращі юні художники села та їх вчитель, юні учасники художньої самодіяльності. Премією Б.М.Кузика нагороджена вчитель образотворчого мистецтва Антоніна Миколаївна Макуха.

*Пам'ятник жителям
Головківки , які заги-
нули під час Великої
Вітчизняної війни*

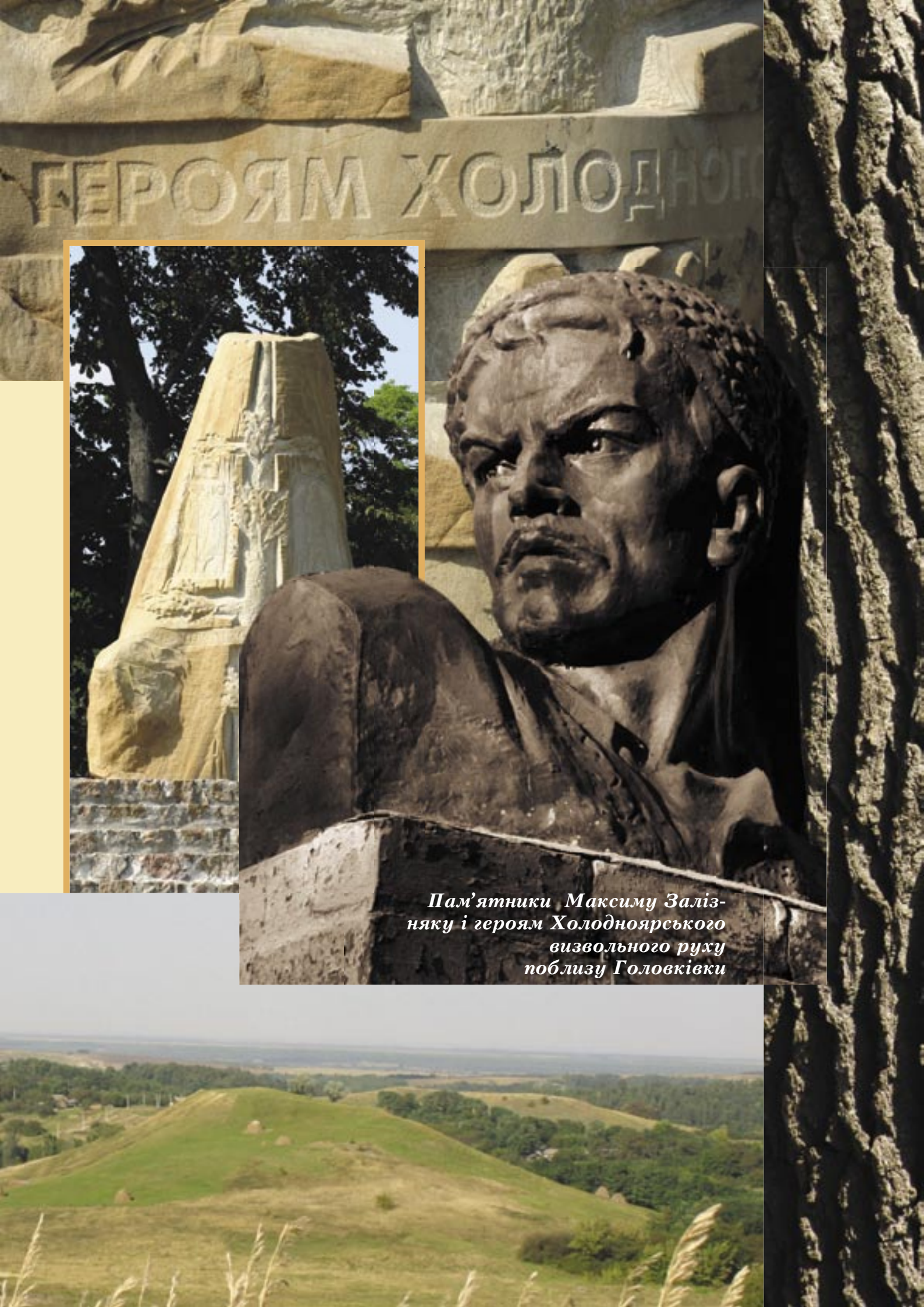

Навколо Головківки знаходиться багато природних джерел, які мають особливі лікувальні властивості. Найбільш відомі з них - лісове джерело "Живун", криниця святителя Миколая і лісова Богородична криниця

У центрі величного краєвиду, який відкривається за Головківкою - відома Семидубова козацька гора

ГЕРОЯМ ХОЛОДНОЯРСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

Пам'ятники Максиму Залізняку і героям Холодноярського визвольного руху поблизу Головківки

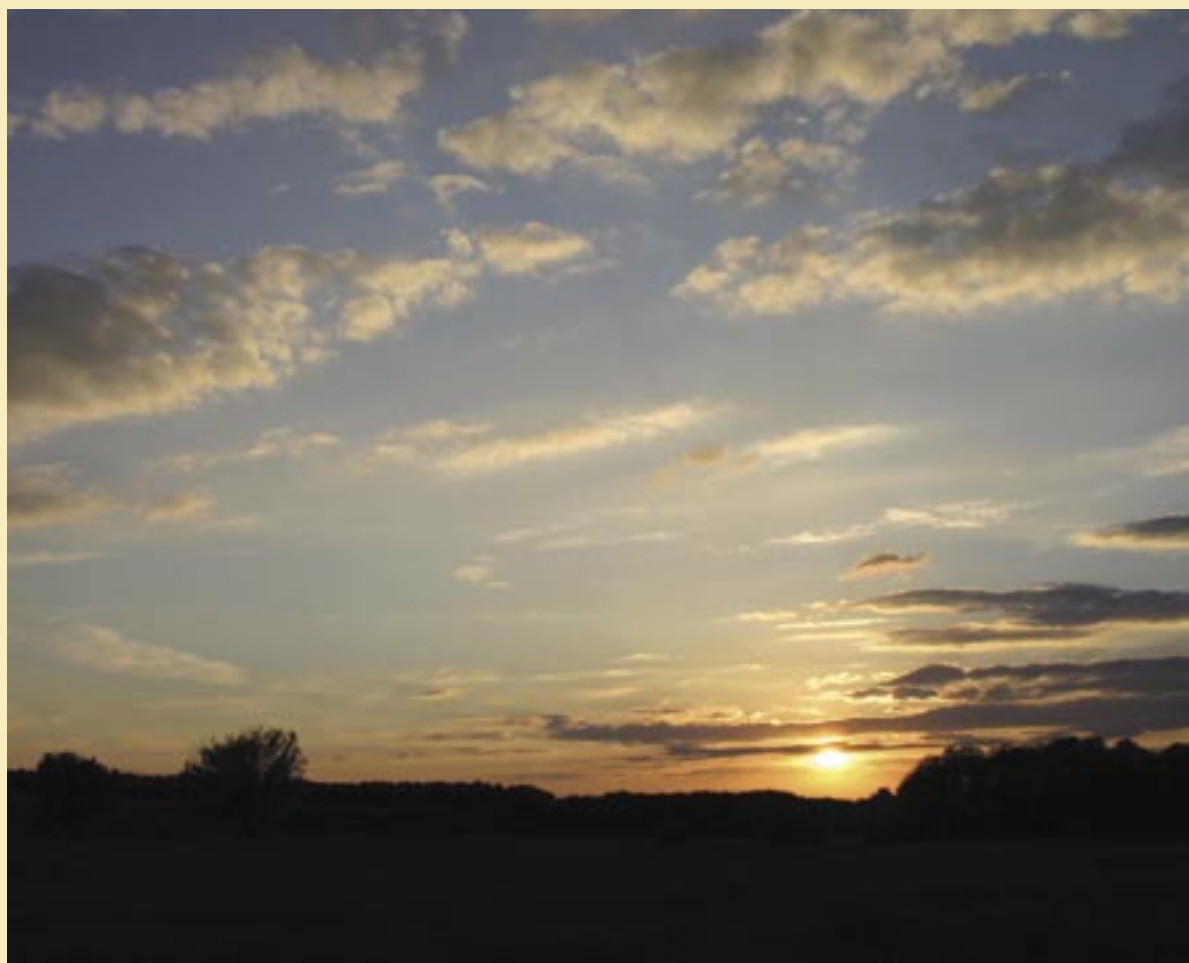
ПО СТОПАХ АПОСТОЛА АНДРІЯ ПЕРВОЗВАНОВОГО

ПО СТОПАХ АПОСТОЛА АНДРІЯ ПЕРВОЗВАНОВОГО

*Шлях праведних - як світло
променисте, яке все більш й
більш світлішає до повного дня...*

Книга притч Соломонових

Копія цього образу освячена на нетлінних мощах
Святого Апостола Андрія Первозваного

П

ершим благовісником Євангелія Христового на землях України був апостол Андрій Первозваний. Коли після зішесття Святого Духа апостоли кидали жереб, вирішуючи, куди кому йти проповідувати Христову віру, йому випала Скіфія. Скіфією в античному світі називали загалом Східну Європу і, зокрема, безмежні простори на північ від Чорного моря, тобто землі теперішньої України.

Про благовіст апостола Андрія у Скіфії свідчать такі давні християнські письменники, як Іполит Римський (III століття), церковний історик Євсевій Кесарійський (IV століття) та інші.

У стародавньому літописі “Повість минулих літ” розповідається про подорож Андрія Первозваного углиб українських земель:

“Дніпро впадає у Понтійське море; море це звать Руським. Уздовж його берегів навчав, як кажуть, святий Андрій, брат Петра. Коли Андрій навчав у Синопі і прийшов до Корсуня, він довідався, що від Корсуня недалеко гирло Дніпрове. І прибув він до гирла Дніпрового, а звідти вирушив угору по Дніпру. І сталося, що він прибув і зупинився під горами на березі. А ранком, уставши, промовив він до учнів, що були з ним: “Бачите ви гори ці? На горах цих засяє благодать Божа, буде місто велике і багато церков здвигне тут Бог”. І піднявся він на гори ці, поблагословив їх, помолився Богу і зійшов з гори цієї,

де пізніше виріс Київ”.

Апостол Андрій привіз в Скіфію реліквії, навколо яких торувалась віра. За переказа-

Апостол Андрій поблизу майбутнього Києва

ми, в Києві він залишив наперсний хрест, в інших місцях - обітні хрести.

Літописна розповідь не має підтвердження в інших історичних пам'ятках, тому деякі вчені схильні вважати її легендою. Але український народ віками зберігав пам'ять про цю подію як віддзеркалення історичного факту. Це дало підставу прославляти апостола Андрія Первозваного як основоположника Церкви Христової в Україні.

Київський Собор, який відбувався у 1621 році, у часи відродження Української Православної Церкви після болючого удару, завданого їй унією, своїм авторитетом ствердив апостольське походження християнства на українській землі. У соборній постанові сказано: “Святий Апостол Андрій - перший архієпископ Константинопольський, патріарх Вселенський і Апостол Український. На київських горах стояли ноги його, і очі його Україну бачили, а уста благословляли, і насіння віри він у нас насадив. Воістину Україна нічим не менша від інших східних народів, бо і в ній проповідував Апостол”.

Цілеспрямоване збирання відомостей про місію Андрія Первозваного до Скіфії розпочалось багато століть тому. Святитель Римський Климент (I століття), один з авторів слов'янської писемності Кирило (Костянтин Філософ) вивчали відомості про перебування апостола в Криму. Монахи Єпіфаній та Іаків, маючи початковим джерелом відомості “із творів очевидців і богоносних мужів” (Климента Римського, Євагрія Сицилійського, Єпіфанія Кіпрського) обійшли все чорноморське узбережжя і зібрали місцеві перекази про проповіді Андрія Первозваного, вивчили речові пам'ятки, які належали до апостольського часу, записали імена перших єпископів церков, заснованих апостолами.

Михаїл VII Дука писав великому князю Всеволоду Ярославовичу про місію Святого Андрія: “Священні писання і оригінальні історичні книги переконують мене, що наші держави мають одне походження і спільні корені, що одне і теж спасительське слово дійшло до нас обох і ті ж самі свідки і предтечі божественної тайни принесли нам обом слово Євангелія”.

Дочка Всеволода Янка спеціально відвідала Константинополь, щоб зібрати відомості про проповіді Андрія Первозваного.

Сучасні вчені, аналізуючи літературні, етнографічні та інші джерела, дійшли висновку, що Святий апостол Андрій мандрував

Скіфією від 10 до 20 років.

Як розповідає легенда, записана в селі Головківці, Святий апостол та його учні, пройшовши жаркими шляхами Дикого поля, наближалися до Холодного Яру. Вийшли вони на найвище місце, з якого, вже й Дніпро - Борисфен виднівся. та й зупинилися відпочити і помилуватись краєвидом цього місця райського. А літо на той час таке спекотне було, що й річки пересихали. Та не носив з собою Святий Андрій Первозваний баклажки з водою. Було як захочуть люди води попити, то вдарить Андрій Первозваний своїм посохом об землю, з того місця і потече джерело з холодною та смачною водою. До того ж вода у такому джерелі була ще й цілющою, бо Бог давав ту воду святу. Сказано було Богом: "Хто буде пити воду,

Капличка біля лісового джерела "Живун"

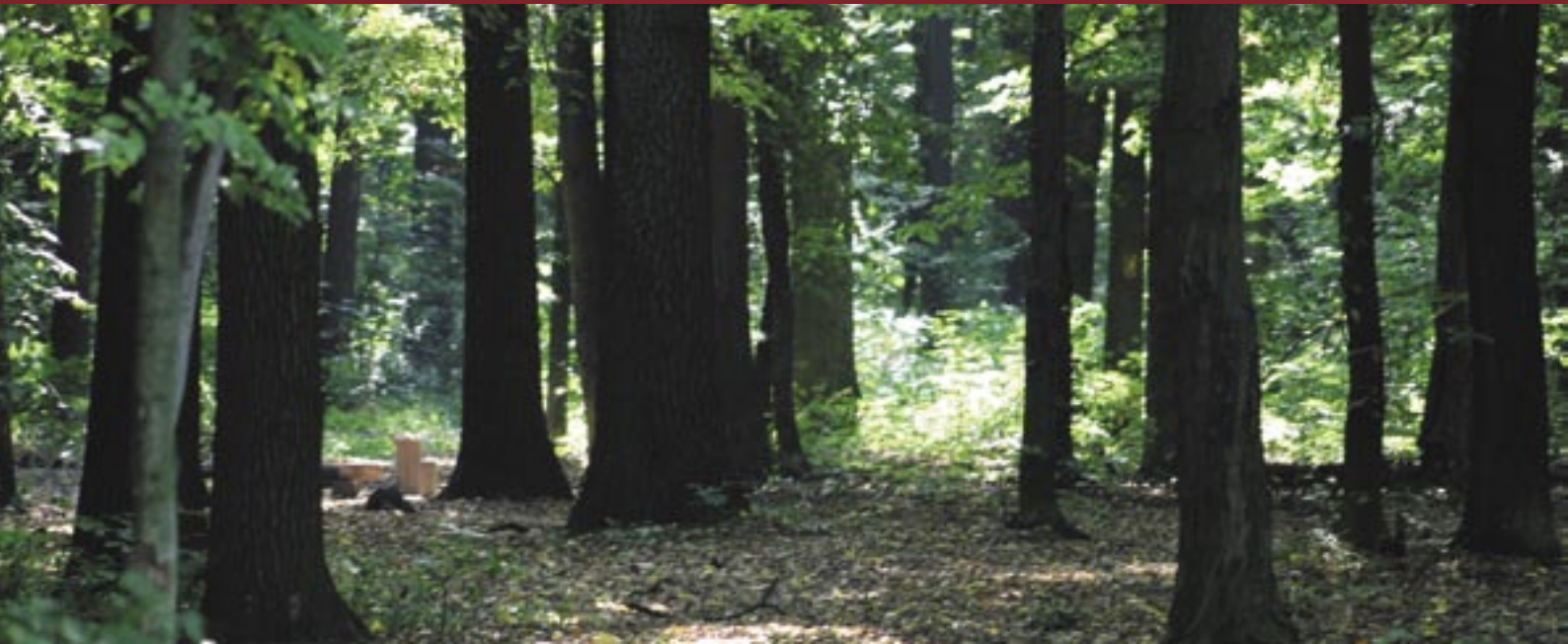
котру Я дам йому, того не буде мучити спрага довіку: та вода, котру Я дам йому, зробиться в ньому джерелом води, що тече в життя вічне (Іоанна, 4, вірш 14).

Ось і цього разу вдарив Святий апостол посохом і потекла з-під кручі жива вода. Стали люди селитись поряд з джерелом і примічати, що коли поп'є хвора людина води з джерела, то одужує до життя повертається. З того часу і почали його називати "Живуном".

Коротко зупинимось на інших відомостях із життя Апостола Андрія.

Апостол Андрій, як і його брат Апостол Петро, ловив рибу на Галілейському озері, коли Ісус Христос покликав їх за собою. У Євангелії від Святого Матвія про це написано так: "Як проходив же Він поблизу Галілейського моря, то побачив двох братів: Симона, що зветься Петром, та Андрія, його брата, що невода в море закидали, - бо рибалки були. І Він каже до них: "Ідіть зі Мною, Я зроблю вас ловцями людей!" І вони зараз покинули сіті, та й пішли вслід за Ним."

Як розповідає євангеліст Іоанн, Андрій був одним з учнів Іоанна Хрестителя і ще раніше свого брата був покликаний Ісусом на Йордані. Процитуємо Євангеліє від Іоанна: "А один із тих двох, що чли від Івана та йшли вслід за Ним, був Андрій, брат Симона Петра. Він знайшов перше Симона, брата свого, тай говорить до нього: "Знайшли ми Месію, що визначає: Христос". І

Святий Апостол Андрій Первозваний

привів він його до Ісуса. На нього ж споглянувши, промовив Ісус: “Ти - Симон, син Йоні, будеш званий ти Кифа, що означає скеля”. Тому Андрія і назвали Первозваним. Як бачимо, Апостол Андрій разом зі своїм братом і двома синами Зеведея був у числі найближчих Христових учнів.

В Синопі ще у IX столітті, як свідчать письмові джерела, показували кафедру Апостола Андрія з чорного каміння.

З берегів Понту він через Пропонтиду перейшов до Фракії й Греції, де був розп'ятий за наказом проконсула Егея або Егеата.

Під назвою “Акти Андрія” або “Діяння Андрія” збереглись у пізніших списках грецькою і латинською мовами апокрифічна історія апостолів, відома ще Євсевію, автором якої був, як вважають, гностик Харін. Крім того збереглись два уривки, написані грецькою мовою, що носять назви “Діяння Андрія і Матвія між людоджерами” і “Мартиролог “ (“Martyrium”) Андрія, так само як деякі уривки з “Діянь Петра і Андрія”. Всі вони надруковані Тішендорфом в “Acta apostolorum apocrypha” (1851), а також у додатку до “Apocalipses apocryphae” (1866). У латинській редакції “Virtutes Andreae”, що розповідає про всі мандрівки апостола від Понта до Греції, а також “Passio Andreae” видані у Кельні в 1531 році і ввійшли також у збірку Абдівса.

За одним пізнішим переказом, Андрій був апостолом в Константинополі, де він висвятив першого єпископа Стахія.

*Мученицька
стра́та Свя-
того Апостола
Андрія. З фре-
ски Маттіо
Преті*

Вірний своєму імені, що грецькою означає “мужність”, Андрій прийняв муки ради Христа: він був розп’ятий при римському імператорі Нероні приблизно у 60 році. Андрій був прибитий цвяхами до хреста, поперечні бруси якого були збиті навхрест (Андріївський хрест).

Святий Андрій вважається також покровителем Росії і Шотландії. День пам’яті Андрія Первозваного православна церква відзначає 30 листопада за юлі-

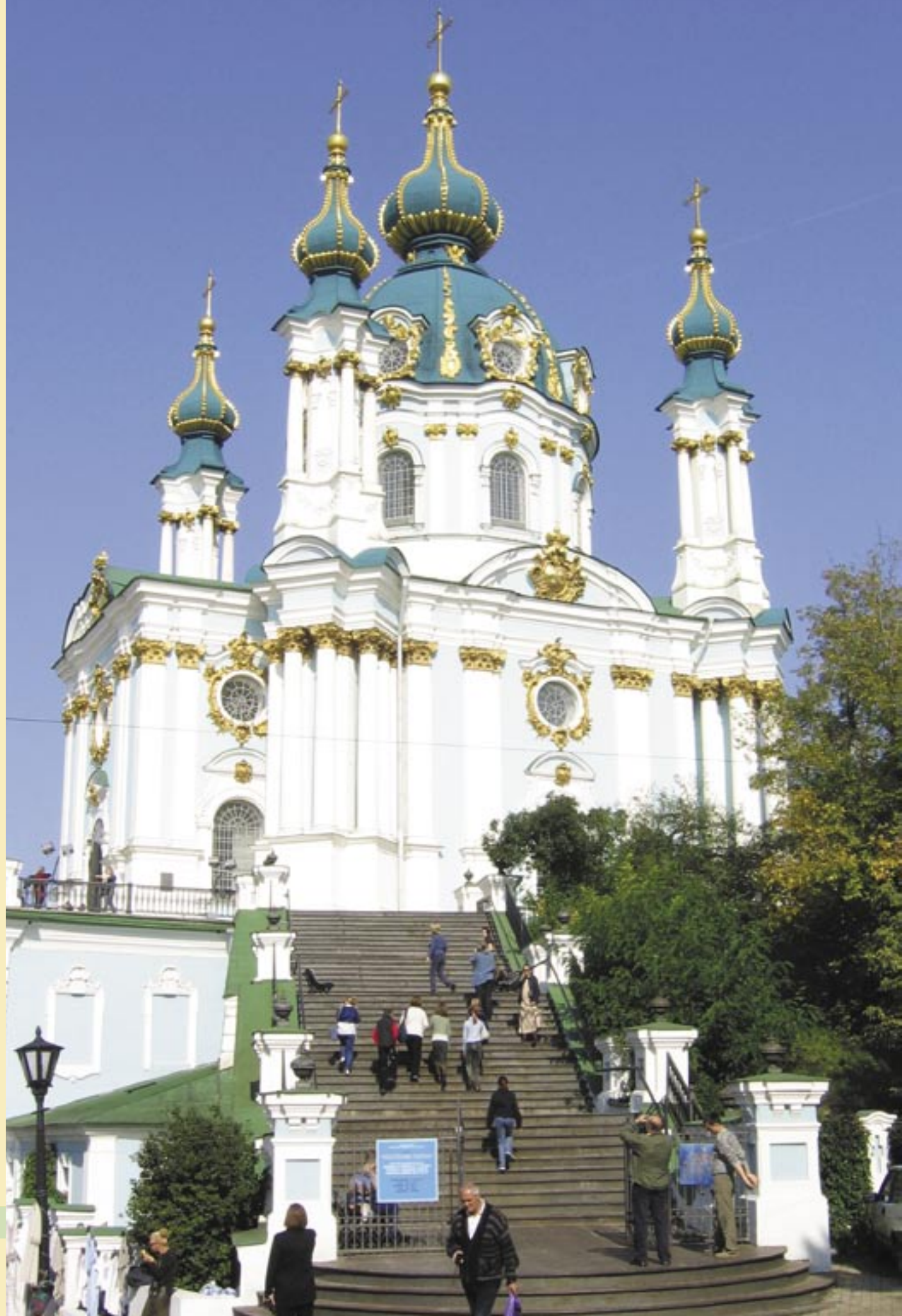
анським календарем (старим стилем).

В Україні, Росії та інших країнах, де, за переданням, побував Андрій Первозваний, глибоко шанують Святого апостола.

На тому місці, де він поставив у Києві перший хрест, 1212 року побудували дерев’яну церкву в ім’я Воздвиження Чесного Хреста Господнього. Нині у Києві милує око шедевр архітектури - церква Андрія Первозваного (на фото праворуч).

Як стверджують, у Києві в Успенському соборі Києво-Печерської лаври віками зберігався пояс Андрія Первозваного. Його довжина була одиницею вимірювання для зодчих майже до ХУІІ століття.

В Криму поблизу мису Фіолент під Севастополем, на місці, де Андрій Первозваний влаштував печерну церкву, пізніше виник Балаклавський монастир.

В Російському Пантелеймоновому монастирі на Афоні (Греція) зберігається священна реліквія - стопа Святого апостола. Самі ж моці Андрія Первозваного були перенесені в Константинополь, у храм святих апостолів. В 1208 році хрестоносці забрали їх до Італії, в місто Амальфі, де вони й почитають. Голова апостола знаходиться у Римі, кисть правої руки - в Успенському соборі Москви, частинки моців зберігаються в Шотландії та Андріївському скиті на Афоні.

Одному з авторів цієї книги - Борису Миколайович Кузику - довелось побувати в більшості місць, пов'язаних з ім'ям Святого апостола Андрія Первозваного. Власне, і коріння роду Кузиків у Голоківці, й Олександрівка, де народився він, знаходять поблизу "Живуна" - священного місця, за стародавніми перказами, освяченого стопами Андрія Первозваного. Один, а то й двічі на рік Б.М.Кузик знову і знову приходить до "Живу-

Б.М.Кузик біля храму святого Апостола Андрія Первозваного у Києві

на”, щоб набратись його живильної сили.

Холдінг НПК, який очолює Борис Миколайович, має у своєму складі “Північну верф”, на території котрої закладено капличку в ім'я Андрія Первозваного. Зі стапелів сходять судна з іменами святих. Б.М.Кузик щедро жертвує храмам, допомагає будувати церкви, відливає дзвони, щоб слово Боже, принесене Андрієм Первозваним на нашу землю, зціляло душі людські.

Храм святого Апостола Андрія Первозваного у Патри, Греція

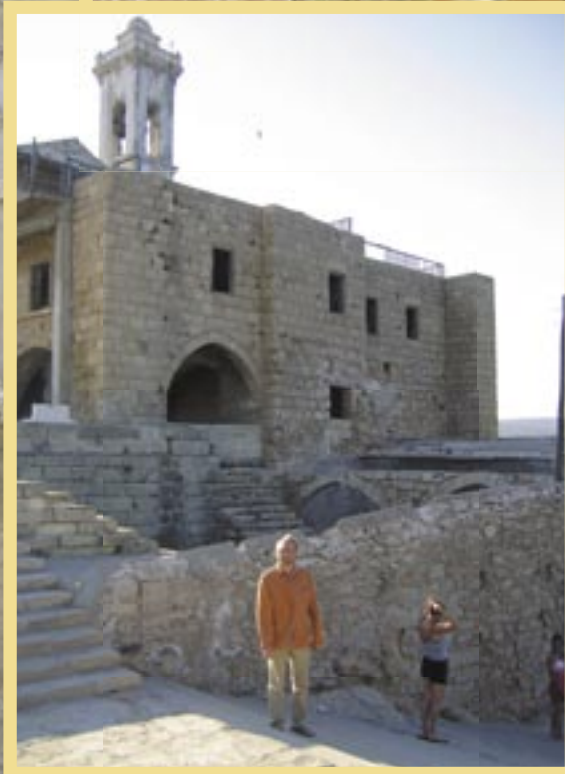

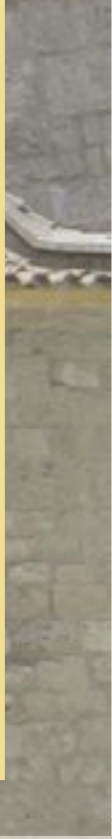
Шлях Святого Апостола Андрія Первозваного

Рака з нетлінними чудотворними мощами Святого Апостола Андрія Первозваного

*Б.М.Кузик
в монастирі
Андрія Пер-
возваного на
Кіпрі.
На фото
угорі: ча-
стинки
хреста, на
якому був
мученицьки
страчений
Святий Апо-
стол Андрій*

ДЖЕРЕЛА ПРАВОСЛАВНОЇ ДУХОВНОСТІ

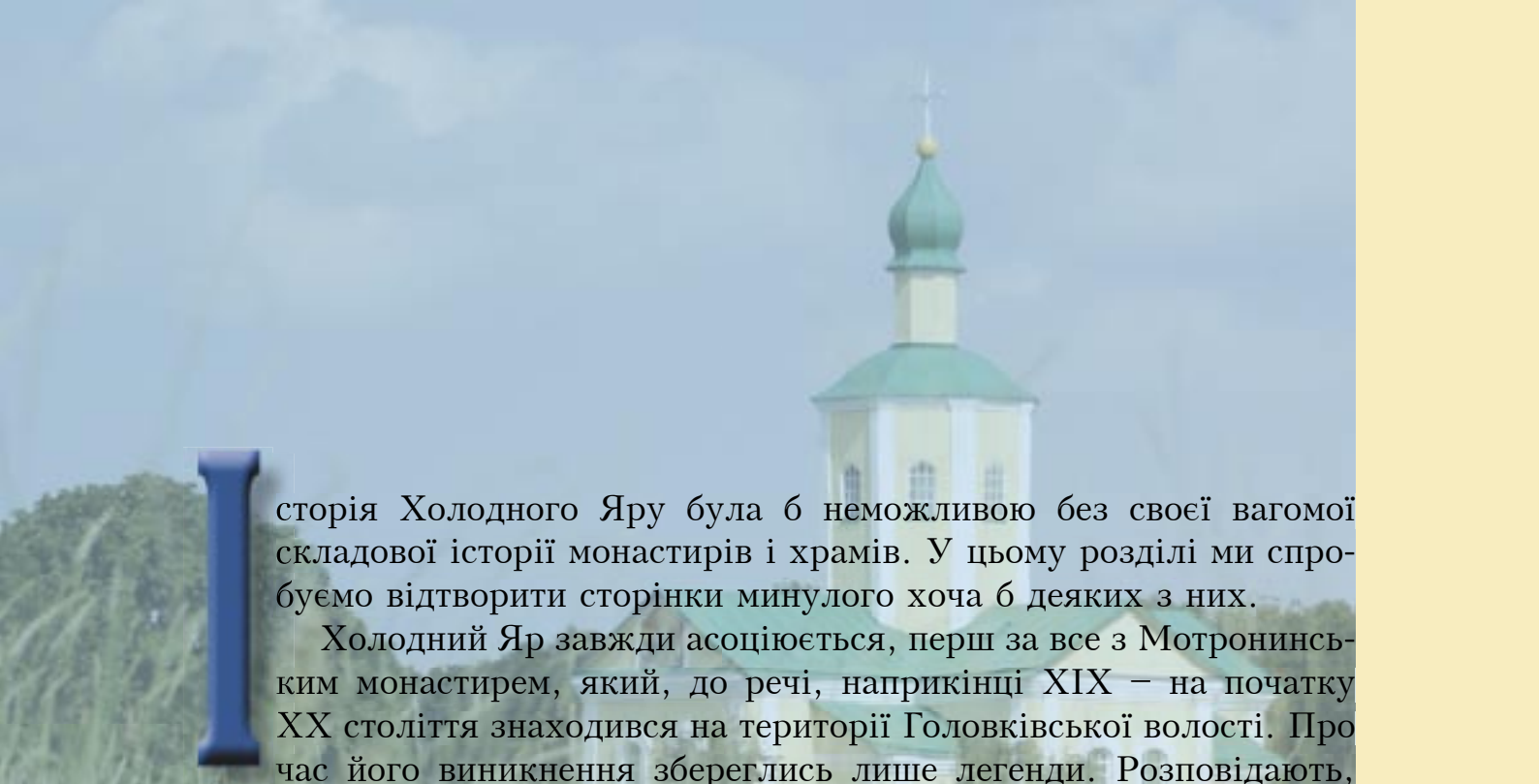

ДЖЕРЕЛА ПРАВОСЛАВНОЇ ДУХОВНОСТІ

Без Бога - ні до порога.

Українське народне прислів'я

Історія Холодного Яру була б неможливою без своєї вагомій складової історії монастирів і храмів. У цьому розділі ми спробуємо відтворити сторінки минулого хоча б деяких з них.

Холодний Яр завжди асоціюється, перш за все з Мотронинським монастирем, який, до речі, наприкінці XIX – на початку XX століття знаходився на території Голоківської волості. Про час його виникнення збереглися лише легенди. Розповідають, що тут бував Ярослав Мудрий. Ця місцевість йому дуже подобалась, і він її подарував своєму найкращому воєводі Мирославу. Мирослав з задоволенням прийняв цей дар і збудував тут городище, обніс його високим земляним валом (залишки якого помітні ще й сьогодні), створив різноманітні укріплення, а у відрогах Яру побудував печери.

Під час останнього походу і нападу печенігів на Київ Мирослав з своїм військом вирушив на допомогу Київському князю, а своїй дружині Мотрі і слугам звелів берегти фортецю від можливого нападу. З радістю повертався Мирослав з дружинниками з Києва після повного розгрому печенігів, з блискучою перемогою. Коли їхні човни наблизилися до пристані (тоді Дніпро протікав старим руслом майже на 30 кілометрів ближче до нас і пристань була біля самого городища), воєвода вирішив перевірити, чи добре його дружина зі слугами стереже вхід з Дніпра. Він одягнув вороже вбран-

*Стародавні монастирські печери
збереглися аж донині*

ня, це ж зробили і всі дружинники, і наказав підняти на човнах трофейні ворожі знамена. У фортеці було тихо. Але коли човни пристали, і воїни рушили до фортеці, із засідки вийшли оборонці на чолі з Мотрею. Першим же пострілом з лука Мотря вразила вожака (свого чоловіка). Поки була з'ясована помилка, загинуло немало дружинників і серед них Мирослав.

Оплакавши і поховавши з почестями свого коханого, Мотря на все життя пішла в черниці. А щоб увіковічнити пам'ять про трагічну загибель Мирослава, вона розпорядилась побудувати чоловічий монастир, який з тих часів і називається Мотриним або Мотрониним, Мотронинським.

Городище в районі Мотронинського монастиря існувало за багато віків до Ярослава Мудрого, що підтверджено археологічними дослідженнями, про які ми вже згадували. Воевода Мирослав, ймовірно, лише добудував земляний вал.

Дослідник історії Київщини ХІХ століття Леонтій Похилевич, посилаючись на монастирські записки, зазначає, що Павло, єпископ Переяславський, освячував у Мотронинському монастирі місце при закладанні основи церкви в ім'я Іоанна Предтечі. Камінь, закладений ним у фундамент храму зберігався в монастирі до 1667 року. Єпископ Павло жив за 10 років до монголо-татарського нашестя і згадується у літописах за 1198 рік..

За тими ж джерелами, монастир був зруйнований під час нашестя Батия.

Залишки земляного валу городища поблизу Мотронинського монастиря

Образ преп. Мотрони, який знаходиться у монастирі на її честь

Тільки в 1568 році нечисленні монахи, що зібрались у цьому місці, одержали благословення Київського митрополита Іони III Протасовича на відкриття богослужіння в капличці і назвали свою громаду Мотронинським скитом. Монахи ті мешкали в печерах.

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний універсалами 1620 і 1621 року сприяв побудові в монастирі нової церкви і забезпечив його землями й угіддями.

11 січня 1648 року митрополит Сильвестр II Косов забезпечив мона-

стирську трапезну церкву антимином.

1664 року Мотронинський монастир одержав привілей польського короля Яна Казимира, а 22 червня і 13 липня 1671 року – універсали гетьмана Петра Дорошенка.

Наприкінці XVII століття Мотронинський монастир спустошують мусульманські сусіди України. Трапилось це під час Чигиринських походів 1677 – 1678 років.

Другий Троїцький храм був відновлений і освячений ігуменом монастиря Пафнутієм у 1685 році.

1717 року польський князь і Чигиринський староста Ян Каетан Яблоновський, виконавши прохання Переяславського єпископа Кирила Шумлянського, повернув монастиреві його колишні землі.

Копія документа “Право князя Я.Яблоновського, старости Чигиринського на відновлення зруйнованого православного Мотронинського Троїцького монастиря, з наказом губернатора про допомогу обителі, а також попередження місцевим жителям про невтручання

в майно і справи монастирські” збереглась в Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (ф.ІІ, №3581, арк.4-4 зв., незасвідчена копія др. пол. XVIII ст., переклад з польської). Наведемо цей документ за книгою Юрія Мариновського “Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 року (Черкаси, 1997, с. 34):

“Ян Каєтан Яблоновський і т.д., староста Чигиринський і т.д..

Свідомо чиню, кому про це належить і буде належати знати, а особливо управителям мого староства Чигиринського, що в старостві моєму Чигиринському в лісі Мотронинім, між валами, над річкою Косарою, під Медведівкою і Жаботином, на давньому місці уфундувати і угрунтувати належним чином монастир в ім'я Святої Трійці, по старому скит Мотронинський, за благословінням йогомосці пана єпископа Переяславського, для законників неунітських я дозволив, і наказую панам губернаторам моїм староства Чигиринського, щоб зруйнованому Мотронинському монастиреві допомагали відновлюватися, а саме: підводами, людьми тощо; а особливо всім жителям тамтешнім забороняю у сіножатях, що під монастирем, і в футорі на буртах, які ці ченці мотронинські мають за давніми правами, а також і в полі і островах тясминських, названих Чернецькими, жодної кривди не чинити і лісу навколо монастиря, згідно з правом, у 1671 році козацьким гетьманом Дорошенком підтвердженням, не рубати як їх власного, і всілякі добра монастирські, в загалі і зокрема, що у привілеї і давніх фундушках названі, від усіх податків, як і десятини бджільної, звільняю, залишаючи їх у спокійному володінні, а для ліпшої віри при звичайній печаті рукою власною підписую.

Дав 1717 року.

Яблоновський,

староста Чигиринський.”

Всі вищезгадані «права і універсали», в тому числі і право Я.Яблоновського 1717 року, «неведомо где поделись» під час розбійницького нападу на монастир

15 травня 1729 року, тому братія Мотронинського монастиря у 1731 році просила князя Я. Яблоновського про новий аналогічний документ, який і був наданий.

Недивлячись на ці документи, Мотронинський монастир залишався досить бідним, періодично піддавався нападам уніатів. “В 1766 годе и последний того монастыра скот от унеятов ограблен, чим в пушое разорение и убожество так приведен, что и того монастыра братия лишается дневной пищи, на другие ж монастырские и церковные потребности вовся нечего не имеет”, - зазначає ігумен Мелхіседек Значко-Яворський 1768 року у зверненні до єпископа

Меморіальна дошка на честь ігумена Мелхіседека Мотронинському монастирі

Переяславського Гервасія, де він прохає надати обителі грамоту для збирання милостині в Запорізькій Січі. Збирали чинці Мотронинського монастиря милостиню в Запорізькій Січі і в 1770 і 1772 роках.

Меморіальна дошка у Мотронинському монастирі на честь ігумена Мелхеседека Значко-Яворського.

1735 року була побудована дерев'яна Троїцька церква (за іншими джерелами – закладена у 1726 році з благословення Переяславського єпископа Кирила, освячено у 1727 році), що простояла до 1800 року. На її місці 8 жовтня того ж року з дозволу Чигиринського єпископа Феофана закладено новий кам'яний храм, який добудований вже наступного року. Спорудженням церкви займався житель Єлисаветграду (нині – Кіровоград) Артем Чименко з монастирських матеріалів. Та будівництво було виконано неякісно і церква зруйнувалась. Довелось підряднику за власний кошт розбирати і будувати храм заново. Церкву освятили в 1802 році.

Була в Мотронинському монастирі й інша церква. Це дерев'яний храм в ім'я Іоанна Златоуста, побудований в 1820 році.

1863 року, за свідченням того ж Леонтія Похилевича, в монастирі крім ігумена були чотири ієромонахи, один ієродиякон, один монах, дев'ять послушників і десять осіб різного звання, всього 26 осіб.

Посилаючись на синодик, Леонтій Похилевич наводить список настоятелів Мотронинського монастиря, не вказуючи час їх керівництва: ігумен Пафнутій, схимонах Ігнатій (у чернецтві Ісайя), ігумени Єлисей, Панкратій, Сильвестр, Товія, Корнилій, Рафаїл, Ірнарх, Ісайя, Даміан, Єфрем, Афанасій, Кирил, Мелхиседек

Портрет настоятеля Мотронинського монастиря ігумена Мелхиседека

*Портрет Максима Залізняка
з Мотронинського монастиря*

Значко-Яворський, архімандрит Ірінарх, ігумени Антоній, Дісофей, Іродіон, Іларіон, Нафанаїл, Палладій, Никандр (Сташевський), Афанасій (переведений в Жаботинський монастир в 1850 році), архімандрит Олександр (Демченко), ігумен Макарій (Сорокін) з 1863 року.

Є сенс зупинитись трохи детальніше на життєвому шляху Мелхиседека Значко-Яворського – найзнаменитішого ігумена Мотронинського монастиря. Мелхиседек Значко-Яворський (1816? 1824? - 2. VI.1809), світське ім'я Матвій (Михай-

ло?), українець за походженням, з козацької родини – його батько Карпо Ілліч Значко-Яворський займав посаду лубенського полкового осавула. Вчився Мелхиседек у Київській академії; 1745 року прийняв постриг в Мотронинському Троїцькому монастирі, в якому пройшов усі шаблі монастирської ієрархії. У 1753 р. єпископом Переяславським і Бориспольським Іоаном призначений настоятелем цієї обителі, на такій посаді перебував до 1768 року. З 1761 по 1771 рр. – управитель всіх правобережних церков і монастирів Переяславської єпархії. Був ігуменом монастирів: Переяславського Михайлівського (1768 - 1771), Києво-Видубецького (1776-1781), Лубенського Мгарського (з 13.VI. по 19.VII.1781) і Петропавлівського Глухівського (19.VII.1781 - 1809), кафедральний намісник Києво-Софійського монастиря (з грудня 1771 - 23.III.1783). Помер 2 червня, а похований 9 червня 1809 року в Глухівській обителі в сані архімандрита. Отець Мелхиседек, за документами і споминами, був людиною обізнаною, чесною, мужньою і цілеспрямованою; ідейний борець за православ'я, але не фанатик, виступав проти будь-якого насильства і фізичної (протизаконної) протидії існуючій державній і місцевій владі. На думку Юрія

Мариновського, Мелхіседек Значко-Яворський ніколи не очолював гайдамацького руху, негативно ставився до нього, був проти втручання ченців і священників в революційні події 1768 року (Архів ЮЗР. - К., 1864 - Ч.1. - Т. III - С.864; Мариновський Ю. Мотронинський монастир. — С. 18-38).

Так це чи інакше, але Мотронинський монастир відігравав у часи Коліївщини (1768 рік) роль духовного центру повстанців. Він пов'язаний з іменами ватажків Коліївщини Максима Залізняка та Івана Гонти. Мабуть, не випадково у монастирських стінах довго зберігали портрети керівників повстання. Максима Залізняка було зображено у чернечому підряснику, з характерними козацькими вусами та довгою запорозькою чуприною - оселедцем. У правій руці він тримав освячений ніж з написом: "Ось вам", у лівій - чернечі чотки. У верхньому лівому кутку портрета був напис: "Чигиринського уїзду Мотрониного монастиря послушник Максим Залізняка". Праворуч над плечем - три рядки нотного запису з текстом пісні "Ой не буде ліпше, ой не буде краще, як у нас на Україні..."

Портрет Максима Залізняка, написаний олією, зберігається тепер у фондах Черкаського облас-

Б.М.Кузик з мамою Тетяною Хомівною у Мотронинському монастирі

Травень 2004 року. Перебування владыки Софронія та Бориса Миколайовича Кузика у Свято-Троїцькому Мотронинському монастирі

ного краєзнавчого музею.

Маємо відомості про Мотронинський монастир наприкінці ХІХ століття. 1893 року монастир крім двох храмів мав багато різних господарських будівель, готель, млини, чотири колодязі в лісі, що мали назву “Онуфріївських”, ставок у лісі. Монастир володів 281 десятиною землі, в тому числі під монастирем і лісом – 105,8, на хуторах – 122, під млинами – 53 десятини. На земельних угіддях монастиря вирощували пшеницю, жито, ячмінь, овес, гречку, горох, коноплі, картоплю та інші культури, заготовляли сіно. В обителі займались бджолярством, утримували воли, корови, коней, дрібну худобу. На щоденному богослужінні були присутні ігумен Варсонофій, п’ять ієромонахів, три ієродиякони, два мантийні монахи, шістнадцять послушників.

1911 року Мотронинський Троїцький монастир став жіночим, заштатним. Його очолила ігуменя Мелетина (Марія Руденкова).

Після подій 1917 року монастир ще певний час діяв. У ньому часто бували козаки Холодноярської повстанської республіки і в 1920 році, як описує у своїй книзі “Холодний Яр” письменник Юрій Горліс-Горський, у монастирі на Спаса навіть освятили зброю.

Та 1923 року Мотронинський монастир закрила радянська влада. На початку 1929 року невелику кількість землі і майно монастиря передали мельниківській комуні “Заповіт Леніна”. Монастирський сад використовувався артілью інвалідів та державним виноградним розсадником. Храм Іоанна Златоуста комунари пристосували під школу і клуб. А спалено цю церкву було фашистами у 1944 році, а в 1945- 1946 роках – розібрано.

Так і стояв спустошений монастир довгі післявоєнні роки.

У жовтні 1989 року долею Мотронинського монастиря впритул зайнялася Київська митрополія. З керівництвом Чигиринського району було досягнуто домовленості, що до вересня 1990 року коштом парафіян і прочан церкву буде реставровано і відкрито приход, а також філіал Красногорського жіночого монастиря. 24 січня 1991 року було прийнято рішення Священного Синоду УПЦ про відкриття Мотронинського монастиря.

Влітку 1991 року на території Мотронинського монастиря за благословенням архімандрита Софронія поселяються перші насельниці: Олена Михайлівна Гребенович (ігуменя Мотрона), Марія Іванівна Міщенко (монахиня Софронія), Раїса Нечипорівна Шестопаць

*Настоятельница Мотронинського
монастиря ігуменя Мотрона*

Миколаївський храм Медведівського монастиря

(монахиня Онуфрія), Віра Нечипорівна Шестопаль (інокія Віра), Євдокія Петрівна Сердюк (монахиня Стефанія).

Зусиллями монахинь, за підтримки церковної влади і пожертвування громадян почалось відродження монастиря. За проектом владики Софронія збудовано добротний будинок для монастирських келій.

Допомогу монастирю надає й один з авторів цієї книги Борис Миколайович Кузик. Він постійно відвідує обитель, прагне вирішити, якщо це потрібно, її проблеми. На кошти Б.М.Кузика у 2004 році видано книгу “Нескорений велет. Сторінки з історії Мотронинського Свято-Троїцького монастиря”. Добровичинець подарував монастирю кілька ікон та інші цінні дарунки.

Поблизу Головкивки раніше розміщувався ще один монастир – Медведівський. Якщо історія Мотронинського монастиря досліджена більш детально, то про Медведівський монастир писали менше.

Медведівський Миколаївський чоловічий монастир знаходився колись за 3 версти від містечка Медведівки на низинному острові річки Тясмину. У давні часи він був оточений вільховим лісом і болотами, зарослими лозою і комишами. Тільки в 1818 році до Медведівського монастиря збудували дерев'яну греблю з чотирма мостами.

Приблизний час заснування монастиря припадає на кінець XVI - початок XVII століття. Ще гетьман Юрій Хмельницький Медведівському Миколаївському монастиреві надав у 1661 році два універсали. Першим документом від 26 лютого на користь братії дано «млин Янковський-Дацьків-Андрієнків-Дерев'янчин» на річці Медведівці. Як вважає Юрій Мариновський, оригінал цього документа (як і універсал гетьмана Павла Тетері від 10 жовтня 1663 року) весь час зберігався у монастирському архіві, тому що на нього постійно посилаються, як на юридичний чинник, при межуванні монастирських земель та

Подписка

Я, нижеподписавшийся, соимоданъ Свѣтло и
честнѣйшій дѣлатель инокъ Григорій на вѣрность
государства Его Императорскому Величеству,
и клятвенное обещаніе, данное имъ предъ
руководителемъ въ Свѣдѣніяхъ, будучи нѣкогда
присланъ Ближнѣйшимъ Намѣстникомъ
къ нѣкой степени званій и особому сур-
женію, обладаю по листовой ссудѣ и дѣлу
Свѣдѣніяхъ правдами оное въ дѣлѣ даннаго
имъ приноса обещаній, со всѣхъ сторонъ
нѣкогда, отъ нѣкогда и правдолюбивъ, ста-
ратель по крайнему своему разумѣнію
способностямъ Духовному Благу и
временному Благоустройство и спокойствію
людей, до котораго сурженіе мое касаться
не можетъ, и въ порушаніи имъ дѣла
всесторонне отъ нѣкогда, отъ нѣкогда и Нѣ-
завѣстны предстѣлителямъ то, что суржа-
ливо, и что къ нарушенію свѣдѣній и частію
того Блага Намѣстнику званій суржано?

Чина Императорскаго Духовнаго Правленія Ко-
сводителя Мефодіева Николаевича Мещерякова
Мефодіевъ Григорій

28 Сентября
1863 года

**Присяга медведівського настоятеля
Іринарха. 1863 рік.**

відповідних описах.

Наприкінці ХІІ століття монастир спіткала сумна доля інших православних монастирів і його було зруйновано.

У першій половині ХІІІ століття на території Медведівського знову зібрались монахи. Близько 1730 року вони побудували неве-

Поблизу цього місця в Головківці стояла дерев'яна церква

лику дерев'яну церкву в ім'я Святителя Миколая, а польський князь Ян Станіслав Яблоновський, котрий у цей час володів Чигиринським староством, підтвердив за монастирем земельні угіддя, які належали обителі при гетьманах.

1768 року Медведівський монастир був підданий нападам гайдамаків.

Вони розгромили церкву і келії, забрали з собою гроші й майно.

15 січня 1783 року «испрошена», а вже 16-го дана благословенна грамота київського митрополита Гавриїла про дозвіл розібрати ветху монастирську Миколаївську церкву і замість неї і на тому ж місці побудувати новий п'ятикупольний соборний храм в ім'я Святителя Миколая. Будівництво розпочалось 13 квітня 1785 року, а 18 березня 1795 року храм закінчено й освячено.

Тепла дерев'яна церква в ім'я Богоявлення Господнього зведена при ігумену Іоаннікії в 1819 році на пожертви дружини генерала Ламба замість старої одно купольної дерев'яної церкви “над брамою”, освяченої в 1764 році.

Як свідчить Леонтій Похилевич, у церкві Святителя Миколая зберігався чудотворний образ Святителя Миколая. До нього тягнулись віруючі, щоб отримати зцілення. Ікона була прикрашена срібною ризою та вінцем з дорогоцінного каміння.

Цінували в монастирі й частинки Святих моцїв багатьох святих. Вони були надіслані до обителі в 1845 році митрополитом Філаретом, як “священний залог благочестивого життя старцев сея обители и как небесна их помощь и заступление в жизни сей”.

1860 року в Медведівському монастирі було вісім ієромонахів з ігуменом, шість ієродияконів, шість монахів, п'ятнадцять послушників.

№ 150

1887 ГОДА.

КИЕВСКАГО ГУБЕРНСКАГО

Церковно-Строительнаго Присутствія

ДѢЛО

*По заявленію общества крестьян с. Головкин с. Точиловки
Чигиринскаго уѣзда, об оказаніи пособія отъ казны въ суммѣ
9000 р. на уплату землевладѣнцу Краснокутской волости
задатка на сооруженіе новой каменной церкви.*

КИЕВСКИЙ ОБЛАСНЫЙ
ДЕРЖАВНИЙ АРХИВ
Ф. 17. Оп. 1. О.з. 892.

Началось 11 Мая 1887 г.

Кончилось 27 марта 1888 г.

На 11 листахъ.

Справа по клопотанню селян с. Головкивки Чигиринського повіту про надання допомоги від казни суму 9000 р. на виплату землевласниці Краснокутській боргу, позиченого на будівництво нової кам'яної церкви. Державний архів Київської області - Ф 17. - Оп. 1. - О.з. 892.

Відбиток печатки Іоанно-Богословської церкви села Головківки. Кінець XIX – початок XX століття.

При Медведівському монастирі з 1864 року функціонувала школа живопису, різьби, позолоти і столярної роботи.

Слідом за Леонтієм Похилевичем наведемо список ігуменів Медведівського монастиря, записаних в документах оби-

телі: Іринарх, Міссаїл, Йосиф, Єфрем, Гавриїл, Никифор (помер в 1747 році), Логвин будівельник (помер в 1750 році), Тихон (помер в 1756 році), Віссаріон (помер в 1797 році), Потапій (помер в 1799 році), Дісофей (помер 1803 році), Феодосій (помер в 1805 році), Іоанікій (помер в 1844 році), Каліст, архімандрит (в 1861 році перейшов в Казанську єпархію), Іринарх.

Наприкінці XIX століття за монастирем, яким керував архімандрит Модест, рахувалось 1043 десяти землі та угідь (разом з рибними озерами, сіножатями, вигонами тощо). В 1893 році братія включала п'ять ієромонахів, священника-вдівця, чотири ієродиякони, два монахи, три послушники п'ятнадцять тимчасових монахів. У Медведівському монастирі займались землеробством, скотарством, бджільництвом.

30 квітня 1922 року монастир закрили. При вивезенні монастирського майна представник радянської влади товариш Дробницький вилучив і давній козацький універсал, подальша доля якого невідома.

Не менш цікаву історію має й головківський храм. Церква в ім'я Іоанна Богослова побудована в 1775 році. До побудови

Парафіяни села Головківки з священником Андрієм (Гришиним). 1948 рік.

церкви, за переказами, жителі Головківки відвідували храм у сусідньому селі Івківцях.

1841 року дерев'яна церква була капітально відремонтована за кошти власника села Івана Івановича Фундуклія. Її підняли на кам'яний фундамент, пофарбували і вкрили англійським залізом.

З часом церква дерев'яний храм постарів і виникла потреба у спорудженні нового.

1879 року сільська громада вирішила побудувати нову церкву. Підрахували, що на будівництво потрібно 20 тисяч рублів. Щоб зібрати таку суму вирішили використати весь сільський запасний капітал у сумі 5 тисяч рублів, 5 тисяч коштів сільської церкви. Деяку суму планували виручити від продажу старої церкви. Решту суми, якої не вистачатиме, вирішили зібрати з громади.

У 1882 році власниця маєтку дружина генерал-ад'ютанта Анна Григорівна Краснокутська, дізнавшись про благу справу жителів Головківки і бажаючи, щоб новий храм був споруджений біля її садиби, погодилась допомогти громаді і побудувати кам'яну церкву замість дерев'яної. Пані та громада 30 травня того ж року склали угоду.

Громада зуміла зібрати

Тут, на древньому козацькому цвинтарі, поховані благочестиві жителі села Головківка. Під цими скромними могилами знайшли свій останній притулок три місцеві черниці, які були закатовані атеїстами у зловісні 1930-ті роки

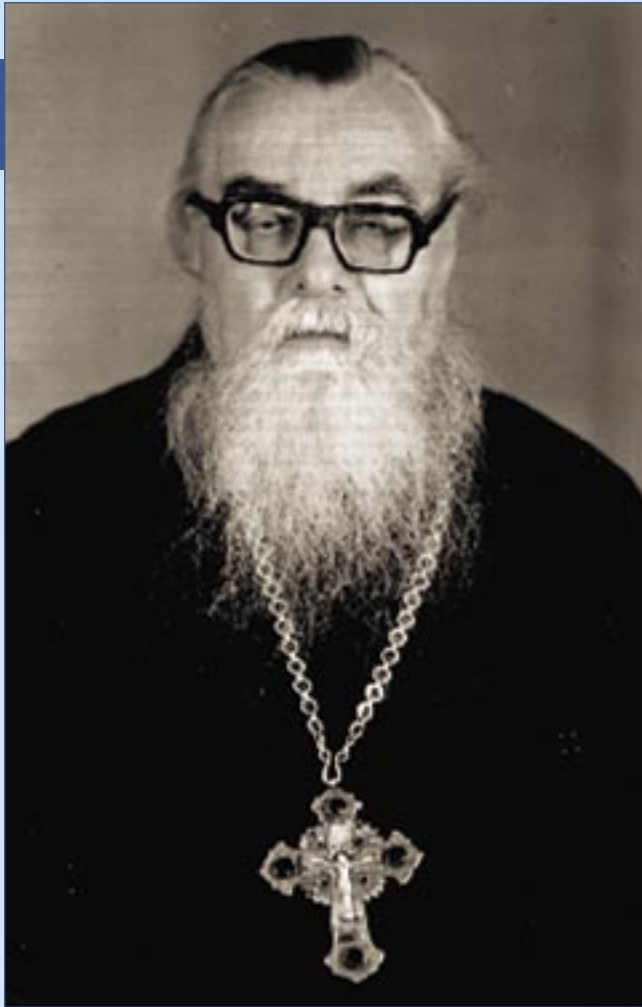
ти тільки 11 тисяч рублів і передала А.Г.Краснокутській. Єпархіальне начальство не дозволило використати 5 тисяч рублів капіталу сільської церкви. Через ветхість ніхто не хотів купувати стару церкву. До цих бід додалися два неврожайні роки. Тож селяни 30 січня 1877 року зібрались на схід і вирішили суму, яку вони винні пані (9 тисяч рублів), просити в Київському губернському церковно-будівельному управлінні. У клопотанні, складеному в цю установу, зазначається, що А.Г.Краснокутській

будівництво церкви обійшлося близько ста тисяч рублів. Управління маєтками вимагає повернення боргу.

26 березня 1888 року у Києві розглянули клопотання жителів Головкивки і повідомили сільську громаду, що “не имеется решительно никаких средств, из которых можно было бы выдать какою-либо суму в пособие”.

Авторам так й не вдалось дізнатись, де ж взяла сільська громада кошти, щоб повернути борг.

Того ж 1888 року у Головкивки з'явився новий власник – Микола Артемович Терещенко, який купив маєток у племінниці І.І.Фундуклія

Уродженець Головківки митрофорний протоієрей Йосип (Горбатенко)

А.Г.Краснокутської. Можливо, купуючи маєток, Микола Терещенко розрахувався і з боргом селян? А, можливо, йому довелось добудувати храм?

Як воно там було, це можливо з'ясують майбутні дослідники історії села Головківки. Але залишається фактом, що кам'яний храм у Головківці й досі називають церквою Терещенка.

Освячували новий храм вже при Терещенках. Так стверджують жителі села. Одарка Ничипорівна Гондя розповідала своєму внукові Василю Якимовичу Гонді, що вона була присутня на цій багатолюдній церемонії. Від пана дітям на честь свята роздавали цукерки. І вона підставляла пелену, щоб одержати ласощі.

Старожили Головківки, хоч того кам'яного храму в ім'я Іоанна Богослова давно немає, й досі пам'ятають його красу.

Храм було видно на всю округу. Будували його російські майстри за оригінальним проектом. Таких храмів на всю країну було лише кілька. При будівництві у розчин домішували яйця, щоб кладка міцною була. Цеглу для церкви виготовляли і випалювали нижче Жукової гори, в урочищі Барановому. У плані храм мав форму хреста. Було на церкві кілька куполів, а при вході красувались колони. Всередині стіни церкви прикрашали чудові фрески. Мав храм і дзвіницю. Та один найбільший дзвін на ній не міг

Головківський благовіст...

вміститись, бо важив понад тону (дехто стверджує, що 624 пуди, тобто 4 тонни). Тому для нього спорудили спеціальну вежку з конусоподібним дахом, розміром 4x4 метри. Відливали дзвона-велетня в яру поблизу Головківки спеціально викликані майстри. Територію церкви було обгороджено триметровим парканом.

За радянської влади активісти вирішили, що храм у селі непотрібний. Церкву закрили. В 1930-х роках з неї зняли куполи і дзвони, зруйнували дзвіницю. Чоловік, який знімав хреста, загинув.

Спочатку приміщення храму почали використовувати, як клуб. Туди навіть цирк приїздив. Згодом почали розбирати стіни церкви, але вони були такими міцними, що залишки церкви простояли і у війну. В 1950-х роках знову взялись за храм, щоб зруйнувати його залишки. На одній із стін, що вціліла, було велике зображення Пресвятої Богородиці. Коли один з руйнівників відрубав шмат стіни з ликом Божої Матері, то грудка полетіла йому прямо на голову...

Не дивлячись на руйнацію церкви, жителі села не втратили віри. До війни вони збирались у будинку поблизу руїн церкви. В роки окупації німці не заперечували проти богослужіння.

Олена Іванівна Дробіт, 1925 року народження, пам'ятає імена всіх священників, які правили в Головківці після війни. Це Олександр (Березовський), Йосип (Горбатенко), Стефан, Євдоким, Михаїл, Андрій (Гришин), Ананій, Іван (Селецький) (з 1950 по 1959 рік).

Після війни церква розміщувалась у приміщенні колишнього пологового будинку, потім у хаті на Басівці, у хаті на Овдіївці (у Марії Павленко). У 1947 році сільська громада за 22 тисячі карбованців для церкви придбала хату Якова Гончара. При Селецькому її перебували під храм. Багато сил і рук у цій справі доклав сам отець Іван та його брат. В 1960 році пристосовану церкву в Головківці закрили повністю. Віруючим довелось ходити молитись у Медведівку. Туди ж з Головківки перевезли церковні книги, престол, семисвічник, решту майна спалили. А приміщення церкви колгосп віддав під клуб, потім під школу. Нарешті, там розмістили комунгосп.

Вже у роки горбачовської перебудови вирішили віруючі села повернути хату, куплену громадою під церкву.

- Ми написали заяву на загальні звітні колгоспні збори, - згадує Олена Іванівна Дробіт. – Вже одинадцять годин вечора, а наша заява не розглядається. Врешті, зачитали заяву і повідомили, що приміщення оцінене в 14 тисяч карбованців і запропонували викупити. Це були дуже великі гроші. Де їх взяти старим людям? Тоді вийшов до нас Марченко і порадив погоджуватись, бо інакше без рішення зборів хату не віддадуть. Потім зроблять переоцінку приміщення і вийде дешевше. Ми вирішили погоджуватись. Наступного дня комісія переоцінила хату, врахувавши знос. Тепер сума була 2400 карбованців. Ми зібрали ці гроші і заплатили колгоспові.

Останнім духовним наставником у Головківці був отець Іван (Селецький). Написала я йому листа і попросила благословення відновити роботу храму. Через місяць батюшка Іван приїхав з матушкою до Головківки. Каже, що довго не приїздив, бо чекав, щоб пошили нові ризи. Привіз він церковні книжки, хрест настольний, чашу, вінці, 100 карбованців грошей. Отець Іван розповів, що коли вони з матушкою одержали листа з Головківки, то плакали. “Минуло скільки років а ви не забули нас...”

Щоб направили у село священика, довелось звертатись по допомогу до митрополита Філарета. Той пообіцяв через місяць направити священика. І слова дотримав. У 1989 році у новому (старому) приміщенні знову почалась служба Божа. Першим служив отець Валентин (Гончаров). Він працював до 1994 року. Потім церква була закрита шість місяців через відсутність священика. Потім прибув до села отець Анатолій (Барановський), який був настоятелем церкви до 1998 року. Службу після нього іноді приїздили правити отці Оверкій, Борис. З благословення владики Софронія, врешті решт, направили настоятелем храму отця Ігоря (Коркоця).

(Коркоця).

При отці Ігорю розвернулася розбудова храму. З селянської хати будівля перетворилася у гарну споруду.

Допомогу храму у період його відродження надає Б.М.Кузик. За його кошти було відлито дзвони для храму. Борис Миколайович подарував храму й багато інших реліквій.

Пам'ятним для парафіян Головкивки був приїзд Б.М.Кузика у травні 2004 року. Його візит співпав з храмовим святом. А ще до села завітав архієпископ Черкаський і Канівський Софроній. Після служби Божої владики від імені митрополита Володимира вручив Б.М.Кузику церковний орден Нестора-літописця. Так вшановано величезні заслуги добродія у справі відродження церков в Україні. Борис Миколайович подарував головківській церкві в честь Івана Богослова ікону святого чудотворця Миколая та священний камінь з Сінайської гори.

Того ж дня архієпископ Софроній освятив каплички в ім'я Святителя Миколая та Параскеви, будинок, споруджений на місці, де жили пращури Б.М.Кузика. До речі, у цьому будинку, за домовленістю з ігуменею Мотроною та з благословення владики Софронія, має бути скит Мотронинського монастиря.

Розповідь про храм Головкивки була б не повною, коли не згадати, що його настоятель, отець Ігор опікується ще кількома об'єктами.

Про один з них – джерело “Живун” – ми вже розповідали. Службу Божу у капличці біля джерела час від часу проводить отець Ігор.

Є у Головкивці й криниця Пресвятої Богородиці. Розповідають, що Діва Марія являлась біля неї людям. Тут теж періодично проводяться богослужіння.

У сусідньому з Головкивкою селі Івківці, недалеко від дороги, що веде до “Живуна”, теж є криниця Пресвятої Богородиці. За переказами, Пріснодіва Марія являлась у цьому місці пастухам. Старожили Головкивки пригадують, що одного року дуже довго не було дощу і парафіяни вирушили хресним ходом до івківської криниці. Не встигли відправити службу Божу, як уперіщив дощ.

Тож, у Головкивці та в її околицях є чимало місць, де місцеві жителі й численні гості черпають духовність. Та інакше й не може бути. Без Бога – ні до порога.

Використані джерела і література:

- Архів ЮЗР. - К., 1864 - Ч.1. - Т. III - С.864.
- Державний архів Київської області. - Ф. 17. - Оп. 1. - О.з. 892. - Арк. 1 - 11.
- Державний архів Черкаської області (далі - ДАЧО). Ф. 149. - Оп. 1. - Спр. 86. - Арк. 137-140. Оригінал.
- ДАЧО. - Ф.149. - Оп.1. - Спр.86. - Арк.147-149 зв. Оригінал.
- Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі - ІР НБУ ім. В.Вернадського). - Ф.ІІ. - №3581. - Арк.4 - 4 зв. Незасвідчена копія др. пол. XVIII ст. Переклад з польської.
- ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф.ІІ. - №3581. - Арк. 6 зв., 7. Незасвідчена копія др. пол. XVIII ст. Переклад з польської.
- ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф.11. - №4098. - Арк.1 - 1 зв. Оригінал.
- Мариновський Юрій. Куполи над Тясмином. // Людина і світ. — К., 1993 — №2 — С.8-12).
- Мариновський Юрій. Мотронинський монастир: історичний нарис. — Черкаси, 1990. — С.8 — 12, 18-38 .
- Мариновський Юрій. Мотронинське городище: історія і сучасність. // Отчий край: Історико-літературний збірник. — К., 1988 — Вип. 3 - С.200-202.
- Мариновський Юрій. Черкаська минувшина. Православні монастирі на терені Черкаської області до 1917 року. — Черкаси: Відлуння, 1997.
- Нескорений велет. Сторінки з історії Свято-Троїцького Мотронинського монастиря. — Черкаси, 2004.
- Памятная книжка Киевской епархии. — К., 1882. — С.98.
- Похилевич Леонтий. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — К., 1863.
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ. - Ф. 229. - Оп.1. - Спр. 166. - Арк. 83 - 83 зв., 101).

ТАРАСОВІ ШЛЯХИ НЕ ЗАРОСЛИ ПОЛИНОМ ЗАБУТТЯ

ТАРАСОВІ ШЛЯХИ НЕ ЗАРОСЛИ ПОЛИНОМ ЗАБУТТЯ

*То була й дорога
З монастиря Мотрониного
До Яру страшного...*

Тарас Шевченко

Ч

игирин, Холодний Яр посідали у житті і творчості Тараса Шевченка особливе місце. Згадаємо рядки Кобзаря.

“Чигирине, Чигирине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина лине...”

“Чигирине, Чигирине...
Мій друже єдиний...”
Або ще...

«І повіє огонь новий
З Холодного Яру.»

Подібні цитати із згадкою Чигирин, Холодного Яру, Тясмину можна наводити ще і ще!

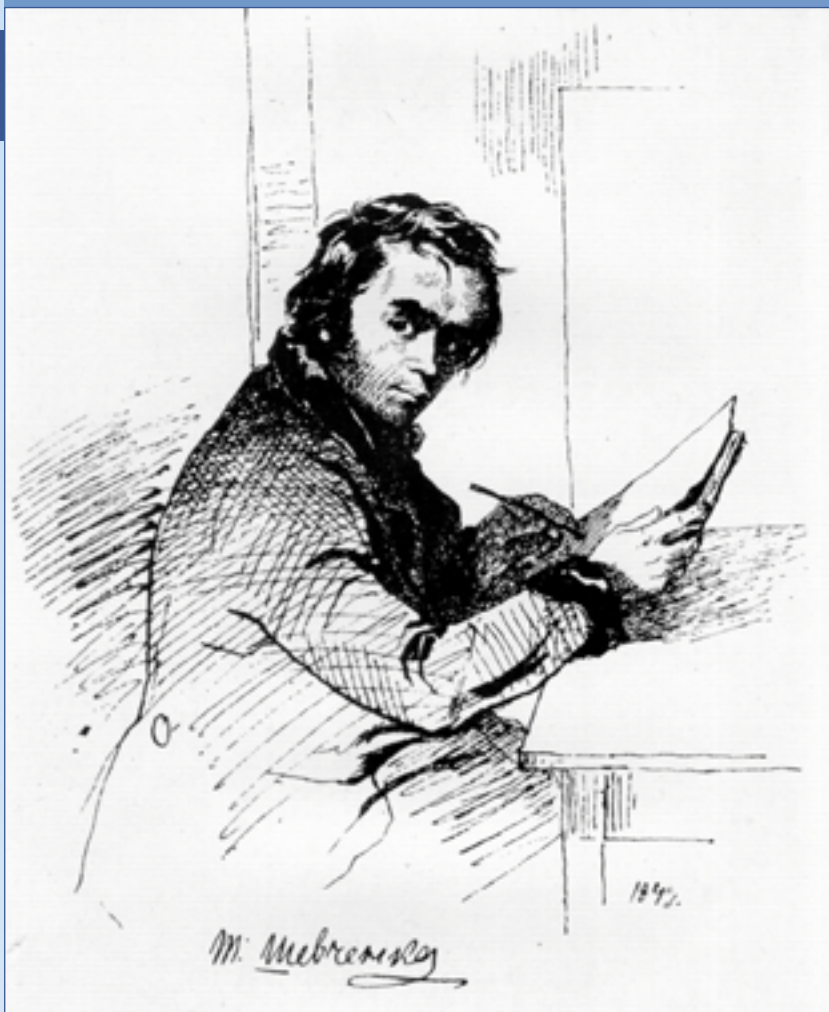
Про перебування Тараса Шевченка на Чигиринщині свідчать і його картини.

Справді, як так місця, як Чигирин, Суботів, Холодний Яр, можуть не надихати справжнього митця. Тут, у Холодному Яру, знаходиться серце України, її невмируща душа.

А побував Кобзар на Чигиринщині двічі: під час першої (1843 - 1844 роки) та другої (1845 рік) подорожей на Україну. Перша подорож Т.Г.Шевченка відкрила важливий період у житті і творчості Кобзаря, який називають періодом “трьох літ”. З Петер-

Пам'ятний знак на честь перебування Т.Г.Шевченка в Мотронинському монастирі

*Т.Шевченко. Авто-
портрет. Гуш, перо. 1843*

бурга на Україну
Тарас Григорович
вирушив в другій
половині травня
1843 року разом з
Є.Гребінкою. Він
зупинявся у маєт-
ку Тарнавського у
Качанівці. У червні
поет приїхав до Ки-
єва. Тут відбувають-
ся його знайомства
з М.О.Максимови-
чем, В.М.Білозерсь-
ким, П.О.Кулішем.
Тарас Шевченко
здійснив подорожі
Дніпром, побував
у Межигірському

*Т.Шевченко. Мо-
трин монастир.
Акварель. 1845 р.*

монастирі, малював види Києва, записав у альбом українські народні пісні про гайдамацьких ватажків.

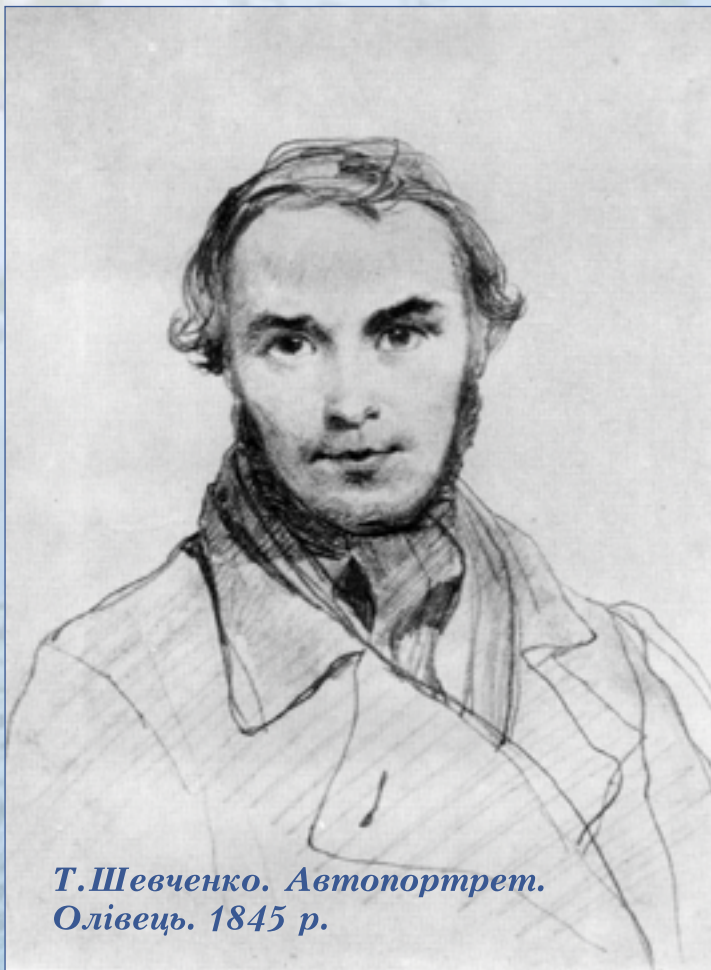
У другій половині червня Тарас Шевченко навідався у Кирилівку і вирушив на Полтавщину до маєтку батьків Євгена Гребінки. Липень - серпень Т.Г.Шевченко провів у Березовій Рудці, Лубнах, Іскрівці, Березані та інших місцевостях Полтавщини.

На початку вересня 1843 року

Т.Г.Шевченко вирушив на Запоріжжя. Письменник Петро Жур на підставі вивчення поштового дорожника встановив найкоротший шлях подорожі Кобзаря. Маршрут проліг через Звенигородку, Шполу, Черкаси, Чигирин. Подальший маршрут Т.Г.Шевченка проліг до Новогеоргіївська. А де саме, це Петро Жур не встановив. Можна додати, що під час цієї подорожі Т.Г.Шевченко відвідав Суботів.

Існує версія, що в цей час він навідувався й у містечко Олександрівку в маєток польського письменника "української школи" Міхала Грабовського у справі написання передмови до альбому "Мальовнича Україна".

Під час першої подорожі з'явилися малюнки Т.Г.Шевченка "На пасіці", "Сліпий" ("Невольник"), "Вдовина хата на Україні", "Хата батьків Т.Г.Шевченка

*Т.Шевченко. Автопортрет.
Олівець. 1845 р.*

в с. Кирилівці”, а також серія портретів і автопортрет.

Другу подорож на Україну Т.Г.Шевченко здійснив у 1845 році після закінчення Академії мистецтв. Рада академії 25 березня видала йому подорожній білет, де зазначалося, що Т.Г.Шевченко вирушає в “малороссийские губернии для художественных занятий”.

Під час другої подорожі у другій половині вересня Т.Г.Шевченко відвідав Чигиринський повіт. Тут народилися його малюнки «Чигирин з Суботівського шляху», «Богданові руїни в Суботові» та інші.

У хаті Петра Білоуса в колишній гетьманській столиці Тарас Шевченко зустрічався з жителями Чигирини, читав їм свої вірші. Вірші Шевченка переписували і давали читати людям Іван Донців, брати Степан і Євмен. Тарасові поезії, що так і про-

сились на музику, у хаті Петра Білоуса розучували кобзарі, а потім їх співали.

Кобзарі збиралися також біля Чигиринського шляху, що йшов на Олександрівку через Любомирку, Триліси, Стару Осоту. Тарас Шевченко приходив до кобзарів та лірників і з великим інтересом слухав українські пісні, розмовляв з народними співцями. Цей курган у Чигирині так і назвали Шевченківським.

Можливо, саме ті лірники ожили у містерії поета “Великий льох”:

“Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати”.

Подорож на Чигиринщину не обійшлась без відвідин Суботова, Мотронинського монастиря і Холодного Яру.

У Суботові Шевченко розшукав і місце, де мешкав Богдан Хмельницький. У примітці до “Великого льоху” Тарас Григорович написав: “Козака Яременка клуня на тім місці, де стояли Богданові палати”.

Та нікому до сих пір невідомо, що перебуваючи на Чигиринщині, Тарас Григорович Шевченко навідувався і в село Голозківку Чигиринського повіту. У сім'ях, в яких він побував, з покоління в покоління передавались розповіді про зустрічі з Великим Кобзарем. І не тільки розповіді, а й малюнки або картини, намальовані і подаровані Тарасом Григоровичем.

Одне з місць, де, за переказами, побував Тарас Шевченко, знаходиться на Овдіївці (Годіївці), недалеко від лісу, на садибі Марії Антонівни Яхненко. Жінка не лю-

Марія Антонівна Яхненко

На цьому знімку, зробленому в м. Олександрії, зліва в українському одязі Оксана Ничипорівна Кудін (Горбань) з подругою. Фото початку ХХ століття

бити хизуватись, що її прапрадід Ничипір Горбань був знайомий з Тарасом Шевченком, тому розповіді своєї бабусі все життя зберігала в таємниці.

- На садибі, де я мешкаю, колись стояла стара хата з липи, - розповідає Марія Антонівна. - Її розібрали десь у середині 1960-х років. Коли демонтували хату, то їй було років з 150. Стіни так просіли, що вікна знаходились низько біля землі. А дерево виявилось міцним. З нього ми збудували сарай. А ось там під горіхом стояв стіл, за яким мій прапрадід Ничипір чаював з Тарасом Шевченком. Дерево, звісно, вже інше, але росте на тому ж місці. Бабуся Оксана казала, що це відросток від того горіха...

Ничипір був хоч і селянського роду, але не бідний. Не скажу вже, як прапрадід познайомився з Шевченком, але зустрічались вони не раз. Тарас Григорович читав свої поезії. Навіть, радився, де б, в якому надійному місці сховати вірші, щоб їх не забрали та зни-

Сім'я Кудіних (зліва направо: Андрій Кудін, його сестра, його дружина Оксана та син Антон). Фото початку ХХ століття

щили можновладці. Ничипір порадив зробити це в Мотронинському монастирі. Так і вирішили вчинити. Разом з Ничипором поїхав Тарас Григорович до монастиря шукати притулку для “неблагонадійних віршів”.

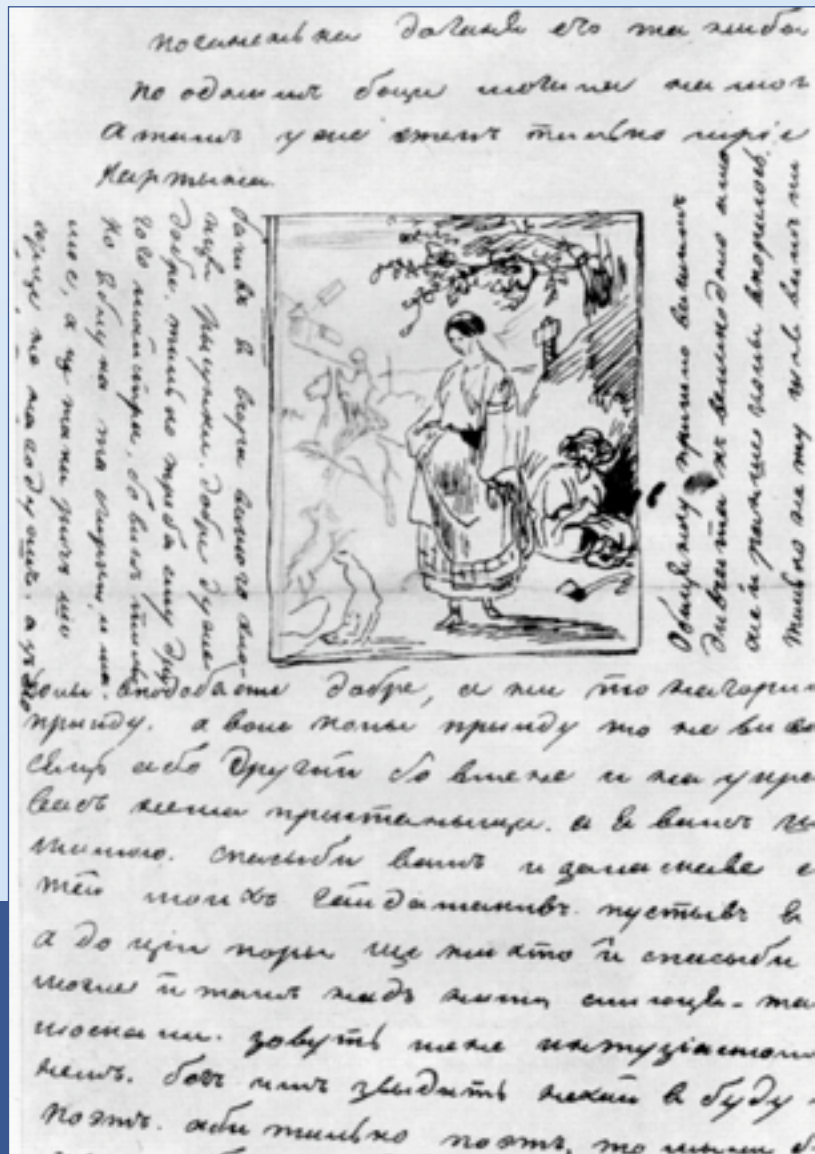
На згадку Тарас Шевченко подарував Ничипору Горбаню свої малюнки.

- Я сама бачила ці кольорові малюнки, коли була маленькою, - згадує Марія Яхненко. - Ними, щоб краще збереглись, мій прадід Кость Горбань (про Костянтина Ничипоровича Горбаня ми ще розповімо у розділі про Терещенків. Авт.) обклеїв кришку скрині.

Особливо запам’ятався Марії Горбань малюнок Шевченка до поеми “Катерина”. Там було зображено саме той епізод, коли батько й мати виганяють з дому дочку-покритку.

- Я часто відкривала скриню, а бабуся Оксана читала мені вірші Кобзаря. Від тієї старовинної скрині залишились тільки ручки. А малюнки Шевченка у війну пустили на самокрутки. Так само, як і дореволюційні журнали “Нива”, інші книжки та часописи.

Марія Антонівна Яхненко з раннього дитинства виховувалась у бабусі Оксани Костянтинівни Кудін (у дівоцтві - Горбань). Тож та і поділилась з нею родинним переказом

Сторінка автографа листа Т.Шевченка з начерком композиції картини “Катерина”. Олівець, чорнило. 1843 р.

Лариса Гнатівна Панасенко

про перебування Тараса Шевченка у Головківці.

Чи має під собою ґрунт родинний переказ, повіданий Марією Антонівною Яхненко? Думаємо, що має. Малюнок із зображенням Катерини міг бути етюдом Тараса Шевченка до його картини “Катерина”, виконаного на тему однойменної поеми.

Та й випадки, коли Тарас Григорович дарував людям свої твори непоодинокі.

Іноді Тарас Шевченко залишав автографи на своїх творах або робив інші записи. Вони дають підставу встановити місця перебування поета. Наприклад, єдиним документальним свідченням перебування Т.Г.Шевченка у селі Лузанівці, тепер Кам'янського району Черкаської області, є власноручний запис поета на першій сторінці альбому 1845 року: “Обидовський Єремія. Протоіерей с. Лузанівки, Черкаського повіту...”. Як свідчать народні перекази зібрані дослідниками цього селі, саме

Яклина Панасенко

Обидовський підвозив Шевченка до Холодного Яру, “в головне гніздо гайдамаків”. Потім священик показав Шевченку у містечку Кам’янці маєток декабриста В.Л.Давидова.

Прадід Лариси Гнатівни Панасенко, за її словами, теж зустрічався з Тарасом Григоровичем Шевченком. Ось яку історію розповіла бабуся:

- Тарас Шевченко спочивав під дубом у лісі і вирішив пройтись. На Гришковому полі він зустрів мого прадіда Григорія Артеменка. Так вони познайомились. Між Григорієм і Тарасом склались дружні стосунки. Вони разом ходили до Мотронинського монастиря. Ярками від Мотронинського монастиря приходив Тарас Шевченко і в Головківку. Одного разу Тарас Шевченко намалював портрет діда. Пам’ятаю, що мій прадід, чорнявий, кругловидий, був зображений на полотні у жовтуватому кітелі. Такого ж кольору, як пізніше носив Сталін. У куточку стояв підпис “Т.Шевченко”. Подібний розпис я бачила в “Кобзарі”. Була у нас така стара-стара книга...

Від Григорія портрет батька перейшов у спадок до його молодшого сина Тихона. Тихон посватав дівчину Таню з багатодітної сім’ї Головків (двадцяттеро дітей було!) з Овдіївки (Годіївки). Цікава історія їх одруження.

Одного разу п’ятнадцятирічна красуня Тетяна пасла худобу. Якраз повз неї їхав панич і так був вражений красою, що кинув дівчині під ноги золоті монети. Старий Головко, коли дізнався про це, то перелякався, щоб панич не скривдив дочку і не зтягнув у “домки” (маєток. Авт.) й вирішив її швиденько видати заміж. От і прийшов він до Григорія Артеменка та й каже: “У тебе гарний син, а у мене гарна дочка. Хай вони поженяться”. Вдарили поруках і зіграли весілля. Пізніше Терещенко взяв Тихона у “домки” керуючим. Платив дуже скудно. У Тихона й Тетяни народилось четверо дівчат і троє хлопців, серед них і моя мати Якилина. Їй і дістався портрет пензля Шевченка.

Моя мати стала вчителькою. Вчителем був і бать-

ко Гнат Григорович Пана-сенко.

Вони вчителювали і в Головківці, і в Івангороді, і в Китайгороді, і в Старій Осоті, і в Дальнику (тепер Северинівка. Авт.). Батьки ставили у селах українські вистави. В одному тільки Китайгороді стільки вони переграли! Матір, навіть, запрошували у Київ - працювати до театру.

А я народилась в Осоті. Разом з нашою сім'єю мандрував селами і портрет прадіда. У 1933 році, під час голоду, у Дальнику батько директорував. Влада намагалась його примусити ходити попід хатами і витрушувати хліб до зернини. Батько не зміг цього робити і розрахувався зі школи. Ми повернулись до Головківки.

Пам'ятаю, що портрет прадіда висів над дверима. А на покуті, замість ікон, які у роки радянської влади були заборонені, висів портрет Тараса Шевченка. Як зайде, було, якийсь партієць вечеряти до хати,

*Параска Пилипівна Панасенко з сином Гнатом (угорі).
Гнат Григорович Панасенко.
Фото початку ХХ століття.*

то говорить батькові: “Гнате Григоровичу, у тебе націоналістична обстановка.”

У грудні 1943 року партизани вбили якогось німецького мотоцикліста. Німці оскаженіли. Почали репресії проти селян. Фашисти повісили мого однокласника Миколу Брижатого. Багатьох людей заарештували. Тому наша сім’я вирішила пересидіти лихий час у лісі. Коли ми бігли до лісу, то нам вслід стріляли німці. Переховуватись довелось аж до приходу червоних.

Як повернулись в Головківку, то в нашій хаті вікон не було. Німці стіну від яру розвалили. У хаті ніде нічого не було. Портрет Тараса Шевченка німці не тронули. А прадідів портрет на полотні фашисти розстріляли. Так строчили з автоматів, що повністю зрешетили й картину, й стелю над нею. Мабуть, через той френч прийняли прадіда за Сталіна. Тож, мені у спадок залишилась тільки рамка від прадідового портрета. Вона лежить у мене десь на горищі.

Ох, як шкода, що малярські твори Тараса Шевченка не збереглись у Головківці. Яка б то була цінність у нас час!

Та в сім’ях головківців зберігся не менш цінний скарб – любов до рідної землі, пам’ять про коріння свого роду.

Цю любов до отчого краю та ж сама Лариса Гнатівна Панасенко висловила, як змогла, у поетичних рядках:

“Ти, наша рідна Головківка,
Світиш на пагорбі, як зірка.
У пізній і ранковий час
Хтось поспіша в село до нас.
Ішов Тарас і вірш складав,
Другом Григорія назвав...”

Тарасові шляхи у краях холодноярських, хоч й минуло з того часу мало не дві сотні років, не заросли полином забуття. Хіба може бути інакше?

ВІН ПАМ'ЯТНИК СОБІ...

ВІН ПАМ'ЯТНИК СОБІ...

Добра слава - друга спадщина

Публій Сір

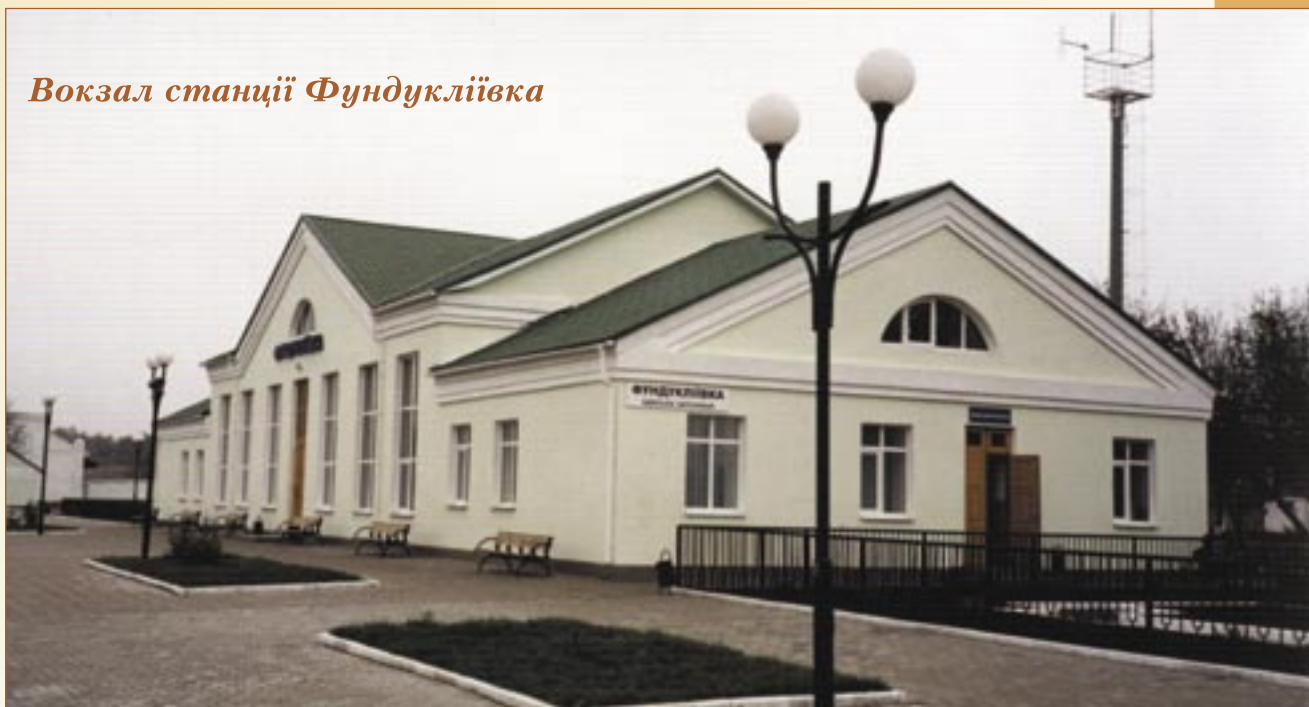

Унікальне місце на карті, де збереглося ім'я одного із власників села Головківки Івана Івановича Фундуклія – станція Фундукліївка, розташована в с/мт Олександрівці Кіровоградської області. Це всього якихось 20 кілометрів від центру його маєтку у селі Головківці. Так увіковічили пам'ять людини, яка пожертвувала частину своїх земель під будівництво залізниці, його сучасники. Назва ця з'явилась на карті ще при житті колишнього київського губернатора. У Києві колись (з 1869 по 1919 рік) існувала вулиця Фундукліївська. На зборах київських домовласників 14 січня 1869 року була висловлена думка про відкриття у місті на Дніпрі пам'ятника І.І.Фундуклію. У газеті “Паровоз” за 7 лютого того ж року написано таке: “Фундуклій, який створив на свій капітал в Києві жіноче училище, не потребує ніякого собі пам'ятника. Фундуклій сам спорудив для себе пам'ятник, тільки нам, киянам, цей храм науки слід підтримувати, щоб він був гідний імені свого засновника. Всі громадські пожертви по створенню пам'ятника Фундуклію будуть бліді перед тими жертвами, котрі він зробив і зробить для свого рідного дітища – гімназії”.

Що ж це така за людина, яку ще при житті так шанують люди?

Про рід Фундукліїв відомо не дуже багато. Православна грецька родина Фундукліїв перебралась до Російської імперії із столиці Османської імперії Стамбула наприкінці XVIII століття.

Вокзал станції Фундукліївка

Іван Іванович Фундуклій

Фундуклій-старший швидко зрозумів, які можливості для набуття капіталу могла надати існуюча на той час в імперії система викупів, за якою можна було тимчасово викупити у держави її права на випуск горілки і тютюну. Справи пішли успішно, й Іван Юрійович Фундуклій отримав звання комерційного радника, став купцем першої гільдії та власником багатьох тисяч десятин землі, а також цукрових, винних та інших заводів в Україні. Він був шанованою людиною в Єлисаветграді (нині Кіровоград), навіть у 1818—1819 роках служив на посаді міського голови.

Про авторитет Фундуклія-старшого говорить і той факт, що генерал-губернатор Одеси і Новоросійського краю, герцог Арман-Емануель Дюплессі де Ришельє (той самий, якому встановлено пам'ятник на Приморському бульварі в Одесі) після великого неврожаю 1805 року і збитків, завданих сараною в Новоросійському краї, призначив саме Івана Юрійовича відповідальним за закупівлю хліба і його розподіл серед нужденних. Завдяки щедрим пожертвам єлисаветградського купця І.Ю.Фундуклія, нестача продовольства в околицях Одеси і Херсонському повіті була ліквідована.

Іван Юрійович Фундуклій мав у центрі Єлисаветграда досить велику ділянку землі, забудовану кам'яними будинками з великими підвалами. Під час великої пожежі у місті в 1834 році ці будівлі були знищені. Забігаючи наперед, зазначимо, що на тій території, подарованій місту в 1839 році сином І.Ю.Фундуклія Іваном Івановичем, пізніше було створено міський бульвар, збудовано і кам'яний двоповерховий будинок з каланчею, де розмістились дума, міська управа, сирітський суд, поліцейське управління, громадський банк, міщанське відділення, правління страхового товариства. Поруч були зведені ще два кам'яних одноповерхових будинки, де знаходилась, зокрема, казарма пожежної команди.

Навесні 1820 року в гостях у Івана Фундуклія-старшого в Єлисаветграді побував герой Вітчизняної війни 1812 року, генерал М. М.

Родовий герб Фундуклія

Вдалось встановити, що у Івана Фундуклія-старшого було дві дочки і син. Старша дочка Олександра (1801-1819) вийшла заміж за Жеванова, але померла у молодому віці. Її поховали на Петропавловському цвинтарі Єлисаветграда.

Молодша дочка Марія (1808-1843) померла дівцею у віці 35 років, про що

повідомляє запис у книзі єлисаветградського Успенського собору.

Увійти в історію доля випала сину Івана Івановича Фундуклія Івану.

Народився Іван Іванович Фундуклій 13 листопада 1804 року у Петербурзі. Завдяки комерційним здібностям Фундуклія-старшого у його сина, майбутнього київського цивільного губернатора Івана Івановича Фундуклія, було міцне підґрунтя для майбутньої кар'єри.

Іван Фундуклій освіту одержав у домашніх умовах. Зовсім хлопчиком у 1811 році І. І. Фундуклій почав служити у поштово-му департаменті підканцеляристом. У 26 років він уже в Кабінеті Міністрів при канцелярії прийняття “прохань на височайше ім'я”, в 27 — чиновник з особливих доручень при Новоросійському та Бессарабському генерал-губернаторі, в 33 одержує чин надвірного радника і “потомствене дворянство”, в 34 стає віце-губернатором Волинської губернії, в 35 років стосовно нього вийшов царський указ: “призначити на посаду київського цивільного губернатора Фундуклія, з наданням звання статського радника”.

Як свідчить “Энциклопедический словарь” Ф. Брокгауза та І. Єфрона, в період свого губернаторства І. І. Фундуклій чимало зробив для перетворення Києва у великий губернський центр. Завершується будівництво корпусів університету, закладається ботанічний сад, засновується обсерваторія, будується перша київська гімназія, зводиться Ланцюговий міст, завершується будівництво костьолу.

*Фундукліївська гімназія
у Києві. Фото початку
XX століття з книги
В.Ковалинського
“Меценати Києва”*

В особистому житті І. І. Фундуклій був дуже скромний: ні за чим не можна було визначити, яке високе становище

він займав. Це була працьовита людина, уважна в ставленні до підлеглих. Чинovníки губернської канцелярії понад передбачену їм за штатом платню отримували гроші ще й з приватної каси І. І. Фундуклія. Сам губернатор платні не одержував.

Він щедро жертвував на потреби дитячих притулків, лікарень, училищ, допомагав малозабезпеченим, сприяв поліпшенню побуту ув'язнених у в'язницях. За свої кошти І. І. Фундуклій вимостив Андріївський узвіз. Після великої повені 1845 року, коли в Києві вода піднялась у Дніпрі на 779 сантиметрів вище звичного рівня, постраждало багато киян. Кілька місяців І. І. Фундуклій утримував їх, допоміг з будівництвом нового житла. Він багато сприяв поліпшенню умов існування Київського інституту шляхетних дівчат, а пізніше, коли вже не був губернатором у Києві, створив у цьому місті першу в Росії жіночу гімназію, що носила спочатку назву Фундукліївського жіночого училища, безкорисливо надавши для цієї мети кам'яний будинок і капітал.

Доброчинну діяльність І. І. Фундуклій проводив і в інших місцях, близьких його серцю. Приміром, він був членом-доброчинцем Одеського опікувального комітету про в'язниці. Ми вже згадували вище про щедрий дарунок Івана Івановича місту Єлисаветграду.

І. І. Фундуклій проводить велику наукову діяльність. Він склав “Статистическое описание Киевской губернии”, детально проаналізувавши економіку краю. Його перу належить праця в двох томах “Обозрение Киева й Киевской губернии по отношению к древностям” (1847 рік), “Обозрение могил, валов й городищ Киевской губернии” (1848 рік). Останню книгу видано за кошти автора.

За протекцією І. І. Фундуклія Пантелеймон Куліш отримав посаду співробітника Тимчасової комісії по розгляду стародавніх актів, в якій з 1845 року художником працював Тарас Шевченко.

902.6(c)
Ф94

ОБОЗРѢНІЕ

МОГИЛЪ, ВАЛОВЪ И ГОРОДИЩЪ

КІЕВСКОЙ ГУБЕРНІИ,

ИЗДАВНОЕ

по ВЫСОЧАЙШЕМУ соизволенію,

КІЕВСКИМЪ ГРАЖДАНСКИМЪ ГУБЕРНАТОРОМЪ

ИВАНОМЪ ФУНДУКЛЕЕМЪ.

1908

УДержавна Библиотека
БИБЛИОТЕКА УРСР

КІЕВЪ.

Въ Типографіи Θεοφιλα Ганксберга.

1848.

Титульна сторінка книги Івана Фундуклія “Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии”, видана у Києві в 1848 році.

*Церква у селі Іванівці,
збудована на кошти Іва-
на Івановича Фундуклія*

У губернатора були приятельські стосунки з Т. Г Шевченком та М. І. Костомаровим, вони завжди були бажаними гостями у його домі. Але як губернаторові, маючи наказ з Петербурга, І. І. Фундуклію довелося брати участь в арешті обох у справі Кирило-Мефодіївського братства. Губернатор навіть намагався попередити М. І. Костомарова про наступний арешт, але це не вдалося. Через багато років після заслання М. І. Костомаров охарактеризував І. І. Фундуклія як порядну людину і серйозного дослідника-краєзнавця.

І. І. Фундуклій був визнаний науковою громадськістю. 1849 року його обрали почесним членом Київського університету Святого Володимира і членом-кореспондентом Петербурзького археологічного та нумізматичного товариства, а через рік — членом Імператорського географічного товариства.

І.І.Фундуклій був освіченою людиною. В своїх творах він поси-лається на Геродота, Страбона та інших вчених античності. До речі, в “Обозрениі могил, валов и городищ Киевской губернии” теж є такі цитати. А допомагав дослідникові в написанні праці олександрівський поміщик, польський письменник Міхал Грабовський. З поляком у І.І.Фундуклія були дружні стосунки. Вже перебуваючи пізніше у Варшаві, І.І.Фундуклій посприяв призначенню М. А. Грабовського директором училищ у Польщі.

І. І. Фундуклій бував у своїх володіннях на території Чигиринського повіту Київської губернії. Тут йому належало 16916 десятин землі з 3000 ревізьких душ. Володіння І.І.Фундуклія складались

Відбиток печатки Головківської економічної контори І.І.Фундуклія

Підписка Пилипа Тарнавича про факт подарунку йому землі Іваном Фундуклієм

Підписка.

1854 года июля 20 дня дана сия Головківской Экономической Канторой от имени
собственноручно, при свидетельстве, подписавшася: во томъ, что по ми-
лости милости Владыкина, Матвея Святыха, Святыха Ивана Шва-
нова Фундуклія, кроме церковной, отведенная земля въ селѣ Новой-Сотни-
усадьба съ огородами, въ длину 98½ и ширину 15½ саженей, принадлежатъ
милости Экономіи Уполномоченной землей, съ ограниченіемъ времени, кою
пользоваться а инакоудржики. нею съозъ вассалъ платилъ и риншалъ. Велѣны
постройки на ней производима приказываема. а по смерти моеи ка-
садринская земля и оура надѣлности издржиныть. аны. аны на сей усадьбу
на, на представившася праву Уполномоченной Владыкинъ, поурна оныскан-
ны продати таксобна постройки, пашня Благодарствал

Чиринская уезда, село Новой-Сотни Фундуклія И.И.Тарнавича

Иван Фундуклія

При данои сий подписки во свидетельство подписавшася:
Село Ганово вое Александровъ Александръ А.ко милости
Село Мельничъ Святыха Матвея Фундуклія

УПРАВЛЕНИЕ ИМЪЯМИ
ЧЛЕНА ГОСУДАРСТВЕННОГО СОВѢТА

ДѢЙСТВУЮЩАГО ТАЙНАГО СОВѢТНИКА

СЕНАТОРА

ИВАНА ІВАНОВИЧА

ФУНДУКЛЯ

Симбирскъ 1875 г.

№ 156

Головкина

Что учено въ Сенате
Государственнаго Совѣта, по докладу
члена Государственнаго Совѣта,
дѣйствующаго тайнаго совѣтника,
сенатора Иванова Ивана
Фундукля, о томъ, что по
уставу отъ 1852 года
по подаренной ему
земли священнику с. Нової Осоты
Пилиты Тарнавицу.

Управління маєтками члена І.І. Фундукля

Копія згідно з постановою
Государственнаго Совѣта, по докладу
члена Государственнаго Совѣта,
дѣйствующаго тайнаго совѣтника,
сенатора Иванова Ивана
Фундукля, о томъ, что по
уставу отъ 1852 года
по подаренной ему
земли священнику с. Нової Осоты
Пилиты Тарнавицу.

Иван Иванович Фундукля

Документ управління маєтками члена Державної ради, дійсного таємного радника, сенатора Івана Івановича Фундукля в с. Головкивці про подарунок землі священнику с. Нової Осоти Пилити Тарнавицу, засвідчений підписом, печаткою Староосотського волосного старшини та печаткою Староосотської волості. 1875 рік.

з Медведівки, Головківки, Мельників (тепер територія Чигиринського району Черкаської області), Янівки (тепер Іванівка), Старої Осоти, Нової Осоти (тепер територія Олександрівського району Кіровоградської області). Південним рубежем його маєтку була річка Тясмин на території сучасної Олександрівки. У той час територія села Нова Осота доходила до містка через Тясмин. Власником цих земель Іван Іванович Фундуклій став у 1835 році. Центр маєтку І.І.Фундуклія знаходився у селі Головківці.

У Мельниках він мав складувний завод і водяні млини, у Медведівці – великий цукровий завод, де у 1847 році, наприклад, вироблено 78 пудів цукру.

У своїх володіннях І.І.Фундуклій не шкодував коштів на добрі справи. В 1841 році він капітально відремонтував Церкву Іоанна Богослова у Головківці. Храм підняли на кам'яний фундамент, пофарбували. Дах перекрили білим англійським залізом.

За кошти І.І.Фундуклія в головківській економії було відкрито лікарню.

У 1855 році за кошти І. І. Фундуклія у селі Янівці (тепер Іванівка) побудовано гарну дерев'яну церкву Пресвятої Богородиці, що прикрашає село й досі.

Збереглись документи про те, що І.І.Фундуклій у 1854 році подарував священику з села Нової Осоти Пилипу Тарнавичу землю для городу і будинку. Пилип Тарнавич мав право передати цю землю у спадок.

Сприяв І.І.Фундуклій і розвитку промисловості у краї. В середині ХІХ століття він побудував цукровий завод у Старій Осоті. Першу продукцію – 2812 пудів цукру завод дав в 1869 році.

Підтвердженням перебування Івана Фундуклія на території Чигиринського повіту служить його “Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии”. Воно розпочинається з чудового опису археологічних знахідок в Олександрівці, Бірках, Осоті, Кримках, Стримівці та інших населених пунктах. З книги можна довідатися про знахідки римської монети із зображенням Фавстини – дружини імператора Марка Аврелія – у Кримках, мідного бовдурчика із золотими очима, золотих пернів в Осоті тощо. Наводить І. І. Фундуклій і цікаві народні перекази. “Село Бірки в Чигиринському повіті, за переказом, було містом, з якого виходило чотири тисячі козаків. Заслуговує на увагу знайдений тут скарб великої кількості римських монет, що свідчить про глибоку давнину поселення в цих місцях, – писав дослідник. – Швидше за все можна припускати,

що на тому самому місці існувало грецьке поселення і що відтоді залишилися грецькі та ольвійські монети, знайдені тут”.

Наприкінці своєї праці І. І. Фундуклій робить висновок про те, що могили, вали й городища свідчать про давнє заселення нашого краю, припускає, що частина їх належить до скіфського періоду.

“Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии” — перше детальне наукове дослідження археології півдня Київської губернії.

Після 13 років губернаторства у Києві доля закидає І. І. Фундуклія до Польщі. Генеральний контролер, голова вищої лічильної палати, віце-голова державної ради Царства Польського — так просувалася кар’єра І. І. Фундуклія. Не полишає І. І. Фундуклій і наукової роботи. У вільний від державних справ час він вивчає край, де живе, і з’являються його монографії про місцеву економіку, про ліси. До часу перебування Івана Івановича у Варшаві належить і його велика праця “Статистическое обозрение расходов на военное потребление России с 1649 по 1825 г.”.

Вінцем службової кар’єри І. І. Фундуклія стало призначення його у 1867 році членом імператорської ради. Він отримує чин дійсного таємного радника (віце-канцлера) і нагороджується орденом Святого Андрія Первозванного, який мали далеко не всі великі князі.

“Нам особливо приємно згадати про Ваше тридцятирічне управління Київською губернією, ознаменоване невтомним, опікуваннєм про добробут довіреного Вам краю, безпосередньою участю у вчених працях щодо статистичного та археологічного описів губернії особливо в просвітницькій роботі про жіночі училища, розмноженню та удосконаленню яких Ви сприяли особистою працею, так і щедрим “, - говориться у грамоті російського імператора Олександра І. І. Фундуклію, врученій у грудні 1874 року державному діячеві, меценату і вченому з нагоди 60-річного ювілею його державної служби.

Останні роки життя Іван Іванович Фундуклій прожив самотньо і помер у Москві 22 серпня 1880 року у віці 76 років. Поховано його у Донському монастирі.

Іван Фундуклій від батька отримав величезний статок, який він значно збільшив. Про його володіння у Чигиринському повіті Київської губернії ми вже згадували. Загалом же земельні володіння І.І.Фундуклія мали площу 20 тисяч десятин. Серед його власності була і частина маєтку Гурзуф (40 десятин землі), яку він придбав

ще під час служби в Одесі у свого безпосереднього начальника графа Воронова. У 1847 році там він побудував виноробний підвал, де щорічно вироблялось близько 3 тисяч відер вина.

І. І. Фундуклій не був одружений, і весь його спадок перейшов до двох внучатих племінниць, у дівочтві княжних Голіциних, — дружини генерал-ад'ютанта, наказного отамана Війська Донського Анни Григорівни Краснокутської та баронеси Варвари Григорівни Врангель. Перша мешкала у Новочеркаську, а друга – Києві.

Відзначаючи великі благодійницькі справи І.І.Фундуклія, міська дума Києва присвоїла йому в грудні 1872 року звання почесного громадянина міста.

Про Івана Івановича Фундуклія не забули в незалежній Україні. В 1998 році у столичному видавництві “Кий” побачила світ книга В.Ковалинського “Меценати Києва”. Вона відкривається розповіддю про І.І.Фундуклія. Видавництво “Марка України” на честь 200-річчя від дня народження цієї чудової людини випустило маркований конверт. У нинішньому році за пропозицією Олександрівської районної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців за кошти Одеської залізниці на будинку вокзалу станції Фундукліївка встановлено меморіальну дошку на честь І.І.Фундуклія.

*Сучасний поштовий конверт з портретом
І.І.Фундуклія*

ТЕРЕЩЕНКИ ПРАГНУЛИ ГРОМАДСЬКОЇ КОРИСТІ

ТЕРЕЩЕНКИ ПРАГНУЛИ ГРОМАДСЬКОЇ КОРИСТІ

Д

ва десятиліття, починаючи з 1888 року, село Головівка перебувало у власності Миколи Артемовича Терещенка та його спадкоємців. Девізом на гербі дворянського роду Терещенків були слова “Прагнути до громадської користі”. Свій девіз члени роду повністю виправдали.

Терещенки - відомий рід українських промисловців-цукрозаводчиків, меценатів культури. Походив із козаків Глухова (тепер Сумська область). Володіли великими земельними маєтностями (близько 140 тисяч десятин землі), цукровими заводами (в 1910-1911 роках володіли 10 цукроварнями), гуральнями тощо. У Києві містилася головна контора “Товариства братів Терещенків”, яка вела торгівлю цукром на внутрішньому і світовому ринках. Підприємства Терещенків були націоналізовані після 1917 року.

З відомих людей до цього роду належав Артем Якович Терещенко (1794 - 1877) - український підприємець. Він розбагатів на поставках державі корабельного лісу і провіанту для армії під час Кримської війни 1853-1856 років. Згодом, разом із синами Миколою, Федором, Семеном, будував цукроварні та промислові підприємства.

Грамота із дворянським гербом Терещенків

Микола Артемович Терещенко (14.10.1819 – 19.01.1903) - промисловець-цукрозоводчик. Відомий меценат, один із фундаторів Київського і Глухівського музеїв.

Варвара Миколаївна Ханенко (Терещенко) (1852 - 1922) - співзасновниця (разом з чоловіком Богданом Ханенком) Музею мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків у Києві.

Михайло Іванович Терещенко [18(30).03.1886 - 1.04.1956] - промисловець-цукрозоводчик, державний діяч Російської імперії. Народився у Києві. Закінчив Київську гімназію і Лейпцизький університет. У 1912 році був членом IV Державної Думи. У 1914 – 1917 роках очолював Київський воєнно-промисловий комітет. З 2(15).03.1917 року - міністр фінансів Тимчасового уряду, з травня 1917 року - міністр закордонних справ. 11-13.07.1918 року М.Терещенко разом з російськими міністрами І.Церетелі та О.Керенським вів у Києві переговори з керівництвом Української Центральної Ради та Генерального Секретаріату про надання автономії Україні. Після більшовицького жовтневого перевороту виїхав за кордон. Помер у Монте-Карло (Монако).

Михайло Іванович Терещенко в описі свого життя («Curriculum vitas»), складеному ним перед іспитами на атестат зрілості в 1-й київській гімназії, згадує своє перебування в Головківці: “Перші роки

*Власник села Головківки
Микола Артемович Терещенко*

Михайло Іванович Терещенко

Панянка з Головківського маєтку Терещенків. Фото початку ХХ століття із фондів Народного музею села Головківки

*Сім'я Горбанів.
Фото початку ХХ століття із фондів Народного музею села Головківки*

мого дитинства я мешкав взимку в Києві, а влітку у мого покійного діда Миколи Артемовича Терещенка в селі Головківці. Тільки зими 1889 та 1890 року ми проживали на півдні Франції, куди їздили для лікування моєї матері, а потім ми знову жили в Росії. Я починаю пам'ятати себе з дворічного віку, але у моїх спогадах залишились, звичайно, лише окремі факти з мого тодішнього життя, добре ж я себе починаю пам'ятати з п'яти років”.

У Головківці М.А.Терещенко володів 833 десятинами землі, на яких велось господарство за 11-пільною системою.

Вже через рік після придбання Головківки її новий власник почав виявляти свою добродієність. На прохання сільської громади він зобов'язався збудувати в Головківці докласну церковно-учительську

школу і пожертвував для цієї мети 4 тисячі рублів.

На кошти поміщика в селі збудовано дуже гарну церкву.

Останні головківські поміщики до сих пір залишили слід у пам'яті жителів села.

У розділі про Тараса Шевченка ми вже згадували про Костянтина Ничипоровича Горбаня. Так от, цей чоловік працював старшим конюшним у маєтку Терещенків. Молодий, гарний, він покохав вихованку Миколи Терещенка полячку за національністю. Дівчина відповідала взаємністю. Закохані крадькома обіймались, цілувались. Такі залицання з боку Костянтина не подобались панові і він наказав всипати юнакові різок. Та фізичний біль юнак стерпів заради коханої. Вони продовжували кохати один одного.

Побачивши вірність і справжнє кохання, Микола Терещенко вирішив не перечити їх вибору. Він викликав Костя до себе. Їх розмова була короткою:

- Подобається тобі Олена?
- Дуже!
- Одружуйся!

І виділив Микола Терещенко у придане своїй названій доньці землю і ліс аж до самих Мельників. Зятеві вирішив дати освіту, направивши вчитись садівництву у столиці. Садівник з Костянтина вийшов не аби який! Він вивів чимало нових сортів яблунь. Серед них чудові за смаковими якостями сорти "Гордість України", "Перепічка". За успіхи у садівництві К.Н.Горбань був пожалуваний медаллю від імператора.

Будинок в районі колишнього маєтку Терещенків

*Ольга Миколаївна
Терещенко (1862-1945)*

*Марія Миколаївна Іващенко
(Терещенко) (1859 - ?)*

*Варвара Миколаївна Ханенко
(Терещенко) (1852-1922)*

А красуня Олена подарувала коханому чоловікові десятеро дітей: два сини і вісім дочок.

- Саме Костянтин і Олена були батьками моєї бабусі Оксани, - підсумувала свою розповідь жителька Головкивки Марія Антонівна Яхненко.

Пам'ятають старожили де знаходилась у Головкивці садиба Терещенків і як вона виглядала.

- Садиба Терещенка розташовувалась у північно-східній частині села, - згадує Єфросинія Трохимівна Васюра, 1914 року народження. – Там знаходились різні споруди – “домки”, де жили пан та його сім'я, коли приїздили в село. Особливо доньки Теренків любляли проводити літо в Головкивці. У селі знали: коли до церкви дзвонять пізніше звичайного, то, значить, приїхали дочки Терещенків. В районі сучасної автобусної зупинки на Жуковій горі знаходились будинки челяді Терещенків. А через дорогу розташовувалась казенна школа, що побудована на кошти М.А.Терещенка. В районі сучасної олійні була дуже гарна споруда – двоповерхова, округлої форми альтанка. Вона збудована з білої цегли і мала залізну огорожу. На другий поверх вели круглі сходи. На горі стояли столики, стільці. В цій альтанці панянки любляли відпочивати і спостерігати за мальовничими краєвидами. Неповдалік від альтанки знаходився басейн, в який точили воду з водонапірної башти. У басейні люб-

ляли купатися панянки та гості. До басейну вели круглі сходи. На території садиби всюди були викладені доріжки з шестигранної цегли. Такі доріжки вели до церкви і до ставків, що знаходились в лісі недалеко від джерела Живун. В період громадянської війни садиба Терещенків була пограбована. З неї забрали цінні речі. Пана витягли з його будинку і побили. Пізніше селом пішла чутка, що повернеться син пана, то будуть з'ясовувати, хто вчинив пограбування. Розповідали, що награбоване панське добро було скинуте в колодязь, котрий знаходився на Дроботівці. Ходила й інша чутка про те, що речі Терещенків сховані у погребі на вулиці Церковній.

Деякі подробиці про маєток Терещенків пригадала Ганна Прокопівна Коваль:

- На Жуковій горі Терещенками було вибрукувано дорогу, яку в народі називали Погибельною. Дуже вже багато гинуло людей на тій крутій дорозі при в'їзді в село, коли наставало бездоріжжя.

У Терещенків була бесідка, біля якої знаходились алеї з троянд та білого бузку. Вздовж алеї стояли лавочки, на яких сиділи панянки.

Мали Терещенки в районі білої бесідки й розкішний сад, де росли груші, яблуні, черешні, вишні.

Мати Ганни Прокопівни Коваль Оксана Костянтинівна Коваль служила кухаркою у Терещенків і часто розповідала доньці про життя і побут колишніх панів.

- Пан часто влаштовував бали. З'їжджались на них у бричках пани і пані і милувались навколишньою місцевістю в підзорні труби.

Одного разу з'їхались у маєток гості. Господиня зажадала для них гречаних вареників. Мама дуже старалась і вареники вийшли дуже здобні, вирости як на дріжджах до великого розміру. Коли хазяйка побачила страву, то перелякалась і засумнівалась, чи подавати такі великі вареники. Але, тим часом, лакей оголосив: "Гречаники!" Відступати було нікуди. Коли вареники поставили на стіл, то стався вибух сміху серед панів. Та вареники скуштували і вони були такими смачними, що запросили матір, щоб подивитись на кухарку, яка приготувала таке диво. З тих пір у навколишніх маєтках пішла мода на подібні вареники.

А ось що згадує Ївга Пилипівна Жук, 1894 року народження:

- Панянки їздили Головківкою верхи на конях і в бричці, запряженій трійкою коней. Особливо часто їздила кутком Поселянівкою Ольга Терещенко. Вона любила кидати сільським дітлахам, що бігли за нею позаду, дорогі цукерки.

*Родина Миколи Артемовича Терещенка.
З альбому, присвяченого 80-річчю Миколи Артемовича.*

Пломба з Голоківської економії Терещенків.

На Новий Рік для сільських дітей дочки Терещенків влаштовували у казенній чи церковнопарафіяльній школі свята. В подарунок дітям панянки роздавали вузлики цукерок.

Економія Терещенків знаходилась у Голоківці на Середньому Хуторі, контора на садибі, де жив Яків Гудь. Селяни на панських полях вирощували озиму пшеницю. Велось на економії і тваринництво. Утримували корів, коней.

За спогадами Ївги Пилипівни Жук, можливо, під час революції 1905 року в Голоківці на економії Терещенків трапився селянський страйк. Коли прийшла пора збирати врожай, то селянам запропонували пра

цювати за п'ятий сніп. Але вони висловили іншу умову: за третій сніп. Щоб дійти згоди вирішили скликати раду. (Зазвичай, для цього хтось вилазив на дуба і ззивав людей.) Селяни зійшлись з косами, вилами, граблями. Щоб задобрити людей, для них почали викочувати бочки оселедців, іншої риби, сала. Селяни понабирали собі, хто чого схотів, але працювати за п'ятий сніп відмовились. Тоді управитель викликав із Старої Осоти козаків з нагайками. Вони влетіли в двір економії і почали бити страйкарів. Дочка управителя, побачивши дику розправу, з'їхала з глузду і трохи пізніше померла. На кладовищі досі є залізний хрест на її могилі.

Черепиця й цегла, що виготовлялися Терещенками у Голоківці на початку ХХ століття

РАЗСЧЕТНАЯ КНИЖКА

образца утвержденного Киевскимъ Губернскимъ по фабрич-
нымъ и горно-заводскимъ дѣламъ Присутствіемъ въ засѣ-
даніи 4 Іюня 1907 г. и 22 Января 1908 г. за № 160 и 163.

Выданная изъ конторы Старо-Осоотянскаго сахарнаго
завода Наслѣдниковъ А. Н. и М. Н. Терещенко.

Рабочему { имя Федоту Болюку
 { отчество Митрофану
 { фамилія Болюку

Записанъ { по книгѣ счетовъ № 39
 { по именному списку № 20

звание Крестованникъ
губерніи Киевской
уѣзда Чигиринской
волости Млишевской с. Романово-Владимирское

Видъ на жительство выданъ 30.12.1913

срокомъ по 15.10.191 г.
Видъ возобновленъ 191 г.

*Розрахункова книжка контори Староосоотянського цукрозаводу спадкоємців Терещенка, видана робітнику Федоту Болюку. 1913 рік.
Із фондів Олександрівського районного краєзнавчого музею.*

Ми не намагались у цьому розділі ідеалізувати образи членів родини Терещенків. Це були люди з усіма плюсами і мінусами, які не могли не помітити сучасники.

Не випадково Іван Карпович Карпенко-Карий прототипом образа Пузиря у п'єсі "Хазяїн" обрав Миколу Артемовича Терещенка.

У Театральному музеї України зберігається «Автобіографія» народного артиста СРСР Василя Василька, де є унікальні рядки: «Батько мій прослужив у Терещенка 40 років бухгалтером і був знайомий майже з усіма прообразами п'єси «Хазяїн» (1900) Тобілевича. Він розказує, що Ліхтаренко — це був у житті Дударенко. По оповіданню батька, Тобілевич гостював у Тьотківському маєтку біля Курська, і там йому розказували всі ці пригоди з пам'ятником, з кожухом. Все це він взяв з життя».

Цікаву згадку можна знайти і в книзі «По шляху життя» брата Тобілевича Панаса Саксаганського: «Тим часом з цензури повернулася комедія Карого «Хазяїн». Пішла чутка, що в п'єсі виведено Терещенка... Одна риса справді нагадувала Терещенка, і це сцена з халатом. І от до Карого підіслано було якогось чоловіка, що пропонував 30 тисяч за те, щоб п'єсу зняли з репертуару. Звичайно, Карпенко не згодився: його не можна було купити».

Та попри все, Терещенки залишили добрий слід на українській землі. Вони, маючи значні статки, ділились ними з людьми. Більше б було таких Терещенків сьогодні.

Використані джерела та література

Бакуменко П., Кощій В. Терещенки. // Журнал "Україна", № 24, 1992 рік.

Документи Народного музею села Головківки.

Документи Олександрівського районного краєзнавчого музею.

Ковалинський В. Семья Терещенко. — К.: Преса України, 2003.

Ковалинський В. Меценаты Киева. — К.: Кий, 1998.

СПІВАВ У ГОЛОВКІВЦІ ГОНЧАРНИЙ КРУГ

СПІВАВ У ГОЛОВКІВЦІ ГОНЧАРНИЙ КРУГ

П

ерш ніж розповісти про таке унікальне явище, як головківська кераміка, згадаймо витoki гончарства в Україні.

На території України гончарство зародилося в епоху неоліту (У- III тисячоліття до н.е.). Невеликі, круглі, схожі на горщики посудини ліпили в руках, випалювали на полум'ї багаття. Ці предмети мали спочатку гостре дно, - мабуть, їх

ставили в пісок, згодом, під кінець неоліту, вони отримують плоске дно та добре виведені вінця. Першим видом орнаменту на цьому посуді були жолобчасті прикраси у формі рисок, зигзагів, ямок. Пізніше знаходимо відтиски орнаментального штампу, наколи, прикраси, створені гребенем.

Високим мистецьким рівнем відзначалися вироби так званої трипільської кераміки (4000-2500 рр. до н.е.), поширені на Правобережній Україні. В той же час уже існувала піч горен. Трипільські майстри ліпили горщики, тази, миски, глечики, ковші. В орнаменті, спочатку ритованому, пізніше мальованому глинами білого, жовтого та коричневого кольорів, панують ритмічно побудовані круги, овали, смуги, спіралі, що утворюють пояски, а також зображення тварин і людей. Трипільці робили також статуетки - здебільшого зображення жінок, які мали чітко узагальнені форми. Більшість із них - схематизовані, а в деяких помітно прагнення первісних митців наблизитись до передачі індивідуальних

Скіфський горщик. Знайдений у першій половині XIX століття на території Чигиринського повіту Київської губернії

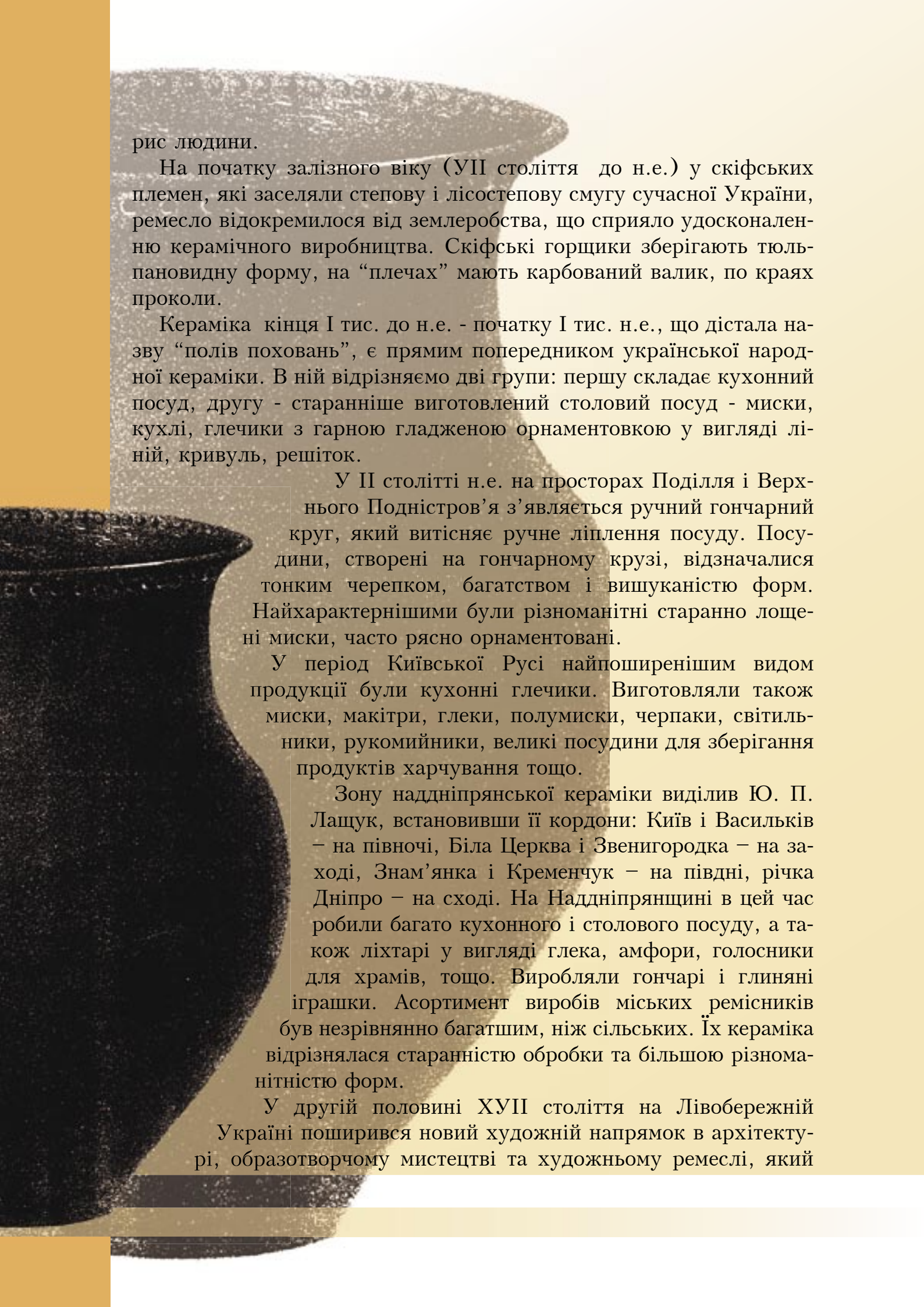

рис людини.

На початку залізного віку (VII століття до н.е.) у скіфських племен, які заселяли степову і лісостепову смугу сучасної України, ремесло відокремилася від землеробства, що сприяло удосконаленню керамічного виробництва. Скіфські горщики зберігають тюльпановидну форму, на “плечах” мають карбований валик, по краях проколи.

Кераміка кінця I тис. до н.е. - початку I тис. н.е., що дістала назву “полів поховань”, є прямим попередником української народної кераміки. В ній відрізняємо дві групи: першу складає кухонний посуд, другу - старанніше виготовлений столовий посуд - миски, кухлі, глечики з гарною гладженою орнаментовкою у вигляді ліній, кривуль, решіток.

У II столітті н.е. на просторах Поділля і Верхнього Подністрів'я з'являється ручний гончарний круг, який витісняє ручне ліплення посуду. Посудини, створені на гончарному крузі, відзначалися тонким черепком, багатством і вишуканістю форм. Найхарактернішими були різноманітні старанно лощені миски, часто рясно орнаментовані.

У період Київської Русі найпоширенішим видом продукції були кухонні глечики. Виготовляли також миски, макітри, глеки, полумиски, черпаки, світильники, рукомийники, великі посудини для зберігання продуктів харчування тощо.

Зону наддніпрянської кераміки виділив Ю. П. Лащук, встановивши її кордони: Київ і Васильків – на півночі, Біла Церква і Звенигородка – на заході, Знам'янка і Кременчук – на півдні, річка Дніпро – на сході. На Наддніпрянщині в цей час робили багато кухонного і столового посуду, а також ліхтарі у вигляді глека, амфори, голосники для храмів, тощо. Виробляли гончарі і глиняні іграшки. Асортимент виробів міських ремісників був незрівнянно багатшим, ніж сільських. Їх кераміка відрізнялася старанністю обробки та більшою різноманітністю форм.

У другій половині ХУІІ століття на Лівобережній Україні поширився новий художній напрямок в архітектурі, образотворчому мистецтві та художньому ремеслі, який

*Майстерня гончаря.
Суботівський
історичний музей*

можна назвати українським стилем ХУІІ – ХУІІІ століття. Він мав деяку спільність з європейським бароко. З його приходом з'являються нові форми виробів та незнані до цього засоби оздоблення. Міські гончарі починають робити сто-

ловий посуд - глечики, кухлі, тикви, тощо з чітко профільованим корпусом, на високій основі, часто з розтрубом угорі. Завдяки зменшенню діаметра найширшої частини, вироби набувають видовжених пропорцій.

У перші віки після татаро-монгольської навали ремесло в селах на території теперішньої України відставало у своєму розвитку від міського. Але поступово сільське ремесло набирає сили і вже в ХУІІІ столітті стає могутнім конкурентом міському. Цьому сприяло поступове соціальне розшарування села - поява заможної верстви серед селян, а особливо серед козацької старшини, що призвело до створення широкого ринку збуту для виробів сільських майстрів і значно збільшувало вимоги до їхньої продукції.

Особливо важливими для сільських гончарних промислів були ярмарки, які проводилися дедалі частіше. Це була певна школа обміну досвідом.

Значну роль у поширенні кераміки відігравали чумаки, які, проїжджаючи через всю Україну, везли з собою не лише сіль, рибу, а й чимало інших товарів, серед яких був і глиняний посуд.

Велике значення для розвитку сільського ремесла мала організація цехових братств, які поширилися на Наддніпрянщині в першій половині ХУІІ століття.

Особливо швидко розвивається сільське гончарство в другій половині ХІХ століття після реформи 1861 року. У цей час з'являються сільські гончарні осередки, що за числом майстрів залиша-

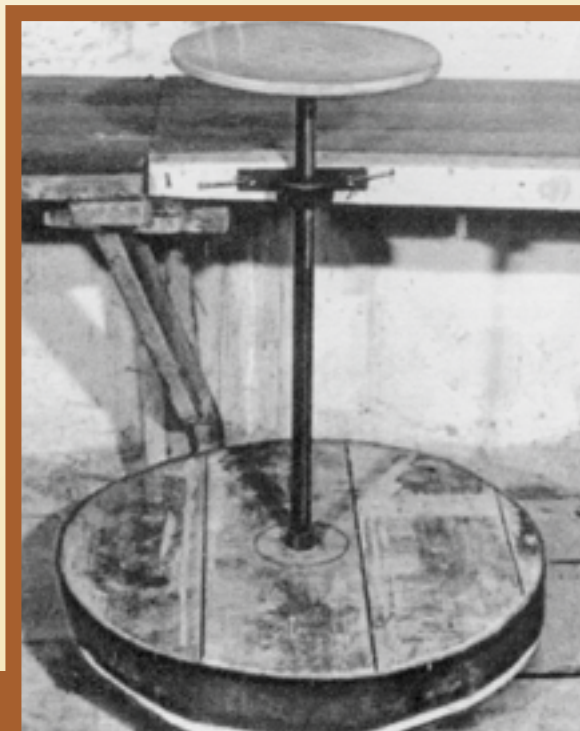
ють далеко позаду старі міські.

Наприкінці XIX століття - початку XX століття утворюються цілі райони з інтенсивним розвитком кустарного гончарного промислу. Займатися гончарним промислом штовхало селян малоземелля. Навіть в одному й тому ж селі ремеслом у першу чергу займалися ті, в кого були неродючі ґрунти, або ті, хто зовсім не мав землі. Таким чином утворювались гончарські кутки.

Під час першої світової війни, а пізніше й у перші роки після революції, коли через нестачу сировини і відсутність ринків збуту занепадали інші види кустарних промислів, гончарство, навпаки, посилено розвивалося. Адже глини завжди вистачало, свинцю також було вдосталь, а попит на гончарні вироби дедалі зростав. Розвиткові промислу сприяла також демобілізація. Так, якщо перед першою світовою війною в 1910- 1913 роках на Україні працювало 12045 гончарів, то після закінчення громадянської війни - в 1922 році - вже 15073.

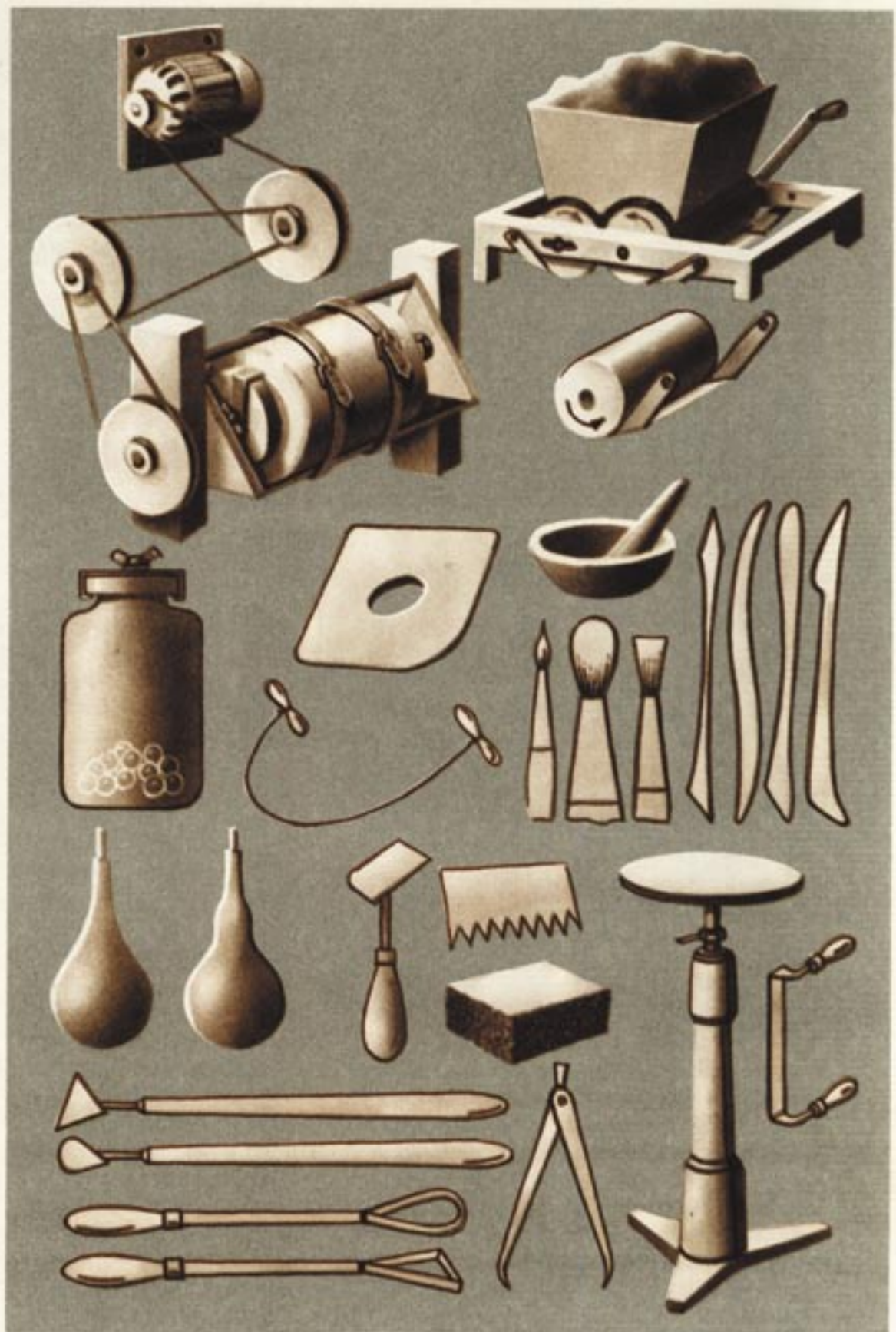
На початку 30-х років майже в усіх гончарських осередках створюються гончарні бригади.

Масовий випуск фабрично-заводської продукції вирішив долю мальованого ужиткового посуду. У наддніпрянських селах гончарні вироби не могли конкурувати з дешевим фабричним фаянсовим посудом. Саме це прирекло українське гончарство.

Сліди головківської кераміки губляться у минулому. Олексій Мусійович Дубовий, який у 1980-х роках працював заступником голови Черкаського облвиконкому, видав “на гора” інформацію про те, що наприкінці XVII століття на замовлення польського королівського двору в Головківці було виготовлено столовий сервіз на 250 персон і волами відправлено до Польщі. Далі він, як королівський дарунок, потрапив до Франції і на цьо-

Гончарний круг

Гончарний
реманент
(глином'ялка,
кульовий млин,
гончарний ніжик,

турнетка, струна,
фарфорова
ступочка, стеки,
пензлі, шумові
груші
для ангобів та

полив, цикля,
царапка, гумка,
ключки, петлі,
кронциркуль,
стругач)

му його слід загубився, але слава про головківських гончарів довгенько гуляла по Європі. Відомо, що в етнографічних колекціях музеїв Кракова і Варшави (Польща) зберігаються і понині вироби головківських гончарів.

У Голоківці зберігся переказ, що російська імператриця Катерина II замовила у місцевих гончарів посуд у подарунок на весілля французького короля. Стверджують: нині ці вироби знаходяться у Луврі.

Бачити вироби гончарні головківських майстрів ХУІІ – ХУІІІ століття авторам не доводилось, а от про розвиток виробництва кераміки, починаючи з другої половини ХІХ століття, говорити є всі підстави: і вироби збереглися, і в джерелах є згадка.

Фахівці вважають, що село Голоківка — один з найцікавіших в Україні центрів фляндрованого керамічного розпису другої половини ХІХ — першої половини ХХ століття. Село у той час було основним осередком виробництва мальованого посуду на Чигиринщині — одного з найбільших гончарних районів Середнього Подніпров'я, до складу якого входили Цвітне, Янич, Херсонка, Суботів, Полуднівка. Івківці, Мельники, Медведівка, Куликівка та інші села.

Про високий рівень гончарного промислу в Голоківці, Івківцях і Полуднівці наприкінці ХІХ ст. згадує П. Замятченський. В той час у Голоківці виробляли посуд 13 дворів. Гончарні містилися в досить глибоких землянках або напівземлянках. Обігрівалися вони теплом від випалювальної печі, і тому робота йшла в них безперервно — влітку і взимку. Власник гончарні наймав на роботу 4–5 гончарів. Отже, в кінці ХІХ століття, на думку Л. Данченко, в Голоківці гончарством займалося близько 50 чоловік.

За даними анкетного обстеження, проведеного в 1912 році, у селі було вже 19 гончарень і 70 майстрів.

На початку ХХ століття одним із власників великої гончарні був Антін Степанович Кравець. Як згадує жителька Голоківки Єфросинія Трохимівна Васюра, 1914 року народження, гончарня Антона Кравця знаходилась на його городі недалеко від хати та господарських споруд на Дроботівці і являла собою напівземлянку, куди спускались східцями. Споруда мала глиняні стіни, два вікна. Її дах був вкритий залізом. У гончарні знаходились велика гончарна піч (горень), печера, де зберігались готові вироби, кілька гончарних кругів, яма, де знаходилась глина. Глину головківські майстри брали в урочищі Шкатулівка, тому головківський посуд

іноді називали шкатулівським). Готуючись до поїздки на базар, а їздили в Медведівку, Черкаси та інші місця, виготовляли до 1000 штук різного посуду. У гончарні Антона Кравця виробляли полив'яні миски, двовідерні банки з кришкою (у них часто зберігалось сливове повидло), макітри (використовувались для замішування тіста), тикви (круглі посудини з вузькою шийкою і ручкою для зберігання води; тикви з водою часто брали в поле і заривали в землю, щоб вода не нагрівалась на сонці), великі й малі горщики, в тому числі й подвійні, з'єднані ручкою-дужкою (у "двійнятках" носили в поле борщ і кашу).

Серед гончарів практикувалося учнівство. Спочатку учні (хлопчики років 12) заготовляли дрова, мололи жорнами фарби, носили глину та робили іншу важку роботу, не одержуючи за це ніякої платні. З часом їх навчали формувати, розписувати і випалювати посуд, платячи за роботу трохи грошей. Таке навчання продовжувалося кілька років і дещо нагадувало цехове учнівство. У вже згаданого Антона Кравця вчився гончарській майстерності Микола Іванович Дробіт. Згодом він теж відкрив невелику гончарню.

М а й ж е весь посуд головківські гончарі продавали за півціни скупникам, які вивозили його на Кіровоградщину, Херсонщину, Миколаївщину, а також на Полтавщину.

У роки колективізації в Голоківці було орга-

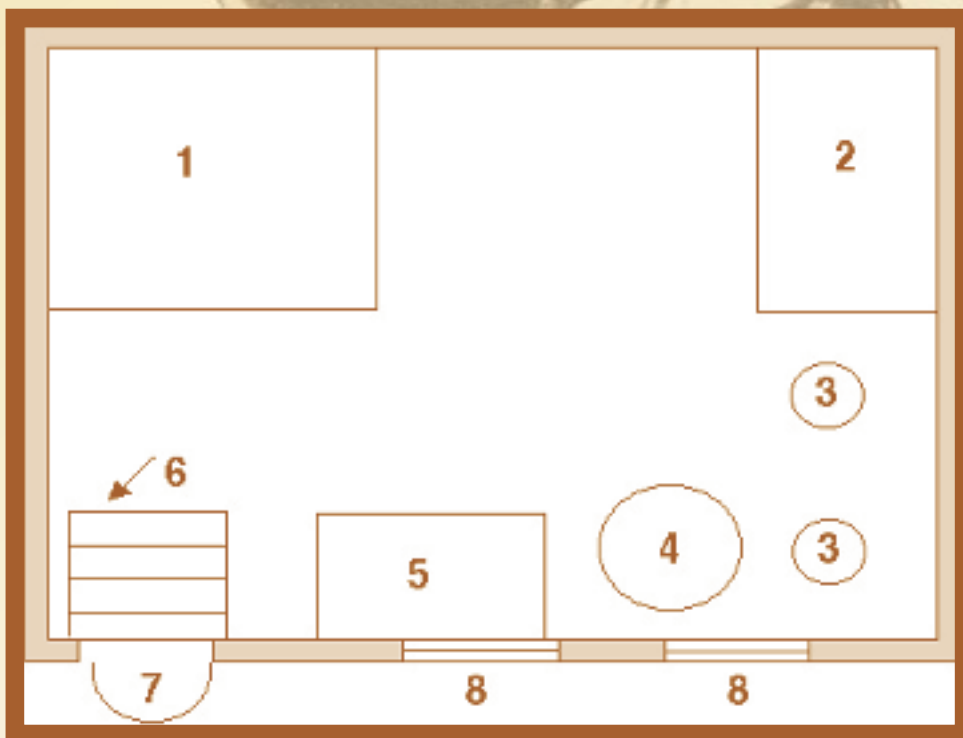

Схема гончарні Антона Кравця (1 – велика гончарна піч (горень), печера для зберігання гончарних виробів, гончарний круг, 4 – великий гончарний круг, 5 – яма для зберігання глини, 6 – східці, 7 – двері, 8 – вікна.

Мисочка. Підполивний розпис ангобами. Головківка. Початок ХХ століття.

нізовано колгосп, де було і дві гончарні, в яких працювало 16 майстрів.

На початку ХХ століття найкращими майстрами в Головківці були Андрій Горбань і Тиміш Олійник, у 1930-ті роки — Степан Канюка, Тарас Кузик, Федір Гондя. У післявоєнні роки

вправністю відзначались майстри фляндрованого розпису Никон Брюховецький, Кирило Кам'янецький, Яків Канюка, Панфіло Коваль, Петро Зінченко, Іван і Петро Атамасі, Михайло та Яків Брюховецькі.

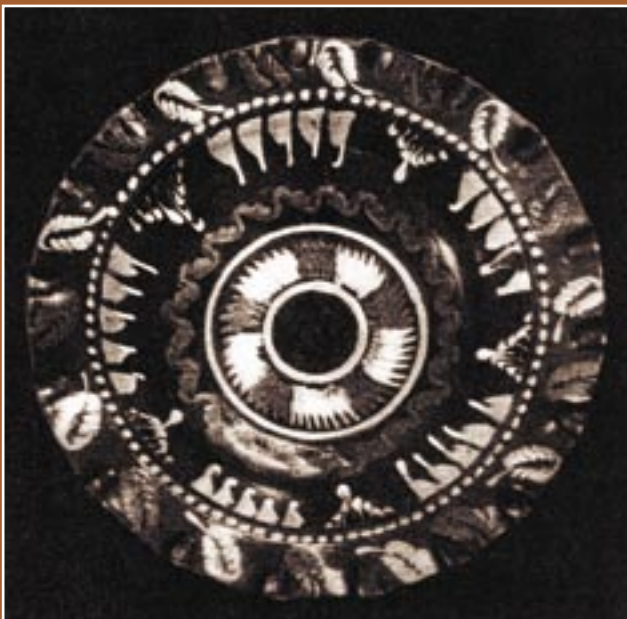

Гончар Федір Петрович Гондя (у нижньому ряду в центрі) з сім'єю

Гончар Панфило Коваль

П.Коваль. Таця. Підполивний розпис ангобом. Головківка. 1930-ті роки

Жили гончарі на різних кутках Головківки: Олена Тимофіївна Кравець – на Дроботівці, поблизу сучасної церкви, Полікарп Артеменко, Семен Олійник (брат Олени Кравець) – по вулиці Шкільній, Михайло Федорович Брюховецький (народився у 1906 році) – на Румунії.

Головківські гончарі робили здебільшого мальовані миски, а також простий і полив'яний посуд – горщики, глечики, тикви, ринки тощо. Виробництво посуду великого розміру тут не поширилось.

Миски в Головківці робили з глею, полив'яний посуд – з білої гончарної глини. Простий неполив'яний посуд формували, змішуючи

П.Коваль. Кухоль. Головківка. 1950-ті роки.

навіл глей і білу глину. Полив'яний немальований, а також простий посуд випалювали один раз протягом 20 годин. Мальовані ж вироби випалювали двічі — спочатку 24 години, а потім, після обливання поливою — ще 12 годин.

Досить детальну характеристику головківської кераміки залишила у своїй праці Леся Данченко. Дозволимо собі, хай вибачить читач, навести досить велику цитату з її дослідження.

“Головківські миски, що зберігаються в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва, дають досить повну картину місцевого розпису 30 — початку 60-х рр. і дозволяють говорити про художню манеру окремих майстрів, таких як Петро Зінченко, Панфило Коваль та інші.

Всі головківські миски прикрашені виключно фляндрованим розписом, виконаним по вишневій, зеленій або білій обливці. Гончар Петро Зінченко розповідав, що до війни окремі майстри іноді малювали на посуді коней та риб, але таких було мало.

За формою всі миски належать до круглобоких, так званих простих. У них потовщені й трохи вивернуті назовні вінця, завжди прикрашені кривулькою. За формою миски окремих майстрів трохи різняться — вони бувають вищі або нижчі, у деяких стінки, плавно піднімаючись вгору, роблять досить крутий вигин у верхній части-

ні, у інших вигин стінок більш плавний і знаходиться трохи нижче. Робили в Головківці також полумиски та великі плоскі таці з горизонтальними берегами. Єдина миска XIX ст., яку пощастило знайти, була ін-

П.Зінченко. Миска. Підполівний розпис. Головківка. 1960-ті роки.

шої форми: плавно вигнуті округлі стінки не мали потовщених вінець і загиналися всередину, завдяки чому вона нагадувала подільську кібличку. Як свідчать старі гончарі, в селі ніколи не робили мисок з колінним зламом типу дибинецьких до лавки.

Розпис головківських мисок з першого ж погляду вражає свіжістю, невимушеністю, надзвичайною сміливістю й різноманітністю. У Голоківці не знайдеш і двох однакових мисок, хоч при уважному вивченні їх розумієш, що це багатство, ця просто дивовижна розмаїтість — наслідок вмілого використання досить обмеженого набору орнаментальних мотивів, яких не більше 15.

На головківських мисках найчастіше зустрічаються різноманітні хвилясті та зубчасті лінії, колосок, овесик, що утворюють суцільну смугу. Колосок утворюється поперечним розчісуванням густої смуги концентричних ліній. Найчастіше його малювали на денці, утворюючи круглу розетку. Овесик робили на стінках мисок, перемішуючи дрібненькими круговими рухами зігнутої дротинки (ключечки), крапки зеленої та білої фарби.

З окремих мотивів найбільш поширені на головківських мисках стовпчики, лебедики, косиці, гребінці, квасольки, а також візерунки, схожі на подільські вилоги.

Голоківські майстри оздоблюють візерунками лише стінки мисок. На денці, підкреслюючи глибину миски, завжди проводять кілька спіральних ліній (білі на червоному і коричневі на білому тлі), поверх яких часом малюють дужки квасольок.

Композиція розпису головківських мисок завжди центрально-симетрична. Будується вона або на чергуванні окремих великих орнаментальних мотивів, що повторюються від 4 до 8 разів, або у вигляді досить широкої смуги суцільного орнаменту посередині стінок чи під вінцями. Рідше трапляються миски, де поєднуються окремі мотиви з суцільною орнаментальною смугою.

На мисках з великими орнаментальними мотивами майстри ніколи не використовували більше трьох різних елементів, причому обов'язково круглі компактні квітки чергувалися з легкими довгастими косицями, лебедиками, вилогами тощо.

Окремі візерунки, що чергуються, завжди малюють контрастними фарбами. Наприклад, на білому тлі чергується зелений з червоним кольором, на червоному — зелений з білим.

Таке чергування форм і їхній колірний контраст створюють певний ритм, який надає розписові стрімкого руху. Багата фантазія й тонкий смак підказують майстрам все нові варіації: вони то зміню-

ють довжину вусиків у косиць, то зближують їх попарно чи по чотири, повертають в різні боки чи перевертають і роблять це легко, ніби граючись. За цим стоять роки наполегливої праці багатьох поколінь гончарів, абсолютне володіння матеріалом.

Відчуття динамічності й невимушеності малюнка, не скутого ні певними особливостями форми, ні якимись прийнятими в даній місцевості традиційними канонами, властиве й головківським мискам. Найпростішими зразками такого розпису є горизонтальні смуги суцільного фляндрованого орнаменту — овесика або колоска, — що проходить по середині стінок, або суцільного ряду стовпчиків, намальованих під вінцями поверх групи горизонтальних тонких ліній (шарівки). Так прикрашають невеликі за розміром мисочки.

Частіше в орнаментальних смугах чергуються два мотиви невеликого розміру, накладені на шарівку з 8—10 тонких ліній (білих на червоному тлі і коричневих — на білому). Якщо це витягнуті по горизонталі візерунки, вони не виходять за межі смуги, на яку накладені. Але частіше майстри малюють різні варіації косиць, квіток, лебедиків тощо, які своїми вусиками і завитками порушують чітку строгість горизонталей, надаючи малюнкові декоративності та динамічності.

Особливо гарні миски, прикрашені характерними групами нерівних стовпчиків, також пущених поверх смуги тоненьких ліній. Спускавки або стовпчики — загальнопоширений мотив фляндрованого розпису. Він зустрічається на полтавських, дибннецьких і особливо часто на подільських фляндрованих мисках. Майже всюди спускавки роблять на мисках з колінним зламом стінок — лавкою. Краплі фарби, пущені з різка під вінцями, вільно стікають вниз до лавки, яка їх затримує. Завдяки цьому утворюється ряд спускавок однакової довжини, що цілком пасує до строгої форми посудин цього типу. Але по стінках головківських мисок з плавно заокругленим бочком пущена згори крапля фарби стікає, не зустрічаючи ніякої перепони. Тому довжина спускавок тут ніколи не буває однаковою навіть тоді, коли майстер намагається зробити рівний ряд. І от цей, здавалося б, технічний недолік головківські майстри використали в цілком оригінальний спосіб, створивши нові, надзвичайно декоративні композиції фляндрованого розпису. Стовпчики на мисках вони, звичайно, розташовують чотирма групами — по кілька в кожній. Для цього різок затримують на якийсь момент довше на одному місці, наливаючи більше фарби, яка стікає вниз нерівними язиками, стягуючи і штовхаючи перед собою пасма тоненьких лі-

ній, поверх яких стовпчики пущено. Утворюється цілком довільний малюнок, що нагадує прожилки на камені, чи мерехтіння хвиль на річці під легким вітерцем.

Такі групи спускавок, які зливаються іноді в суцільні горизонтально витягнуті плями з нерівним нижнім краєм, звичайно чергуються з яким-небудь візерунком — квітками, лебединками тощо, або ж, що особливо гарно, з рядом скісно розташованих крапок, легкі чіткі низки яких красиво контрастують з важкими масивними стовпчиками.

Третя група композицій на мисках становить ніби поєднання двох перших. Верхню частину мисок цієї групи прикрашає суцільний ряд спускавок, нижню — окремі мотиви, що чергуються. Візерунки на нижній частині стінки відділяються від спускавок горизонтальними рівними смугами або хвилястими лініями (кривульками). Тоді як перші два типи розпису головківських мисок не мають собі аналогій серед виробів інших осередків, композиції останнього типу надзвичайно близькі до керамічних розписів відомих центрів Поділля — Бубнівки та Кіблича. Складається враження, що якби головківські майстри почали б розмальовувати миски не з плавним вигином стінок, а з колінним зломом, то їхні розписи майже не відрізнялися б від подільських.

Зараз поки що не можна з певністю сказати, чому фляндрівка мисок з Чигиринщини ближча до подільських розписів, ніж, скажімо, до сусідніх полтавських або київських. Можна, звичайно, припустити, що ця подібність випадкова і що головківські та подільські майстри до такого типу композиції прийшли самостійно. Однак автор схиляється до думки, що тут скоріше маємо місцеву переробку подільських мотивів. Цілком можливо, що з Поділля на Чигиринщину переїхали працювати гончарі, знайомі з технікою підполивного розпису. Адже в центральні області України, зокрема на Наддніпрянщину, із західних областей переселялося багато народу, особливо у XVIII ст. Цілком імовірно, що головківські гончарі могли навчитися мистецтву фляндрування саме від заїжджих майстрів.

Відповідно до нових форм посуду поступово змінився й розпис. Він втратив спокійну відточеність та врівноваженість. Суцільна смуга спускавок, яка у подільських мисок має однакову висоту, зумовлену конструкцією стінок з колінним зломом, у головківських мисках набуває дещо неспокійного хвилястого нижнього контуру і вільно й невимушене лягає на плавно вигнутих стінках, підкрес-

люючи їхню округлість, через що поступово набувають більшої свободи інші візерунки. Так виникає динамічна головківська композиція.

Таким чином, можливо, саме цей останній тип композиції розпису з суцільною смугою спускавок угорі та чергуванням окремих візерунків під нею найдавніший у Голоківці. Невідомо, коли такі розписи там з'явилися, але в другій половині XIX ст., як видно з малюнка на єдиній відомій головківській мисці цього часу, вони там вже були.

На закінчення хотілося б згадати про деякі найхарактерніші риси розписів відомих головківських гончарів — покійних Панфила Коваля та Никона Брюховецького, а також Петра Зінченка, що й тепер працює.

Миски, виконані П. Ковалем, всі без винятку темно-вишневого кольору. Зі слів вдови майстра, він також робив білі, зрідка зелені миски, але найбільше любляв малювати по темно-вишневій обливці. Найчастіше робив він на мисках окремі великі візерунки, повторюючи їх 6—7 разів, залишаючи якомога менше вільного нерозписаного тла. Оздоблюючи полумиски й таці, він рясно прикрашав їхні береги. Особливо щедро він розписував миски з безперервною смугою спускавок під вінцями, іноді даючи декілька рядів орнаменту на нижній частині стінок. До композицій з групами широких стовпчиків майстер якщо й звертався, то дуже рідко, бо серед відомих нам мисок Коваля жодної такої немає.

У кожному малюнку Коваля відчувається, з якою любов'ю він його робив. Очевидно, сам процес писання різком майстрові так подобався, що він, здавалося, не міг зупинитися, і все малював, поки було ще десь вільне місце, ніби бажаючи в одному малюнку показати все вміння, вилити всю свою фантазію.

Розписи Петра Зінченка значно економніші. Працює він по темній та білій обливці. Особливо гарні його білі миски з зелено-коричневим малюнком. На відміну від Коваля, Зінченко найчастіше звертається саме до композицій з групами стовпчиків. На його мисках багато вільного, незарисованого тла, що відкриває простір для руху орнаментальних мотивів. Зінченко любляє прості форми, навіть дещо грубуваті, але завжди надзвичайно динамічні.

Роботи Никона Брюховецького відзначаються особливою витонченістю фляндрованого розпису і високою якістю барвників та поливи. Його миски мають чітку й зібрану композицію. Майстер також залишав вільне тло, від чого кожний орнаментальний мотив

ставав виразнішим. Часто Брюховецький звертався до червоних або зелених спускавок різної висоти, що чергуються з косо розташованими рядками крапок такого самого кольору. Іноді майстер замість спускавок робив широкі горизонтальні плями з нерівними краями внизу.

Оригінальність та висока художність фляндрованих керамічних розписів головківських майстрів висувають цей осередок у ряд найвизначніших на Україні, їхня творчість мала значний вплив на розвиток мистецтва мальованої кераміки в сусідніх центрах, таких як Івківці, Полуднівка та ін.”

Ось таку досить змістовну характеристику головківського гончарства зробила Л. Данченко.

З прикрістю доводиться констатувати, що сьогодні у Головківці зупинився гончарний круг.

Відродили головківську кераміку в Чигирині. Про те, як це було, розповідає генеральний директор Національного історико-культурного заповідника “Чигирин”, заслужений працівник культури України Василь Іванович Полтавець:

“Після ретельної пошукової роботи було встановлено, що з колись численної плеяди гончарів головківського осередку, які творили в першій половині ХХ століття - П. Коваль, І. Кравець, Н. Брюховецький, І. Атамась, П. Зінченко, майже нікого не залишилось.

Не може не привернути уваги шанувальників і знавців гончарства Яків Михайлович Брюховецький, який сам походив з гончарської родини і, хоч мав за плечима майже 60 років, але здоров'ям і завзяттям відзначався молодецьким. Гончарну науку йому довелося засвоювати з раннього дитинства, тому він не може назвати точної дати, коли вперше під його руками із безформної маси виросла перша миска.

Талановиті гени разом з природним розумом і неабияким хистом, помножені на велику працьовитість,

*Яків Михайлович Брюховецький
за роботою*

наполегливість, а часом і впертість, привели до того, що вже в юнацькому віці він досяг вищого рівня майстерності.

Але, відколи пішов на службу в армію, протягом сорока років жодного разу не брав у руки глини. Спочатку залишився на надстрокову службу в десантних військах, потім працював на шахтах Донбасу, згодом повернувся в рідне село. Тут, у колгоспі, практично без спеціальної освіти, став одним із найбільш шановних спеціалістів сільськогосподарського виробництва, бригадиром.

Та недарма говорять, що талант, який дарує людині Господь, за будь-яких обставин буде шукати виходу для своєї реалізації!

1989 року після неодноразових бесід із О.М.Дубовим і В.І.Полтавцем, відремонтував Яків Михайлович батьківський гончарний круг, засукав рукава і знову взявся за давнє ремесло. Не один день минув у неспокої і розчаруванні перш ніж довершеність форм і розпису гармонійно сплелися в унікальному явищі національної культури, яким є відроджена головківська кераміка.

Тепер Яків Михайлович Брюховецький - молодший науковий співробітник відділу відродження народних промыслів Національного історико-культурного заповідника "Чигирин", член і лауреат премії Національної спілки майстрів народного мистецтва України, заслужений майстер народної творчості

*Гончарні вироби
Я.М.Брюховецького.
Народний музей села Голоківки*

Галина Кірман

України, бажаний учасник багатьох місцевих та Всеукраїнських виставок декоративно-прикладного мистецтва. У 2000 році він став переможцем конкурсу гончарів, який проводився в рамках Міжнародного фестивалю мистецтв “Слов’янський базар-2000” у м. Вітебську.

Та найбільша його нагорода - вдячні глядачі виставок та захоплені очі учнів, котрим майстер передає секрети головківського дива. Глеки, миски, макітри, куманці та горнята, які виходять з-під рук його учнів І.Кривенця

та С.Комара, повторюють округлу форму Сонця - джерела життя на землі. Світиться ніжністю і красою, кольору хліба, головківська кераміка на радість людям, на славу землі нашої.

У заповіднику зараз іде робота по створенню Каталогу головківської кераміки, в який увійдуть найкращі вироби Я.М.Брюховецького та його учнів.”

Учні Якова Михайловича Брюховецького є й за межами України. Майстерності у нього навчався уродженець села Бірок Олександрівського району Кіровоградської області, а нині викладач художньо-графічного факультету Ростовського державного педагогічного університету Віктор Григорович Кірман. Його дружина Галина Василівна Кірман (уродженка села Голоківки) теж продовжує традиції рідного краю. Вона керує у російському місті Ростові-на-Дону дитячим гуртком, де хлопчики і дівчатка із захопленням виготовляють із глини дитячі іграшки. Родина Кірманів з дитинства прищепила любов до глини і своїм дітям Неллі та Лесі.

Зразки головківської кераміки ХХ століття сьогодні можна побачити в музеях столиці України, Черкас, Чигирин, Суботова, Олександрівки.

Велика колекція робіт місцевих майстрів зібрана в Народному музеї села Голоківки. Розвитку гончарства у ньому присвячений цілий розділ.

Використані джерела і література

Босий О., Харитонов Г. Чарівний круг. – Кіровоград, 1993.

Данченко Л.С. Народна кераміка Середнього Подніпров'я. – К., 1974.- С. 160 – 168.

Замятченский П.А.. Гончарные глины и каолиновые образования Киевской губернии. (Отчет за 1898 г.) // Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. Т.УІ. СПб., 1900. - С. 323.

Тищенко А.Р. Керамика Южной Руси и Украины II половины XIII - XV вв. - К., 1982.

Матеріали з фондів Народного музею села Головківки.

Роботи Галини і Неллі Кірман. Народний музей села Головківки

ГОЛОВКІВКА В ДОКУМЕНТАХ

ГОЛОВКІВКА В ДОКУМЕНТАХ

*Село моє, для мене ти єдине!
Ти пух тополі, голос солов'я,
Село моє, ти зірка в небі синім,
Яку не загашу ніколи в світі я!*

Наталя Бартош

ДУХ СВОБОДИ НЕ ЗАГАСИТИ

І в ХІХ столітті Холодний Яр висловив рішучу незгоду з поневоленням українського народу: в 1830-х роках тут знову збиралися гайдамацькі ватаги, зокрема, під проводом Устима Кармелюка. Зрозуміло, що російські окупанти називали їх “розбійницькими”. “Розбійниками” нарік окупант і учасників селянського повстання на Чигиринщині у 1873 році. Повстання охопило тоді понад 50 сіл Чигиринського повіту. Особливо багато учасників “Чигиринської змови” (під такою назвою повстання увійшло в історію) виявилось у с. Головківці і м. Медведівці. Царські війська довго не могли тоді приборкати повсталих. Лише через два роки їм вдалося досягти тимчасового успіху. У холоднорських селян були як політичні, так і економічні вимоги, а саме: повернення від поміщиків колишніх козацьких земель і прав та вольностей Україні. “Із 917 осіб, притягнутих до суворої відповідальності, 600 селян було із сіл Холодного Яру” .

Та, попри викриття “Чигиринської змови” і масові репресії, холоднорські селяни не змирилися. І невдовзі спільно з народовольцями холоднорські селяни почали творити нову нелегальну організацію під назвою “Таємна дружина”, яка нараховувала близько тисячі осіб. 1877 року її було викрито і багатьох підпільників заарештовано.

(Роман Коваль. Повернення отаманів Гайдамацького краю. - К., 2001. - С. 195)

ГОЛОВКІВКА: ПОГЛЯД ІЗ СТОЛИЦІ

Одно из богатых сел нашего узда, с. Головковка, расположено среди лесистой местности и отличавшееся прочными и удобными крестьянскими постройками, в наступившую зиму представляет печальную картину. Страшный недостаток в топливе заставил крестьян разбирать плетни, сараи и даже крыши с другой половины своего дома, чтобы не замерзнуть в эту длинную зиму, отличающуюся большими вьюгами и морозами. До перехода имени генерала К. в собственность А.Т. крестьяне как Головковки, так и других сел, находящихся в этом имении, могли покупать по умеренной цене лесной валежник в лесу помещика, которого считается больше 6 тысяч десятин. Новый владелец, приобретший

Джентраинтвѣ.

Мужесна Пола Умершихъ

	Мамб	Дуб	Мамб	Дуб.
	1	2	2	1
	3	3	4	3
	5	1	9	1

Итого Умерло мужесна = 11
= Женска = 9
= Обоею = 20

Даміянъ Бадашевъ. Подписавъ

Запис у метричній книзі головківської Івано-богословської церкви за 1793 рік. - Державний історичний архів України, м. Київ. - Ф. 127. - Оп. 1014. - Спр. 130. - Арк. 291 зв..

Извѣстїе

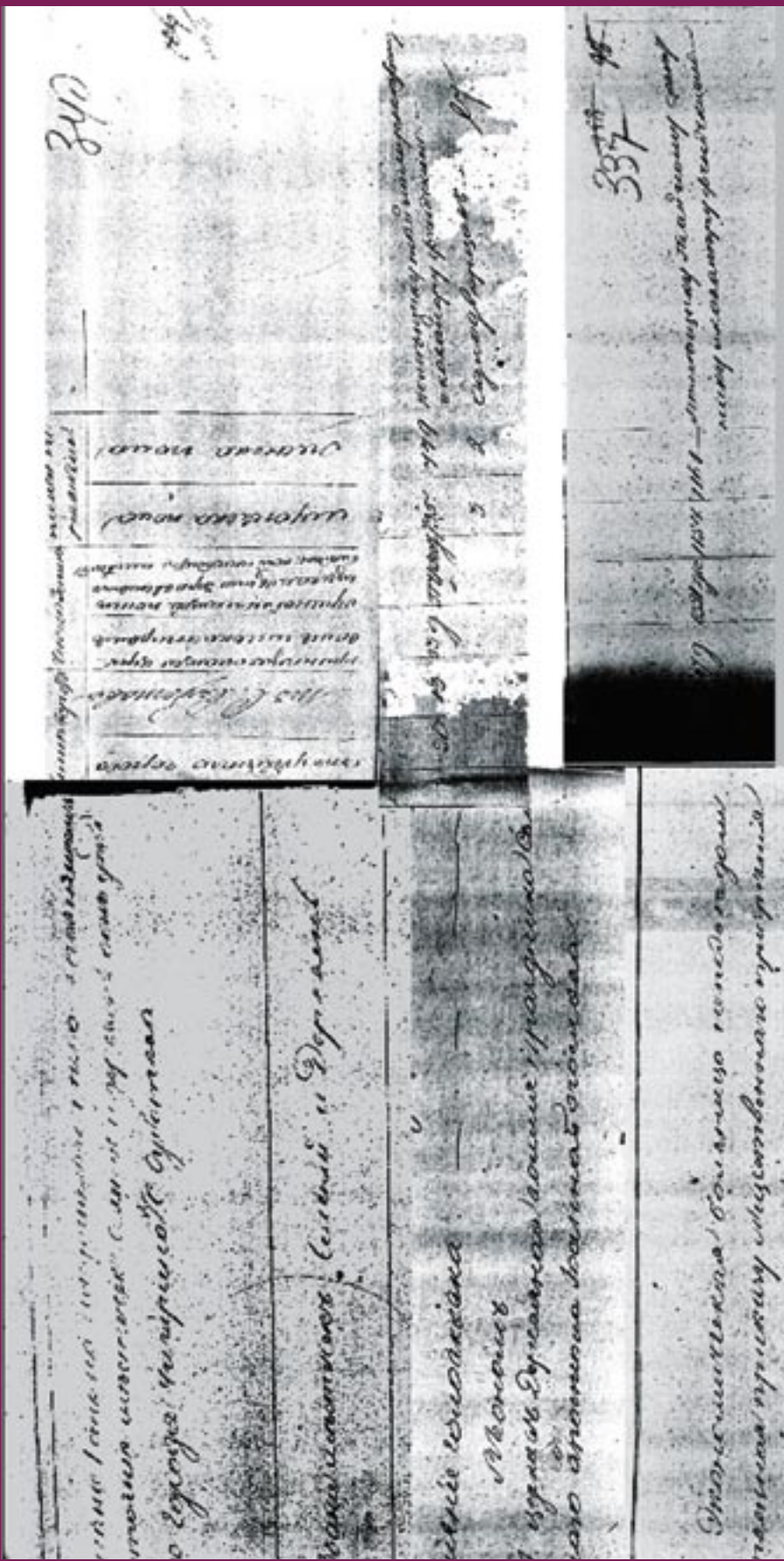
24

№ 10. Свѣдѣній о приходѣ
церкви Св. Иоанна Богослова
в селѣ Дерава

Запис у метричній книзі головківської Іоанно-Богословської церкви за 1833 рік. - Державний архів Черкаської області. - Ф.404. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 24.

Родившихся			Свадебныхъ		Умершихъ			Смертныхъ		
Мужские	Женские	Обоего	Свадебныхъ	Смертныхъ	Мужские	Женские	Обоего	Смертныхъ	Женские	Обоего
17	21	38	11	22	16	17	33	1	6	
								2	6	
								3	1	
								25	1	
								33	1	
								40	1	

Свѣдѣній о приходѣ церкви Св. Иоанна Богослова в селѣ Дерава за 1833 годъ. - Державный архив Черкаской области. - Ф.404. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 24.

Опис села
Головківки.
1854 рік.
Державний
архів Київсь-
кої області.
– Ф 35. –
Оп. 1. – Спр.
2. – Арк. 2,
329, 329, 335
зв., 336, 337.

это имение в прошлом году, воспретил положительно всякую продажу не только валежника, но и т.н. “хмызу”. Воровство чужих заборов, стен из сараев и вообще всего, чем можно топить, дошло до того, что все дома почти не имеют огорожи.

(Газета “Киевлянин”, № 56, 11 марта 1889)

Село Головковка Чигиринского уезда. Крестьяне с. Головковки Чигиринского уезда 21 февраля прошлого года собравшись на сельский сход для суждения об общественных нуждах и потребностях своих, между прочим, единогласно постановили просить епархиальное начальство, открыть в с. Головковке двухклассную церковно-учительскую школу, на тех основаниях, на каких предложен училищным советом учреждение подобных школ.

...Приговором того же общества от 4-го сентября все крестьяне домохозяева постановили просить владельца с. Головковки Н.А.Терещенко принять новооткрывшуюся школу в свое попечение, о чем и представить ему приговор, подписанный всеми домохозяевами... Он изъявил согласие построить за свой счет дом со всеми помещениями, необходимыми для двухклассной школы, и пожертвовал капитал в четыре тысячи рублей государственными билетами.

...Большое участие в открытии в с. Головковке церковно-учительской школы принимает местный предводитель дворянства Д.Е.Авксентьев. По предложению его, в школе этой, кроме преподавания каких либо практических знаний, особенно может быть полезно обучение учащихся садоводству.

...Т.о., в Чигиринском уезде с начала будущего учебного года, благодаря щедрому пожертвованию Н.А.Терещенко, имеет быть открыта двухклассная церковно-приходская школа, с целью приготовления учителей для начальных школ всего уезда.

(Газета “Киевлянин”, № 77, 6 апреля 1889)

27 июня над селами Полудневкою, Головковкою и Ивковцами, расположенными на довольно гористой местности, разразился довольно сильный ливень, какого не запомнит никто из старожилов. Ливень продолжался не больше получаса, но буквально лил, как

из ведра. Все долины в одну минуту наполнились водой, которая с шумом и ревом неслась к р. Тясмину.

(Газета “Киевлянин”, № 144, 4 июля 1889).

БУЛА ГОЛОВКІВКА ВОЛОСНИМ ЦЕНТРОМ

На початку ХХ століття у цьому будинку розміщувалась Головківське волосне правління

Волосне правління знаходиться в селі Головківці. (...) До складу волості входять: 1 містечко, 5 сіл, 2 села (деревень) і 6 хуторів. У волості нараховується 16406 чолов. Жителів обох статей, з них чоловіків - 8264 і жінок - 8142. У загальну кількість жителів ввійшло: 13327 православних, 10 розкольників, 24 католика і 3045 євреїв. В районі волості є шкіл: двокласних парафіяльних - 1, церковнопарафіяльних - 6 і шкіл грамоти - 2. У волості нараховується всієї землі 19166 десятин. (...) Утримання волосних посадових осіб обходиться в 1354 крб. і сільських - в 1584 крб. Жалування волосний старшина одержує в розмірі 200 крб. на рік, а писар - в розмірі 400 крб.

Село Головківка (власницьке). В ньому дворів - 651, жителів обох статей - 3415 чол., з них чоловіків - 1740 і жінок - 1675. Головне заняття жителів - хліборобство; крім того деякі селяни вирушають на заробітки в місцеві економії. Відстань від повіто-

Фрагмент карти Чигиринського повіту. 1903 рік

вого міста до села - 30 верст, від найближчих: залізничної станції - 18 верст, пароплавної - 21 верста, телеграфної - 18 верст, поштової (казенної) - 16 верст, поштової (земської) - 5 вер. Залізнична станція носить назву Фундукліївка пд.з., пароплавна - Бужин на Дніпрі. Телеграфна станція знаходиться в Фудукліївці, поштова казенна - в с. Любомирці, поштова (земська) - в м. Медведівці. В с. Головкивці нараховується землі 3297 десятин, з них належить: поміщику - 833 десят., церкві - 36 десят. і селянам - 2428 десят. Маєток належить Миколі Артемовичу Терещенку; господарство в маєтку веде економ Сергій Дударенко за 11-пільною, а селяни - за трипільною системою.

В селі мається: 1 православна церква, 1 двокласна парафіяльна школа, 14 вітряних млинів, 4 кузні і 1 сільський банк, в котрому на 1 січня 1900 року було у наявності 12 крб 10 коп., і в кредиті - 7570 крб. Мирський капітал складав суму в 1326 крб. 54 коп., а запасний продовольчий капітал - в 7621 крб. 11 коп.

Пожежний обоз складається з 1 насоса, 4 бочок і 4 багрів, що належать селянам, і 2 насосів, 8 бочок і 8 багрів, що належать

власнику маєтку.

При с. Головківці мається: 1 хутор Клачовка, з 3-х дворів, в яких жителів - 16 душ, чоловіків - 9 і жінок - 7. Землі в хуторі нараховується 115 десят., що належать товариству селян с. Головківки, і хутір в урочищі Співакове, з одного двору, в якому мешкає 2 чолов. і 2 жінки.

*(Список населенных мест Киевской губернии.
- К., 1900. - С. 1798 - 1800)*

У ГОЛОВКІВЦІ НАВЧАВСЯ ПЕТРО ЧУЧУПАКА

Поряд з річищем, по якому біжать весняні та дошові води Чучупаківського яру, до революції були двори трьох братів - синів старого Григорія Чучупаки: Юхима, Степана і Олександра. Хати тулилися одна до одної: землю економили. Григорій мав 6 десятин землі і при одруженні кожен син одержав по 2 десятини.

Степан, гарний на вроду, одружився на дочці суботівського дяка Сидора Лівицького Оксані. Першою в них народилася Варя (рано померла). А потім п'ятеро синів - Петро, Орест, Василь, Олекса Дем'ян (Згідно з Юрієм Горлісом - Горським: Петро, Семен, Василь, Олекса, Іван.

Ім'я Дем'яна Степановича підтверджується "Витягом із списку осіб...", який публікуємо в збірнику. Ім'я Семена та Олекси

Петро Чучупака, начальник штабу полку гайдамаків Холодного Яру

СВИДѢТЕЛЬСТВО

Воспитанни *на* одноклассной церковно-приходской школы *села*
Треховка *уез.* Чигиринскаго уѣзда, *Кіевской губерніи*
Матіана Семішева Гартанева
 родивш. *мес 21 числ 1900* года, православнаго вѣроиспо-
 вѣданія, при *отличномъ* поведеніи, оказал *а* успѣхи:

№ 246

- по Закону Божію _____
- Церковно-Славянской грамотѣ _____
- Русскому языку _____
- Чистописанію _____
- Счисленію _____
- Церковному пѣнію _____

четыре (4)

Нынѣ, она *Гартанева*, окончила курсъ означенной
 школы, въ удостовѣреніе чего и выдано *ей* настоящее свидѣтельство за под-
 писью и приложеніемъ печати, 1912 г. *ноя 3* дня.

Наблюдалъ Церковныхъ Школъ

Чигиринскаго уѣзда

Свѣтлицъ Сергій
Зиминъ

Завѣдующій

Александръ Николаевичъ
Забинскій

Учитель цм

Дарія Затовская
Екатерина Кудрявцева

теж підтверджуються документами, які публікуємо. Р.К.).

Хоча батьки самі були неписьменними, дітей прилучили до науки. Першим пішов до школи найстарший - Петро. У чотирирічній церковно-приходській школі вчився добре. Мав гарний голос, отець Василій Базилевич, що вів Закон Божий, забрав його до церковного хору, а далі порекомендував батькові віддати хлопця на навчання у Головківську второкласну учительську школу, яка готувала учителів та священиків.

Школа була трирічною. Для навчання треба була мати свій музичний інструмент та платити за 60 крб. на рік. Приймали сюди здібних учнів з благопослушних сімей за вибором та рекомендацією батюшки.

Три роки, за 5 верстов, Петро ходив до цієї школи, добре вчився грати на роялі і скрипці, гарно співав. А після закінчення одержав призначення на посаду вчителя у село Вербівку нинішнього Кам'янського району.

*(Героїзм і трагедія Холодного Яру.
- К., 1996. - С. 50 -51)*

Губернська Управа, за прикладом минулих років, відкрила також і 1914 р. Декілька показових пунктів технічної переробки плодів і овочів, на яких за допомогою удосконалених машин і приладів проводилась показова робота по суниці, консервуванню і плодоягідному виробництву з метою наочного ознайомлення населення з названою справою.

Такі пункти працювали 1914 р. в таких місцях:

1. в с. Старих Петрівцях Київського повіту,
2. в с. Моринцях Звенигородського повіту,
3. в с. Медвині Канівського повіту,
4. в с. Орловці Черкаського повіту,
5. в с. Головківці Чигиринського повіту.

*(Доклади Губернської Земської Управи Четвертому
Губернському Земському Собранію 1914 года
(январь 1915 г.) по Экономическому отделу. -
Вып. IV, ч. 1.- К., 1915. - С. 80)*

Свідоцтво про закінчення Тетяною Горбаньовою однокласної парафіяльної школи села Головківки. 1912 рік. - Народний музей села Головківки.

*Солдат першої
світової війни
- уродженець
села Головківки
Микита Онуф-
рійович Кравець.
Фото із фондів
Народного му-
зею села Голов-
ківки.*

*Документ учасника
першої світової війни Микити
Онуфрійовича Кравця*

По Указу

ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА, ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА

НИКОЛАЯ АЛЕКСАНДРОВИЧА

САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙСКАГО

и проч. и проч. и проч.

№ 2
110

Предъявитель сего подполковникъ Никита Онуфриевичъ КРАВЦЪ. Имѣетъ ордена: св. Анны 4 степени съ надписью "За храбрость" и св. Станислава 3 степени съ мечами и бантомъ. Родился 16 сентября 1888 года. Изъ крестьянъ, уроженецъ Киевской губерніи. Вѣроисповѣданія православнаго. Окончилъ курсъ двухклассной министерской учительской школы и 2-ю Киевскую школу прапорщиковъ. Въ службу вступилъ по жребію въ 3-й Сибирскій стрѣлковый полкъ въ II роту 1 января 1909 года. Прошелъ курсъ учебной команды 31 октября 1909 года. Переименованъ въ

№ 2114
цери въ августъ 1911 года. Уволенъ въ запасъ арміи 11 января 1912 года. По ВЫСОЧАЙШЕМУ повелѣнію призванъ на дѣйствительную военную службу Чигиринскимъ уѣзднымъ воинскимъ начальникомъ и зачисленъ въ 14-й пѣхотный запасный баталіонъ 20 іюля 1914 года. Переименованъ въ старшіе унтеръ-офицеры 30 августа 1914 года. Командированъ въ Киевскую школу прапорщиковъ для прохождения курса 20 октября 1914 года. Прибылъ и зачисленъ во 2-е отдѣленіе 2-й Киевской школы прапорщиковъ 14 ноября 1914 года. Успѣшно окончилъ 2-е отдѣленіе 2-й Киевской школы прапорщиковъ 15 января 1915 года. Предписаніемъ штаба Одесскаго военного округа отъ 22 января 1915 года за № 1912, назначенъ на укомплектованіе 228 пѣшей Астраханской дружины, куда прибылъ и зачисленъ въ списки, съ назначеніемъ младшимъ офицеромъ въ 3 роту 24-го января 1915 года. Назначенъ обучающимъ молодыхъ ратниковъ дружины 7 февраля 1915 года. Назначенъ вр. командующимъ 3 ротой 7 марта 1915 года. Сдалъ роту 9 марта 1915 года. Переведенъ изъ 3 въ 4 роту 25 мая 1915 года. По расформированіи 228 пѣшей Астраханской дружины 11 іюня 1915

ГОЛОВКІВКА І ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА

6 березня (1918 р. - авт.) Головківська волосна земельна управа доповідала в Чигирин про те, що козаки (червоні козаки отамана Коцура. Авт.) “беруть пшеницю без ордерів” із матвіївської економії.

(Державний архів Черкаської області. - Ф. Р-529. - Оп. 1. - Спр. 16. - Арк. 153, 154, 154 об.)

“В 6 часов вечера 25.УІ по донесению Головковского СельСовета в Грушевском лесничестве, в границах земель с.Головковки под лесом видели одного вооруженного человека, и ходят слухи о том, что в лесу имеется неизвестное количество банды. Поэтому даны соответствующие распоряжения по всем СельСоветам, в связи с донесением из Матвеевки.

По последним сообщениям Мельничанского СельСовета, неизвестно чья банда - находится в Холодном Яру. Численность ее, вооружение и т.п. пока неизвестны, но уже высланы туда для разведки ответчики из сел Головкивки, Мельники и Лубенцы. Операцией будет руководить сам лично ПредРайВоенСовещания т. Астраханцев, - который выехал туда из Мельников. Меры к выяснению этой банды - приняты самые активные. Настроение у кулачества поднято, но волнения среди населения нет”.

Витяг з доповіді Черкаського Окружного відділу ГПУ Полуднівки ГПУ. М. Київ, з 17 по 24 квітня 1923 р.

(Державний архів Черкаської області. - Ф. Р. - 184. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 32 - 32 об.)

До “Холодноярської держави” входили села і хутори, розташовані безпосередньо на території Холодноярського лісового масиву, а саме: Суботів, Чмирівка, Рублівка, Полуднівка, Новоселиця, Вдовичий, Іванівка, Матвіївка, Головкивка, Івківці, х. Кресельці, Мельники, Медведівка, Зам’ятниця, Деменці (тепер Чигиринського району Черкаської області), Лубенці, Куликівка, Жаботин, Завадівка,

Флярківка, Михайлівка, Ребедайлівка, Ревівка, Косари, Грушківка нинішнього Кам'янського району Черкаської області, Чубіївка Черкаського району, Голов'ятине, Залевки, м. Бузуків, Сунки, Плескачівка, х. Шевченків Смілянського району та Іванківці, Триліси, Любомирка, Базиківка, Стара Осота, Нова Осота, Бірки, Нижчі Верещаки, Вищі Верещаки, Цвітна Олександрівського району нинішньої Кіровоградської області. Не всі вони в 1919 році підпорядковувались Холодноярській організації. Наприклад, Суботів, Янич, Івківці, Новоселиця, Чигирин становили вотчину суботівського отамана Свирида Коцура, засновника Чигиринської республіки, супротивника Василя Чучупака. Лише після загибелі (чи зникнення?) Свирида Коцура у квітні 1920 року ці населені пункти приєдналися до Холодноярської організації.

НАРОДЕ УКРАЇНСЬКИЙ!

Видео Українського Трудового народу, повставшого боронити свою владу, обраною Окружним Повстанським Комітетом, якому належить вся влада на звільненні від ворога території. Однині соцієльна грабінницька влада скасується. Важливо зратувати Брай від колючої руйнації. Комітет закликає всіх чесних громадян, кою дорогою воли Українського народу, негайно приступити до утворення виконавчих органів влади на місцях. Недопустимо самочинний вплив з боку невідомих громадян, організувати безпеку і самоохорону для боротьби з бандитизмом і для наведення ладу і спокою в селах і містах. Повітові Земельні Установи і володці народні уприви закликаємо приступити до виконання своїх обов'язків. Володцям Земельних Установ виста в свої руки формування і прийняти безпосередню участь в розподіленні вільних земель між малоземельниками і безземельними селянами. За всякими справами, висвітлення та директивний звертатися до Окружного Повстанського Комітету, члени якого з цією метою роз'їмаються по селах і на місцях допомагають селянам в організації влади і мають всі належні повноваження і директиви.

Голова Комітету Дістор-Коменко.

Заступник Голови Юх. Ільченко.

м. Чигирин.

8 вересня 1920 р.

Члени:

С. Чучупака,
Григоренко,
Валюк,
Задіжжак,
Штепелюк,
Держак,
Оттаманюк.

Секретарь Торос.

(Роман Коваль. Повернення отаманів Гайдамацького краю. - К., 2001. - С. 200)

Звернення Холодноярського повстанського комітету. 1920 рік.

**Холодноярський отаман
Пилип Хмара**

Збереглося цікаве свідчення безпосереднього учасника повстання весни - літа 1919 року Сергія Полікши. “Такого приятного і турботливого відношення населення, як в районі Холодного Яру, я ні до того часу, ні опісля не зустрічав, - зазначав він у “Літописі Червоної Калини” в 1933 році. - На Зелені свята школу в с. Головкивці, в якій я стояв із кулеметниками, буквально

заатакували жінки та дівчата, які понаносили і печеного, і вареного, найкращого, що було в них самих. Козаків, частуючи, три дні перетягали з хати до хати”.

***(Роман Коваль. Повернення отаманів
Гайдамацького краю. - К., 2001. - С. 131.)***

З Інформаційного зведення Кременчуцької губернської надзвичайної комісії. 14 жовтня 1920 року.

“...Чигиринський уезд. После 7-часового боя с бандами Степового, Хмары и Черного Ворона нашими частями 1-й группы занят Онуфриевский монастырь, что в 40-45 верстах северо-восточнее Каменки. Банды отошли к селам Лубенцы и Куликовка, что в 30-35 верстах северо-восточнее Каменки, где и засели в окопах. Численность банды 500 пеших и 120 кавалеристов при 2 орудиях и 8 пулеметах. 2 группа бригады гонит бандитов со стороны Чигирина и заняла Медведевку, Головкивку. Банда группируется в районе Холодного Яра, занимая часть Мельников, там они со всех сторон окружены.

Банда Мамаёя отошла от Черкасс и заняла село Мордву, что в 12-15 верстах северо-западнее Чигирина. Банда эта спешит на соединение с бандой Степового. Численность банды Мамаёя до 500 чел. По показанию пойманного бандита, у бандита Степового имеется два полка (Повстанческая дивизия). Они в настоящее время ведут бой с нашими частями. Пом. Уполномоченного по информации М.Мурова”.

*(Державний архів Полтавської області.
- Ф.Р -2289. - Оп.1. - Спр.7. - Арк. 105.)*

З інформаційного зведення Кременчуцького губвідділу управління. 11 листопада 1920 р.

“...Чигиринський уезд. 2 ноябрю в 8 часов утра в Головковський волісполком ворвалась шайка бандитов в 15 человек. Бандитами забрана печать волісполкома, ограблен секретарь и захвачены из разверстки 12 пудов 17 фунтов овса, 3 пуда ячменя и 4 пуда пшеницы.”

*(Державний архів Полтавської області.
- Ф.Р -2289. - Оп.1. - Спр.7. - Арк. 97.)*

Ще один цікавий документ епохи - витяг з доповідної записки начальника Чигиринської міліції начальнику Кременчуцької губернської міліції: “С марта 1921 года в Чигиринском уезде вновь поднято контрреволюционное выступление против соввласти главарями еще прошлогодних банд Хмарой, Деркачем, Ильченко и Завгородним... Большая часть уезда, а именно часть сел и деревень следующих волостей: Цветнянской, Субботовской, Подорожанской, Щабельницкой, Боровицкой, Медведовской, Головковской, Трилесской, Александровской, Ставидлянской, Телепинской, Оситняжской, Златопольской и Лебединской обжаты оперирующими бандами, быстро передвигающимися с места на место. Вся планомерная работа на местах милиции, исполкомов и комнезамов дезорганизована”.

(Роман Коваль. Отамани Гайдамацького краю. 33 біографії.- К., 1998. - С. 224 - 225)

17 квітня (1921. В.Б.) відділи Хмари і Деркача чисельністю до півтори сотні кавалеристів прибули в холоднорське село Головківку, розгромили волосний виконавчий комітет, знищили всі справи архіву, забрали ячмінь, зібраний для відправки до Росії, і вивісили друкований наказ, в якому зазначалося, що майно всіх, хто продовжуватиме служити советській владі, буде конфісковане...

(Роман Коваль. Повернення отаманів Гайдамацького краю. - К., 2001. - С. 135.)

З оперативного зведення Кременчуцького штабу ЧОН. 1 серпня 1922 р.

“...Банда Примака численностью 18 человек (преувеличено) 26 июля произвела налет на село Головковка, что 15 верст с/з Чигирина, где, разгромив исполком и убив одного милиционера и двух членов комячейки, скрылась в северном направлении. Меры ликвидации банды приняты Медведовской милицией и 1 эскадром 25 кавполка...

Начштабгубучастка и военком
Верно: помнаштаба

Остроухов.
(підпис)”.

***(Державний архів Полтавської області.
- Ф.Р -7473. - Оп.1. - Спр 113. - Арк. 23.)***

ЮРІЙ ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ У ГОЛОВКІВЦІ

Короткий переїзд до Головкивки роблю на кулеметній бричці, бо ще на Херсонщині, під час довгого нічного переходу, пересівши з коня на цю саму бричку відпочити, заснув і приморозив собі пальці на правій нозі. Нога розпухла і не можна взутися. В Головкивці почуваю себе дуже погано і лежу в селянській хаті, оточений сердешною опікою господарів.

Приходять старшини, оповідають, що з краю села дуже гарний краєвид. Видно Медведівку, Тясмин і побережжя Дніпра, видно копулу Мотроного монастиря над лісами. Місцевість - маленький Кавказ: гори, яри, все вкрите лісом. Оповідають, що до штабу і групи приїхали післанці просити отамана і всіх старшин на весілля до отамана Богдана, десь під Олександрівкою; що “дідусь” відпустив декілька старшин, щоб погуляли і розвідали, що треба. Про зухвалі наскоки Богдана на большевиків і денікінців нам оповідали ще в олу днів. Розпитуємо про нього нашого господаря. Господар, колишній гусарський вахмістер, добре орієнтується у військових справах, охоче оповідає.

(...) Під вечір, я розхворівся зовсім. Прийшов лікар, поставив термометр - 39,2. Лікар розводить руками: чи від ноги, чи - тиф, на який захворіло вже декілька козаків. В кожному разі в похід, на мороз небезпечно, а група рано виступає.

Прийшов брат із штабу, почали радитися. Лікар пропонує відправити у Медведівку до лікарні, куди відправив вже двох тифозників. Виручає господиня:

— У монастир, до гайдамаків! Там і лікар є, і черниці доглянуть краще як у лікарні...

— Звичайно... Будеш у безпеч-

ному місці, між своїми. Ми ще у цьому районі пробудем деякий час, будемо певно мати зв'язок з Холодним Яром, як видужаєш - приєднаєшся.

Рішаємо, що завтра господар відвезе мене підводою до монастиря. Пишу рапорт і у вечері брат приносить дозвіл та лист до отамана Чучупаки.

Рано забігають прощатися старшини, козаки... група виступає. Не хочеться розлучатися з людьми, з якими два роки "стремено - до стремена" ділив бойове життя... Але - це ж не надовго...

Рішаю ще день перележати у гостинних господарів. Заживаю залишену лікарем "аспірину", господиня частує "малинкою" і заганяє спати на горячу піч у просо...

Увечері приходять селяни, точаться розмови про минуле і майбутнє. Мене дивує їх обзнайомленість з історичним минулим України, національна свідомість. Розмовляють про Центральну Раду, "яка ловила гав", про Скоропадського, "який спаскудив звання Гетьмана", про Коцура, "який зганьбив стару гетьманську столицю Чигирин"; про те, як ще задовго до революції, на Чигиринщині заклалася була широка підпільна організація в селах, що ставила собі за ціль відібрати колишні козацькі землі у поміщиків і вернути незалежність Україні.

Був вибраний гетьман - свій же розвинений селянин, який був у війську підстаршиною, і села, припасуючи зброю, готовилися до повстання. Була суворо захована конспірація. Але якийсь дядько похвалився під великим секретом жінці, та, так само "під секретом", боровицькій попаді, та попові-"малоросові", той - приставові, той - викликав військо і в наслідку багато селян, в тому числі і оповідаючий, "прогулялися" у Сибір, де не один загинув.

Пригадую собі, що читав колись про "Чигиринські аграрні волненія"... Чи це не характеристичне, що революціонери Дейч і Стефанович, щоби підняти на Чигиринщині революційне повстання, використовують гасло самостійності України, повторюють Залізняка і показують селянам "золоту грамоту від царя", в якій він дозволяє відбирати землю у панів, вибрати собі гетьмана та повернути козацькі вольності. Чи не характеристичне, що тут, на таємних радах, вночі у лісах, селяни вибирають собі гетьмана в той час, як тоді, майже на всій Україні, було давно забуте і нічого не казало селянському серцю слово - гетьман. Може тому, що тут біла церква над Суботовом, в якій висіла табличка: "Тут був похований гетьман України Богдан Хмельницький" - не дозволяла його забути.

На другий день почуваю себе трохи краще і рішаю їхати до Мотриного монастиря, але не підводою, а помалу верхи. Сідаю на коня “по дамськи”, бо права нога у великому валянку не влазить у вузьке кавказьке стремено. Проїжджаю коло школи.

На фронтоні її напис “Головківська вища початкова школа”, а над ним гарно зроблена з каменю розкрита книжка. На обох сторінках написано:

“Учіться, брати мої, думайте, читайте, і чужому научайтесь - свого не цурайтесь”. Коло школи, з деревляними рушницями граються “в війну” школярі. Кричать “Слава” і “Вперед за Україну”. Стримую весь час свого “Абрека”, який відпочивши - просить ходу. Виїжджаю за село і перед очима розлягається дійсно чарівний краєвид.

Головківка на горі. Від неї спускається на декілька кілометрів розлога долина з трьох боків оточена горами, вкритими лісом - з четвертого гірним хребтом, щось ніби Карпати або Кавказ в мініятурі. Здогадуюся, що це пісчані Кучугури за Тясмином, про які оповідав господар. Справа, в кінці долини, Медведівка. Від неї ліворуч, попід гори, іде смугою й ховається у лісі і в ярах село Мельники.

(Горліс -Горський Юрій. Холодний Яр. - Львів, 1992. - С. 16 - 17, 18 - 20)

СТВОРЕННЯ КОМСОМОЛЬСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У нас був невеликий гурток хлопців і троє дівчат, які закінчили семирічну трудову школу в 1921-1922 роках в с. Головківці. Вже в 1922 році ми часто говорили між собою про те, щоб створити комсомольський осередок. У мене був Статут РКСМ і ми ознайомилися з ним. ...Ми говорили, мріяли про комсомольську організацію, однак становище на селі було тоді дуже несприятливим: в Чорному лісі, в Холодному Яру і в самій Головківці кишіло бандитами.

Салабай Я.Н. Фото 1926 року

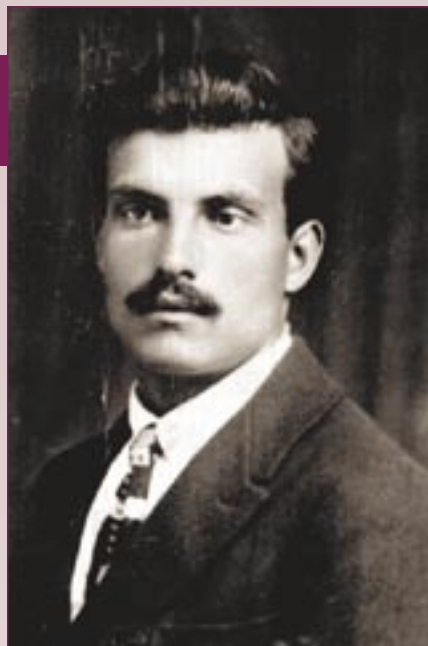
У цьому ж 1922 році, влітку, на село налетіла банда Завгороднього. Бандити вбили начальника волміліції, секретаря комнезаму і нашого товариша Петренка Кузьму Андрійовича, спалили приміщення і всі справи волосного виконавчого комітету. В селі щоночі виникали пожежі, спалахувала стрілянина.

Звичайно, за таких обставин було складно створити комсомольську організацію. В селі не було жодного члена партії.

Нарешті в лютому 1923 року наш гурток зібрався на свої збори. Прийшов і єдиний на той час кандидат в члени партії Кравець Павло Іванович. На цих перших зборах ми ухвалили створити комсомольський осередок, обрали його бюро з п'яти осіб: Кравець П.І. - секретар, Салабай Я.Н. - заступник, Похил П.Ф. - агітпроп, Горбань Л.І. - по роботі з батраками, Канюка І.Л. - член бюро.

На цей час уже був створений Медведівський район, існували уже райком партії, райвиконком, райкомнезам (головою його був наш Кравець П.І.), а райкому комсомолу ще не було.

Ми мали зв'язок з райкомом партії і виконували його вказівки і завдання, але були ніби відірвані від усього комсомолу.

Перші комсомольці с. Головківки Л.І.Горбань, Я.Н. Салабай, П.Ф.Похил знову зустрілись через багато років. Фото 1950-х років із фондів Народного музею села Головківки

З молоддю села ми мали ще до того хороший зв'язок, продовжували організовувати молодіжні вечори раз на один-два тижні, ставили вистави, влаштовували концерти.

В селі не було партійної організації і ми відчували на собі повну відповідальність за проведення політично-масової роботи на селі. Ми регулярно проводили комсомольські збори і засідання бюро. Ми всі були членами комнезаму і різних добровільних товариств, вступали в пайовики кооперації, щоб і там мати право голосу. Дехто з нас був членом сільради.

Село Головківка. 1924 рік. Фото із фондів Народного музею села Головківки.

Так ми існували і працювали протягом 1923 року і відчували відірваність від усієї комсомолії, ніким не затверджені, без комсомольських квитків, без керівництва.

Аж навесні 1924 року до нас прибув секретар оргбюро райкому комсомолу Боярський, ознайомився з нашою роботою і нарешті осередок був затверджений, а нам вручили квитки.

Взимку з 1923 по 1924 рік в Матвіївці і Скаржинці ще орудувала банда грабіжників - залишки банди Завгороднього. Вона нападала на навколишні села, грабувала людей, убивала радянських активістів і добре ховалася в підземеллі під клунею, звідки був підземний хід в хату і запасний хід десь ще на поверхню.

Секретар райкому партії доручив нам розвідати і простежити, де вона і куди буде рухатись. А надворі була велика хуртовина, одяг ми мали поганий. Найтепліше міг одягнутись Джирма Тиміш. Він і пішов, зробив, що треба, і незабаром органи безпеки і міліції ліквідували банду.

В Головківці теж було дві банди, хоч і невеликі, але дуже зловредні. Цих бандитів було виловлено, а дехто втік з села зовсім. При-

пинились грабунки й пожежі.

Восени 1924 року частина товаришів вибула на навчання. Похил П.Ф., Горбань Л.І. вирушили спочатку в технікум, а потім в інститут. За ними пішли й багато інших.

В 1924 році на перевиборах мене було обрано секретарем осередку, а члени бюро лишились ті самі.

В кінці серпня 1925 року Медведівський райком комсомолу надав мені рекомендацію і путівку на навчання, і я вирушив з села до міста Сміли в технікум.

На моє місце було обрано Головка Івана Павловича.

До складу осередку входило тоді 18-20 чоловік.

(Із спогадів Якова Несторовича Салабая)

*Учитель Аврам Артемович
Головко. 1927 рік.*

Тимиринські
Педагогічні
Курси

Посвідчення

4 вересня 1920 р.

2 11/1920

Рада Лекторів Тимиринських
Педагогічних Курсів цим
посвідчує, що пред'явник цього
зреш. с. Головкивкам Го-
ловко Авраам
Артемович
прослухав з 8 червня по 4 вересня
1920 р. Літні Педагогічні Курси
м. Тимирині та виконав наменні
роботи, що підписали наменними
та печаткою Тимиринського Району
Відому Народної Освіти
посвідчується

Завідуючий Курсами Медведь
Завід. Рай. Від. Народ. Осв. в м. Тимирині Окрас
Людв. Рада Лекторів і ад. Рад
Сергієв

Посвідчення про закінчення педагогічних курсів, видане у 1920 році Авраму Артемовичу Головку. Із фондів Народного музею села Головкивки

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ВІДДІЛУ ДПУ ГОЛОВІ ДПУ УСРР ПРО КІЛЬКІСТЬ ГОЛОДУЮЧИХ РАЙОНІВ ТА НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ОБЛАСТІ ТА НАДАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ

Не раніше 1 березня 1933 р.

...5. Чигиринський район

Кількість (голодуючих) населених пунктів - 25

Кількість голодуючих сімей - 429

Голодуючих дорослих (душ) - 660

Голодуючих дітей - 1050

Кількість опухлих - 283

...Відомості по лінії райвиконкомів і райпарткомів перевищують дані ДПУ.

Начальник Київського обласного відділу ДПУ Розанов.

(Партійний архів Центрального Комітету Компартії України. -Ф.1. - Оп. 1. - Спр. 2191. - Арк. 96-97).

ГОЛОД ОЧИМА ОЧЕВИДЦІВ

У 1933 році у Головківці дуже мерли люди. Селом ходили опухлі діти, які просили їсти. У той час ми з мамою Степанидою Данилівною Кузьменко жили біля Сергієнкова кладовища. Ми їли, що могли. Качани кукурудзи товкли в ступі, чухрали листя з липи, добавляли трішки борошна, що його мололи із жита, та пекли оладки. Жита того пуд мати позичила у Лукія Постіла. Пізніше заміст одного повернула три пуди жита.

Померлим від голоду ніхто не хотів копати ями. То знайшли два гробокопачі для Сергієнкового кладовища. За роботу їм давали пайок - трохи чорного хліба. Ті люди копали неглибокі ями, бо рити більші не вистачало сил. А Іван Іванович Буря-

ченко їздив по селу гарбою і збирав по хатах мертвих. Колеса на гарбі так скрипіли, що їх було чути здалеку. Мати спочатку часто допомагала Івану Буряченку перекидати гарбу на кладовищі. Потім їй стало нестерпно постійно бачити мертвих і вона ховалась, як зачує скрип гарби. Щоразу Іван Буряченко привозив по четверо-восьмеро небіжчиків.

Коли достигло влітку жито, то були такі люди, які померли від надмірного вживання їжі після голоду.

(Із спогадів жительки с. Головківки Сані Прохорівни Кузьменко, 1922 року народження. - Народний музей села Головківки)

Батько розповідав, що в селі не було кому ховати померлих з голоду, тому голова колгоспу призначив чотирьох гробокопателів, щоб збирали трупи і закопували. За це їм виділяли пайок по 300 грамів чорного хліба з віки. Один з цих людей копав ями завглибшки у метр, інші збирали по хатах і вантажили трупи. В одну могилу вкидали по четверо-п'ятеро померлих.

Будівництво колгоспної конюшні. 1930-ті роки

*Пам'ятний знак
жертвам голодомору
на одному з цвинтарів
Головківки*

Взимку 1933 року ми їли кукурудзу, ячмінь, жарили насіння конопель або товкли його в ступі - давили молоко, а до нього додавали луску з гречки. Ще терли буряки, пекли листяники.

(Із спогадів жителя с. Головківки Петра Артеменка, 1931 року народження.)

Батько помер перед самими жнивами 1933 року. От-от мали почати косовицю. Не судилось йому скоштувати шматочок хліба нового врожаю... Без батька і чоловіка залишилась сім'я. Мені тоді було трохи більше року, а сестрі - тринадцять.

(Із спогадів жителя с. Головківки Івана Яковича Брюховецького, 1932 року народження.)

*Активісти села.
1930-ті роки.*

ТАКОЮ ЗАПАМ'ЯТАЛАСЬ ОКУПАЦІЯ

Німецькі окупанти зайшли в Головківку наприкінці липня - на початку вересня 1941 року. Спочатку з'явився один їхній розвідник на мотоциклі. Наступного дня приїхав інший німець на мотоциклі з коляскою. Він побув у селі хвилин з двадцять, перерубав шаблею дріт і чкурнув з Головківки. Через два-три дні прибула ціла група окупантів на велосипедах, мотоциклах, машинах. На кутку Дроботівка хлопчики семи-десяти років понаривали у садках яблук і груш та й почали пригощати німців. Окупанти знімали каски і туди клали фрукти, а дітям чіпляли на шию якісь амулети-сердечка. В районі сучасної школи частина жителів села зустріла фашистів з хлібом-сіллю та квітами.

Але більшість людей ставилась до німців з недовірою, боячись їх і розуміючи, що вони - вороги і прийшли, як загарбники, а не визволителі.

Частина німців розмістилась по хатах. Вони грабували населення, забирали худобу.

Жили в Головківці й добровольці, які працювали на німців.

Людей примушували рити окопи, працювати в полі тощо. Серед наглядачів були два люті чоловіки, яких називали Бах і Луп. Вони дуже били людей, часом до смерті, за невиконання розпоряджень окупаційної влади.

Людям було дуже важко працювати біля молотарок. Коровами возили снопи.

У жительки села Харитини Євдокимівни Кузик в хаті на постой жили кухарі-українці, а з ними - німець. Він все ходив по хаті і часто співав: "Бон-бон! Ровно в чотири утра Киев бомбили, нам об'явили, что началась война". А потім говорив хазяйці, що "Сталін - хорошо, а Гітлер - плохо", що в нього "три кіндер" (дітей), що його змусили воювати, він не хотів йти на війну.

Багато чоловіків з приходом фашистів пішли в партизани до Холодного Яру. Одні - у загін до Петра Дубового, інші (пізніше) - у загін Боровика. Для того, щоб тебе прийняли в партизани, командири загонів вимагали роздобути собі якусь зброю. Жителі села носили своїм рідним, які перебували у партизанських загонах, їжу. Закутають посудину, ніби дитину і несуть. А тіло все дерев'яне або піт холодний на спині виступає, так страх обіймає.

Багатьох юнаків і дівчат з села німці забрали на роботи до Німеччини. Багато хто переховувався від відправки до Німеччини у родичів, в інших селах, у лісі.

У війну німці не забороняли молитись. Одній жінці, розповідають, приснилась Божа Мати, що стояла з омофором і покривала село. Тому жодна бомба на Головківку у війну не впала.

Лінія фронту проходила за селом у січні 1944 року. Німці стріляли по партизанах. Кулі свистіли, аж земля гула.

Німці стріляли в тих, хто втікав у Холодний Яр. За допомогу партизанам німці замінували село і хотіли його підірвати. Та стрімкий наступ Червоної Армії зірвав плани окупантів.

Коли радянські розвідники у білих халатах в'їхали в Головківку, то фашисти почали швидко збиратись і втікати на Фундукліївку. На краю Осоти вони залишили кулеметника, який косив радянських воїнів на полі, аж поки з тилу не знищили дзот.

Втікаючи, окупанти підпалили селянські хати на Дроботівці. Майже вся вулиця згоріла. Коли повернулись біженці з Холодного Яру, то вони побачили лише попелища. Довгий час потім люди проживали у землянках.

(За спогадами Сані Кузьменко, Петра Артеменка, Харитини Кузик. - Народний музей села Головківки)

Роботу німці давали кожному: чи то підліток, чи то стара людина. Найбільше діставалось таким як я - моїм ровесникам. Саме нас залучали на непосильні роботи разом з дорослими. Коли ми з нею не справлялись, то нас били, як могли. А норми були великими і важкими. Нагайкою, шомполом полюбляли бити поліцаї, яких у селі прозвали Бах і Луп. Їздили вони парокінною бричкою зі дзвоном. Як зачують, було, люди дзвін, то кидають відпочивати і швидко беруться за роботу.

На всі роботи встановлювалась норма. Ввечері поліцаї обов'язково перевіряли роботу. Виконав норму - отримуй подарунок, не виконав - поб'ють.

Якось в урочищі Рішitнякове за допомогою німецької молотарки "Ланц" обмолочували валки пшениці. Я разом з Віктором Литвином парою коней відтягували соломку до скирти. У цей час до молотарки під'їхали Бах і Луп та й побачили, що ми довго порались біля волокуші. Бах негайно підбіг до нас і почав бити шомполом

Віктора, бо той був старшим за мене. Мій товариш від тих побоїв через два дні помер, а я тиждень переховувався, аж поки не закінчили молотити. Були й інші випадки, коли мучили підлітків.

(Із спогадів жителя с. Головківки Івана Яковича Брюховецького, 1932 року народження. - Народний музей села Головківки)

У війну ми жили по-сусідству з Войновськими. Якось влітку 1943 року прибігає до нас сусідка баба Мар'яна та й просить, щоб я врятувала її дочку Ганну від вигнання до Німеччини. Вирішила спробувати. Беру з собою маленьких Ганниних Вову, Валю й Вітю і йдемо до приходської школи.

Більше п'ятдесяти чоловік вишикували німці в колону на вулиці. Жінки тужать. Ніхто не хоче їхати працювати до Німеччини. Колону охороняють німці в пілотках з собаками.

Підношу до тітки Ганни її маленьких діточок. А її дочка Валя, як закричить, як заплаче: "Мамо! Мамо!" Побачив ту картину один з німецьких охоронців, не витримав і підійшов до нас. "Ти теж її дочка?" - запитав. "Так! - відповіла я.

Німці порадилися і, на нашу радість, відпустили тітку Ганну додому. Решту людей погнали в бік Олександрівки для відправки до Німеччини.

(Із спогадів Любові Іванівни Гонді, 1932 року народження)

З ПАРТИЗАНСЬКИХ МЕМУАРІВ

Північний вітер дув у спину. Від перших жовтневих приморозків (1941 р. Авт.) затужавіла земля, калюжі вкрилися скельцями первольоду і лунко хрустіли під ногами. Велике багряне сонце виглянуло з-за хмар, кинуло прощальний промінь на село, що острівцями хат розкинулося вздовж долини, і важко опустилося за жовтіюче на обрії пасмо Холодноярського лісу.

Вже смеркалося, коли дві постаті почали повільно спускатися в село глухим провулком. Один з чоловіків, кульгаючи на ліву

*Командир парти-
занського загону
Петро Дубовий*

ногу, спирався на костур, другий підтримував його справа за плече.

Швидко розшукали хату, де проживала Улита Федорівна Романча. Тихо постукали в двері. Вийшла, накинувши сіру хустину, середніх років жінка, мовчки глянула на двох покалічених прибульців і все зрозуміла: не інакше, як поранені червоноармійці, переодягнені в цивільний одяг, добираються до своїх домівок. Боязко зиркнула на вулицю, потім у бік городу і, не че-

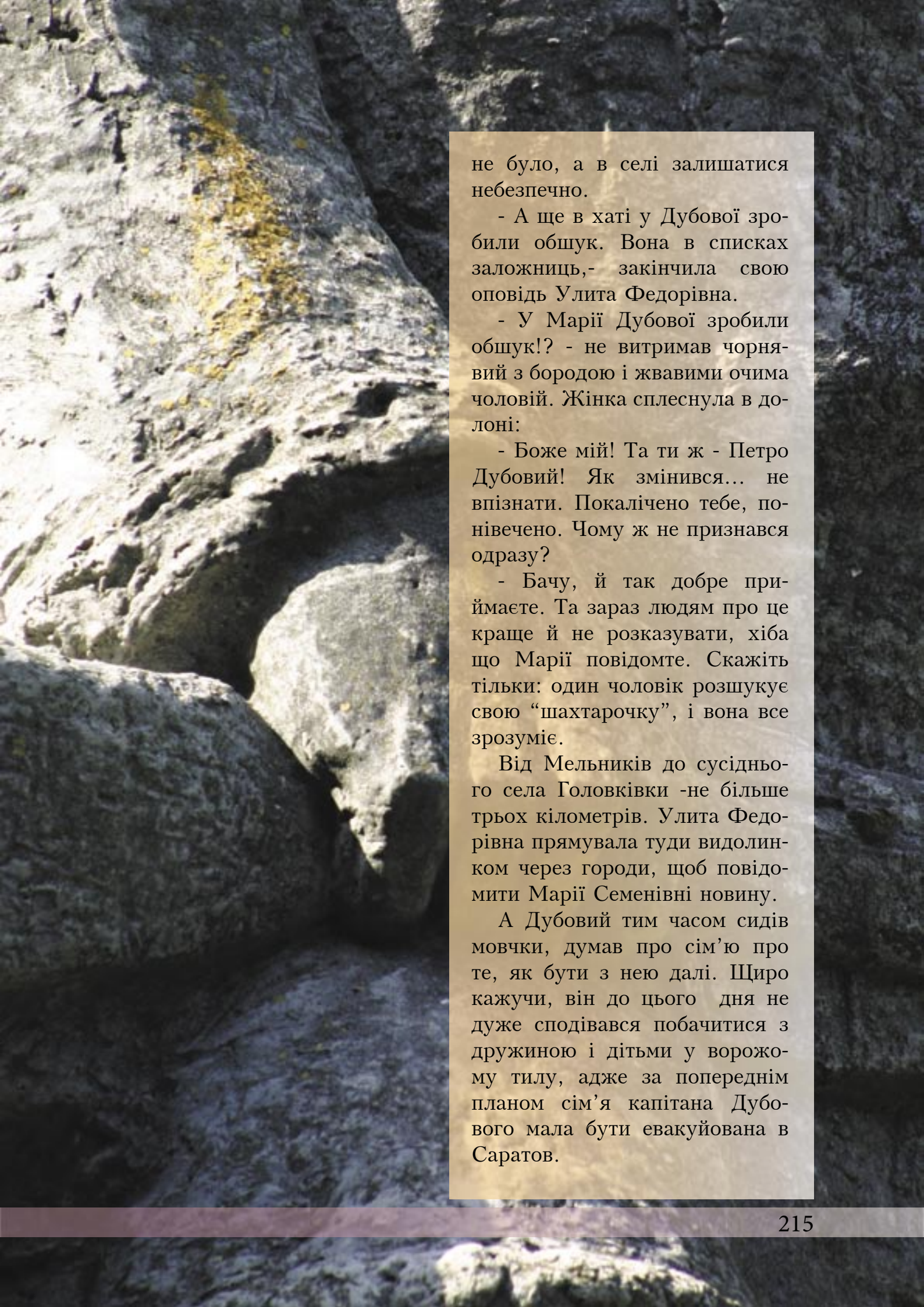
каючи, поки гості почнуть своє “добровечір, дайте води напиться”, сказала:

- Заходьте до хати, та пошвидше!

Не квапилась розпитувати, хто вони й куди прямують, а заходилася мерщій підігрівати борщ і готувати на стіл вечерю. Завісивши щільно вікна, вона час від часу кидала погляд на двері, ніби чимось непокоїлась.

За вечерю тітка, тяжко зітхаючи, розповіла, що вчора в сусідньому селі Голозівці фашисти знайшли й розстріляли біля млина чотирьох полонених червоноармійців. Це означало: як би скрутно

не було, а в селі залишатися небезпечно.

- А ще в хаті у Дубової зробили обшук. Вона в списках заложниць,- закінчила свою оповідь Улита Федорівна.

- У Марії Дубової зробили обшук!? - не витримав чорнявий з бородою і жвавими очима чоловік. Жінка сплеснула в долоні:

- Боже мій! Та ти ж - Петро Дубовий! Як змінився... не впізнати. Покалічено тебе, понівечено. Чому ж не признався одразу?

- Бачу, й так добре приймаєте. Та зараз людям про це краще й не розказувати, хіба що Марії повідомте. Скажіть тільки: один чоловік розшукує свою "шахтарочку", і вона все зрозуміє.

Від Мельників до сусіднього села Головкивки -не більше трьох кілометрів. Улита Федорівна прямувала туди видолинком через городи, щоб повідомити Марії Семенівні новину.

А Дубовий тим часом сидів мовчки, думав про сім'ю про те, як бути з нею далі. Щиро кажучи, він до цього дня не дуже сподівався побачитися з дружиною і дітьми у ворожому тилу, адже за попереднім планом сім'я капітана Дубового мала бути евакуйована в Саратов.

З одного боку, це добре, що дружина поруч і зможе полегшити його тяжкий стан. З другого боку, тепер йому не просто буде здійснювати свої задуми, бо доведеться дбати ще й про безпеку малих дітей...

Минуло близько двох годин, які Дубовому здалися вічністю. І ось відчинилися двері - до хати зайшла, тримаючи за руки п'ятирічного хлопчика і семирічну дівчинку, струнка, невисокого зросту, миловида жінка, зупинилася, як укопана: перед нею стояв чоловік на одній нозі (друга була переламана і спиралася на підставлену під коліно палицю), ліва рука в гіпсі, звисала на поясі, перекинута через шию. Отакий тепер її Петро... Кинулась, обняла, притулила голову до його грудей і зайшла в риданні.

Тамара підійшла, обхопила обох руками і все повторювала: "Таточку, рідний, що з тобою?" Владик мовчки спостерігав за тим, що діється. Дубовий, побачивши серйозний погляд сина, здоровою рукою лагідно провів по його голівці і розчулено сказав;

- А ти підріс, козаче! Ну, пам'ятаєш мене?

- Ти тато, але не той тато...

Двоє дорослих людей, що були присутні при зустрічі сім'ї, вийшли розхвильовані в іншу кімнату.

Владикові слова глибоко залягли в серце. В очах сина він був не той батько, в очах дружини - не той чоловік, не той швидкий, енергійний капітан, якого вона виряджала на військову службу. Він виглядів тепер повним калікою, беззахисним і нужденним. Тільки рішучий погляд та бадьорий голос свідчили про те, що ця людина має велику силу волі, міцне серце і ще здатна неабияк проявити себе.

Не думав він, що перші місяці війни так круто повернуть його долю. Та на те він радянський офіцер, комуніст, щоб за будь-яких обставин не занепадати духом і до останньої краплі крові продовжувати боротьбу з ворогом, вести за собою людей.

Вранці Дубові прибули в Головківку, де жила Марія. Радість зустрічі була недовгою, наступного дня Дубового викликав до себе староста села Панасенко.

- Слухай, Петре,- сказав він одразу,- якщо не хочеш, щоб тебе і твою сім'ю німці розстріляли разом з сім'єю Тимофія Івановича Бойка, в якого ти зупинився, то мерщій забирайся геть. Зрозумів?

Довелося перейти на нелегальне проживання, переховуючись то в одного, то в іншого надійного товариша.

З дружиною Петро Антонович домовився, що вона протягом тижня розшукає знайомих людей, яким можна довіряти, і влаштує йому таємне побачення з ними.

Після зустрічі з чмирівськими і головківськими патріотами Дубовий створив підпільну групу. Першими до її складу ввійшли колгоспний механік Тимофій Іванович Бойко і його син Володимир, Петро Романович Щербань, Семен

Іпатійович Дубовий, Григорій Петрович Балабушка, Микола Семенович Свищ, а через кілька днів до роботи в групі було залучено дружину Тимофія Бойка Євдокію Семенівну. Кожен з підпільників поклявся капітану Дубовому виконувати всі його розпорядження, спрямовані на шкоду фашистській армії і окупаційним властям.

На перших зборах було семеро учасників. Керівником групи всі одноставно назвали Петра Антоновича Дубового. Він виступив з чіткою програмою підпільної боротьби проти окупантів. Як видно із написаного П. А. Дубовим після зустрічі партизанів з військами Червоної Армії звіту про бойову і партійно-політичну діяльність підпільної партійно-комсомольської організації, що діяла в 1941-1943 роках на території тимчасово окупованого Чигиринського району, ця програма включала в себе питання дискредитації німецько-фашистської армії і самого рейху (малося на меті поширення думки, що Німеччина, розв'язуючи війни, врешті-решт зазнавала розгрому); прославлення сили й могутності Червоної Армії (армію трудового народу ніхто не переміг і не переможе); пропаганду ідей Комуністичної партії; організацію диверсій у сільському господарстві шляхом зриву посівної і збиральної кампаній, виведення з ладу інвентаря, машин, механізмів, тяглової сили; добування зброї всілякими методами і підготовку підпільної організації до відкритої збройної боротьби після виходу в ліс;

розширення організації за рахунок місцевого радянського активу, зв'язок з партійним підпіллям тощо. Все це належало здійснювати з найсуворішим дотриманням правил конспірації.

Перші спроби озброїтись не принесли успіху. Дізнавшись, що на території Чигиринського району перед вторгненням гітлерівців діяло два винищувальних батальйони, живі учасники яких після відходу наших військ нібито сховали гвинтівки в Матвіївському і Мельниківському лісах, Дубовий послав туди кількох чоловіків. Григорій Петрович Балабушка доповів, що, незважаючи на місячні розшуки, гвинтівок не виявлено. Правда, розпитування привели до жителя Рублівки Василя Омеляновича Бойка і той

признався, що в нього є наган та (с.17. В.Б.) гвинтівка і що при потребі він пустить їх у хід, тобто висловив згоду стати партизаном.

До лютого 1942 року в організації вже налічувалося 19 чоловік. Дедалі відчутнішою ставала її діяльність. З наближенням весни підпільники поставили собі за мету всіляко зривати польові роботи. Гітлерівці давно обіцяли передати землю селянам в одноосібне користування, але обіцянки не виконали. Щоб залучити людей до сільськогосподарських робіт, окупаційні власті пішли на хитрість. У зверненні до селян вони проголосили: “Сійте хліб, він буде вашим!” Та підпільники викривали виверти фашистів і говорили народові правду. В Мельниках, Чмирівці, Головківці, Новоселиці на приміщеннях сільуправ і поліції з'явилися листівки з написами від руки: “Від пшениці німці візьмуть вершки, а тобі, Омельку, залишать корінці”.

Цей факт став відомим шефу Чигиринської таємної поліції і ви-

кликав у нього нестримну лють. Погрожуючи переवेशати всіх, хто не коритиметься “новому порядку”, він розіслав на розшуки авторів зухвалої крамоли своїх шпиків.

У Головківці (1942 р. - *авт.*) однієї ночі виведено з ладу дві молотарки. Безперервно ламалися жниварки, а для їх ремонту не було ні інструментів, ні запасних частин.

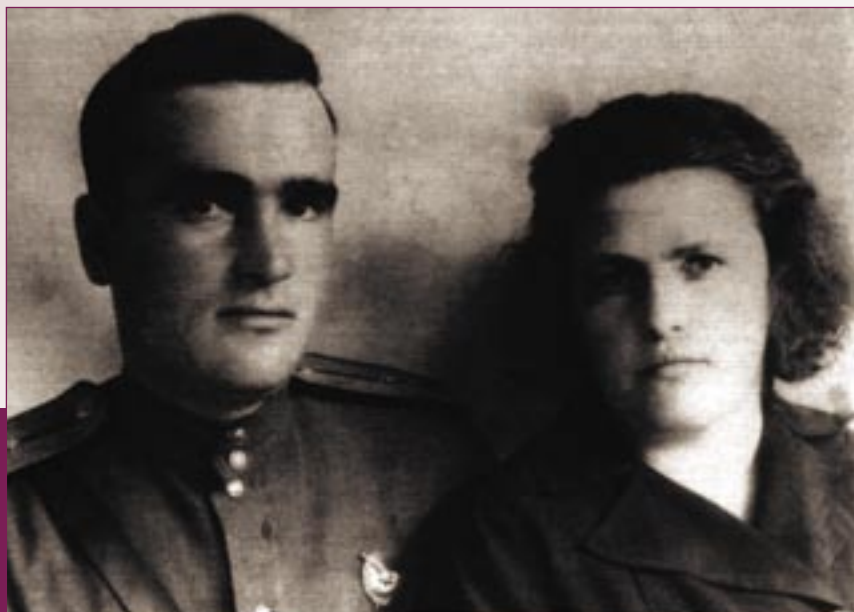
Хліб на полі осипався, німці міняли старост сіл і громадських дворів, били і садовили у в'язниці винних, - все ж на роботу виходили одиниці. Дійшло до того, що в розпал жнив селяни Рублівки, Суботова, Новоселиці, Матвіївки, Чмирівки пішли в ліс, а прибулі гітлерівці нікого, крім дітей та старих, не знайшли.

Підпільна організація використала прихід людей у ліс, щоб поговорити з ними по-партійному про необхідність посилити диверсії, озброїтись і перейти до партизанських методів боротьби.

Правда, про відкриті виступи підпільників серед населення стало відомо фашистським шпигам. У відповідь на листівки і саботаж у Головківку, Новоселицю, Чмирівку і Полуднівку прибули каральні загони і почали чинити розправу над селянами.

З настанням зими (кінець 1942 р. - *авт.*) умови для проведення роботи серед селян ускладнилися. В Головківці збори місцевої групи довелося провести в хаті одного з надійних підпільників - Тимофія Івановича Бойка. Крім господаря явочної квартири, на зборах були присутні його дружина Євдокія Семенівна, син Володимир, Балабушка Григорій Петрович і Сириця Кирило Омелянович.

*Петро Антонович і Марія Семенівна Дубові.
9 травня
1945 року*

Через кілька днів після зборів карателі спіймали і заарештували Т. І. Бойка. Гестапівцям, очевидно, стало відомо і про збори, і про те, що Тимофій Іванович вивів з ладу дві молотарки, чим надовго затримав молотьбу хліба. Його піддали жорстоким тортурам і закатували у в'язниці. Це була друга жертва підпільників. Тяжкої втрати зазнала сім'я Бойків. Та Євдокію Семенівну не зломиле горе. Не боячись погроз карателів, вона запропонувала Дубовому:

- Нехай наша хата буде явочною квартирою. Фашисти закатували Тимофія, більше сюди не прийдуть.

Забігаючи наперед, скажемо, що будинок Бойків тривалий час залишався явочною квартирою не тільки для підпільників, а й для партизанів новоствореного загону. Лише влітку 1943 року гестапівцям удалося довідатися, що хата загиблого господаря продовжує вірно служити справі підпільної боротьби. Однієї ночі, коли мали прийти партизани, фашисти оточили хату і закидали її через вікна гранатами. Та всередині було тихо: кімнати в той час були пусті.

“Хтось в організації зрадник. Але хто ж?”-ці думки гнітили Дубового.

Десантники (командир групи Ілля Данилович Діброва з групою парашутистів висадився у січні 1943 р. - *авт.*) з головою поринули в роботу. Вони швидко встановлювали зв'язки з партійно-радянськими активістами, залишеними в тилу ворога для підпільної роботи. Треба сказати, що чимало жителів прилісних сіл самі розшукували зв'язки з партизанами і тому охоче виконували доручення групи.

У селі Зам'ятниці хати Йосипа Заїки та Антона Колосника стали явочними квартирами десантників. По шляху просування групи жителі таких сіл, як Лубенці, Мельники, Головкивка, Іванівка допомагали всім, чим могли: давали продукти, повідомляли важливі розвідувальні дані, в скрутну годину переховували окремих десантників.

Багато патріотів, які не корилися наказам окупаційних властей і не з'являлися на пункти відправки в Німеччину, йшли потім у ліси. Все це полегшувало десанникам організацію партизанського загону.

Ще формуючи групу парашутистів у радянському тилу, Ілля Данилович Діброва зустрівся в Москві з військовим льотчиком лейтенантом Степаном Івановичем Колосником, мати якого, Пелагея

Миколаївна, жила поблизу Холодного Яру в Мельниках, і одержав від нього адреси надійних людей.

У ті дні (літо 1943р. - *авт.*) було проведено ще одну операцію агітаційного характеру. По селах Чмирівка, Полуднівка, Головківка та інших серед білого дня пройшли колони партизанів. Селяни, помітивши здалеку озброєних людей і прийнявши їх за карателів, спершу кидалися хто куди. Та коли почули пісню про приамурських партизанів і побачили на багатьох червоноармійські гімнастерки та пілотки, густо висипали на вулицю, а допитливі хлопчачи невідступне бігли слідом, пристроювалися до бійців, підспівували знайомі і рідні всім слова:

По долинам и по взгорьям Шла дивизия вперед...

Наступного вечора Петро Антонович Дубовий і Ольга Созонтівна Кальмуцька побували в Головківці і здивувалися з розповідей місцевих жителів. Вчора через село, наперебій говорили селяни, пройшла військова частина, а дехто ніби чув на дорозі за селом рокотання радянських танків. Вся поліція з села вибралась. У Медведівці поліцейських переведено на казармене становище, дружини тепер носять їм передачі.

“Чутки чутками, а в тому, що на поліцію і жандармерію партизани нагнали страху, очевидна правда”, - подумав собі Дубовий.

Микола Саража швидко став одним з кращих у загоні кулеметників.

Анатолій Матвійович Щетинський розповів нам ряд бойових епізодів, у яких Микола брав найактивнішу участь. Один з них стався в Головківці (1943 р.- *авт.*).

- Одного разу,- згадує Щетинський,- ми прибули в село, щоб розгромити фашистський гарнізон, у якому, за попередніми даними, було не більше 120 чоловік. Коли ж провели розвідку, виявилося, що в Головківці зупинилась військова частина чисельністю до півтори тисячі солдатів; більшість їх розмістилася у великому приміщенні школи.

Партизани зняли вартових біля школи і через вікна закидали гітлерівців гранатами. Противник освітлив Головківку ракетами і, маючи перевагу в живій силі й озброєнні, організував контра-таку. Микола Саража скопив ворожий цеп довгою чергою, а потім встановив кулемет на тачанку і залишився один прикривати відхід своїх товаришів. Аж біля самого лісу він приєднався до групи, ви-

Фрагмент німецької топографічної карти. 1943 рік.

стрілявши патрони.

- Ну й дав я їм відкоша! Одержали гарячого свинцю за шкуру! - розповідав задоволено.

(...)Двоє чоловіків щохвилини оглядаються навколо, уважно придивляються до стежки, явно шукаючи сліди.

- Стій, лягай!

Пришельці так і не помітили, хто подав цю команду, але відразу підкорилися вимозі. Команди в лісі короткі, і навряд чи хто осмілиться їх не виконати.

Обоє затриманих виявилися родом з Головківки. Вони заявили, що розшукують партизанів, бажають стати народними месниками.

Просили вони так широко, що навіть суворий начальник застави вирішив повідомити про їх намір у штаб загону.

- Зачекайте, зачекайте, звідки пришьельці - з Головкивки? - перепитав Дубовий. - Дуже добре, я сам піду й розберусь. Головкивців знаю непогано.

У штабі не розуміли, навіщо командирові йти на далекий пост і самому розбиратися з затриманими.

Прибувши на заставу, Дубовий швидко з'ясував, хто такі затримані, для чого завітали в ліс, і, ніби між іншим, запитав:

- Кирила Сирицю знаєте?

- Наш, головківський, - відповіли селяни.

- Якщо ви зможете розшукати Сирицю і привести в загін, то вважайте, що вас зараховано в партизани.

Дубовий виклав перед селянами план дії, який визрів у нього по дорозі з штабу на заставу, попередив про таємність завдання і відповідальність за його виконання. На перший погляд здавалося, що завдання просте: побачивши Сирицю, треба розповісти про те, що в Холодному Яру діє новий партизанський загін під командуванням полковника і змалювати його зовнішність так, як розповів Дубовий.

Саме на тонкому психологічному розрахунку побудував свій план Петро Антонович. Він справді був знайомий з командиром того полку, у якому до війни служив Сириця, а це не могло не зацікавити однополчанина.

Задоволені, що розмовляли з самим командиром партизанського загону і одержали безпосередньо від нього завдання, двоє головківських чоловіків покинули ліс.

У другій половині листопада двом кандидатам у партизани вдалося натрапити на слід Кирила Сириці. Знаючи своїх земляків, той повірив у достовірність їхнього повідомлення, тим більше, що прикмети знайомого йому полковника співпадали.

- Так це ж мій колишній командир полку! - вигукнув Сириця. - Тепер ми заживемо, все буде в наших руках.

Коли у вечірніх сутінках троє зайшли в ліс, на галявині їх перестріли озброєні люди в цивільному і, не давши опам'ятатися, зв'язали "гостей" і залишили до ранку на посту (перед цим застави і окремі пости були попереджені про можливу появу Сириці).

Ледь розвиднілося, Ольгу Кальмуцьку викликали в штаб. Підійшовши до штабної землянки, вона побачила командира за розмовою з комісаром. Приємна усмішка на обличчі Петра Антонови-

ча свідчила про його добрий настрій.

- Хочеш побачити, якого котика вчора спіймали? - звернувся він до дівчини.- Ходімо з нами.

З табірної сопки вони спустилися втрюх. Подолавши яри, підійшли до лісового шляху, де розташувалася застава.

Начальник доповів про затриманих. Сириця, побачивши раптом Дубового замість сподіваного полковника, з-під лоба глянув у бік своїх земляків, зблід, але швидко взяв себе в руки і, ніби нічого не сталося, запитав:

- Ти що, Петре, не визнаєш?

- А її впізнаєш? - показавши поглядом на Кальмуцьку, відповів запитанням на запитання Дубовий.

- Олю? Як можна її не знати!

При обшуку в Сириці було знайдено записник з помітками і прізвищами. Значення цих нотаток неважко було розшифрувати тепер, коли відомими стали долі багатьох партизанів. На окремих сторінках були зроблені записи на зразок: "Тимко З. Я, сини". Значилися там прізвища підпільників Марини Ярової, Тимофія Бойка, начальника розвідки загону Степана Зеленого і парашутиста Віктора Коновалова. Зрадник визнав себе винним у вчинених ним злочинах: коли його заарештували жандарми, він дав згоду виконувати шпигунські завдання.

Партизани по заслугі оцінили діяльність завербованого агента гестапо.

*(Гончар Г.М. Заграви над Тясмином.
К.: Політвидав, 1978)*

Брижатий Микола Петрович, 1924 року народження, закінчив 9 класів у 1941 році. Навчався на "відмінно". Війна перервала навчання. Микола йде добровільно до лав Радянської Армії. З фронту він повернувся у 1942 році за завданням армії. З 1942 року почав працювати у підпільній організації міста Чигирини від партизанських загонів Дубового та Боровика. Підпільна організація багато допомогла фронтовикам. Вони розвантажували фашистські машини із медикаментами, боєприпасами, видавали па-спорти партизанам, щоб ті мали право виїжджати.

1943 року вночі, разом з партизанами, Микола Брижатий брав

участь у розгромленні німецького штабу, який знаходився у хаті Михайла Силовича Жука. Відбувся бій. Микола Петрович Брижаний був поранений у ногу. Йти далі не міг, тому пішов додому. Сім'я жила у шкільній квартирі. На той час Микола Петрович уже був одружений і мав сина Івана. Вранці підпільника виказав зрадник і його забрали есесівці. Нам всім загрожувала смерть, але фашисти відступали і їм не було часу з усіма розправлятися. Після того як забрали Миколу Петровича, спалили хату Михайла Жука та шкільну квартиру. З Миколою Брижаним розправилися вищою мірою покарання - повісили. Фашисти стріляли в уже мертве тіло та згнали людей, щоб ті дивилися. Тяжка картина була для сім'ї. У грудні 1943 року його зняли із шибениці і загорнули в землю. Поховали брата у могилу лише у січні 1944 року. Зробили це бійці Червоної Армії після звільнення села Головківки від окупантів.

(Спогади сестри Брижатого Миколи Петровича, учасника партизанської го руху у селі Головківка в роки Великої Вітчизняної війни Бойко О.П.)

ДИТИНСТВО, ОБПАЛЕНЕ ВІЙНОЮ

Мама мого батька

У с. Чмирівка, де моя бабця прожила понад 60 років, її звали Дубихою, ровесниці - Параскою, молодші - Параскою Мелентавною. Народилася вона в сусідній Новоселиці, в селянській сім'ї. Заміж вийшла за чмирівського парубка, гарного і працьовитого Антона Дубового, який рано залишився без батька. Федір Іпатійович загинув під час корчування пеньків у лісі. Параска прийшла до чоловіка в хату, яку збудував його батько, і стала господарювати самотійно, без свекрухи. Антін був єдиним сином.

Його мати, моя прабаба Ганна, залишилась зовсім молодою вдовою і невдовзі вийшла заміж вдруге в с. Мельники Чигиринського району. Там вона народила ще дві дочки, Улиту і Марфу, які були ровесницями внуків - Антонових дітей.

Свідомо я пам'ятаю бабу Параску з 1941 року. 56-річна бабуся була невисокого зросту, рухлива. Широкі чорні брови відтіняли червоновиде обличчя, карі очі дивилися зацікавлено. Ступні у неї були широкі, розтоптані, бо з ранньої весни до пізньої осені ходила босоніж. Мабуть, це допомагало їй міцно стояти на ногах і щоденно, невтомно працювати. Її натружені, засмаглі руки з вузлуватими пальцями і зашкарубленими долонями не знали відпочинку.

Випала їй нелегка жіноча доля. Народила дев'ятеро дітей: шість синів і три дочки; всіх виростила здоровими. Дід мій, Антін Федорович, раптово помер у 1932 році від запалення легень, коли в сім'ї було ще п'ятеро неповнолітніх дітей; вдові було дуже важко доводити їх до розуму. Мій батько, Петро Антонович, згадував: щороку хліба вистачало тільки до Великодня, бо своєї землі було мало і та - неудоби. Тому діти наймитували у заможних хазяїв, пасли худобу.

Вміла баба Параска робити все, що треба сільській господині, пекла гарний хліб, варила смачні страви. Сім'я була велика, тому горшки і казани, в яких готувала їжу, вміщали не менше відра. Я до цього часу дивуюсь, як вона їх засаджувала рогачами у піч і витягала звідти. Бабуся любила землю і все, що на ній зростало. Працювала в колгоспі, поралася у городі до останніх своїх днів, а прожила вона 86 років. Померла у 1970 році, на рік пережила мого батька. За своє довге життя вона не бачила потяга, бо нікуди далеко не їздила, а у навколишні села до рідні, і навіть у Чигирин, ходила пішки. Якщо вдавалося сісти до когось на воза, то була велика вдача.

Був у неї ще її батьком зроблений ткацький верстат. Влітку він зберігався на горищі, а довгими зимовими вечорами при гасовій лампі або при свічці, майже напощки, вона ткала полотно, гарні різнокольорові рядна з витяжками.

Весною сусідки виносили на берег річки відбілювати наткані за зиму полотна. Сувої мочили, відбивали праником на кладці, і викладали на траву сохнути довгі полотняні стрічки. Коли полотно висихало, його знову намочували і відбивали. Спочатку воно було сіре, а через декілька днів сонечко робило свою роботу, полотно відбілювалось.

Баба Параска відчувала себе "на коні", у неї полотно було біле і тонке. Тож і сорочки на дітях були біленькі. Всьому, що вміла сама, навчала своїх дітей.

Пам'ятаю, у бабиній хаті на покутті було багато різних ікон.

Особливо запам'ятала зображення Ісуса Христа, намальованого яскравими фарбами. Ікона була велика - від лави до самої стелі. Кожен день баба ставала перед нею на коліна, молилась і біла поклони. Але мене не примушувала молитися, бо знала, що мої батьки мене цього не вчать.

Бабина хата завжди була чисто вибілена, долівка вимазана. Влітку на долівку кидали траву, м'яту, а зимою - соломку, щоб тепліше було. Під вікнами стояли широкі лави, в кутку - прямокутний стіл. Навпроти печі - мисник з полив'яними мисками, макітрами, глечиками і кухликами. Згадую, як мені, дитині з міста, було незвично їсти дерев'яною ложкою, але інших у баби не було.

Головне місце у хаті займала піч з лежанкою, вона годувала, зігрівала і лікувала всю родину. Після жнив на піч сипали зерно, зверху накривали рядном, клали подушки і там спали діти, а взимку і вдень ховалися від холоду і малі, і старі.

Мій батько народився у жовтні 1911 року і був третьою дитиною в сім'ї. Схожий на матір - чорнявий, карокий, рухливий і енергійний, він з дитинства верховодив серед сільських хлопців. Почав пасти людям вівці з шести років, щоб заробити собі одержину і взуття. Ходив до школи в сусіднє село Суботів, за п'ять кілометрів від дому.

У юнацькі роки він зустрічався зі своїм дядьком - Іваном Наумовичем Дубовим - начдивом легендарної щорсівської дивізії, командуючим Харківським військовим округом, який приїздив на відпочинок до своєї матері, Єфросинії Данилівни, у Чмирівку і охоче спілкувався з родичами і односельчанами. Петро гордився своїм родичем, захоплено слухав розповіді про його бойову молодість, заздрив його виправці, військовій формі. Так народилася мрія стати військовим.

У 1928 році він успішно закінчив Суботівську семирічку і вступив до Полтавського військового підготовчого училища. Після закінчення у 1930 році був направлений до Ленінградського військового училища радіо і зв'язку, яке закінчив у 1932 році.

На початку сорокових років він уже був капітаном, пройшов шлях від командира радіозв'язку до командира окремого батальйону зв'язку 40-ї танкової дивізії, яка дислокувалася у місті Житомир.

Мій батько любив свою матір, братів і сестер, допомагав, чим міг, щоб підняти на ноги молодших, часто навідувався у рідне село.

У роки війни

22 червня 1941 року, в перший день Великої Вітчизняної війни, батько пішов на фронт. Очолований ним батальйон під містом Рівне вів безперервні бої з переважними силами німецько-фашистських загарбників і водночас забезпечував оперативний зв'язок між підрозділами 40-ї дивізії.

16 липня відбувся бій, у якому загинули всі, хто був поряд з Дубовим. Батько, зрешечений кулями, стікав кров'ю на житньому полі. Його знайшов сержант Степан Саяпін. Цей здоровань із Саратова, сам поранений, відтягнув комбата в безпечне місце. Їх знайшли місцеві селяни, не побоялись покарань, дали їм притулок, перев'язали рани, переодягли в цивільний одяг.

Незважаючи на ослаблений організм, думки Петра Антоновича Дубового точилися навколо одного: “Треба починати діяти, можливо, вдасться перейти лінію фронту”. Але стан здоров'я не дозволив здійснити ці наміри. У жовтні 1941 року з великими труднощами він добрався в с. Мельники Чигиринського району до родичів, де дізнався, що його сім'я знаходиться у Головківці.

У той час, як батько пішов на фронт, мама з двома дітьми залишалася у військовому містечку Гуїва, що під Житомиром. Фашистські війська віроломно рухались на схід. Сім'ї фронтовиків з нетерпінням чекали евакуації у м. Саратов, але до них не доходила черга. І вже коли в м. Житомир висадився німецький десант, вночі до будинків військовослужбовців підігнали вантажівки, оповістили біженців швидко зібратися, взяти з собою тільки ручний вантаж. Маючи двох малолітніх дітей (мені було сім років, брату - п'ять), мама не взяла у дорогу навіть найнеобхіднішого, в тому числі й теплого одягу. Тікали, в чому стояли. Замкнули квартиру і забрали з собою ключі, сподівались на швидке повернення.

Нас привезли і висадили біля залізниці, в ріденькому сосновому лісочку. В основному тут були жінки і діти. Чекали кілька днів. Добре, що було тепло, бо жили під небом, на землі. Жінки по черзі ходили просити харчі на ближній хутір, міняли речі на хліб. Перед виїздом евакуйовані не мали продуктів, бо централізовані поставки припинилися, а селяни харчі на продаж не приносили, їм уже не потрібні були гроші. Одного липневого ранку налетів ворожий літак і скинув на залізницю бомби, одна розірвалася недалеко від нашої стоянки. Осколками убило двох молодих жінок і дівчинку,

Петро Антонович Дубовий. 1955 рік

кількох жінок поранило. Після цього випадку вночі підійшов ешелон з товарними вагонами, в яких перед цим возили скотину. Там не було на чому сісти, діти посідали на брудну підлогу. Вдень у вагонах стояла задуха. Крім того, що не мали чого їсти, у вагоні не було ємностей для води. Діти вередували, почали хворіти. Захворів і мій п'ятирічний брат Вадим. Потяг рухався повільно, тільки ночами, бо німці вдень обстрілювали залізницю.

Моя мама, Марія Семенівна, якій у той час було 28 років, розгубилася. Згадую, як вона радилася зі мною, семирічною дитиною, а, можливо, хотіла почути своє рішення, щоб не вагатися:

- Що нам робити, донечко? Їхати далі, чи тимчасово зупинитися у родичів, підлікувати Владика? А потім рушити далі?

Коли потяг прибув до станції Фундукліївка, ми залишили смердючий, остогидлий вагон і самотужки дісталися до маминого рідного села Головківки, де жили її два брати і три сестри та багато родичів.

Старший брат, Лука Семенович Балабушка, комуніст, вчитель Головківської школи, напередодні вступу гітлерівців у село перейшов лінію фронту. Він попереджав маму, що жінку командира Червоної Армії фашисти будуть переслідувати, і вмовляв йти з ним. Вона не погодилась тікати без дітей, та й сестри не радили зриватися з місця у білий світ невідомо куди. Не вірилося, що ворог буде воювати з жінками і дітьми.

Не можу не сказати кілька слів про Луку Семеновича Балабушку, скромного сільського вчителя, безстрашного, вольового і відданого патріота. У п'ятдесят три роки він навчився стрибати з парашутом, володіти багатьма видами зброї, став розвідником. Радянське командування посилало його виконувати найнебезпечніші завдання

в тилу ворога. Потім він продовжував воювати в партизанському загоні під командуванням Героя Радянського Союзу М.А. Прокопюка. Загинув Лука Семенович 28 травня 1944 року при переході лінії фронту через річку Прип'ять, виконуючи важливе бойове завдання.

У 1941 році фронт просувався на схід швидко. У серпні німці вже хазяйнували в головківських дворах, розстрілювали комуністів, комсомольців, активістів, яких видавали зрадники, гвалтували жінок і дівчат.

Добре пам'ятаю знахабнілих німецьких солдатів з автоматами на шиї, у коротких штанях, чоботях з широкими, короткими халявами. Вони зграями, з реготом, вдиралися у хати переляканих селян, кричали:

- Комуністи, комсомол єсть?
- Давайт, матка, яйка, млеко, птиса!

Цупили все, що потрапляло на очі. Самі бігали, ловили розполоханих курей. Дуже любляли курятину.

У Голоківці ми жили в сім'ї Тимофія Івановича і Євдокії Семенівни Бойків. Явдоха, сестра моєї матері, старша від неї на п'ятнадцять років. У дитинстві бавила її, потім, у страшні роки голоду, забрала в свою сім'ю. Вони тоді шукали спасіння на Донбасі, в Кадіївці - на шахтах. У 1932 році кістлява рука голоду вже міцно стискала горлянку беззахисних хліборобів. З сердечним щемом і слізьми залишала сім'я Бойків у Голоківці своїх батьків і родичів. Прощалися, ніби назавжди, передчуваючи, що не всі виживуть. Через матеріальну скруту мама покинула навчання в Черкаському педучилищі. У Кадіївці на шахті вона працювала на кліті, спустила у вибій і піднімала звідти шахтарів.

Згодом, у 1933 році, до Кадіївки приїхав молодий лейтенант Петро Дубовий і одружився зі своєю коханою Марусиною. Позналилися вони в селі Чмирівці, де відпочивав на канікулах курсант Петро Дубовий, а студентка

Марія Семенівна Дубова. 1988 рік

Маруся Балабушка туди приїздила в складі агітбригади.

І ось знову в тяжку годину Явдоха підставила плече найменшій сестричці. Ризик був смертельний: німецькі прихвосні випірнули на поверхню, деякі зустрічали німців хлібом-сіллю, а в селі знали Петра Антоновича Дубового, командира Червоної Армії, бо сім'я часто відпочивала у тітки Явцохи.

Щойно батько з'явився в Головківці, його зразу записали в заложники. Там уже був записаний і Тимофій Іванович та його син 18-річний Володимир. За хатою Бойків стежила поліція. Тому вирішили, що наша сім'я буде жити у Чмирівці - невелике село, під лісом, туди рідко заглядали німці. Хата Явдохи залишалася явочною квартирою. Забігаючи наперед, скажу, що вона залишалася явочною не тільки для підпільників, а й для партизанів новоствореного партизанського загону ім. Сталіна. Та знайшовся провокатор, який видав Бойка. Тимофій Іванович був закатований у гестапо. Сина Володимира забрали у неволю в Німеччину. Там він загинув.

Коли життя зайшло в глухий кут, скалічений фізично, в стані морального потрясіння, Петро Антонович Дубовий з сім'єю прийшов у рідне село, у батьківську хату. У роки німецької окупації сім'я жила у великій нужді. Харчувались переважно овочами, які вирощували на бабиному городі. Але були потрібні хліб, сіль, сірники, нитки і багато чого найнеобхіднішого, не кажучи про одяг і взуття.

Тільки у батька позаживали рани, він у міру своїх можливостей почав працювати. Чоловік сестри Оляни Антонівни, Нестір Пидорич, був добрим столяром і бондарем, вмів робити діжки для заквашування овочів, бодні для сала і всяке хатнє начиння.

Він робив Петру Антоновичу заготовки для дерев'яних ложок, гребенів і гребінців, граблів. Батько з ранку до вечора сидів над цією кропіткою роботою. Вирізував, шліфував однією рукою, бо ліва рука була не придатна до роботи. При пораненні кістки були потрощені, і він на все життя залишився інвалідом. До роботи ставився серйозно, щоб його

Ярина Семенівна Балабушка. 1962 рік.

вироби користувалися попитом. Двічі на тиждень Нестір запрягав у двоколісний візок свою корову, і вони везли вироби на базар у Медведівку. Щось продавали, дещо обмінювали на потрібні продукти і речі. У селах Чмирівка, Головківка, Новоселиця, Івківці, Медведівка, Мельники та інших Петро Антонович Дубовий знайшов і об'єднав друзів, співучнів, родичів для спільної боротьби з фашистами. Перебування на базарі давало йому змогу зустрічатися з потрібними людьми, підтримувати зв'язки з підпільниками, давати їм завдання.

Хто жив на окупованій території, добре знає, з яким ризиком доводилося виходити на зв'язок з надійними людьми. Один необережний крок, ненароком сказане слово були варті життя. У щоденній небезпеці жила наша сім'я.

У 1942 році фашисти ще наступали. Коли я сама стала матір'ю двох синів, у відвертій розмові мама розповіла мені, скільки довелося їй пережити, коли відчула, що вагітна. Поповнення сім'ї у такий час здавалося безумством - злидні, невпевненість у завтрашньому дні. Батько організовує підпілля і будь-якої миті може загинути. У той час, за тих умов позбавити вагітності могли тільки сільські знахарки своїм варварським інструментом-веретенем. Від такого знущання ставали каліками і навіть помирали жінки. Тому батько твердо сказав матері: "Не треба страждати, люба, будеш родити. Де двоє, там виросте ще одне дитя. Це розумніше, ніж осиротити сім'ю".

У січні 1943 року в хаті баби Параски народився хлопчик, його нарекли Олександром на честь видатних полководців - Суворова, Невського, бо чекали Перемогу. Йшли запеклі бої у Сталінграді.

На долю маленького Шурика випало багато поневірянь і мук. Влітку 1943 року батько з підпільниками пішов у Холодний Яр. На той час у них єдиною зброєю була двоствольна мисливська рушниця, яка зберігалася в хаті Тимофія Івановича Бойка у с. Головківка. Моя мама розібрала рушницю на частини, припеленала їх до тримісячного Шурика і з небезпечною ношею пройшла близько дванадцяти кілометрів через села, в яких були німці й поліцаї.

Минуло шістьдесят років, а мене ще з більшою силою вражає мужність, патріотизм радянських жінок під час Великої Вітчизняної війни, готовність жертвувати собою в ім'я Перемоги, в яку вони непохитно вірили.

Щоб не потрапити в гестапо, мама вимушена була йти з немовлям у партизанський загін, жити у лісі, в землянці. Таке зараз на-

віть неможливо уявити.

У той час, коли батьки перебували в партизанському загоні, дітей переховували родичі і знайомі в селах Головкивка, Мельники, Чмирівка.

Хата тітки Явдохи була на хуторі біля вітряків. За ними на відстані трьох кілометрів - с. Мельники, далі - ліси Холодного Яру.

Незважаючи на те, що тітчина сім'я зазнала тяжких втрат, горе її не зломало. Вона продовжувала допомагати партизанам. Вона боялася, щоб мене ніхто не побачив, тому я днями сиділа на горищі у глухому кутку. Іноді вилазила на велику грушу і там сиділа до смеркання. Через декілька днів, раненько, тітка випроводжувала мене в Мельники до батькової родички - Улити Федорівни Романчі. В її оселі, край села, я теж затримувалася не більше двох-трьох днів, і знову через поле і ярки поверталася у Головкивку.

У свої дев'ять років я добре розуміла небезпеку, в якій знаходилася наша сім'я, і що загрожувало мені, коли б спіймала поліція. У Мельники часто вночі навідувалися партизани. Мандруючи безлюдними польовими стежками із села в село, я раз у раз, про себе, повторювала слова, які треба було переказати під суворим секретом тільки тітці Явдосі.

16 серпня 1943 року в Холодному Яру відбувся запеклий бій між партизанами і фашистами. Залишати Шурика у загоні стало неможливим, його голосний крик видавав місцезнаходження загону. Мама принесла дитину сестрам, а сама повернулася в ліс.

Перебувати дітям у Головкивці стало небезпечно. Нас відвела мамина сестра, Марія Семенівна Лавріненко, я не помилилась, бо йшли пішки, у Чмирівку. Вийшли ранесенько, в сутінках. Від холодної роси заходили зашпори в босі ноженята.

Після перебування в лісі Шурик змарнів, схуд, задрів. Великі червоні плями горіли вогнем під ручками, між ніжками, під шийкою. Шурик був неспокійний, ночами не спав, вередував, його німий погляд шукав маму. Двічі на день бабуся вносила дерев'яні ночви, гріла у великому казані воду, клала зілля, і ми вдвох його купали. У купелі дитина затихала і засинала. Після купання бабуся мазала Шурику болючі місця перекип'яченою олією. Поступово дитина ожила, почала перевертатися в колісці. Я залюбки гралася з братиком, він був гарненький, посміхався, хапав за волосся, пхав свої маленькі пальчики мені у рот, щось лепетав.

Я добре пам'ятала наказ батька - не показуватися на вулиці. Але постійне перебування у хаті набридло, хотілося пробігтися,

подихати свіжим повітрям. А ще приваблювало провалля, що було недалеко. Біля нього сусідські діти пасли худобу, хотілося з ними погратися.

Невдала прогулянка

Одного разу, на початку вересня, бабуся дозволила мені вийти з хати, дала торбинку, щоб я назбирала маленьких кукурудзяних качанчиків, які залишилися після збирання врожаю на полі. Була друга половина дня. Світла тепла днина виманювала на простір. Хотілося бігти, стрибати, як тому молодому козеняті, якого весною перший раз випустили на подвір'я. Швидко моя торбинка наповнювалася качанцями. Вже збиралася повертатися додому, коли чую недалеко чоловічий голос: “Гей, ти, Дубівське цуценя! Стій! А то уб'ю!”

За мною гнався сільський поліцай, який недавно приходив до бабусі вимагати фотокартки батька і матері. Почувши від сусідів, що фашисти обіцяють за голову сина, Петра, двісті тисяч марок і п'ять гектарів землі, вона їх заздальгідь спалила в печі. Після цього візиту ми жили під постійним страхом потрапити в поліцію заложниками.

Тікати! Моє тіло затремтіло, як натягнута струна. Біжу в протилежний бік від ворога, він мене переслідує. Коли зрозумів, що не дожене, бо я, як мишеня, легко бігла між рядками, він кілька разів вистрелив. Переді мною провалля, глянула вниз - глибоко, страшно, але роздумувати нема часу. Лягла на бік, затуляю обличчя руками і сторчма скочуюсь по крутому косогуру. Ось я вже на дні провалля. Тут росте трава, якісь кущики. Та я розумію, що тут захисту немає, треба бігти, але куди? Поліцаєві зверху все видно, він озброєний. Продовжую тікати... І ось переді мною, наче з-під землі, дід у брилі, з вилами, він складає суху траву у полукіпок. Звичайно, він чув постріли і бачив, як я скотилась вниз. Дід схопив мене за руку і кинув на початий полукіпок, швиденько настромив великий навилوک сіна і накрив мене. І, нібито нічого не трапилось, продовжував згрібати сіно. Я, наче загнана в пастку тваринка, причайлася під сухою травою і з жахом чекала, що буде далі.

Чую десь з гори: “ Діду, не бачив, десь тут бігло Дубівське щеня?” Дід мовчить, удає, ніби недочуває.

Поліцай у провалля не спускається - крутий схил, обходити - далеко. Дід не поспішає з відповіддю, хвилюється: “ Так оце тобі, катова кишка, немає чого робити, за дітьми полюєш?” І далі ішов набір лайки, яка декілька разів підсилювалася словами “катова кишка”. Він лаявся, бо Степан - поліцай був свій, односельчанин, дід надіявся, що в його продажній душі залишилась хоч краплина совісті. А крім того, старому давно минуло сімдесят, своє прожив.

Не знаю, що подіяло на мого переслідувача, але він зник. Пішов геть і дід, остерігаючись, що поліцай прийде мене шукати. Товсті стебла трави кололи моє тіло, в ніс залазила потерта трава, я боялась дихати, чхнути.

Пройшла вічність, почало смеркати. Аж ось чую кроки. Боже, що я встигла відчути за ці декілька хвилин. Нарешті дід кахикнув, щось забуркотів. Від серця відлягло, і я почала плакати нечутно і гірко. Знявши з мене сіно, він нарешті звільнив мене з полону. Я не могла стати на занімілі ноги, продовжувала безутішно плакати. Дід умовляв, заспокоював, тим часом сам тремтів від страху. Обтрусивши мій одяг і голову від сіна, взяв міцно за руку і відвів до баби. Змучена, заплакана кинулася бабуся до мене, дякувала діду за моє спасіння. Як виявилось потім, мого рятівника в селі дражнили “катовою кишкою”.

Своїми диверсіями партизани паралізували ворога в тилу, висаджували в повітря німецькі ешелони з військовою технікою, залізничні мости, перешкоджали вивозити з України хліб, худобу, інше добро, забирати молодь в неволю у Німеччину. Фашисти біснувалися, намагалися знищити партизанів у Холодному Яру, шукали підпільників у навколишніх селах, розправлялися з сім'ями месників.

Не обійшли вони і матір Петра Антоновича Дубового. Яюсь опівдні, почувши гуркіт автомашин біля свого двору, бабуся рвучко відчинила вікно на причілку з боку садка і випхнула мене з Владиком, наказавши тікати і сховатися в проваллі. Ввірвавшись у хату, німці з місцевими поліцаями зробили обшук, але нічого не знайшли. Допитували бабуся:

- Де ховається син, коли приходить додому? Віддай його фотографії!

Товстою нагайкою з металевим набалдашником вони обшмагали худу, згорьовану бабуся, залишивши на тілі криваві сліди.

Ми з братиком у проваллі забились в якусь печеру, де селяни копали глину. Як загнані зайчата, затаївши подих, чекали темноти,

щоб непомітно повернутися до хати. У ту ніч ніхто не спав - діти з переляку, а бабуся гірко плакала від болю - щеміло покатоване тіло. Після цього випадку батьки забрали нас у партизанський табір.

Життя в партизанському таборі

Ніби зараз бачу батька верхи на коричневому з білою лисиною на лобі, тонконогому коні. Батько - в армійському короткому кожушку, на широкому ремені на боці пістолет у кобурі. На голові чорна кубанка з червоною стрічкою. Молодий, гарний, чорні брови, білозуба усмішка. Тоді йому було 32 роки. Партизани говорили про нього: “Крутий характер має, але справедливий, розумний, одне слово - кадровий військовий, капітан”. Йому довіряли.

Батько з комісаром загону Іваном Івановичем Лисовим жив у штабній землянці, яка була найбільша в таборі. Там був стіл з не струганих дощок, дві лавки на вкопаних у землю стовпчиках. Поряд зі штабною у землянках жили начальник штабу Григорій Миколайович Броник, ад’ютант командира Саша Гуров. У штабній завжди було людно, тут розроблялися бойові операції, вирішувалися поточні справи.

Успішні дії партизанів були можливі, дякуючи строгій дисципліні в загоні, де об’єдналися понад тисяча малознайомих людей різного віку, різних національностей. Вони були озброєні. Цими людьми треба було вміло керувати, щоб зберегти живими, здоровими, годувати, не допускати мародерства населення. Командир загону, комісар, начальник штабу, командири рот, взводів, політруки, партійна і комсомольська організації партизанського загону постійно займалися виховною роботою серед партизанів.

Згадую своє життя в лісі, як жахливий сон. Ми жили з мамою в окремій землянці, поблизу штабної. Це була яма розміром два на півтора метра. Над головою рублений накат, засипаний зверху землею. На святу землю, на долівку накидали сіна, поверх - все, що мали, якісь рядна, навіть великий кожух, ще дореволюційний, якого одержала у придане тітка Явдоха. Вхід до землянки завішений ковдрою.

Довгими, темними зимовими ночами серед заляклого лісу, в цій тісній землянці мама, як могла, розважала нас - розповідала каз-

ки, бувальщини, навіть співала. Вона була велика фантазерка. Як я зараз розумію, більшість казок та історій придумувала сама. Ми з нею мріяли про майбутнє: як все зміниться, коли нас визволить Червона Армія.

- Чуєте, діточки, гримить, - радісно звертала вона нашу увагу, - то наближаються наші. Вже мало залишилось тут страждати, незабаром вийдемо з лісу - бігатимете, куди заманеться! Станемо жити у хаті, спати на теплій печі. Гарненько вас покупаю, пострижу. Кожен день варитиму їжу, їсти будемо з тарілок.

- Зразу ж піду до школи, - радіючи додавала я, - мені вже десять років, а я ще в школу не ходила.

- І мені вже пора вчитись, - поспішав нагадати Вадим. Йому не подобалось, що я завжди намагалася його випередити.

Часто до нашої землянки заглядав комісар загону. У той час Івану Івановичу було п'ятдесят років, він користувався незаперечним авторитетом серед партизанів, не раз показував приклади безстрашності і мужності. Він сумував за своїми рідними, бо давно не мав від них вістки. Це він назвав Шурика Чижиком, і так його звали всі партизани.

Іноді підходив до землянки гарний, кучерявий хлопець Саша Скорина, відважний командир взводу, який тричі в складі парашутно-десантної групи спускався у тил ворога. Він відхиляв ковдру, яка служила в землянці дверима, посміхався і кликав:

- Чижіку! Чижіку!

У Саші в Черкасах ріс теж такий маленький синочок Стасик, він його давно не бачив і дуже скучав. Не раз бував він у Черкасах на бойових операціях, але додому не заходив, щоб фашисти не натрапили на його слід. Так і не довелося побачити сина. Саша Скорина помер від смертельних ран в останньому бою у Холодному Яру і похований у братський могилі в Мельниках.

Коли жовтневі морози посилювались, ні сіно, ні кожух не могли зігріти дітей. Спали у верхньому одязі, не роззувалися. Було вирішено зробити з цегли щось на зразок топки. В інших землянках нічого подібного не було. Тому, коли я буваю на колишній стоянці партизанського табору, по закопчених цеглинах знаходжу місце, де була наша землянка. Її вже давно немає, яма заросла травою і кущами. Цегла нагрівалася і в землянці зберігався теплий дух. Мама повинна була повсякчасно слідкувати, щоб жарини не потрапили на одяг. Тяга була погана, тому землянка часто заповнювалася їдким

димом. Про елементарну санітарію не могло бути мови. Воші заїдали. Особливо потерпав Шурик, він не вмів чухатися, тому тільки жалібно пхинькав, крутився від укусів ненаситних кровососів.

Про одяг і харчування немовляти ніхто не заїкався. Ми, старші діти, були одягнуті в чийсь дорослий, поношений одяг, підперезані і мали вигляд опудал, яких ставлять у городах, щоб лякати горобців. Проте ніхто не звертав уваги на одяг лісових мешканців - аби тепло. Добре було тому, хто мав кожуха, але більшість партизанів були одягнуті у фуфайки, дехто у довоєнних пальтах, хтось у шинелях різних кольорів, німецьких куртках.

Як гірка редька, нам набридла тісна, продимлена землянка. Хотілось розправити скарлючене від незручного сидіння і лежання тіло, хоч трохи розважитися від одноманітності й темноти підземелля, подихати свіжим повітрям. Не пам'ятаю хто, добра душа принесла мені жіночі праздников! чобітки на підборах. Мабуть, якась бабуса берегла їх шез років дівоцтва. Вони були на 5-6 розмірів більші, ніж моя нога, халявки далеко вищі колін. Їх мені підігнали швидко і просто. У носки напхали ганчірок, халявки закатали нижче колін. Але на підборах було дуже незручно ходити.

На мою велику радість, мов манна небесна, у мене з'явилося тепле пальто. Його пошили монашки Мотронинського монастиря. До віку зі щирою вдячністю пам'ятатиму цю благодать. Зараз я можу його критикувати. Воно було жовто-зеленого кольору, пошите з цупкої вовняної німецької ковдри, тому самотійно я не могла застібнути і розстібнути гудзики. Заячий комір лияв, і пух потрапляв мені у рот і ніс. Але то була вдяганка, яка рятувала мене від холоду, особливо коли я по льоду переповзала річку Тясмин.

Ніколи не зітруться з моєї пам'яті останні дні перебування у лісі. Наближався новий 1944 рік. Чекали визволення. Війська Червоної Армії були недалеко, на лівому березі Тясмина. Смаком очікуваного визволення були наповнені серця партизанів, наче подвоїлася сила і завзяття бити ворога. Диверсії партизанів завдавали фашистам відчутних втрат, відволікали їхні сили з передової. Гітлерівці лютували, раз у раз робили спроби знищити холоднорців, бо німецькі армійські частини, що оборонялися на Тясміні, опинилися між двох вогнів.

Німці жорстоко розправлялися з жителями прилеглих до лісу сіл. Люди втікали у ліс, рили землянки неподалік партизанського табору, жили там з дітьми, стариками, потерпаючи від холоду і голоду. Табір біженців партизани взяли під свій захист, допомагали

чим могли. Але така місія сковувала дії загону, заважала маневрувати.

Безперервні бої з карателями йшли протягом другої половини грудня. У загоні не вистачало боєприпасів. Четвертого січня діючі частини 72-ї піхотної дивізії вермахту оточили ліс. По лісових дорогах йшли танки і броньовики. 5 січня німці підходили до пагорбів, де були розташовані партизанські землянки. Згадую ті хвилини. Маму - збентежену, зблідлу. Її тривожний погляд раз по раз зупинявся на дітях, які завмерли у кутку землянки. У руках вона тримала пістолет, наче останню надію на спасіння або смерть. Згодом вона зізналася, що у ті критичні хвилини в голові майнула думка: якщо не вистоять партизани в бою, не віддасть живими дітей і себе фашистам на знуцання.

Партизанам дуже важко було стримувати натиск німців, адже їх було в декілька разів більше, вони були добре озброєні. Але народні месники вистояли, зупинили фашистів не тільки гарматами і автоматами, а й своїми гарячими серцями, бо позаду були землянки санітарної частини і табір біженців. Бій тривав сімнадцять годин. В бою загинуло дев'ять партизанів, понад п'ятдесят - поранено. Загинула Ніна Куля - молода, вродлива, усміхнена, з красивим руським волоссям дівчина. Вона жила в сусідній з нашою землянці, я її добре знала.

Почало темніти, і німці відступили на узлісся. Командування загону знало, що, незважаючи на великі втрати у фашистів (їх загинуло близько 190), вранці карателі знову повернуться.

З тилу загін Петра Антоновича Дубового прикривав сусідній партизанський загін "Москва" під командуванням І.М. Боровикова. В обох загонах боєприпасів залишилось обмаль. Тому було вирішено залишити землянки, об'єднати загоны і напасти на ворога з тилу, зненацька в районі Зам'ятниця - Деменці. Форсувати Тясмин і з'єднатися з частинами Червоної Армії, які наступали з протилежного боку річки. З'єднання партизанів-холоднорців мало велику силу, нараховувало близько двох тисяч бійців, якими командували кадрові офіцери.

Партизани швидко і тихо залишили табір.

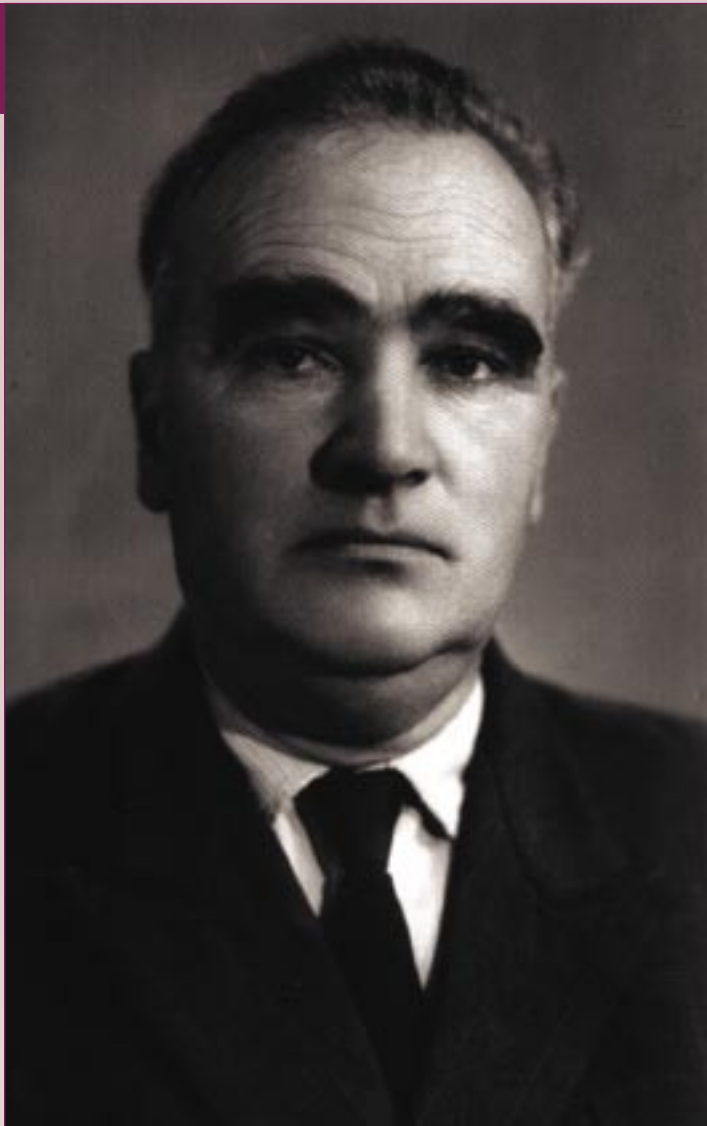
6 січня в Мотронинському монастирі зібралися партизани загону ім. Сталіна і "Москва". А за його валами в тривожному чеканні розташувалось цивільне населення, яке послало своїх представників до командування з'єднання з проханням не залишати їх на вірну смерть.

Партизани, які зайшли на монастирське подвір'я, були приголомшені жахливою картиною розбою. Під час бою з партизанами фашисти стріляли по Холодному Яру з гармат і мінометів. Прямим попаданням знесли головний купол Троїцької церкви, і він упав посередині приміщення, інші куполи були понівечені. Німецькі танки прорвалися на подвір'я монастиря і по-звірячому розправилися з беззахисними людьми, які там ховалися. Навколо церкви лежали десятки розстріляних людей. Настоятелю церкви, який показував їм хрест і намагався протестувати, есесівці викололи очі і відрізали язик. Будинки, в яких жили монашки і деякі колгоспники, облили бензином і спалили.

Народні месники на руїнах монастиря поклялися помститися за кров і знущання. Керівництвом партизанського з'єднання був розроблений детальний план прориву, виданий наказ № 80 від 6 січня 1944 року, де детально вказані дії всіх підрозділів з'єднання поодиноким. Серед партизанів і біженців була проведена роз'яснювальна робота. Колони повинні були рухатися швидко і тихо, щоб не виказати своє місцезнаходження, а в момент форсування Тясмина за сигналом всі повинні безперервно кричати "Ура"! Мабуть, вперше в історії у практиці ведення партизанської війни тисячі цивільного населення було виведено із окупованої території партизанським з'єднанням.

Бій на переправі

О 23-й годині в ніч на 7 січня тисячі людей почали рухатися назустріч Червоній Армії. В авангарді йшли партизани, вони прийняли на себе основний удар фашистів. У бій на переправі одразу включилися частини Червоної Армії. Як і було вирішено, коли партизани підійшли до річки, пролунала кулеметна черга-сигнал атаки і залунало тисячоголосе "Ура!" Без передиху кричали всі. Прорив партизанів був несподіваним і стрімким, фашисти спочатку були приголомшені, але швидко отямившись, почали освітлювати ракетами річку, стріляти з гармат і бронемашин по переправі. Ми з мамою і двома братиками їхали на санях, запряжених парою трофейних коней-важковозів, битюгів. Коні злякалися вибухів, перестали слухати команди і рвучко повернули назад у ліс.

*Петро Антонович Дубовий.
1963 рік.*

У цей момент я випала в канаву, аконі помчали в ліс маму з Владиком і Шуриком.

З переляку якусь мить я лежала, обхопивши голову руками, боялась, що тільки встану, то мене зразу уб'ють. Але швидко зрозуміла, що треба бігти до людей, разом з ними рухатися на той бік річки до наших. Навкруги свистіли кулі, всі кричали "Ура!", і я, шукаючи захисту, як загублене курча до квочки, приєдналася до колони.

У темряві ночі раз у раз спалахували ракети, якими ворог освітлював цілі для нанесення уда-

ру. У цьому пеклі на мене ніхто не звертав уваги, даремно, що я голосно плакала і повторювала: "Я дочка командира!" Нарешті чийсь дужі руки піднімають мене, і я їду на возі. Такати довелося недовго. Тільки коні вивезли воза на лід, як він потрапив у вибоїну від снаряда і почав занурюватися. Мене, як жабеня, хтось викинув на лід, і рятуйся, як можеш. Притулившись всім своїм еством до криги, чекаю, доки згасне чергова ракета і швидко повзу вперед, туди, де Червона Армія, а це значить кінець страждань і повнір'янням. Потрапляю у пробоїни на льоду, одяг і взуті намокли, від крижаної води задубіли руки і ноги. І ось обзивається дівчина, яка повзе поруч, вона мене впізнала і не залишила, допомогла дістатися до берега.

Нас радо зустрічали червоноармійці, повели в бліндаж, зігріли, напоїли кип'ятком з цукром, я його бачила тільки перед війною.

З першої миті я почала непокоїтися, де моя мама і брати, де батько? Розпитувала про них усіх, хто заходив до бліндажа. Мене заспокоювали, обіцяли розшукати. Прийшов за мною батько опівдні. Радощам не було меж. Ось він, мій рідний! Кидаюсь до нього, я так його чекала. Він, щасливий, пригортає до себе, цілує. Та що це таке? Він не може говорити, тільки шепоче. Під час прориву батько з такою напругою віддавав команди, наскільки спроможне було його горло. Він втратив голос, захрип. Пошепки він розповів мені, що знає, де знаходиться мама з дітьми, і що ми зараз до них поїдемо. Коней, які везли маму з синочками в ліс, партизани зупинили, повернули на переправу. Вони з розгону вбігли на лід і відразу провалились. З допомогою партизанів мама ледве встигла повихоплювати хлопчиків із саней, і сани швидко занурилися у воду. Обмоклі в крижаній воді, перемерзлі, дісталися вони до протилежного берега...

І ось ми знову разом, вижили. Таке щастя! Радісно закінчилась ця страшна ніч, коли сім'я була на межі життя і смерті.

*Тамара ГОРБ (ДУБОВА)
(З книги "Лебедина пісня серця".
- Черкаси, 2003. - С. 4 - 26.)*

ТАК ПРИЙШЛО ВИЗВОЛЕННЯ

Тієї зими було товсто снігу. На Різдво у селі раненько почувлись вигуки, гамір, співи. Так люди святкували прихід воїнів-визволителів. А на Святий вечір німці вже знали, що ось-ось ввійдуть в село червоні, то готувались до відходу, пакували речі. Перед відходом німці ловили людей (стариків, молодих) і гнали з собою.

*(Із спогадів Василя Якимовича Гонді,
1925 року народження)*

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Всесоюзная Коммунистическая Партия (больш.)

ПРАВДА

Орган Центрального Комитета и МК ВКП(б).

№ 9 (9466) Понедельник, 10 января 1944 г. ЦЕНА 20 КОП.

СЕГОДНЯ

От Советского Информбюро. Сводка за 9 января (1 стр.).
 Указы Президиума Верховного Совета СССР (1 стр.).
 ПАРТИЙНАЯ ЖИЗНЬ: А. Сердюченко.— О партийной информации. Г. Кривовицкий.— Медленно исправляют недостатки (1 стр.).
 Г. Воробьева.— Подготовке механических кадров — повседневное внимание (2 стр.).
 В. Величко.— Маньчжурская битва (1 стр.).
 А. Ростков.— Кровавый и гневный (3 стр.).

И. Гудов.— (3 стр.).
 Итоги Всесоюзного переименования за Наркомстроем (1 стр.).
 Отчет президентского комитета по изменению закона о вооружении (4 стр.).
 Борьба пролетариата с фашистской армией в Северной Италии (1 стр.).
 Военные дела (1 стр.).

Неустанно громить и преследовать врага!

Мы увидели вступать легкие наступательные бои Красной Армии, как на гитлеровских разбитых оборонительных позициях, так и на отдельных участках советской войны. Наши части нанесли противнику жестокие поражения в районе Новозеленки, западнее Запорожья, на правом берегу Днепра. Советский флаг снова свободно развевается над Европой, над Кавказом, над Волгой, над Балтикой, над Черным, Каспийским, Баренцевым морями. И в ночь героического советского воина громит врага, преследует и томит проклятых немецких захватчиков всё дальше и дальше с нашей родной землей.

Славыми, радостными победами Красной Армии начался для нашей страны новый, 1944-й год. Он будет годом великого торжества нашего святого дела. Незабываемы и история битвы под Сталинградом и битва под Курском в малую гору, в которой тысячи полных событий, в которые вступили уже наши окончательной победы над немецко-фашистскими захватчиками. «Если битва под Сталинградом предвещала defeat немецко-фашистской армии, то битва под Курском поставила её перед катастрофой» (И. Сталин).

На советско-германском фронте развернулись важнейшие сражения. Каждый из них должен привести к окончательной победе над немецко-фашистскими захватчиками. Битва под Курском была крупнейшей в истории Великой Отечественной войны. Миллионы Советского Союза товарища Сталина, советский народ, советская Красная Армия

противника. Потому-то так важно отстоять веру в нашу победу, нарушить связь между отдельными его частями, дезорганизовать их действия и уничтожить. После классической сталинградской операции немцы, как и прежде, боялись окружения. Каждый советский командир должен стремиться к успешному маневру стелиться вокруг немецких захватчиков кольцо смерти, уничтожить и затоптать живую силу и технику врага.

Войска противника последние две недели получили примеры успешного и эффективного применения этого классического военного приема. Неожиданно для врага форсировал реку Глушь, наши танковые части прорвались к городу Новоград-Волынский. Окружив оборонительный его немецкий гарнизон, танкисты совместно с подразделениями пехоты заняли без посредничества на подступах к городу, а затем и на улицах. Враг тщетно пытался вырваться из заткнутой петли. Вражеские части были разгромлены полностью, а разрозненные остатки гарнизона уничтожены. Наши бойцы захватили крупную добычу, в том числе много орудий, автомашин, склады с военным имуществом.

Нашими в ходе войны отбитыми советские воины научились ставить противника в невыгодные условия борьбы, вынуждая его свои войска и осуществлять до конца планы советского командования. Преследуя отступающих фашистов, советские офицеры заставили, по словам Сталина,

От Советского Информбюро. Оперативная сводка за 9 января

Войска 1-го УКРАИНСКОГО фронта заняли наступление, овладели районом Кремень-Польской области городами ПОЛОННОЕ, районными центрами Киевской области более 70 других населенных пунктов: СУЕМИЦЫ, СЕРЕДНЯ, ДЕРТНА, ТРОИЦА, ТРОЦА, ПОЛИЧИЦЫ, СЧАСТИВКА, ВОЛОНКА, ЖОРНИЦЕ, БАЛАБАНОВКА, БУЗОВКА, ВОРОНОЕ, ХИЖНА, КРАСНЫЙ, ВИНСКОЕ, ЛИВЫ, ЛИПОВЫЙ РОГ.

Войска 2-го УКРАИНСКОГО фронта заняли наступление и овладели районом Кировоградской области городами АЛЕКСАНДРОВКА, а также с боями заняли ЧУБОВКА, КУЛИКОВКА, ЛУГОВКА, ГОЛОВКОВКА, ЯНОВКА, ИВАНИКОВКА, НОВО-ПАВЛОВКА, ИВАНОВКА, СТАНИЦА ФУНДУКЛЕВКА.

На других участках фронта — разгром и в ряде пунктов без местного значения. В течение 8 января наши войска уничтожили немецких танков, в воздушных боях и в боях с противником.

Войска 1-го Украинского фронта продолжали наступление. Части Н-ского фронта нанесли ожесточенную бой овладели районом Каменец-Подольской области городами и крупный железнодорожный станцией Пелешино. В другом районе крупными силами захвачены танков и самоходных орудий противника вереница и уничтожены. Уничтожены артиллеристы, лейтенанты и в боях захвачены доты, машины и в том числе 18 вражеских танков и 6 самоходных орудий. Последовали замечательные

успехи наступления, овладели районом Винницкой области городами БУКИ, НАГАРЬЛЫК, а также, среди которых крупными населенными пунктами: ЯНОВКА, КОГЕЛЯНКА, СТАРАЯ АЛЕКСАНДРОВКА, СВОБОДНОЕ, ПИЛИПОВКА, КНЯЖЕ-КРЫНЬЦА, ИВАНОВКА, ВОТЫЛЕВКА, ТЕЛЕПОВКА.

успехи наступления и овладели районом Кировоградской области городами АЛЕКСАНДРОВКА, а также с боями заняли ЧУБОВКА, КУЛИКОВКА, ЛУГОВКА, ГОЛОВКОВКА, ЯНОВКА, ИВАНИКОВКА, НОВО-ПАВЛОВКА, ИВАНОВКА, СТАНИЦА ФУНДУКЛЕВКА.

на других участках фронта — разгром и в ряде пунктов без местного значения. В течение 8 января наши войска уничтожили немецких танков, в воздушных боях и в боях с противником.

Несколько партизанских отрядов заняли районы с 27 по 31 января под огнем 30 немецких танков бронированных противника. В результате разбито более 20 немецких танков и самоходных орудий. Советские воины за это же время захватили 5 орудий с боеприпасами, 2 склада боеприпасов и захватили 38 автомашин захвачены в плен 17 гитлеровских солдат и один немецкий офицер. В

Газета "Правда" за 10 січня 1944 року з повідомленням Радінформбюро про звільнення від німецько-фашистських загарбників села Головкивки

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ БАТЬКІВЩИНІ

Є у Чигиринському районі село Головківка. Тут у 1889 році в сім'ї селянина народився Лука Семенович. Ріс кмітливим і розумним хлопчиною. Церковно-приходську школу закінчив успішно. Допитливий і серйозний юнак залишив далеко позаду своїх ровесників, з жадобю поглинав знання, вивчав безмежний і незрозумілий світ, що відкривався перед ним.

Революція 1905 року луною прокотилася по країні. Дійшла вона і до Головківки. Загомоніли про землю, про ВОЛЮ. А потім -поразка революції, жорстока розправа з її учасниками, наступ реакції. Це боляче відлуння в серці, примусило замислитися, розібратися.

Для Луки Балабушки революція стала справжньою школою життя. Все те, що вивчав, читаючи підручники, постало зовсім в іншому світлі. У Головківській двокласній учительській школі, куди поступив Лука, утворилась група боротьби з царським режимом. Почалася революційна юність Луки Балабушки, животворний вогонь якої він проніс через усе життя.

Почалася перша світова війна. Лука Балабушка пішов на фронт. Після поранення одержав відпустку і приїхав додому.

- Розповідав нам тоді Лука,- згадує брат Петро Семенович, - що війна обернеться проти царя і поміщиків.

І ось настав цей день. Прогримів над світом історичний залп "Аврори". Повернувся в рідне село і Лука Балабушка. Повернувся для того, щоб всіма силами, всім життям своїм допомагати молодій Радянській владі. Важкі тоді були часи: для молодієї Країни Рад. На Україну прийшли непрошені, гості - німецькі окупанти. У Головківці теж розташувалися ворожі солдати. Лука Семенович змушений був переховуватись у лісі.

Згодом, після вигнання окупантів, Лука підібрав сміливих і мужніх односельчан і організував у селі загін самоохорони. Багато неприємностей

Лука Семенович Балабушка

бандитам приносив цей загін. І, звичайно, найбільше ненавиділи вони безстрашного і непримиримого до контрреволюціонерів керівника загону Луку Балабушку.

Настав 1921 рік. Виконуючи наказ партії, Балабушка очолює продовольчий загін. А в 1923 році створює і очолює сільськогосподарську артіль “Незаможник”. Поряд з головуванням в артілі Лука Семенович учителював, був обраний членом волосного ревкому.

Летіли роки. Балабушка вчив дітей грамоті. Сам закінчив заочно вчительський інститут, вів велику агітаційну роботу серед селян. У роки колективізації брав найактивнішу участь у цій важливій і нелегкій справі.

Суворі, нелегкі були ті роки. Але ніщо - ні виснажлива праця, ні погрози та ненависть куркулів, ні голодне життя не змогли похитнути його віри в Радянську владу, щасливе прийдешнє. І вони настали, ті дні, про які все своє життя мріяв Лука Семенович. Країна міцніла з кожним роком, у хати колгоспників прийшов достаток, вільна праця щодня народжувала героїв трудового фронту.

...У 1941 році, коли гітлерівці зайняли Головкивку, Лука Семенович перейшов лінію фронту. Радянське командування послало його виконувати найнебезпечніші завдання в тилу ворога.

Вдумайтесь, товариші. В 53 роки скромний радянський учитель, комуніст Лука Семенович Балабушка навчився стрибати з парашутом, володіти багатьма видами зброї, став розвідником.

Лука Семенович виконав чимало завдань розвідувального характеру. В березні 1943 року він був направлений через лінію фронту з серйозним завданням до Києва. Але трапилось так, що люди, до яких він йшов на зв'язок, загинули у катівнях гестапо. Балабушка розшукав партизанів і разом з ними продовжував воювати. Свою роботу в партизанському загоні сам він оцінює скромно. Ось лист товаришу від 4 березня 1944 року:

“Геройських справ за мною немає. Працюю начебто по поставчанню. Я боявся, що буду тягарем для загону (вік). Але цього не було і, сподіваюсь, не буде.

У квітні 1944 року партизанський загін, де воював Балабушка, передислокувався на захід. Треба було негайно переправити в Москву дуже важливі документи, які знаходилися у загоні. Прийняти літак партизани не мали ніякої можливості. Єдиний вихід - перейти лінію фронту. Взявся за цю небезпечну справу Лука

Семенович Балабушка.

Ось кілька рядків з бойової характеристики на помічника командира Луку Семеновича Балабушку, підписаної командиром загону Героєм Радянського Союзу М. А. Прокопюком:

“...Проявив себе вольовим, безстрашним і відданим нашій Батьківщині патріотом. Своєю агітаційно-пропагандистською роботою серед бойового складу і місцевого населення заслужив повагу і любов.

У квітні 1944 року разом з бійцями Блонським та Ульяновим відправлений з документами загону в Москву. При переході річки Прип'ять 28 травня 1944 року загинув”.

За лаконізмом цих рядків - буремні роки, довгі важкі переходи темними ночами, відчайдушні, бойові операції, що наводили жах на ворога. І, нарешті, розлита у весняній повені Прип'ять. Там, за холодною, стрімкою водою -наші.

Він уже підпливав до протилежного берега, коли ворожа куля влучила в нього. Все ж Лука Семенович знайшов сили дістатися до берега, і передати документи одному з бійців. Важливі папери були доставлені в Москву.

В.МУРАЄНКО

(Газета “Черкаська правда”, 10 березня 1967 року)

Пам'ятник на честь земляків, які полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни, споруджений у Головківці у 1956 році. У 1995 році замінений на інший. Фото із фондів Народного музею села Головківки

ЖИТЕЛІ СЕЛА ГОЛОВКІВКИ, ЯКІ НЕ ПОВЕРНУЛИСЬ З ДОРІГ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

АРТЕМЕНКО Іван Іванович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в 1944 р.

АРТЕМЕНКО Олексій Кирилович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в 1944 р.

АРТЕМЕНКО Порфирій Остапович, 1917 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 12.12.1944 р. Похований в Угорщині.

АРТЕМЕНКО Семен Теофанович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

БАЛАБУШКА Григорій Петрович, 1925 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Загинув 10.10.1944 р. Похований у Литві.

БАЛАБУШКА Лука Семенович, 1897 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 27.05.1944 р. Похований у м. Ковелі Волинської обл.

БАЛАНЮК Артем Лазарович, 1920 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

БАЛАНЮК Григорій Максимович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

БАЛАНЮК Григорій Онисимович, 1898 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 24.02.1945 р. Похований у Німеччині.

БАЛАНЮК Полікарп Іванович, 1922 р., с. Головківка, українець, Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 14.04.1944 р. Похований в Оргеєвському р-ні, Молдова.

БЕЗУКЛАДОВ Олександр Михайлович, 1915 р., с. Головківка, росіянин. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

БІРЮК Леонід Іванович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 04.04.1945 р.

БОЙКО Володимир Тимофійович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 21.04.1945 р. Похований у Польщі.

БОЙКО Дмитро Данилович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. рядовий. Загинув 26.04.1945 р. Похований у Чехо-Словаччині.

БОЙКО Костянтин Данилович, 1915 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 25.04.1945 р. Похований у Румунії.

БОЙКО Тимофій Іванович, 1902 р., с. Головківка, українець. Партизан. Загинув у 1943 р. Похований у смт Олександрівці Кіровоградської обл.

БОЙКО Феодосій Гнатович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у вересні 1944 р.

БОНДАР Митрофан Іванович, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.03.1944 р.

БРИЖАТИЙ Микола Петрович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 15.11.1943 р.

БРИЖАТИЙ Сергій Семенович, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

БРИЖАТИЙ Харитон Іванович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 05.02.1944 р. Похований у с. Ротмістрівці Смілянського р-ну.

БРЮХОВЕЦЬКИЙ Михайло Дмитрович, 1896 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943р. Рядовий. Загинув 01.07.1944 р. Похований у Полоцькому р-ні Вітебської обл., Білорусь.

БУРЯЧЕНКО Володимир Денисович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 08.04.1945 р. Похований у Німеччині.

БУХТІЙ Леонтій Олексійович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 06.04.1945 р. Похований в Австрії.

БУХТІЙ Олександр Пилипович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

БУХТІЙ Фадей Михайлович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 28.04.1944 р. Похований у с. Баланівці Бершадського р-ну Вінницької обл.

ВОЙНОВСЬКИЙ Володимир Сергійович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 23.02. 1944 р.

ГАВРИЛЕНКО Василь Федотович, 1916 р., с. Головківка,

українець. Мобілізований у 1944 р. Пропає безвісти 15.05.1944 р.

ГАВРИЛЕНКО Іван Андрійович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 03.07.1944 р. Похований у Білорусі.

ГАВРИЛЕНКО Іван Леонтійович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти.

ГАВРИЛЕНКО Іван Макарович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти 10.08.1944 р.

ГАВРИЛЕНКО Олександр Гнатович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 31.08.1944 р. Похований у Молдові,

ГАВРИЛЕНКО Олександр Платонович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 30.09.1944 р. Похований у Латвії.

ГАРКАВЕНКО Іван Леонтійович, 1919 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Загинув 28.08.1942 р. Похований у м. Волгограді, Російська Федерація.

ГОЛОВКО Андрій Єрофійович, с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 28.02.1944 р. Похований у с. Чижівці Звенигородського р-ну.

ГОЛОВКО Андрій Павлович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти 05.03.1944 р.

ГОЛОВКО Євген Федорович, 1911 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Помер у полоні 03.12.1943 р.

ГОЛОВКО Микола Захарович, 1918 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропає безвісти 04.10.1941 р.

ГОЛОВКО Іван Якович, 1920 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий, Пропає безвісти 08.12.1941 р.

ГОЛОВКО Іларіон Єрофійович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран у лютому 1944 р. Похований у с. Балаклії Смілянського р-ну.

ГОЛОВКО Олександр Ларіонович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Ст. сержант. Загинув 17.01.1945р. Похований у Калінінградській обл., Російська Федерація.

ГОЛОВКО Олексій Павлович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти в березні 1945 р.

ГОЛОВКО Павло Захарович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий, Загинув 15.02.1944 р. Похований

на ст. Цвіткове Городищенського р-ну.

ГОЛОВКО Павло Іванович, 1896 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ГОЛОВКО Петро Федорович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

ГОЛОВКО Федір Захарович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 28.01.1944 р. Похований у с. Райгороді Кам'янського р-ну.

ГОНДЯ Андрій Григорович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в серпні 1941 р.

ГОНДЯ Андрій Трохимович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий, Пропав безвісти в березні 1944 р.

ГОНДЯ Роман Степанович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 12.08.1944 р. Похований у Польщі.

ГОНДЯ Роман Трохимович, 1912 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Загинув 11.12.1942 р.

ГОНДЯ Семен Іванович, 1925 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 03.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Кам'янського р-ну.

ГОНДЯ СеменСидорович, 1919 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Сержант. Помер від ран 20.03.1945 р. Похований у Польщі.

ГОНДЯ Федір Михайлович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 06.11.1944 р. Похований в Угорщині.

ГОНДЯ Іван Михайлович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в лютому 1945 р.

ГОНДЯ Микола Михайлович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.03.1944 р.

ГОНДЯ Олександр Семенович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.03.1944 р.

ГОНДЯ Павло Никифорович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

ГОНЧАР Василь Якович, 1919 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ГОНЧАР Михайло Григорович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.03.1944 р.

ГОРБАНЬ Артем Дмитрович, 1914 р., с. Головківка, українець.

Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.03.1944 р.

ГОРБАНЬ Василь Тарасович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.03.1944 р.

ГОРБАНЬ Василь Юхимович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ГОРБАНЬ Іван Гордійович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 01.04.1944 р. Похований у Румунії.

ГОРБАНЬ Іван Лукич, 1919 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Пропав безвісти 07.03.1944 р.

ГОРБАНЬ Іван Максимович, 1907 р., с. Головківка, українець. Партизан. Загинув 01.05.1944 р. Похований в урочищі Холодний Яр Кам'янського р-ну.

ГОРБАНЬ Іларіон Єрофійович, с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.01.1944 р.

ГОРБАНЬ Левко Минович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1941 р.

ГОРБАНЬ Микола Іванович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 23.11.1942 р.

ГОРБАНЬ Михайло Максимович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.05.1944 р.

ГОРБАНЬ Олександр Омелянович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Сержант. Помер від ран 25.02.1944 р.

ГОРБАНЬ Павло Тихонович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 22.11.1943 р.

ГОРБАНЬ Порфирій Кирилович, 1917 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.05.1944 р.

ГОРБАНЬ Порфирій Фадейович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 05.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

ГОРБАНЬ Прокофій Пилипович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 06.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

ГОРБАНЬ Сергій Андрійович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ГОРБАНЬ Степан Хомич, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 12.12.1943 р.

ГОРБАНЬ Степан Якович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 19.10.1944 р.

ГОРБАНЬ Юхим Захарович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 21.01.1945 р. Похований у с. Звартаві Валкського р-ну, Латвія.

ГОРБАНЬ Яків Аврамович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.08.1944 р.

ГОРБАТЕНКО Олексій Юхимович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 06.11.1945 р. Похований у Калінінградській обл., Російська Федерація.

ГОРБАТЕНКО Юхим Феофанович, 1917 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 07.02.1944 р. Похований у с. П'ятихатках Знам'янського р-ну Кіровоградської обл.

ГОРГУЛА Василь Гнатович, 1920 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Сержант. Загинув 21.01.1942 р. Похований у в. Шумаковому Курського Р-ну Курської обл., Російська Федерація.

ГОРГУЛА Іван Гнатович, 1919 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Мол. лейтенант. Пропав безвісти в 1944 р.

ГУРА Андрій Трохимович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 09.04.1944 р.

ГУРА Павло Трохимович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 08.02.1944 р.

ГУРА Сергій Никифорович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 16.04.1944 р. Похований у Румунії.

ДЖИРМА Нестор Іванович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 05.10.1944 р.

ДЖИРМА Павло Костянтинович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 24.01.1945 р. Похований в Угорщині.

ДЖИРМА Петро Корнійович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Ст. сержант. Загинув 04.02.1944 р.

ДЖИРМА Андрій Володимирович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.03. 1944 р.

ДЖИРМА Григорій Степанович, 1911 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.03.1944 р.

ДЖИРМА Данило Костянтинович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.09.1941 р.

ДЖИРМА Іван Минович, 1926 р., с. Головківка, українець.

Мобілізований у 1944 р. Єфрейтор. Загинув 26.01.1945 р. Похований у Польщі.

ДЖИРМА Іван Юхимович, 1915 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

ДЖИРМА Макар Степанович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 09.10.1944 р. Похований у Латвії.

ДЖИРМА Михайло Минович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 25.02.1944 р. Похований у с. Нечаєвому Шполянського р-ну.

ДЖИРМА Тимофій Максимович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ДЖИРМА Тимофій Максимович, 1904 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1935 р. Капітан. Пропав безвісти в грудні 1941 р.

ДЖИРМА Федір Степанович, 1918 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Загинув 12.11.1944 р. Похований у Калінінградській обл., Російська Федерація.

ДЖИРМА Яків Володимирович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.03.1944 р.

ДРОБИНА Тарас Лукич, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.01.1945 р.

ДРОБІТ Степан Іванович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 07.02.1944 р.

ДРОБІТ Зіновій Тимофійович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 12.03.1944 р.

ДРОБІТ Іван Григорович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 14.05.1945 р. Похований у Польщі.

ДРОБІТ Іван Якимович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 05.03.1944 р. Похований у с. Попівці Маньківського р-ну.

ДРОБІТ Павло Васильович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 03.03.1944 р.

ДРОБИНА Іван Кіндратович, 1908 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 29.04.1944 р.

ДРОБИНА Семен Павлович, 1918 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.03.1944 р.

ДРОБІТ Петро Якович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 09.03.1944 р.

ДРОБІТ Пилип Маркович, 1908 р., с. Головківка, українець.

Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 13.02.1944 р. Похований у с. Балаклії Смілянського р-ну.

ДРОБІТ Сава Федорович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.10.1941 р.

ДРОБІТ Савелій Олександрович, 1897 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий, Загинув у грудні 1944 р.

ЄВТУШЕНКО Іван Никифорович, 1915 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 21.03.1944 р.

ЄВТУШЕНКО Никифор Іларіонович, 1892 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЖУК Андрій Михайлович, 1909 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 03.02.1944 р. Похований у с. Руській Полянні Черкаського р-ну.

ЖУК Федір Аніфатович, 1901 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.03.1944 р.

ЖУК Василь Гордійович, 1907 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЖУК Гнат Іванович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Мол. сержант. Пропав безвісти в травні 1944 р.

ЖМУР Віталій Гаврилович, 1924 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Старшина. Загинув 30.04.1945 р. Похований у Чехо-Словаччині.

ЖМУР Григорій Іванович, 1926 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 24.10.1944 р. Похований у Латвії.

ЖМУР Іван Данилович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 08.02.1945 р. Похований у Німеччині.

ЖМУР Іван Никифорович, 1901 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1844 р. Рядовий. Загинув у 1944 р.

ЖУК Дмитро Зіновійович, 1900 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 07.02.1944 р.

ЖУК Іван Зіновійович, 1909 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Мол. сержант. Загинув 07.07.1944 р. Похований у Молдові.

ЖУК Іван Іванович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1938 р. лейтенант. Загинув у лютому 1942 р. Похований у с. Узвольському Юхновського р-ну Калузької обл., Російська Федерація.

ЖУК Микола Іванович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран. Похований у Молдові.

ЗАЄЦЬ Григорій Сидорович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у березні 1944 р.

ЗАЄЦЬ Григорій Федорович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.11.1944 р. Похований на ст. Цвітковому Городищенського р-ну.

ЗАЄЦЬ Омелян Сидорович, 1895 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЗАЄЦЬ Павло Сидорович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1942 р.

ЗАЄЦЬ Прокопій Семенович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЗАЄЦЬ Терентій Романович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 02.02.1944 р. Похований у с. Жовтневому Монастирищенського р-ну.

ЗІНЧЕНКО Олександр Якович, 1918 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ІВАЩЕНКО Арсентій Олексійович, 1910 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Мол. сержант. Загинув 09.04.1945 р. Похований в Австрії.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Артем Архипович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 08.02.1945 р.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Василь Никифорович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Мол. сержант. Загинув 09.04.1945 р. Похований в Австрії.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Василь Сергійович, 1910 р., с. Головківка, українець, Мобілізований у 1944 р. рядовий. Пропав безвісти 07.01.1944 р.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Володимир Никифорович, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Військовий фельдшер. Пропав безвісти 19.09.1941 р.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Іван Іларіонович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Микола Григорович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.11.1944 р. Похований у с. Носачеві Смілянського р-ну.

Поштова листівка. 1944 рік. Із фондів Народного музею села Головківки

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Порфирий Архипович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 06.03. 1944 р.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Степан Кирилович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.05. 1944 р.

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ Федір Кирилович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 12.02.1944 р. Похований у с. Вербівці Городищенського р-ну.

КАНЮКА Андрій Трохимович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 03.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

КАНЮКА Артем Гнатович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 17.03.1944 р.

КАНЮКА Максим Маркович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 08.11.1945 р. Похований у Польщі.

КАНЮКА Михайло Володимирович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 06.12.1945 р. Похований в Угорщині.

КАНЮКА Степан Володимирович, 1909 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 05.09.1944 р.

КАНЮКА Юрій Євдокимович, 1905 р., с. Головкивка, українець. Майор. Загинув 18.01.1942 р. Похований у Харківській обл.

КИБАЛО Андрій Васильович, 1901 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 28.07.1943 р. Похований у с. Вузькому Хотинецького р-ну Орловської обл., Російська Федерація.

КИВАЛО Андрій Венедиктович, 1900 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

КИБАЛО Артем Якович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти.

КИБАЛО Архип Федорович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1938 р. Лейтенант. Загинув 23.04.1942 р. Похований у Ленінградській обл.. Російська Федерація.

КИБАЛО Іван Якович, 1901 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 02.07.1942 р.

КИБАЛО Олександр Семенович, 1919 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 28.07.1943 р. Похований у с. Вузькому Хотинецького р-ну Орловської обл., Російська федерація.

КИБАЛО Сава Венедиктович, 1916 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув у жовтні 1942 р. Похований у м. Малгобеку, Чечня, Російська Федерація.

КИРЕЄВ Василь Петрович, 1923 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Ст. сержант. Загинув 28.02.1945 р. Похований в Угорщині.

КИРЕЄВ Іван Семенович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.02.1944 р. Похований у с. Жовтневому Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Віктор Степанович, 1910 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в травні 1944 р.

КОВАЛЕНКО Карпо Трохимович, 1917 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 29.01.1944 р.

КОВАЛЬ Афанасій Іванович, 1912 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 05.04.1942 р. Похований у Староруському р-ні Новгородської обл., Російська Федерація.

КОВАЛЬ Микита Гнатович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у березні 1944 р. Похований у Молдові.

КОВАЛЬ Митрофан Васильович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 02.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

КОВАЛЬ Михайло Левкович, 1919 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в травні 1942 р.

КОВАЛЬ Яків Петрович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Сержант. Помер від ран 17.01.1945 р. Похований в Угорщині.

КОВАЛЬ Іван Павлович, 1920 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Старшина. Помер від ран 10.10.1944 р.

КОВАЛЬ Павло Гнатович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

КОВАЛЬ Семен Петрович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

КОВАЛЬ Кирило Гнатович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 29.03.1944 р. Похований у Молдові.

КОВАЛЬ Тихон Митрофанович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Ст. сержант. Пропав безвісти 10.03. 1944 р.

КОЛІСНИК Тимофій Григорович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.06. 1944 р.

КОРХОВИЙ Аврам Тимофійович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 09.07. 1944 р.

КОРХОВИЙ Євген Самсонович, 1919 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

КОРХОВИЙ Ілля Федотович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 02.03.1944 р. Похований у м. Городищі.

КОРХОВИЙ Леонтій Федорович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 21.08. 1944 р.

КОРХОВИЙ Семен Минович, 1923 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

КОСЯН Василь Маркевич, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.07.1941 р.

КОСЯН Іван Лукич, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 02.04.1944 р. Похований у с. Гординештах Єдинецького р-ну, Молдова.

КОСЯН Іван Романович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 25.03.1944 р.

КОСЯН Іван Трохимович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 23.07.1942 р.

КОСЯН Іван Якович, 1910 р. с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

КОСЯН Пантелеймон Фадейович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.03.1944 р.

КОСЯН Пилип Андрійович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 12.03.1944 р.

КОСЯН Пимон Гнатович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.07.1944 р.

КОСЯН Степан Андрійович, 1925 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 16.06.1944 р. Похований у Молдові.

КОСЯН Яків Федорович, 1908 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1943 р.

КОТЕНКО Василь Миколайович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 02.02.1944 р. Похований у с. Червоному Тальнівського р-ну.

КОТЕНКО Іван Микитович, 1914 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Лейтенант. Пропав безвісти.

КОТЕНКО Іван Якович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

КОТЕНКО Олександр Васильович, 1923 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 26.10.1943 р. Похований у Світловодському р-ні Кіровоградської обл.

КОТОВСЬКИЙ Карпо Якович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 03.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

КОТОВСЬКИЙ Петро Якович, с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 27.02.1944 р. Похований у с. Чижівці Звенигородського р-ну.

КРАВЕЦЬ Антон Іванович, 1893 р., с. Головківка, українець.

Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 05.06.1944 р.

КРАВЕЦЬ Афанасій Васильович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 06.03.1944 р. Похований у с. Вільхівці Звенигородського р-ну.

КРАВЕЦЬ Данило Іванович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.06.1944 р.

КРАВЕЦЬ Данило Нілович, с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 18.07.1941 р.

КРАВЕЦЬ Микола Маркович, с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Сержант. Загинув 12.07.1943 р. Похований у с. Заріччі Ливенського р-ну Орловської обл., Російська Федерація.

КРАВЕЦЬ Михайло Олександрович, 1922 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.07.1943 р. Похований в Австрії.

КРАВЕЦЬ Михайло Олексійович, 1904 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер 30.06.1945 р. Похований в Австрії.

КРАВЕЦЬ Михайло Павлович, 1914 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.05.1944 р.

КРАВЕЦЬ Олександр Степанович, 1899 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1944 р.

КРАВЕЦЬ Семен Прокопович, 1916 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

КРАМАР Іван Васильович, 1926 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 27.11.1944 р. Похований у Латвії.

КРАВЕЦЬ Федір Полікарпович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.03.1944 р.

КРАМАРЧУК Іван Максимович, 1926 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 26.11.1944 р. Похований у Литві.

КРАМАРЧУК Максим Миронович, 1900 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.03.1944 р.

КРИВОРОТЬКО Терентій Михайлович, 1914 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

КРИНИЦЯ Олексій Тимофійович, 1913 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

КУДИНОВ Антон Андрійович, 1890 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 13.02.1945 р. Похований у Німеччині.

КУЖІЛЬ Іван Іванович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти в червні 1944 р.

КУЖІЛЬ Михайло Семенович, 1905 р., с. Головківка, українець, Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 05.11.1944 р. Похований у с. Жовтневому Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл.

КУЖІЛЬ Никифор Дмитрович, 1918 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 30.06.1942 р. Похований у с. Васькиному Велізького р-ну Смоленської обл., Російська Федерація.

КУЖІЛЬ Никін Йосипович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти в березні 1944 р.

КУЖІЛЬ Павло Дмитрович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 22.01.1944 р. Похований у с. Попівці Смілянського р-ну.

КУЖІЛЬ Павло Маркевич, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти в 1944 р.

КУЖІЛЬ Петро Антонович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 06.03.1944 р.

КУЖІЛЬ Тимофій Макарович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 07.03.1944 р.

КУЖІЛЬ Федір Антонович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 10.05.1944 р.

КУЖІЛЬ Харло Макарович, 1920 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 10.03.1944 р.

КУЗНЕЦОВ Василь Фролович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 18.03.1944 р.

КУЗИК Василь Павлович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 07.03.1944 р.

КУЗИК Лаврентій Сидорович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 07.06.1944 р.

КУЗИК Михайло Мусійович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 21.10.1944 р. Похований в Угорщині.

КУЗИК Нестор Павлович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 07.03.1944 р.

КУЗИК Семен Харлович, 1899 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропавав безвісти 05.03.1944 р.

КУЗИК Сергій Дорофійович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 18.04.1944 р.

КУЗИК Тимофій Полікарпович, 1909 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 15.03.1945 р. Похований у Німеччині.

КУЗЬМЕНКО Микола Трохимович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 12.03.1944 р.

КУЗЬМЕНКО Михайло Йосипович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.02.1944 р. Похований у с. Нечаївці Черкаського р-ну.

КУЦЕНКО Микола Микитович, 1918 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Мол. лейтенант. Загинув у червні 1941 р.

КУЦЕНКО Олександр Микитович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Мол. сержант. Пропав безвісти 08.02.1943 р.

КУЦЬ Леонід Іванович, 1900р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Пропав безвісти 22.03.1944 р.

КУЦЬ Омелян Євтихійович, 1898 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 02.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського району.

КУЦЬ Петро Петрович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 26.01.1945 р. Похований у Польщі.

ЛАВРІНЕНКО Григорій Савелійович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

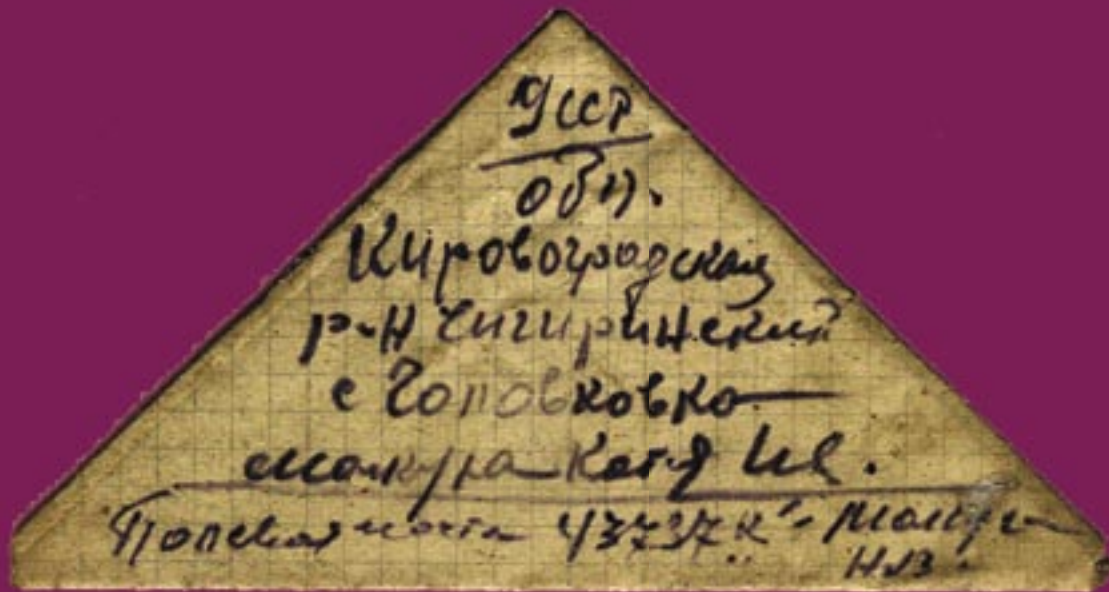
ЛИТВИН Афанасій Андрійович, 1916 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЛИТВИН Іван Гордійович, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЛИТВИН Нестор Іванович, 1911 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув у жовтні 1942 р. Похований у м. Малгобеку, Чечня, Російська Федерація.

ЛИТВИН Олександр Тарасович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЛИТВИН Олексій Андрійович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 22.03.1944 р. Похований

Лист з фронту. 1945 рік. Із фондів Народного музею села Головкивки

у с. Ваксі, Республіка Крим.

ЛИТВИН Павло Пилипович, 1926 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 10.10.1944 р. Похований у Латвії.

ЛИТВИН Семен Іванович, 1914 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 26.01.1945 р. Похований у Польщі.

ЛИТВИН Федір Никифорович, 1912 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЛИТВИН Степан Семенович, 1913 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ЛИТВИН Федір Кирилович, 1912 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

МАКАРЕНКО Йосип Якович, 1905 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 03.11.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

МАКАРЕНКО Марко Юхимович, 1905 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 24.06.1944 р. Похований у Румунії.

МАЛИЙ Олександр Савелійович, 1926 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 22.03.1945 р. Похований у Латвії.

МАКАРЕНКО Харитон Демидович, 1907 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

МАКУХА Андрій Романович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

МАКУХА Андрій Романович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

МАКУХА Григорій Іванович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 25.07.1945 р. Похований у Чехо-Словаччині.

МАКУХА Микола Васильович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 19.04.1945 р. Похований у Німеччині.

МАКУХА Сергій Григорович, 1920 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 24.02.1942 р. Похований у Ленінградській обл., Російська Федерація.

МАРАХІН Костянтин Кузьмич, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Єфрейтор. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

МАРТИНЕНКО Петро Дмитрович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в червні 1944 р.

МАРТИНЕНКО Сергій Дмитрович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 07.09.1943 р. Похований у м. Славути Хмельницької обл.

МАТЯШ Григорій Ананійович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

МАХНО Михайло Якович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1941 р.

МІЩЕНКО Іван Євдокимович, 1905 р., с. Головківка, українець. Загинув у 1944 р.

НЕСТЕРЕНКО Василь Хомич, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 01.02.1944 р. Похований у с. Ротмістрівці Смілянського р-ну.

НЕСТЕРЕНКО Галактіон Юхимович, 1917 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти 22.12.1943 р.

НЕСТЕРЕНКО Микола Іванович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.02.1944 р.

НЕСТЕРЕНКО Савелій Афанасійович, 1917 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Помер від ран 24.10.1944 р. Похований в Угорщині.

НЕСТЕРЕНКО Степан Свиридович, 1903 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ОВДІЙ Григорій Михайлович, 1916 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Сержант. Пропав безвісти в березні 1945 р.

ОВДІЙ Іван Миколайович, 1916 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1945 р.

ОВДІЙ Іван Михайлович, 1923 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ОВДІЙ Леонтій Климович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.03.1944 р.

ОВДІЙ Павло Іванович, 1907 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ОВДІЙ Сергій Іванович, 1908 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 08.03.1942 р. Похований у с. Іванівці Сальського р-ну Ростовської обл., Російська Федерація.

ОВДІЙ Федір Григорович, 1908 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1941 р.

ОЛІЙНИК Семен Тимофійович, 1908 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.02.1944 р. Похований у с. Жовтневому Тальнівського р-ну.

ОМЕЛЬЧЕНКО Афанасій Степанович, 1905 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 02.02.1944 р. Похований у с. Жовтневому Тальнівського р-ну.

ОСАУЛЕНКО Дмитро Хомич, 1908 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Помер від ран 09.04.1945 р. Похований у м. Бунцлау, Німеччина.

ОСАУЛЕНКО Кіндрат Романович, 1927 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від хвороби в березні 1943 р. Похований у м. Миколаєві.

ОСТАПЕНКО Леонід Васильович, 1919 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1938 р. Ст. лейтенант. Загинув у 1941 р.

ОСТАПЕНКО Олександр Васильович, 1915 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у вересні 1944 р.

ПАВЛЕНКО Андрій Андрійович, 1921 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ПАВЛЕНКО Григорій Гордійович, 1909 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ПАВЛЕНКО Микола Мусійович, 1894 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ПАВЛЕНКО Михайло Мусійович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 13.03.1944 р.

ПАВЛЕНКО Олександр Євменович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Пропав безвісти 10.03.1944 р.

ПАВЛЕНКО Петро Васильович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 15.05.1944 р.

ПАВЛЕНКО Станіслав Якович, 1917 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в серпні 1941 р.

ПАВЛЕНКО Василь Якович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1944 р.

ПАВЛЕНКО Віталій Євменович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. пропав безвісти 29.04.1944 р.

ПАНАСЕНКО Макар Іванович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ПАНАСЕНКО Никифор Андрійович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ПАНАСЕНКО Роман Андрійович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 18.02.1945 р. Похований у Польщі.

ПАНАСЕНКО Сергій Іванович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Помер від ран 14.01.1945 р. Похований у Польщі.

ПАНАСЕНКО Сильвестр Андронович, 1921 р., с. Головківка, українець. Загинув у 1943 р.

ПАНАСЕНКО Трохим Дем'янович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 31.05.1944 р. Похований у Румунії.

ПАНАСЕНКО Трохим Порфирійович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 23.01.1945 р. Похований у Калінінградській обл., Російська Федерація.

ПЕТЮРЕНКО Микола Дем'янович, 1918 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ПІТЮРЕНКО Григорій Андрійович, 1903 р., с. Головківка, українець. Ст. лейтенант. Загинув у квітні 1944 р. Похований у с.

Таксобенах, Молдова.

ПИТЮРЕНКО Григорій Матвійович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Пропає безвісти.

ПИТЮРЕНКО Сергій Андрійович, 1896 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Пропає безвісти.

ПИТЮРЕНКО Яків Федотович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти 07.03.1944 р.

ПЛАХОТНЮК Євтихій Юхимович, 1890 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропає безвісти.

ПЛАХОТНЮК Олексій Андрійович, 1925 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 25.04.1945 р. Похований у Німеччині.

ПОЛУДЕНЬ Іван Юхимович, 1907 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти в березні 1944 р.

ПОХИЛ Порфирій Каленикович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 24.04.1945 р. Похований в Австрії.

ПОХИЛ Яків Семенович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти в березні 1945 р.

ПРАВИЛО Іван Миколайович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти 10.03.1944 р.

РАК Володимир Мусійович, 1921 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 30.01.1943 р.

РАК Леонтій Сильвестрович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 04.02.1944 р. Похований у с. Ротмістрівці Смілянського р-ну.

РАК Микола Никифорович, 1915 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти.

РАК Михайло Корнійович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропає безвісти.

РАК Олексій Микитович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.09.1944 р.

РАК Федір Павлович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропає безвісти в березні 1944 р.

РАЧЕНКО Михайло Карпович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 30.01.1944 р. Похований у с. Ташлиці Смілянського р-ну.

РУДНЄВ Павло Павлович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 26.02.1944 р. Похований у м. Кам'янці.

РУДЬ Іван Никифорович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти.

РУДЬ Микола Никифорович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 24.05.1944 р. Похований у Румунії.

РУДЬ Яким Федорович, 1902 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в жовтні 1944 р.

САЛАБАЙ Михайло Семенович, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1945 р.

СЕРПІЄНКО Григорій Овксентійович, 1924 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СЕРПІЄНКО Іван Семенович, 1910 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 29.02.1944 р. Похований у с. Бужанці Лисянського р-ну.

СЕРПІЄНКО Микола Семенович, 1915 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 27.12.1944 р. Похований в Угорщині.

СЕРЕДА Дмитро Феодосійович, 1920 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СЕРЕДА Терентій Феодосійович, 1920 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СИНЕЛЬНИК Сергій Степанович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СИРИЦЯ Віталій Осипович, 1920 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. лейтенант. Пропав безвісти в 1943 р.

СИРИЦЯ Микола Афанасійович, 1911 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 25.03.1944 р.

СІРЕНКО Іван Мусійович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СІРЕНКО Тимофій Мусійович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СІРЕНКО Яків Мусійович, 1901 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СЛІСЬ Степан Тимофійович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 22.12.1944 р. Похований у Латвії.

СЛІСЬ Федір Калинович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.03.1944 р.

СЛЮСАРЕНКО Федір Михайлович, 1914 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

СОПЛЯК Іван Петрович, 1921 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 02.11.1943 р. Похований у с. Калинівці Поліського р-ну Київської обл.

СОПЛЯК Олександр Власович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти 10.08.1943 р.

СОПЛЯК Степан Петрович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у квітні 1944 р.

СОСНЯКОВ Олексій Олексійович, 1910 р., с. Головкивка, росіянин. Мобілізований у 1941 Р. Рядовий. Пропав безвісти 14.08.1941 р.

СТАДНИК Гарасим Григорович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СТАРЧЕНКО Андрій Павлович, 1910 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 21.03.1944 р. Похований у с. Реденах Оргеєвського р-ну, Молдова.

СТАРЧЕНКО Наум Павлович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 30.01.1944 р. Похований у с. Ташлиці Смілянського р-ну.

СТІНКОВИЙ Афанасій Денисович, 1907 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у лютому 1944 р.

СТІНКОВИЙ Афанасій Микитович, 1907 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 24.09. 1944 р.

СТІНКОВИЙ Василь Денисович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 24.02.1944 р. Похований у с. Дібрівці Лисянського р-ну.

СТІНКОВИЙ Іван Давидович, 1911 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти.

СТІНКОВИЙ Іван Федорович, 1926 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в червні 1944 р.

СТІНКОВИЙ Федір Денисович, 1904 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

СТІНКОВИЙ Яків Матвійович, 1907 р., с. Головківка, українець. Ст. лейтенант. Пропав безвісти.

СТУКАЛО Іван Харитонович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у лютому 1944 р.

ТАРАНУХА Іван Кирилович, 1896 р. с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 04.02.1944 р. Похований у с. Калинівці Городищенського р-ну.

ТИТАРЕНКО Антон Пилипович, 1919 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Василь Макарович, 1922 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Гордій Семенович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 03.02.1944 р. Похований у смт Цвітковому Городищенського р-ну.

ТИТАРЕНКО Іван Михайлович, 1919 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Макар Корнійович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Пропав безвісти.

ТИТАРЕНКО Микола Дем'янович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Микола Михайлович, 1900 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 19.03.1944 р. Похований у м. Смілі.

ТИТАРЕНКО Микола Пилипович, 1905 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 29.06.1944 р. Похований у Білорусі.

ТИТАРЕНКО Олександр Гнатович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Олександр Михайлович, 1920 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Сержант. Помер від ран 18.03.1944 р. Похований у м. Мелітополі Запорізької обл.

ТИТАРЕНКО Олексій Артемонович, 1926 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 23.01.1945 р. Похований у Ліспайському р-ні, Латвія.

ТИТАРЕНКО Олексій Гнатович, 1921 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Петро Сергійович, 1917 р., с. Головківка, українець. Призваний у 1940 р. Рядовий. Пропав безвісти 18.08.1941 р.

ТИТАРЕНКО Петро Сергійович, 1906 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 06.02.1944 р. Похований біля с. Калинівці Кам'янського р-ну.

ТИТАРЕНКО Пилип Михайлович, 1912 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран 27.01.1945 р.

ТИТАРЕНКО Семен Порфирович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув у січні 1944 р. Похований у с. Попівці Смілянського р-ну.

ТИТАРЕНКО Терентій Юхимович, 1915 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Тимофій Антонович, 1910 р., с. Головківка. Призваний у 1940 р. Рядовий. Загинув 30.01.1943 р. Похований в Отрадненському р-ні Краснодарського краю. Російська Федерація.

ТИТАРЕНКО Тимофій Антонович, 1911 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Трохим Никонович, 1904 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Помер у листопаді 1943 р.

ТИТАРЕНКО Устим Федорович, 1912 р., с. Новоселиця, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти 16.10.1941 р.

ТИТАРЕНКО Федір Пилипович, 1925 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 21.01.1943 р. Похований у с. Городищі Волгоградської обл., Російська Федерація.

ТИТАРЕНКО Яків Миколайович, 1915 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти у квітні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Яків Павлович, 1914 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТИТАРЕНКО Яків Федорович, 1913 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТОКАР Василь Павлович, 1896 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТОКАР Михайло Йосипович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТОКАР Яків Павлович, 1903 р., с. Головківка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ТРАПЕЗНИЙ Мусій Семенович, 1916 р., с. Головківка, украї-

нець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в лютому 1944 р.

ТУПИЦЯ Іван Митрофанович, 1924 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Загинув 22.11.1945 р. Похований у Німеччині.

ТУПИЦЯ Прокопій Митрофанович, 1919 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ХОРОШУН Іван Пилипович, 1909 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Пропав безвісти 25.08.1945 р.

ЧЕРНИЧЕНКО Ілля Єлисейович, с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти 04.02.1944 р.

ЧЕРНИЧЕНКО Микола Єлисейович, 1919 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

ЧЕРНИЧЕНКО Федір Юхимович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти в грудні 1944 р.

ЧМІЛЬ Григорій Михайлович, 1923 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Помер від ран у червні 1944 р. Похований у Молдові.

ШЕВЧЕНКО Василь Микитович, 1922 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в квітні 1944 р.

ШЕВЧЕНКО Григорій Трифонович, 1920 р., с. Головкивка, українець. Призваний у 1939 р. Рядовий. Пропав безвісти 20.03 1944 р.

ШЕВЧЕНКО Максим Трифонович, 1906 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1944 р. Рядовий. Пропав безвісти в березні 1944 р.

ШЕВЧЕНКО Яків Аврамович, 1904 р., с. Головкивка, українець. Мобілізований у 1941 р. Рядовий. Загинув 26.05.1942 р. Похований біля с. Муромі Шебекінського р-ну Белгородської обл., Російська Федерація.

ЯРОВИЙ Гаврило Володимирович, с. Головкивка, українець. Мол. сержант. Пропав безвісти в серпні 1941 р.

(Книга Пам'яті України. Черкаська область.)

Ваймар-Бухенвальд
10-IV 2001 г.

СПРАВКА

Архив мемориального комплекса Бухенвальд сообщает, что согласно архивным документам

господин Плахотнюк Федор, 1925 г. рождения
с 28-IV-1943 г. по 19-IV-1944 г.

являлся узником фашистского концентрационного лагеря Бухенвальд и его филиалов _____

Господин Плахотнюк Ф.
был зарегистрирован в лагере под номером 11230

как _____ / "Политический русский"
"Политический украинец", "Политический СССР", "Русский гражданский рабочий",
"Русский военнопленный"

19-IV-1944 г. был переведен в лагерь Флоссенбург

_____ г. был насильно эвакуирован в _____

Mein
Сабине Стейн, архивариус

Адрес Международного Поисковой
Службы Красного Креста.

Виз. №. 186-3

Gedenkstätte Buchenwald
Direktion - Haus 5
99427 Weimar-Buchenwald

Weimar
43 00
Fax 430-100
Besucheranmeldung
430 200

Internationaler Suchdienst
des Roten Kreuzes
Große Allee 5-9
3444 Bad Arolsen

Bankverbindung
Sparkasse Weimar
BLZ 820 510 00
Konto-Nr. 030 100 91 71

Довідка Архіву меморіального комплексу "Бухенвальд" з підтвердженням перебування Федора Плахотнюка у концентраційному таборі

1950-ТІ РОКИ

*На конях.
1950-ті роки*

*Хата в селі Головківці в районі Жукової
гори. 1950-ті роки*

*Виготовлення
вина в колгоспі
“Іскра”. 1957 рік.*

1960-1980-ТІ РОКИ

ІЗ СПОГАДІВ ДИРЕКТОРА ШКОЛИ

1952 року М.В.Литвина призначили директором Чигиринського бухгалтерського технікуму, а мене на його місце - директором Голоківської середньої школи. Працювати доводилось нелегко: педагогічний колектив понад 20 осіб. Учителі-предметники мали лише освіту за учительський інститут, а класоводи - за педшколу чи педучилище. Число учнів сягало 700 осіб. Для школярів 8-10 класів - навчання платне.

Досвіду керівництва великою школою в мене не було. Щоб направляти і контролювати навчально-виховний процес, доводилося самому вчитись, щоб глибше знати зміст навчальних програм і фактичний навчальний матеріал.

1954 рік - перший випуск десятикласників. 40 учнів закінчили школу. О.К.Канюка закінчив навчання зі срібною медаллю.

Хвороба, що відновилась у мене, змусила звільнитись з посади керівника школи. Я залишився заступником директора з навчальної частини.

Моїми наступниками були А.С.Чепурний (за фахом історик), І.М.Семеренко (за фахом учитель української мови та літератури), І.Г.Лихограй (за фахом вчитель історії).

Першокласники Головківської середньої школи. 1965 рік. Фото із фондів Народного музею села Головківки

1966 року мене знову призначили директором школи. У цей час розпочалось будівництво школи. Вона зводилась за типовим проектом і була розрахована на 540 учнівських місць. Будівництво йшло досить повільно, адже його фінансував колгосп "Іскра". Згодом будова зовсім завмерла. Завершити зведення школи вдалось за рахунок коштів обласного бюджету. Велику допомогу у цій справі надав заступник голови Черкаського облвиконкому О.М.Дубовий, який раніше працював першим секретарем Чигиринського райкому партії. За виділені державою кошти ми придбали технічні засоби (телевізори, програвачі, магнітофони, кінопроектори).

У новій школі навчання велося за кабінетною системою, хоч вона й мала свої недоліки. Велику роботу по впорядкуванню класних кімнат провів Г.В.Кошовий. Одним з перших атестованих навчальних кабінетів був наш фізичний (завідуючий А.О.Бабич). Поступово обладнано кабінети історії, географії, біології, хімії, української мови і літератури, російської мови і літератури, обслуговуючої праці тощо. Працювали навчальні майстерні, було переобладнано гімнастичний зал у спортивний. У приміщенні школи працювала їдальня, де могли отримати обіди практично всі учні.

Для підготовки домашніх завдань працювали три групи подовженого дня. Для учнів з інших населених пунктів функціонував пришкольній інтернат на 50 учнів зі своєю інфраструктурою (кухарка, яка забезпечувала триразове харчування, дві нічні няні, два вихователі).

*Мітинг з нагоди
Дня Перемоги.
1960-ті роки*

Проводи в армію. 1969 рік

*Колгоспні механізатори.
Кінець 1960-х
років*

*Парад тракторів. 7 листопада
1966 року*

У тракторній бригаді. Кінець 1960-х років

Посівна на Зрубях. Кінець 1960-х років

*Члени садової бригади колгоспу
"Іскра" на збиранні полуниць.
1960-ті роки*

*Ремонт школи. Кі-
нець 1960-х - початок
1970-х років*

ЗОРЯ

№ 1 (105)
ВІВТОРОК
23
січня
1962 р.

Орган партійної організації та управління колгоспу ім. Скрепи
с. Головкивки, Чигиринського району, Черкаської області

Виходить
два рази в тиждень

Вище прапор соціалістичного змагання.

З виконання завдань четвертого року семиріччя!

НА ПРАЦЮ, НА ПОДВИГ, ТОВАРИШІ ТВАРИННИКИ!

Одержати в колгоспі молока на сто гектарів угідь по 310 цнт., м'яса в найбільшій м'ясі — по 47 цнт. Відгодувати і продати державі по одній свині на два гектари орної землі вагою до 100 кілограмів.

Такі рубежі повинні встати колгосп в четвертому році семиріччя. Високі, відповідальні, але цілком реальні завдання. Багато, поспираючому творчо, засукавши рукава, доведеться допрацювати кожному трудівнику ферми. До нього має прийти Комуністична партія, цього означають інтереси всесної мети.

Усі наші плани і прагнення здійснюються маринням, якщо ми не будемо боротися за збільшення поголів'я всіх видів худоби, особливо корів. Ферма по вирощуванню телиць для поповнення молочного стада повинна стати зразком праці. Докорінно поліпшити збереження і вирощування молодичка. Рішуче виступити за ліквідацію хворобливості молочного поголів'я — цього бача в тваринництві, з тим, щоб одержати на кожні 100 корів не менше як по 95 телат.

Виробництво молока й м'яса у великій мірі залежить від зміналі худоби. Придивіться, товариші тваринники, чи все гаразд у вас, допоможіть виправити недоліки товариша, щоб не зникнували, а підвищувалися щоденно надії молока і приріст живої ваги відгодовуваних тварин.

На працю, на подвиг, трудівники ферм! Вище прапор соціалістичного змагання! Зробимо 1962 рік переломним у виконанні завдань семиріччя по збільшенню виробництва продуктів тваринництва, особливо м'яса!

18 березня — день виборів до Верховної Ради СРСР

В неділю 18 березня 1962 року відбудуться вибори до найвищого органу влади — Верховної Ради СРСР. Підготовка до виборів проходить в обставині все зростаючої політичної і виробничої активності мас, викликаній історичними рішеннями XXII з'їзду КПРС. В нашому колгоспі на честь цієї дати серед колгоспників розгортається ціліснестичне змагання за якісну підготовку до великих реальних робіт.

Важко зараз підготом сільської Ра-

ди та партійна організація проводить організаційно-технічну підготовку до виборів.

Перед депутатами сільської Ради, перед всіма агітаторами стоїть важливе завдання: провести широку роз'яснювальну роботу серед виборців про вибори, про виконання завдань, які стоять перед організаціями села, перед колгоспом, перед кожним трудівником.

О. ПЛАХОТНИК.

До складу Окружної виборчої комісії

17 січня відбулись загальні вибори до складу Окружної виборчої комісії Черкаського виборчого округу.

У складі Окружної виборчої комісії Черкаського виборчого округу № 586 по виборах до Рад СРСР до складу Верховної Ради СРСР обрано: Вілля висунули кандидатом до складу Окружної виборчої комісії Черкаського виборчого округу мичкича бригадира тракторної бригади Бернадського Івана Івановича.

Завдання агітаторів

Об'ємний величю Програмою будівництва комунізму, радянський народ вступає у четвертий рік семиріччя. На кожному підприємстві, на будові, на тваринницьких фермах і колгоспних ланках йде вперта боротьба за створення матеріально-технічної бази комунізму. В цьому благородному воєннм радянського народу немаловажну роль повинні зіграти агітатори: сільська інтелігенція, передові колгоспники виробництва.

Про завдання агітаторів багато було сказано на з'їзді, яка відбулась 17 січня в кімнаті передового досвіду.

Зараз наша країна готується до важливої політичної події — виборів у Верховну Раду СРСР, що відбудуться 18 березня 1962 року. Агітатори не тільки повинні розповісти про Програму КПРС та про Основний Закон радянської держави, а й мобілізувати колгоспників на підвищення продуктивності праці,

адже без цього не можна створити достатку матеріальних благ. Агітатори повинні вивчати передовий досвід кращих трудівників нашого колгоспу, району і поширювати його серед колгоспників, викоринати перероб, п'яництво, спекулянтів. В цьому полягає дійовий наступальний характер агітації.

Хорошу роботу проводять на закріплених ділянках агітатори Рідницько О. Я., Велика М. В., Омельченко А. Л., Потапенко Г. Н. Неповторно зарекомендувала себе агіткульторитада колгоспного Будинку культури, яка вже зробила два виступи в бригаді на хуторі Схельки. Бажаємо, щоб вона частіше виступала на тваринницьких фермах.

Зараз діють вистачить всім агітаторам. Треба проводити на фермах, в ланках, в агітпунктах, в кімнаті передового досвіду. Місце агітатора — серед людей, які виробляють матеріальні блага.

Т. ФЕДЧЕНКО.

Головітвська газета "Зоря", 23 січня 1962 року

Ширше змагання
в підготовці весни

Трудовий ентузіазм

Кожному трудивинкові колгоспних ланів вже зрозуміло, що кукурудза посідає провідне місце в збільшенні виробництва зерна та забезпеченні тваринництва кормами. Особливо глибоко усвідомили це члени ланки, яку очолює Галия Петрівна Войновська. Ланка має вже досвід вирощення високого врожаю цієї культури. Коли звернулись до ланкової з запитаннями, чи виконає ланка свої зобов'язання на 1962 рік, вона відповіла:

— Ланка з честю виконає свої зобов'язання: виростити по 50 цнт. кукурудзи з кожного гектара на площі 45 га.

Свої зобов'язання колгоспниці підкріплюють ділом. Вже вивезено на площу 30 га 600 тонн гною. Не зважаючи на трудове напруження, ланкова з членами ланки щоденно працює, щоб дотримати свого слова по вирощенню високого врожаю кукурудзи.

Г. КОШОВА.

Зроблено підсумки

12 січня на хуторі Скельки проведені бригадні збори, на яких бригадир т. Махуха Г. К. підбила підсумки роботи в бригаді з часу її створення.

Як видно з підсумків, члени бригади по-справжньому вийшли за виконання завдань, які стоять перед бригадою. Вже вивезено на поля понад 700 тонн гною. Серед кращих колгоспників відмічено таких, як Сиділаніс Андрій, Кравець Іван, Малий Микола, Гура Ярина, Босняк Ганна.

Поряд з цим відмічено й тих, хто погано працює. Це — Старченко С. П., Горбань Єфросинія та ін. Після зборів був даний концерт агіткульбригади. Колгоспницям зазначились задолені і сповнені рішучості виконати свої зобов'язання на 1962 рік.

П. ТИТАРЕНКО.

Державні завдання — перш за все

Великі і почесні завдання поставив ХХІІ з'їзд КПРС перед радянським народом, в тому числі і перед жителями нашого села. Створенню матеріально-технічної бази колективізму необхідні великі кошти.

В бюджеті кожної держави певний процент доходів становлять надходження від податків. Отже, в загальну справу нагромадження коштів кожної держави стов частку повинні внести і жителі нашого села своєчасною сплатою грошових платежів сільськогосподарського податку та сум самоободаткування.

По рішенням загальних зборів в селі до 15 лютого цього року повинно бути зібрано 2300 крб. самоободатку, а до дня виборів у Верховну Раду СРСР — 50 проц. річної суми податку.

Проте треба сказати, що сплата грошових платежів проходить погано, зібрано лише 500 крб. самоободатку. Ще незначна частина громадян приступила до сплати податку. Першу квитанцію на сім-

самогосподарський податок одержала гр. Зінченко Ярина Михайлівна, яка сплатила річну суму. Цей приклад варто наслідувати всім платникам і достроковою сплатою грошових платежів внести свій вклад у загальну всенародну справу будівництва колективізму.

П. ХИМІЧ.

ЦЕРОВА

Володимира Михайловича Титаренка в селі всі добре знають.

Але, можливо, що не всі знають, що він ось уже більше року колгосп обходить десятою дорогою, дбає лише про власний добробут. Гасяє повсюди, де більший процент видається на абранні кукурудзи, заробляє на зиму. Тепер сидить дома. Може Володимир кволість почуває? Де там! Волоні й роги скрутить. В нього один хвороба: легше прожити, менше працювати. І вже так зник до цього, що навіть людям в очі не соромно дивитися.

Ного дружина також таким способом життя перебрала від свого чоловіка.

Моя думка така, що пора кінчити з такими неробами і пробувати в них свідомість до громадської власності.

П. ГЛАЗОВИЧ.

Алкоголь — ворог людини

Коли людина бере в руки чарку горілки або вина, можна сміливо стверджувати, що вона стає ворогом собі, своєму здоров'ю, бо рідко, мабуть, що так згубно діє на людський організм, як алкоголь. Це руйнівна отрута для мозку, кровоносних судин, серця, для гідної людини в суспільстві, для чесної праці, розбиває сім'ю і сповільнює наш поступальний рух до щасливого майбутнього — колективізму.

Взагалі важко назвати такий орган людини або момент її життя, на який би алкоголь не діяв згубно. Він ослабляє весь організм, робить його нестійким до різних захворювань.

А як негативно позначається алкоголь на потовстаті. У батьків, які залежували алкогольними напоями, менше половини потомства бувають практично здоровими. Тож любителям «зеленого змія» є над чим серйозно замислитись. Не треба бути ворогом своєму здоров'ю, собі самому.

В. СИНІЛЬНИК.

«Хвороба» В. Титаренка.

Редактор Ф. САЛАВАН.

«ЗАРЯ» — орган партійної організації, правління колхоза «Искра», с. Голововаха, Чигиринського району, Черкаської області.

Головківська школа у той час була однією з найбільших у районі за кількістю учнів. Наявність кабінетної системи, технічних засобів навчання, кваліфікованих педагогічних кадрів зумовлювали проведення на базі десятирічки різних семінарів вчителів району, відкритих уроків. Приїздили знайомитись з досвідом піонерської роботи (старша піонервожата Т.І.Шпигоцька). Ці та інші заходи не давали можливості розслаблятися в роботі.

А щоліта в школі діяв табір праці і відпочинку, який утримував місцевий колгосп. Діти не тільки допомагали господарству, а й здійснювали екскурсії на промислові підприємства, у заклади культури тощо.

Хотів би відзначити сумлінну працю вчителів, які працювали разом зі мною. Це заступник директора, вимоглива, працьовита і скромна жінка М.В.Велика, учителі хімії Н.П.Головко, математики Є.М.Головко, І.П.Глушко, Н.Ф.Бабич, О.А.Задоя, П.С.Федченко, української мови Р.Г.Глушко, Г.Б.Стаєцка, Л.П.Косян, Г.Д.Чучупак, М.Ю. Будник, С.М.Резніченко, географії Г.Н.Пошаненко, історії І.Г.Вовкогон, Ф.М.Салабай, біології І.К.Юрченко, фізвиховання В.Н.Будник, математики П.С.Федченко, російської мови О.П.Бойко, Т.А.Жмур, фізики А.О.Бабич, іноземної мови Г.Д.Дзядига, Н.Ф.Кобзар, ПЗП О.Є.Дзядига, вчителі молодших класів Н.Д.Чапчай, Н.В.Жук, Р.С.Сліпушенко, М.Г.Ільченко, А.Л.Омельченко, О.М.Макуха, О.Ф.Титаренко, завгосп В.П.Салабай.

*(Із спогадів відмінника народної освіти України
Тодося Мироновича Федченка)*

МИ НЕ ЗНАЛИ ВТОМИ

1966 року мені доручили очолити механізовану ланку по вирощуванню кукурудзи без затрат ручної праці на великих площах. Ми стали послідовниками депутата Верховної Ради СРСР, Героя Соціалістичної Праці (згодом двічі Героя) Олександра Васильовича Гіталова. До ланки крім мене ввійшли механізатори Віктор Павлович Коваль, Григорій Романович Панасенко та Петро Степанович Литвин. Ми з великою відповідальністю взялись за доручену справу. Майже двадцять років члени ланки не знали втоми і наполегливо працювали майже без вихідних. Це давало вагомі результати. За восьму п'ятирічку, наприклад, ми одержали по 95 центнерів зерна кукурудзи на з кожному з 220 гектарів. Ланка неодноразово виборювала першість в області і нагороджувалась перехідним Червоним прапором. Ми постійно були учасниками ВДНГ СРСР. Тож у нас накопичився великий досвід вирощування цієї культури. За досвідом до нас почали приїздити не тільки з сіл Чигиринського району, а й з усієї Черкаської області. На базі ланки неодноразово відбувались семінари за участю керівників області. Всі члени ланки за високі показники у праці були нагороджені орденами Трудового Червоного Прапора, а мені у 1971 році присвоєне звання Героя Соціалістичної Праці.

Особисто я тричі обирався депутатом Черкаської обласної ради, депутатом районної і сільської рад, був членом обласного комітету народного контролю, обласного комітету захисту миру, делегатом XXIII і XXIV з'їздів КПРС.

(Із спогадів жителя с. Головкивки, Героя Соціалістичної Праці Івана Яковича Брюховецького, 1932 року народження. - Народний музей села Головкивки)

На току. 1970-ті роки

Передовики виробництва колгоспу "Іскра" разом з керівниками Чигиринського району після районної наради. 1970-ті роки

*Хор Головківського сільського будинку культури.
Керівник Петро Іванович Гайдамака. 1974 рік*

На весіллі. 1970-ті роки

КЛУБ “АТЛЕТ”

26 серпня 1991 року голова головківського колгосп “Іскра” Валентин Миколайович Марченко закупив у місті Дніпропетровську сім тренажерних станків на загальну суму 20 мільйонів 428 тисяч карбованців.

Вже наступного року на базі середньої школи був організований клуб “Атлет”, який я очолив. Першими членами клубу “Атлет” стали учні школи Ігор Коробка, Едуард Марченко, Юрій Шевченко, а також жителі села Віктор Горбань, Сергій Макуха, Василь Косян.

Перші успіхи до членів клубу “Атлет” прийшли в березні 1994 року. На першості області з пауерліфтингу четверте місце посів Юрій Шевченко. Ігор Коробка на цих змаганнях був восьмим, а Едуард Марченко - десятим.

16 грудня 1995 року жителька села Головкивки Людмила Кириченко (Мальцева) стала чемпіонкою області з пауерліфтингу і виконала норматив кандидата в майстри спорту. 14 грудня 1996 року такого ж успіху досягла Аліна Коробка, друге місце виборола Тетяна Старченко, виконавши перший дорослий розряд. Чемпіоном області став і Юрій Гайдай.

1997 року Аліна Коробка і Тетяна Старченко повторили свої досягнення, знову здобувши титули чемпіонів Черкащини з пауерліфтингу.

Рекордсменами клубу “Атлет”, який проіснував до 1997 року, у своїх вагових категоріях стали Олександр Федченко (присідання, 120 кг), Валерій Марченко (присідання, 150 кг; тяга, 200 кг), Аліна Коробка (присідання, 105 кг; жим, 115 кг), Василь Косян (присідання, 145 кг), Сергій Макуха (жим, 115 кг), Людмила Кириченко (тяга, 130 кг).

(Із спогадів Валерія Олександровича Канюки)

Чемпіонка Черкаської області серед школярів 1996 року з пауерліфтингу Аліна Коробка

Чемпіонка Черкаської області з пауерліфтингу 1997 року Тетяна Старченко

Рекордсмен клубу "Атлет" (присідання - 120 кг) Олександр Федченко

Грамота чемпіонки Черкаської області з пауерліфтингу Тетяни Старченко. 1997 рік

ШКОЛИ - ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ

День знань в нинішньому році співпав з 25-річним ювілеєм Головківської середньої школи. Тому педагогічний та учнівський колективи школи відзначали подвійне свято.

Ожила школа, святково вбрані, з квітами поспішали учні на урочисту лінійку. Зійшлися й гості: вчителі-пенсіонери, колишні випускники закладу, запрошені. Тепло і задушевно розпочала свято директор школи Галина Марківна Джулай:

- За 25 років 710 учнів закінчили школу, 36 з них нагороджено медалями, 215 - здобули вищу освіту, 31- обрали професію вчителя, 360 випускників залишились працювати у рідному селі.

Вона згадала всіх, хто доклав зусиль, аби в селі була школа, нагадала дітям про роль знань у житті людини, привітала присутніх зі святом. З вітальним словом виступив голова райдержадміністрації В. І. Ключник. В дарунок школі від райдержадміністрації В. І. Ключник передав кольоровий телевізор та футбольні м'ячі.

Зі святом школярів привітав і завідуючий відділом освіти райдержадміністрації В. Г. Турик.

Відеомагнітофон і канцелярські товари передав у дарунок школі депутат районної ради О. Т. Назаренко.

Свято продовжувалось. Теплі і щирі слова висловили головний економіст місцевої агрофірми "Живун" Т. В. Шендрик, сільський голова та секретар сільської ради О. П. Заєць та Т. І. Шпигоцька, колишні вчителі. Згадали тут О. М. Дубового, нині вже пенсіонера, який у 1974 році допоміг коштами і Головківську середню школу було введено в експлуатацію.

Свято здавалося переплітається з теперішнім і минулим. На ньому провели на заслужений відпочинок вчительку Н. Ф. Кобзар, представили молодих вчителів О. Д. Головка та В. В. Ворону. Вчителі-пенсіонери і ті, хто 25 років тому були першокласниками, а нині вже мами і тата, поділились спогадами про роки навчання.

Не обійшлося й без пісень, танців.

Як і годиться, був і святковий торт із 25 свічками, які загасила господиня закладу Г. М. Джулай. А потім пролунав дзвоник, перший у нинішньому навчальному році, і покликав дітей до праці.

О. ФЕСУНЕНКО.

(Газета "Чигиринські вісті", 4 вересня 1999 року)

САМ СОБІ ГОСПОДАР

В.М. Марченко, який довгий час працював головою колгоспу “Іскра” в Гололівці, після звільнення з цієї посади в 1996 році не оббивав порогів райдержадміністрації та управління сільського господарства, щоб дали якусь іншу, і неодмінно керівну роботу, як це часто буває, а оформив державний акт на приватну власність земельної ділянки своєї сім’ї та родичів, площа якої склала 28 гектарів, і став на ній господарювати із своїми трьома синами.

- Ніяких проблем із виділенням землі в натурі, оформленням документів у сільській раді, місцевій агрофірмі, а також в районному відділі земельних ресурсів не було, - каже Валентин Миколайович. - Без зайвої бюрократичної тяганини оформив усі документи, а сім’я отримала державний акт на право приватної власності на землю.

- Що ви відчували при одержанні цього документа? - цікавлюсь у Валентина Миколайовича.

- Почуття власника. Тобто усвідомлення того, що ця земля моя і ніхто її в мене не забере, що я буду вирощувати ті сільськогосподарські культури, які користуються попитом на ринку, а не ті, що вкажуть “зверху”. Разом з тим - і почуття гордості за себе, за своїх дітей, адже ми тепер вільні, самі собі господарі. Але для обробітки землі потрібні трактори, сільськогосподарські машини. Тому сім’я Марченків скооперувала всі власні заощадження, взяла кредит в банку. Але прикинули, що цього замало на нові машини, тому Валентин Миколайович шукав списану техніку в тракторних бригадах нашого та сусіднього районів Кіровоградської області. Комплектували вже списану техніку із окремих агрегатів. Деякі запчастини знаходили в металобрухті, реставрували їх.

Тепер в приватному господарстві В.М. Марченка є трактор МТЗ-80, плуг, культиватор, сівалка для сівби кукурудзи, гольчата борона, а також власноручно виготовлений пристрій для внесення гербіцидів, старенький, але дбайливо відремонтований кукурудзозбиральний комбайн “Херсонець-7”. Мають й вантажне авто.

Валентин Михайлович з досвіду знає, що найкраще вирощений

урожай реалізовувати в переробленому вигляді. Це значно підвищує рентабельність господарювання. З цією метою придбав давно списане приміщення колишнього колгоспного винцеху і пристосував його під цех переробки зерна на крупу. Крім того, придбав дробарку і виготовляє комбікорми для худоби селян.

Звичайно, все це робилося не за один день чи рік, а в міру накопичення коштів. Тепер в Головкивку їдуть з навколишніх сіл Чигиринського та Олександрівського районів, щоб переробити зерно на крупи. Власну перероблену продукцію також реалізують на ринку. Це приносить додаткові прибутки.

Влітку члени сім'ї В.М. Марченка трудяться від зорі до зорі. Всі вони освоїли техніку і при необхідності можуть замінити один одного. Сам господар-агроном за фахом, два сини мають вищу технічну освіту, а молодший, як і батько, -вищу агрономічну. Тож поєднання технічних та агрономічних знань приносить свої плідні результати. А дружина Валентина Миколайовича Ніна Семенівна разом з невістками займаються вирощуванням на присадибній ділянці картоплі, особливо ранніх сортів. Вони в числі перших реалізують її на ринку Черкас. Мають з цього непогані гроші.

Дружна і напружена робота на своїй землі дає всій сім'ї моральне, а відтак і матеріальне задоволення. Для двох синів вже збудований котедж. В найближчий рік-два планують придбати зернозбиральний комбайн, щоб ні від кого не залежати. Хочуть взяти в оренду частину земель запасу та резервного фонду в сільській раді для вирощування, крім традиційних зернових культур, технічних (сої, безорукових форм ріпака, коріандру), які користуються попитом на ринку. Хоче В.М. Марченко освоїти нову систему землеробства, так звану дбайливу, яка в останні роки набуває поширення серед фермерів та власників землі.

Приклад цієї сім'ї свідчить про те, що реформи в аграрному секторі економіки дали поштовх для розвитку ініціативи селян. І ті, хто хоче, вміє і прагне працювати, не розводять безпорадно руками, мовляв, немає ні роботи, ні заробітків, а діють.

Г.НЕВГОДЕНКО
(Газета "Чигиринські вісті", 10 квітня 2002 року)

СЕЛО МОЛОДІЖНЕ, А ПРОБЛЕМИ - СТАРІ

Серед негативних ознак часу-нестача молодих робочих рук на селі. Але ці проблеми поки що по-особливому не торкнулись Головківки. Тут щороку утворюється до десятка молодих сімей. Хоч і невеликими темпами, але розвивається індивідуальне будівництво. І нині молоді сім'ї будують п'ять нових осель.

Із 190 працюючих у АФ "Головківська" 110 молодих. Нещодавно повернулися після закінчення вузів два молодих спеціалісти, які очолили тваринницьку галузь.

Серед 15 новообраних депутатів сільської ради більшість-молоді, енергійні люди, сповнені бажання, щоб їх село розвивалось і процвітало. Хоча, якщо поговорити з ними про життя-буття і перспективи, то часто можна почути слово "виживаємо". І їх можна зрозуміти. Бо вже давно у соціальний розвиток села кошти не вкладаються. Більше того, їх немає, щоб навіть зберегти те, що було збудоване колись.

До місцевого бюджету згідно плану до кінця року повинно надійти 74,7 тис. грн. Та основний платник АФ "Головківська" заборгувала ще за минулий рік 18 тис. грн. плати за невитребувані паї. Орендної плати за землю з передбачуваних 26,4 тис. грн. сплачено 11,2 тис. грн., з плану 14 тис. грн. фіксованого податку надійшло 10 тис. грн., а із запланованих 9 тис. грн. податку на землю одержано 4,5 тис. грн. Тобто недоотримано понад 40 тис. грн., які допомогли б залатати дірки.

В першу чергу слід відремонтувати аварійне приміщення сільського будинку культури. Збудоване воно ще в 1957 році. За ці роки

в ньому жодного разу не робився капітальний ремонт. І нині будівлю підперли опорами, щоб вона геть не розвалилась. Бібліотечні фонди знаходяться в цьому ж аварійному приміщенні, тому бібліотекарю

*Сільський голова
Василь Вікторович Косян*

О.М. Брюховецькій доводиться, прийнявши попередньо замовлення, видавати книги вдома.

Для стадіону у свій час було виділено незручне місце на краю села. Довго він пустував, аж поки практичні селяни не подали пропозицію розділити його під городи. І зараз він успішно використовується з цією метою.

Правда, з тупикової ситуації завжди є вихід. І коли в районі лише ведуться розмови про тимчасове перенесення центру культурного дозвілля молоді у освітні заклади, то в Головківці цим вже давно скористалися.

Хоча і в школі є свої проблеми, зокрема із спортивним залом, нинішнього року з районного бюджету було виділено 5 тис. грн. для ремонту покрівлі над ним. Залишається відремонтувати його систему опалення. Дирекція школи спільно із сільською радою і це питання вже вирішила. Закуплено необхідне обладнання і є надія, що опалювальна система незабаром стане до ладу.

Ще одна проблема, яку теж не подолати без вкладення відповідних коштів, це сільські дороги. Тут вони далеко не в ідеальному стані. Навіть у центрі в негоду важко обминути калюжі. Потрібно відремонтувати близько кілометра доріг. Є й дві вулиці, де взагалі відсутнє тверде покриття. Для їх впорядкування збираються кошти самообкладання. До того ж сільська рада покладає надію на сировину з кар'єру, який знаходиться за Головківкою. Коли завершаться роботи по бурінню, запрацює асфальтний завод, продукцією з якого планують скористатися.

Села, слава Богу, не торкнулася проблема безробіття. А ті, хто й не може застосувати свої сили згідно отриманої спеціальності, не сидять без діла, господарюють. В дворах Головківки тримають 219 голів великої рогатої худоби, майже 900 свиней, понад 70 овець і кіз.

Головківка вважається картопляним краєм. І тут є господарі, які експериментують, щоб одержувати на своїх городах по два урожаї бульб. Нинішній рік був теж сприятливим для цього.

Восени сюди заїжджають великовагові автомобілі з причепами для закупівлі картоплі. Постійними покупцями є жителі Дніпропетровської області. А нинішнього року в картопляний сезон тут можна було зустріти машини з миколаївськими, херсонськими, одеськими номерами. 16 тонн бульби повезли КамАЗи до Ялти.

В селі є свої "корифеї" картопляної ниви. Де тільки можна, вони вишуковують нові сорти, випробовують їх - найродючіші,

*Працівники тракторної бригади сільгосп підприємства.
Весна 2004 року*

розмножують. Серед них В.М.Овдій, В.М.Марченко, О.В.Овдій, П.П.Липка, Т.В.Джирма та інші.

За останні роки в Головківці збудовано на кошти прихожан православну церкву на честь Апостола Іоанна Богослова. І нині богослужіння ведеться в новозбудованому храмі, завершується спорудження дзвіниці. Безперечно, нова церква стане окрасою села.

(Газета “Чигиринські вісті”, 20 листопада 2002 року)

В ГОСПОДАРСТВІ ЗНОВУ ЧЕКАЮТЬ ЗМІН

Місцева агрофірма “Головківська” входить до складу СТОВ “Смілянське”. Господарство багатогалузеве, займається вирощуванням зернових та технічних культур. В 2002 році було посіяно 1494 га зернових та понад 400 га технічних культур. Середня врожайність зернових склала 27,5 цнт з гектара, в тому числі озимої пшениці за звітний рік отримано по 23,4, жита-по 27,8, трохи нижчою була врожайність ячменю та вівса-відповідно 18,8 та 17,9 цнт з га.

Впродовж багатьох років тут вміють вирощувати кукурудзу. В нинішньому році вона була посіяна на 350 гектарах, врожайність склала 39,3 центнера.

Валовий збір зернових культур вцілому склав 4104 тонни зерна. Це непоганий показник порівняно з іншими господарствами району, але зібраного ледве вистачає, щоб розрахуватися з податками, заплатити за електроенергію та виплачувати заробітну плату.

З планом сівби озимини головківчани справилися на 87 відсотків, посіявши 829 га. Непоганими темпами іде в господарстві і підняття зябу, вже впорано понад 500 гектарів, в т.ч. 50- глибокої оранки.

Але нині агрофірма лишається в невизначеності-керівництво СТОВ “Смілянське” запропонувало створити на її базі дочірнє підприємство. Знову зміна назви, зміна умов. А чи це поліпшить рівень життя трудівників, важко сказати.

Були часи, коли Головківка славилася своїм комплексом по вирощуванню нетелей для потреб району, і за межами області цей товар цінувався. Зараз же в господарстві лише 300 голів великої

рогатої худоби.

Якщо раніше домашнє господарство було підсобним, а основні доходи працюючих були за рахунок заробітків у колгоспі, то зараз, навпаки, кожен житель села живе, в основному, зі свого домашнього промислу.

(Газета “Чигиринські вісті”, 20 листопада 2002 року)

102 ПОВАЖНИХ РОКИ МАРІЇ ПЕТРИЧЕНКО

Вік, який перейшов межу 100-річчя, в районі мають 8 осіб. Серед них-жителька Головківки Марія Гнатівна Петриченко. Дата народження 10 травня 1900 року. Проста селянська жінка на своїх плечах винесла всі тягарі, якими було насичене минуле століття, але ще зберегла сили самостійно пересуватись по власній оселі, спілкуватися з людьми. А ще два роки тому Марію Гнатівну можна було побачити на городі, де вона старалась обробити грядку.

Нині ж її донька мусила залишити в Черкасах власну сім'ю і перебралась у Головківку, щоб доглядати стареньку матір.

(Газета “Чигиринські вісті”, 20 листопада 2002 року)

АРТИСТИ-АКТОРИ, Й ГАРМОНІСТИ ЮНІ

Величезна розпростерта долоня сцени, а на ній- два “коти-горошки”. Смушкові козацькі шапки та видовжені силуети білих вишиванок роблять їх дещо вищими. Але все одно, дивлячись на них, зворушено думаєш: “діти”. Та коли вони, задержувато переглянувшись, починають говорити, невеличкі золоті ключики їх таланту відкривають чарівні дверцята, за якими гуде український ярмарок, чаруючи колоритом рідного слова та традиційно-запального гумору. І ти вже захоплено аплодуєш талантам.

Русланові Котовському та Олексію Джирмі лише по 9 років. Та в

своєму селі вони вже признані артисти. І не лише в Головківці. Цього року хлопчики стали фіналістами районного та обласного етапів фестивалю дитячої творчості “Грайлива веселка”, були учасниками обласного концерту до Дня Незалежності України. Незважаючи на юний вік, обидва давно захоплюються мистецтвом- акторським та музичним. Драматургія сценок з життя у їх виконанні дуже різнопланова. На одному концерті вони виконують сатиричну мініатюру О. Вишні “Ярмарок”. А на іншому-дивись, уже виступають у новому амплуа, представляючи діалоги відомих телевізійних “кроликів”. Нині Русланчик та Олексійко готуються взяти участь в грі шкільної команди КВК на районному фестивалі.

Не зважаючи на те, що номери у їх виконанні насичені гумором, хлопці дуже серйозно ставляться до їх підготовки та виконання, як і до занять у ансамблі гармоністів “Головківські музики”.

Відкрив і дбайливо шліфує грані їх таланту учитель та наставник О.Д. Головка. Завдяки йому О. Джирма та Р. Котовський віртуозно володіють словом і вправно видають розсипи мелодій на гармоніях.

Аудиторію для своїх виступів вони знаходять усюди - і на шкільному вечорі, і на районному святі, і просто-на вулиці перед бабунями, які вийшли на вечірні посиденьки.

Встигають юні артисти і непогано навчатись у школі, і бути активістами шкільного життя. Та над усе вони люблять сцену. І дуже прикро, що у селі, яке запалює такі веселі і яскраві іскорки талантів, її немає. Над нею навис падаючий дах аварійного сільського клубу. То ж і доводиться юним артистам “брати штурмом” сцени району та області, підкоряючи своєю неповторністю та яскравістю все нових і нових глядачів. Не завжди ж грати на вулиці для аудиторії бабусь.

(Газета “Чигиринські вісті”, 20 листопада 2002 року)

Р. Котовський та О. Джирма зі своїм наставником О.Д. Головком

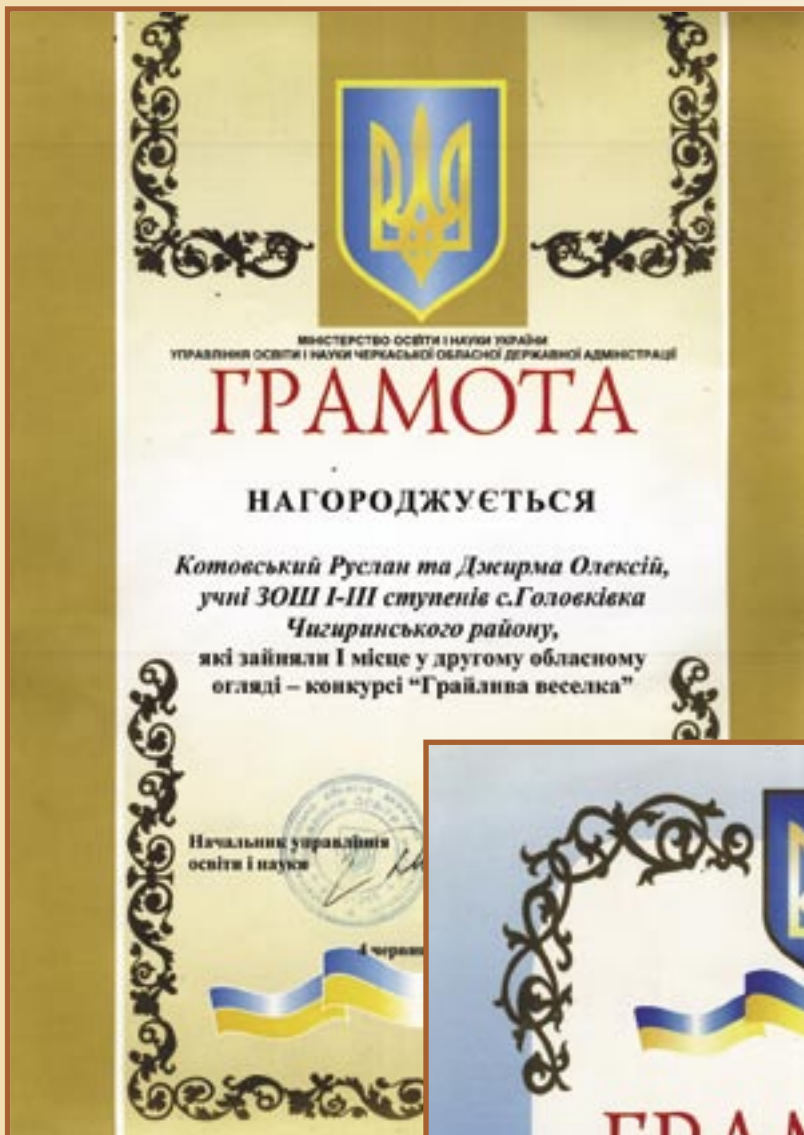

ПОХВАЛИВ БИ Й ОСТАП ВИШНЯ

Якщо народ сміється - значить живе. Цей давній афоризм спав на думку, коли на сцену обласного музично-драматичного театру вийшли самодіяльні артисти з Чигиринського району. Жартівливі пісні, сценки з народних свят і обрядів, гра на гребенях та інших побутових старожитностях викликали у глядачів щедрі оплески. А найбільше сподобалися два хлопчики-гумористи, учні п'ятого класу. Природжені артисти Олексій Джирма та Руслан Котовський з таким натхненням і блискучою майстерністю прочитали "Ярмарок" Остапа Вишні, що, впевнена, їх за це похвалив би не тільки Анатолій Паламаренко, а й сам автор. Тому традиційний приз від "Голосу України", який до цього вручався на обласному фестивалі самодіяльного мистецтва кращим солістам, цього разу журі присудило талановитим дітям. Живуть хлоп'ята в холодноярському селі Головківка. Навчив їх читати гуморески, грати на гармошці вчитель Олександр Дмитрович Головко. На жаль, через низьку "шкільну" зарплату, сказали малі артисти, педагог виїхав із села...

Лідія ТИТАРЕНКО, Черкаська область.

(Газета "Голос України", 16 грудня 2003 року)

Грамоти головківських школярів. 2002 рік

Вихователі та вихованці дитячого садка с. Головківки

Учительський колектив Головківської загальноосвітньої школи

Роботи юних художниць Анни Литвин (вгорі) та Олени Чернислової є однією з окрас художнього відділу Народного музею села Головківки

ЙОГО ДУША І СЕРЦЕ НА СВЯТІЙ ОТЧІЙ ЗЕМЛІ

Саме за таким принципом: робити все сьогодні, не відкладаючи на завтра, - живе Борис Миколайович Кузик. У селі Головківці Черкаської області, звідки походить коріння його батьків, Борис Миколайович збудував Івано-Богословський храм. І в останній свій приїзд зустрічався там з архієпископом Черкаським і Канівським владикою Софронієм. За величезний вклад у відродження православних храмів і в Росії, і на Україні владика Софроній від імені Української православної церкви нагородив Бориса Кузика орденом Нестора-літописця. Сам Борис Миколайович подарував головківській церкві в честь Івана Богослова ікону святого чудотворця Миколая та священний камінь з Сінайської гори. На своїй прадавній батьківщині в Головківці Борис Миколайович за власні кошти спорудив Народний музей села Головківки на міс-

ці, де в пекельному 1943 році фашисти утримували його 16-річного батька Миколу Кузика для відправлення в Німеччину на каторжні роботи. Тоді юному Миколі Кузику вдалося вирватися з цієї неволі, хоча пізніше він пройшов через страшні військові випробування. Тут же поряд з музеєм зведено каплицю на честь святителя Миколая. В протилежному кінці села на місці, де колись стояла батьківська хата Тетяни Хомівни Кузик, збудовано її сучасну копію, поряд - каплиця на честь бабусі Параски - каплиця великомучениці Параскеви. Владика Софроній освятив ці святі для Бориса Кузика місця. В церемонії відкриття народного музею, освячення каплиць, нової хати пращурів Бориса Миколайовича взяли участь майже всі жителі Голоківки, земляки з Олександрівки, посадовці органів влади Чигиринського району.

Того ж дня Борис Миколайович Кузик разом з владикою Софронієм відвідали і священні місця Мотронинського монастиря. Борис Кузик передав у дар монастирю святій іконостас, ікони святих мучеників Бориса і Гліба та Святої Трійці, що були написані за його дорученням. Всі ці святині, передані в дар монастирю, освятив владика Софроній.

Тут же, в монастирі, відбулося представлення ще однієї книги, виданої на кошти Бориса Кузика, "Нескорений велет" про історію Мотронинського монастиря та життєвий шлях ігумена Мотронинського монастиря у XVIII столітті Мельхіседека.

Отож дійсно серце і душа Бориса Миколайовича Кузика там, де святині нашої землі.

*Ніна ДОЛЯ.
Газета "Вперед" (сmt Олександрівка Кіровоградської
обл.), 3 червня 2004 року*

ЛЮДИ ТВОЇ, ГОЛОВКІВКО...

БРЮХОВЕЦЬКИЙ Іван Якович (27.02.1932, с. Головкивка) - Герой Соціалістичної Праці (1971). Закінчив Уманський технікум сільського господарства (1977). Закінчивши Головкивську середню школу, працював механізатором, ланковим ланки по вирощуванню кукурудзи в колективному господарстві "Іскра" села Головкивки. За вирощування 65-70 центнерів зерна кукурудзи з гектара присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. З 1991 - на пенсії. Нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора, медалями "За трудову доблесть", "За трудову відзнаку", золотою, срібною та бронзовою медалями ВДНГ СРСР.

БРЮХОВЕЦЬКИЙ Яків Михайлович (6.10.1931, с. Головкивка) - гончар, заслужений майстер народної творчості України (2001). З дитинства він допомагав батькові працювати з гончарним кругом, підробляв за наймом у багатих майстрів. Після служби в армії працював на шахтах Донбасу, в місцевому колгоспі села Головкивки, на різних роботах, свинарем, техніком штучного осіменіння, бригадиром. З 1990 працює в Чигиринському Державному, а з 1995 року - Національному історико-культурному заповіднику "Чигирин" у відділі відродження народних промислів. Повернув до життя знамениту головківську кераміку, знану в Україні та за її межами. Учасник багатьох обласних і всеукраїнських виставок декоративно-прикладного мистецтва. Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України. Лауреат премії імені Данила Щербаківського. Переможець конкурсу гончарів, що проходив у 2000 році в межах Міжнародного фестивалю мистецтв "Слов'янський базар" у місті Вітебську. Нагороджений медаллю "За трудову відзнаку".

БУРЯЧЕНКО Кирило Іванович (1900, с. Головківка - 1960, м. Ташкент, тепер Республіка Узбекистан) - дипломат. Закінчив Київську духовну семінарію та військову академію у Москві. Працював військовим аташе, послом. Останнє місце роботи - Іран (до 1959).

БУРЯЧЕНКО Павло Іванович (1906, с. Головківка - 1982, м. Мінськ, Республіка Білорусь) - генерал-майор (з 1942), учасник Великої Вітчизняної війни. У Збройних Силах з 1926. До 1941 служив у забайкальському військово-морському окрузі. У роки Великої Вітчизняної війни воював у складі 1-го Білоруського фронту. У післявоєнний час був комендантом м. Франкфурта-на-Одері. Після виходу в запас проживав у м. Мінську.

БУХТІЙ Валентина Олександрівна (27.09.1967, с. Головківка) - вчитель, лауреат премії Б.М.Кузика (2004). Закінчила Головківську середню школу (з золотою медаллю) та Полтавський педагогічний інститут імені В.Г.Короленка У 1989 - 1991 працювала учителем історії та правознавства Сагунівської середньої школи Черкаського району Черкаської області. У 1991 повернулась у рідне село і стала працювати заступником директора школи по виховній роботі (1991 - 1992), учителем історії і правознавства. У 2003 - 2004 при-

ймала участь у створенні Народного музею села Головківки, керує його роботою.

ГОЛОВКО Федір Андрійович (1925, с. Головківка - 1.03.2003, м. Кострома, Російська Федерація) - доктор технічних наук, професор. Син "ворога народу". Закінчив дев'ять класів Головківської школи. Після служби у Радянській Армії закінчив Костромський текстильний інститут. 20 років був директором текстильного комбінату, 16 років - викладачем текстильного інституту в цьому ж місті.

ГОРБАНЬ І.І. (с. Головківка) - кандидат хімічних наук.

ГОНДЯ Федір Маркович (24.03.1951, с. Головківка) - підприємець, депутат Головківської сільської ради. Закінчив Головківську середню школу (1966) та Брянський горний технікум (Луганська область) (1970). Працював машиністом електровоза на шахті "Краснопольська" в м. Бранці Луганської області (1970 - 1972, 1974 - 1976), механіком трудомістких процесів у тваринництві колгоспу "Іскра" (с. Головківка), (1976 - 1977), механіком, майстром на Головківському гранітному кар'єрі (1977 - 1997). Останніми роками займається підприємницькою діяльністю. Керував роботами по будівництву Народного музею села Головківки, капличок в ім'я Святителя Миколая та Святої Параскеви, ринку, магазину-кафе-бару та інших об'єктів у селі Головківці, монастирського скиту в селі Зам'ятниці, споруджених на кошти Б.М.Кузика.

ГРУШЕВСЬКИЙ Ігор Олександрович (1964, с. Головківка) - працівник органів внутрішніх справ. У 1982 закінчив Головківську середню школу, у 1986 - Іркутське вище військово-авіаційне інженерне училище імені 50-річчя ВЛКСМ. До 1993 служив в авіаційних підрозділах радянських військо-

во-повітряних сил. 1993 - 1998 - старший науковий співробітник Харківського авіаційного інституту. Майор. З 1998 служить у підрозділах управління по боротьбі з організованою злочинністю УМВС України в Кіровоградській області (з 2002 - заступник начальника управління).

ДРОБІТ Микола Іванович (23.06.1957, с. Головківка) - доцент (1999), начальник спеціального факультету Військової академії військово-космічної оборони імені Маршала Радянського Союзу Г.К.Жукова (м. Твер), полковник. Закінчив Головківську середню школу (1974), Ярославське зенітне ракетне командне училище ПВО (1978), Військову командну академію ПВО (1988), Московський державний університет (1999). Служить на різних командних посадах Збройних Сил. З 2003 - начальник спеціального факультету Військової академії військово-космічної оборони імені Маршала Радянського Союзу Г.К.Жукова (м. Твер). Автор 46 наукових праць. Нагороджений орденом "За військові заслуги", медалями.

ЗАДОЯ Анатолій Олександрович (1953, с. Головківка) - доктор економічних наук (з 1988), професор (з 1989), заслужений працівник освіти України (з 1999). Закінчив Головківську середню школу (із золотою медаллю, 1970), Київський державний університет імені Т.Г.Шевченка (з відзнакою, 1975). Викладав у Дніпропетровському гірничому інституті імені Артема (згодом Дніпропетровська гірничо-академія). З 2000 - ректор Дніпропетровського університету економіки і права. Почесний професор Єгелонського університету (м. Краків, Польща). Автор 150 наукових праць. Нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня.

КОРОБКА Аліна Володимирівна (10.09.1981) - спортсменка (пауерліфтинг), кандидат в майстри спорту. Закінчила з золотою медаллю Головківську середню школу (1998). Працювала продавцем у Криму та в с. Головківці. У шкіль-

ні роки - член клубу "Атлет" (с. Головкивка, тренер В.О.Канюка), стала його рекордсменом у присіданні та жимі. Чемпіонка Черкаської області серед школярів з пауерліфтингу (1996, 1997).

КИРИЧЕНКО Людмила Леонідівна (6.11.1966, с. Головкивка) - спортсменка (пауерліфтинг), кандидат у майстри спорту. Закінчила Головкивську середню школу (1984), Олександрійське професійно-технічне училище (з червоним дипломом, 1985), Харківський політехнічний інститут (1990). Під час навчання в інституті займалась тенісом (друге місце на чемпіонаті м. Харкова), легкою атлетикою. З 1994 займалась пауерліфтингом у клубі "Атлет" в с. Головкивці. Чемпіонка і рекордсменка Черкаської області у ваговій категорії до 60 кг (1995). З 2002 проживає у м. Москві (Російська Федерація) і працює у приватній фірмі.

КОВАЛЬ Григорій Онопрійович (21.01.1938, с. Головкивка) - полковник служби державної безпеки. У 1955 закінчив Головкивську середню школу, у 1960 - Дніпропетровський інститут залізничного транспорту. У 1960 - 1965 - начальник станції Запоріжжя Ліві Придніпровської залізниці. У 1965 - 1993 служив в органах державної безпеки України. 23 роки працював на керівних посадах, останні 12 - начальник контррозвідки Запорізької області.

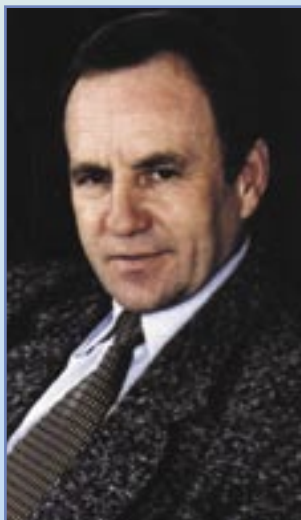
КОСЯН Василь Вікторович (1.01.1962, с. Головкивка) - сільський голова, спортсмен (дзюдо, самбо, футбол), кандидат у майстри спорту. Закінчив на "відмінно" Головкивську середню школу. Згодом Вінницький політехнічний інститут. Після служби в армії працював головним інженером у м. Смілій. У 1994 році повернувся у рідне село. Працював заступником директора агрофірми "Живун", а з 1998 року - директором агрофірми "Матвіївська". У 2002 році обраний сільським головою Головкивки. Має коричневий пояс у дзюдо. Член команди дзюдої-

стів Вінницького політехнічного інституту на чемпіонатах України з дзюдо серед студентів (1982 - 1984). Посів третє місце на чемпіонаті України з дзюдо серед студентів (1982). Чемпіон Вінницької області з футболу серед колективів фізкультури (1983).

КУЗИК Борис Миколайович (19.10.1958, смт Олександрівка) - генеральний директор промислового холдингу “Нові програми і концепції”. У дитинстві часто бував у с. Головківці. Закін. з золотою медаллю Олександрівську середню школу №1, з відзнакою Ярославське вище військ, фінансове уч-ще і Фінансову академію при Уряді Російської Федерації (з золотою медаллю). Служив у Збройних Силах на посадах керівника фінансово-економічної служби дивізійної та армійської ланки і в Центральному апараті Міністерства оборони Російської Федерації. Здійснював фінансове планування, фінансування підприємств і організацій оборонного комплексу Росії, організував розробку і впровадження механізму ціноутворення на високотехнологічну продукцію. Брав безпосередню участь у розробці програми озброєнь, що поставляються Міністерству оборони РФ, а також програми конверсії і реструктуризації підприємств ВПК. У 1993-94 працював у Міністерстві зовнішніх економічних зв’язків РФ першим заст. нач. Головного управління військ.-техн. співробітництва Росії із зарубіжними країнами. У 1994 запрошений на роботу в Адміністрацію Президента Російської Федерації і призначений пом. Президента Росії з питань промислової політики і військ.-техн. співробітництва з зарубіжними країнами (ВТС). Здобув значний досвід роботи у вищій ланці політичного і господарського керівництва країни. Показав себе здатним організовувати і досягати розв’язання масштабних державних проблем. Організував розробку програми формування системи ВТС Росії в умовах ринкової економіки. Особисто координував створення нової системи ВТС і відпрацювання політичних та фінансових механізмів її функціонування. В результаті значно активізувався експорт російського озброєння і військ. техніки, що дало можливість практично вдвічі (з 1,7 млрд. дол. США в 1994 до 3,5 млрд. дол. в 1996) збільшити обсяги поставок зброї в зарубіжні країни і вийти на нові ринки збуту. Росія посіла друге місце в світі з експорту своїх озброєнь, а доходи від нього стали практично

основним джерелом фінансування оборонного комплексу країни. Вибудував ефективні ділові відносини з представниками вищих політичних, військ. і ділових кіл Росії, користується у них повагою і авторитетом. Широко відомий у політичних, ділових і військ. колах Китаю, Індії, США, Німеччини, Сирії, Єгипту, ПАР, країн Перської затоки, Південно-Східної Азії і Латинської Америки. Встановив особисті довірчі відносини з вищим керівництвом цих країн. З 1998 керує діяльністю промислового холдингу, що володіє контрольними пакетами акцій багатьох підприємств і займається управлінням активами групи підприємств суднобудівної та авіаційної галузей промисловості, а також підприємств - виробників озброєння і військ. техніки для сухопутних військ. Фактично у сфері діяльності компанії задіяно понад 70 оборонних підприємств країни. Підтримує тісні контакти з керівниками регіонів Росії, СНД та багатьма представниками оборонного комплексу - генеральними конструкторами, директорами найбільших підприємств, користується у них повагою і авторитетом. Член-кор. АН РФ, доктор екон. наук, професор, засл. діяч науки Росії. Має друковані праці в галузі економіки, фінансів, військ.-техн. співробітництва Росії з зарубіжними країнами. Автор 18 книг. Військове звання - генерал-майор. Одружений. Має двох синів. У с. Головківці сприяє будівництву церкви. На його кошти відкрито Народний музей села Головківки, дві каплички, ринок.

КУЗИК Георгій Миколайович (12.01.1950, смт Олександрівка) - начальник управління зовнішньоекономічної діяльності конструкторського бюро машинобудування (м. Коломна Московської області). Закінчив Головківську середню школу із золотою медаллю і вступив у Харківський авіаційний інститут. В 1973 закінчив його з відзнакою і одержав направлення на роботу в м. Коломну, де й трудиться до цього часу.

КУЗИК Микола Петрович (12.05.1924, с. Головківка - 8.12.2001, смт Олександрівка) - ветеран праці, учасник Великої Вітчизняної війни. Під час тимчасової окупації при спробі вивезти його на примусові роботи в Німеччину двічі втік. Останній раз був пійманий і відправлений в табір для оstarбайтерів під Бухенвальдом. В 1946 закінчив Кам'янську авто школу, працював бригадиром такелажників на відбудові цукрозаводу в Олександрівці. Потім працював водієм у райспоживтоваристві.

КУЗИК Тетяна Хомівна (30.12.1924, с. Головківка) - учасник Великої Вітчизняної війни. В 1939 з відзнакою закінчила Головківську семирічку і вступила до Уманського фармацевтичного технікуму. Війна перешкодила захистити диплом. В 1943 була відправлена на примусові роботи до Німеччини. Після звільнення радянськими військами працювала у фронтовому госпіталі. Потім екстерном закінчила Черкаський ветеринарний фармацевтичний технікум.

Працювала фармацевтом в с. Медведівці, м. Смілій, смт Олександрівці.

КУЦЬ Зінаїда Павлівна (20.01.1929, с. Головківка - 13.02.2001, с. Головківка) - передовик виробництва, кавалер ордена Леніна. Закінчила Головківську школу. З 15 років почала працювати нарівні з дорослими над відновленням зруйнованого німецькими окупантами колективного господарства "Іскра" у рідному селі Головківці. За направленням Чигиринського райвиконкому працювала ланковою по вирощуванню цукрових буряків у радгоспах сіл Капітанівки

і Бовтишки Кіровоградської області, її ланка забезпечувала збір із гектара щороку по 500 центнерів цукрового буряку. Нагороджена орденом Леніна (1949), медалями "За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні", "За трудову відзнаку".

КОРОЛЬ Валентина Миколаївна (1949, с. Головківка) - науковець, кандидат наук. Закінчила Одеський державний університет ім. І.І. Мечнікова. Після закінчення Черкаської середньої школи № 8 залишилася працювати у ній. Після закінчення факультету германської філології Одеського держуніверситету розпочала педагогічну діяльність. Працювала вчителем англійської мови в сільській школі Драбівського району. Згодом працювала вчителем англійської мови в Черкаській середній школі № 24, потім у Черкаській школі № 22 на посаді заступника директора з виховної роботи. У 1978 перейшла на викладацьку роботу на кафедру педагогіки Черкаського державного педагогічного інституту. Згодом вступила до аспірантури Київського державного педагогічного інституту (нині Київський педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова). У 1987 захистила кандидатську дисертацію, продовжила працювати у Черкаському педагогічному інституті спочатку асистентом, потім старшим викладачем, доцентом кафедри педагогіки, заступником декана філологічного факультету. З 1996 працює в Черкаському інституті пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля МВС України на посаді завідувачої кафедри мовної підготовки. Відмінник освіти України. Має близько 50 друкованих наукових статей, посібників, методичних рекомендацій.

КОСЯН Василь Хомович (с. Головківка) - кандидат філологічних наук.

ЛИТВИН Микита Васильович (1900, с. Головківка - 1992, с. Головківка) - педагог, заслужений вчитель Української РСР. Закінчив Черкаське педагогічне училище, Київський педагогічний інститут. Учасник Великої Вітчизняної війни. Після звільнення в запас з 1947 по 1952 працював директором Головківської середньої школи Чигиринського району. З 1952 - директор Чигиринського технікуму бухгалтерського обліку, директор Чигиринської школи-інтернату, Головківської середньої школи Чигиринського району. З 1966 перебував на пенсії.

МАКУХА Антоніна Миколаївна (3.08.1955, м. Городище Черкаської області) - вчитель образотворчого мистецтва, лауреат премії Б.М.Кузика (2004). У 1972 закінчила Городищенську середню школу № 2 і з волі батька вступила на агрономічний факультет Городищенського сільськогосподарського технікуму. Після закінчення навчання у 1975 переїхала до с. Головківки, де працювала агрономом у місцевому колгоспі "Іскра". У шкільні роки навчалась у художній школі і мріяла стати художником, тому 1982 закінчила курси художників у м. Городищі. З того часу почала працювати вчителем образотворчого мистецтва Головківської загальноосвітньої школи. У 1989 заочно закінчила Корсунське педагогічне училище і отримала диплом вчителя обслуговуючої праці. Довгий час веде у школі гурток "Ізостудія", члени якого неодноразово ставали переможцями різних конкурсів. Її художні роботи та твори її вихованців представлені у Народному музеї села Головківки.

МАКУХА Михайло Олександрович (28.06.1961, с. Головківка) - артист цирку. З 1984 по 1989 виступав у циркових групах Закарпатської, Актюбінської (Казахстан) обласних філармоній, був актором Ташаузького обласного музично-драматичного театру (Туркменія).

ОЛІЙНИК Василь Семенович (1.01.1939, с. Головківка) - вчений-ядерник, кандидат фізико-математичних наук. Після закінчення Головківської школи працював на шахтах Донбасу, секретарем комсомольської організації колгоспу "Іскра" у рідному селі. По завершенні служби у лавах Радянської Армії навчався в Ленінградському хіміко-технологічному інституті, який закінчив у 1967. Був направлений на роботу в філіал Ленінградського фізико-технічного інституту імені А.Ф.Іоффе, на базі якого в 1971 організовано Ленінградський (нині Санкт-Петербурзький) інститут ядерної фізики імені академіка Б.П.Константинова. Працював стажером-дослідником у відділі фізики і техніки ядерних реакторів, науковим співробітником, старшим науковим співробітником в лабораторії радіаційної фізики. Під керівництвом академіка Б.П.Константинова провів дослідження по використанню камери Вільсона для реєстрації збудже-

них атомів та інші наукові роботи. Багато років очолював групу, яка проводила ядерно-фізичні експерименти на прискорювачах ядерних частинок в ядерних центрах Дубна, Обнінська, Протвіна, Харкова, Києва, Гатчини. Автор багатьох наукових праць і винаходів.

ПАВЛЕНКО Анатолій Олександрович (1.11.1942, с. Головківка) - перекладач, автор книги повістей. У 1959 закінчив Головківську середню школу, але через релігійні переконання замість атестата одержав довідку. Працюючи, в Олександрівці у 1962 повторно закінчив вечірню школу робітничої молоді № 1. Того ж року став студентом факультету іноземних мов Львівського державного університету імені Івана Франка.

По закінченні навчання у 1967 направлений на роботу в Бібрську середню школу, де викладав французьку та німецьку мову. З 1968 по 1971 - військовим перекладачем в Алжирі. Згодом працював учителем у школах, викладачем у технікумі, перекладачем на виробництві, інспектором в Черкаському інженерно-технічному інституті, працівником служби охорони черкаської фірми "Світ ласощів". Автор книги повістей "Коханому - щоб пам'ятав" (2002).

ПЛАХОТНЮК Ольга Євтухівна (12.06.1939, с. Головківка) - кандидат економічних наук. Після закінчення Чигиринського сільськогосподарського технікуму і одержання професії бухгалтера працювала секретарем в Головківській сільраді. Закінчила факультет економіки Київського інституту цивільної авіації. Там же закінчила аспірантуру і стала доцентом і кандидатом економічних наук. Викладала економіку, була деканом. Після виходу на пенсію викладає у коледжі.

ПОХИЛ Павло Федорович (с. Головківка) - доктор хімічних наук.

РАЙЛЯН Ольга Миколаївна (10.12.1962, м. Бійськ Алтайського краю, тепер Російська Федерація) - актриса цирку. З 1984 по 1989 виступала у циркових групах Закарпатської, Актюбінської (Казахстан) обласних філармоній, була актрисою Ташаузького обласного музично-драматичного театру (Туркменія). З 1989 постійно мешкає у Головківці.

СОЛОМІЦЬКИЙ Олексій Лукич (20.03.1929, с. Кримка Первомайського району Миколаївської області) - прозаїк, поет. Після десятирічки закінчив військове училище льотчиків-бомбардувальників далекої дії. В 1954 році за станом здоров'я звільнений у запас. Після закінчення Одеського державного університету працював учителем, літературним працівником багатотиражки "Одеський політехнік", інспектором шкіл

Черкаського облвно, вихователем в гуртожитках кооперативного та фінансово-економічного технікумів, завідуючим відділенням Черкаського фінансово-економічного технікуму. Автор добірки оповідань та гуморесок, включених до збірника "Вітрила наших мрій", книжок: "Жменя сміху - дітям на потіху" (1995), "Таємниця старого кургану"(1995), "Пастка" (1997), "Страшна помста" (1998), "Смішинки для Максима і Маринки" (2000), "Шлях у безсмертя" (2001), "За трьома зайцями" (2001) та багатьох публікацій у республіканській, обласній та місцевій періодичній пресі. Член літературно-мистецького об'єднання імені В. Симоненка. Мешкає у Черкасах, але у свій час вчителював у Головківці. Має тут хату, живе весь теплий період року. Майже всі твори написані в Головківці і на сюжети з життя Головківки.

ТИТАР Надія Костянтинівна (с. Головківка) - заслужений вчитель України.

ВСЕ РІДНЕ ДО БОЛЮ

ВСЕ РІДНЕ ДО БОЛЮ

Давно те минуло...

Тарас Шевченко

Народилась я в 1934 році в м. Києві у сім'ї військово-вослужбовця. У сім років дитинство закінчилось, бо почалась Велика Вітчизняна війна. На окупованій фашистами території сім'я командира Червоної Армії переслідувалася. Потім було важке життя в Холодному Яру, в партизанському загоні, яким командував батько - Дубовий П.А. Й досі перед очима тісна землянка, що була за дім, голод, холод, страх.

1952 року закінчила Черкаську середню школу №1 із срібною медаллю і без екзаменів вступила до Київського технологічного інституту харчової промисловості. У 1957 році отримала диплом інженера-технолога хлібопекарського і кондитерського виробництва. За набутою спеціальністю працювала все життя.

Понад одинадцять років завідувала виробництвом міського хлібокомбінату, потім, з 1969 року і до виходу на пенсію у 1992 році, - в апараті Черкаської облспоживспілки. Спочатку - старшим інженером центральної харчової лабораторії, а з 1976 року - начальником відділу хлібопечення, заступником керуючого трестом харчової промисловості.

Відповідальна робота, активна участь у громадському житті, сім'я, разом з чоловіком, Горбом В.Д., лікарем-педіатром, виховали двох синів, не вистачало часу для літературної творчості. Почала писати, будучи на пенсії. Першими були газетні публікації у 1997 році. Перша удача - оповідання "Тайна" перемогло в літературному конкурсі Київського журналу "Єдинственная" у 1998 році. У 2000 році за оповідання "Первый рубец на сердце" нагороджена Дипломом літературного конкурсу "Жизнь - творчество".

Інші оповідання, які вміщені в цій книзі, вперше були надруковані у всеукраїнській щотижневій газеті "Уют" у 2001-2003 роках. У 2003 році вийшла книга "Лебедина пісня серця".

Шоразу, згадуючи босоноге дитинство в Головківці на Чигиринщині, у моїй пам'яті виринає школа, де я закінчила чотири класи в післявоєнні роки, чарівні куточки казкового лісу, весняні садки, обліплені білою піною цвіту, вітряки за селом над горою, звідки в ясний день видно Холодноярський ліс.

На відміну від традиційних місць поселень наших предків - в долинах, біля річок прадавні головківські поселенці вибрали місцину на підвищенні. Мабуть їх привабляли навколишні ліси, достатня кількість води у ставках і джерелах, родючі землі. Не стала на перешкоді гора, яку треба було долати перед в'їздом у село. Жукова гора і зараз досить висока і стрімка. А була ще стрімкіша до того, як у п'ятидесятих роках минулого століття над нею попрацювали бульдозери. Та головне, ґрунтову дорогу заасфальтували.

Важко уявили, як на Жукову гору в сльоту і негоду виїжджали наші діди і прадіди возами і саньми, запряженими волами і кіньми. До цього часу підніжжя гори називають "погибельною". Ця красномовна назва говорить сама за себе. В цій долиночці під час дощів і таненні снігу завжди стояла вода. З глинистого ґрунту утворювалося липке, глейке болото, з якого люди і тварини не могли витягти ноги. Сельчани в негоду не їздили через гору поодиночі, а особливо ближче до ночі.

Збиралися, гуртувалися, бичувалися, щоб витягти вози на гору. Поняття бичуватися зразу викликає гадку, що брали в руки бича... Було і таке. Брали дядьки в руки батоги, цьвохкали поганяли скотину - "цоб!", "цабе!" Підбадьорювали, а то і шмагали безвинну тяглову силу, аж пужална тріщали. Та це не завжди допомагало. Тоді бичувалися, тобто запрягали в один віз по дві пари волів, чи коней ще й самі гуртом підпихали воза, махали батогами, кричали, згадуючи всіх чортів і їхніх матерів. Не їхалося, а пхалося, кричалося. Ще гірше було в негоду з'їжджати з гори. Бо воли не мають гальма. Трохи легше було з кіньми, там є гнуздечка і віжки.

Частенько перекидалися мажари з яблуками, грушами, картоплею, полив'яними горшками і макітрами, що прямували на базари в Медведівку, Черкаси. Скільки було пролито сліз і взято гріха на душу від гніву та безсилля.

В Холодноярських лісах майже завжди переховувались люди. Хтось ховався від існуючої влади, хтось мріяв її захопити. Злодюги, бандити і різна нечисть теж перебувала під сховом лісу і творила в навколишніх селах свої чорні справи. Місцеві поспішали завидна вибратись на Жукову гору, щоб їх на "погибельній" не

перестріли “герої темної ночі”.

Вже ніхто не пам’ятає, чому і коли стали гору називати Жуковою. Можливо тому, що на цій горі довгий час живе родина Жуків. А можливо, навпаки, ця родина мала інше прізвище, а згодом через назву гори, стали Жуками. Мабуть що так сталося з назвою села, бо ж там чимало проживає Головків. Спостережливими і дотепними були наші предки, бо такі влучні прізвиська давали один одному, що згодом вони стали прізвищами. Сільський жарт, як їдуча фарба обдасть людину і ходити їй з тавром до кінця своїх днів. Траплялось, що не тільки батько прирікав себе на втрату прізвища. Внукам і правнукам й досі доводиться розраховуватися за гріхи предка - жити з вуличним прізвиськом. Далекі родичі моєї матері мали прізвище Геращенко, по-вуличному їх дражнили балабушками. Це прізвисько привіз майбутнім нащадкам наш далекий предок - козак із Запорізької січі. До цього прізвиська звикли і під час чергового перепису населення записали як прізвище. В ті далекі часи простий люд своїми прізвищами користувався рідко, куди з ним? Записали і будь здоров, хто там уточнював. Мої родичі народжувалися, жили і вмирали Балабушками.

Взагалі в українських селах багато кумедних прізвищ: Свищ, Квак, Заїка, Тупиця, Сириця, Гуля, Дуля, Кислиця, Гнида, Блоха, Блощиця. А кому приємно мати прізвище Зануда, Матюк, Хабло, а хіба краще - Гнилиця, Барда, Нудьга. Тільки ліниві і байдужі можуть жити спокійно, коли йому весь час нагадують, що він Індик, Баран, Бугай, Ступа, Мазниця або Колода, Мотузка, Онуча або Халява. Діти в школі бояться лишній раз вимовити своє прізвище. Хтось може засуджує тих, хто змінює своє прізвище на більш благозвучне, а я ні, бо хіба будеш все життя доказувати, що ти не Слика і не Дурман.

Балабушківський рід проживав у Головківці з діда-прадіда і нічим особливим не виділявся серед односельчан. Та якось у 188.. році трапилась пригода, після якої потрапили на язик всьому селу. У Тихона Федоровича син Семенко був первістком. Вродився здоровенький, жвавенький. Велика голова хлопчика кучерявилась цупким, рижим волоссям. Ніс і щоки виблискували ластовинням. Круглі карі оченята дивилися на світ веселими, задиристими чоловічками. Як тільки зіп’явся на ноги, шкода ходила за ним по п’ятах. Не можна було залишати його ні на хвилиночку.

Мати Горпина бідкалася: - В кого воно вдалося таке руде і шкідливе?

Вихованням Семенка більше за інших займався дід Федір. Поки внук був малий, дід його умовляв, лякав, заохочував, чим міг. Коли ж Семенко підріс, то й карав. Втримати дзигу-внука за руки дідові не вистачало сили, то він нахилив Семенкову голову між свої коліна і шмагав онукову голу спину і те, що нижче спини, кропивою, інший раз - дубцем. Горпина плакала, їй було шкода синочка, а Тихін не перечив батькові. Внук підростав, дід старів, згодом екзакуції припинилися.

Семенко зарані став ходити на парубоцькі гульки, товаришувати зі старшими за себе парубками. Якось навесні парубки змовилися "насолити" дядьку Степану за те, що не пускає своїх дочок вечорами на вулицю гуляти.

За малий зріст і мізерність Степана в селі прозивали Кролем. Сільські гумористи стверджували, що він важить півтора пуди. Будучи зроду дрібної статури, Степан Кріль носив широкі домоткані штани на шворці, щоб не спадали. Коли стояв проти сонця, через тканину просвічувались тонкі, криві ноги. Довгу полотняну сорочку він не заправляв у штани, якби хоч трохи приховати свою хирлявість.

Якось рано-вранці він вийшов на своє подвір'я аж бачить - немає воріт, зникли ворота.

- Боже мій! Хтось украв, - зразу майнула думка і всередині похололо. Коли чує через дорогу гукає кума Пріська:

- Степане! Подивись-но на свою стріху! - вона давилася від сміху. Степан обомлів, ворота лежали біля димаря. Від злості і образи йому перекошило обличчя, губи побіліли, а ноги самі понесли його до Балабушків.

- Тихоне, Тихоне! Де твій лобуряка, антихрист, бий його сила Божа! - Запричитав Степан.

Тихін зразу зрозумів, що йдеться про якусь шкоду, до якої причетний Семенко, знав синову вдачу.

- Що ж вони оце нарobili, такий сором, все село буде з мене кепкувати, що подумують про моїх дочок? - бідкався Степан.

Дід Федір сидів на призьбі, все чув і обурювався поведінкою внука. Йому жаль було сусіда. Аж ось і Семенко легкий на спомин, вийшов з хати, неначе ні в чому не винний, потягуючись, як ледачий кіт.

Дід Федір підбіг до нього, зненацька, ніхто не встиг і оком

кліпнути, схопив за руду чуприну, нахилив онукову голову. Ціпок завжди був при ньому та й вжарив Семенка по плечах. Та дід не врахував, що Семенко виріс, йому вже виповнилося шістнадцять. Плечі в нього широченькі і міцні. Як тільки дід замахнувся вдруге, внук розпрямився і підняв голову разом з легковагим дідом... Упав дід навзаки і лежить нерухомо, неначе неживий. З переляку Семенко мотнувся геть із двору і побіг огородами до лісу, перестрибуючи через картоплиння і гарбузиння. Чув, що на всю Годіївку голосила баба Палажка:

- Ірод, навіжений, убив діда!

Сховавшись за кущ ліщини, який ріс на межі між городом і лісом, Семенко озирнувся, ніхто його не здоганяв. Він дуже боявся батька, у того рука була важка.

Ліс зустрів хлопця молодою зеленню у вранішній росі, весняним співом птахів. Семенко зупинився біля старого розложистого дуба, ще раз озирнувся, прислухався.

Нікого не чути. Швидко заліз на зручну, вигідну гілляку, щоб було далеко видно і віддихався.

- Що ж робити далі?

Старий цап, - з гнівом думав про діда. Чорти його піднесли, сидів би нишком, ледве ж на ногах держиться. Звук стусанами годувати, неначе я його кріпак. Цар-батюшка скасував кріпацтво більше двадцяти років тому. Від думок, що дід вмер і його жде невідворотна кара за скоєне, по щоках текли сльози, серце колотилося, як птиця в клітці. Вирішив перебути на дубі до ночі. Від незручного сидіння на гілляці занімили руки і ноги, бурчало в животі він голоду. Десь під вечір, чув голос матері, вона його шукала, кликала:

- Семенко, синочку, йди додому! Дід живий!

Йому жаль було неньку, вона добра, ласкава, не сварлива, але в домі безправна, невісткує, бо господиня в хаті баба Палажка.

В голові зріли крамольні думки - втекти із дому, піти світ за очі, нехай пошукають, поплачуть, якщо він їм дорогий. Після того що трапалося, як дивитися дідові в очі, вислуховувати глузування парубків і дівчат. Цей сухоробрий Кріль навмисне рознесе таку новину на все село.

Дочекавшись, коли темрява і тиша опанувала селом, зліз із дуба і пішов до хати. Сірко впізнав, не гавкнув, почав тертися об ноги, від цього Семенкові здушило горлянку. Від голоду нудило, пересохло в роті. Спочатку вирішив тихенько зайти в хату, взяти із мисника кусок хліба. Але передумав, можливо ніхто не спить, чекають

його, переживають. Та й клямка в дверях голосно клацає. Вирішив залізти у льох. Помацки в темряві знайшов глечик, попалася рязанка. Трохи надпив, але без хліба ковтати не хотілося. По сходах, як незрячий, зійшов до самого низу, набрав у поділ сорочки картоплі. З діжки витяг солоних огірків. Потім зайшов до клуні, взяв з воза якусь ряднину, зав'язав у вузол харчі і попрямував до лісу. Йому вже марився смак печеної картоплі, бо в кишені було кресало і гніт, але передумав розводити вогнище, щоб себе не викрити. Знову заліз на дуба. Всю ніч тремтів від страху, бо раз у раз під деревом шелестіло листя, пробігали якісь тварини, можливо повзали гадюки. Невидимі птахи шаруділи над головою. В страху тисяча очей, а винного і миша лякає. Насилу дочекався ранку. Промерз до кісток. Щоб трохи зігрітися, побіг підтюпцем по стежці вниз до ставків. На спокійній поверхні води то там, то там вистрибували сріблясті рибини, віщуючи сонячний день.

Але Семенкові було не до того, добіг до “погибельної” і попрямував на Медведівку. Ляпаючи босими п'ятами по втоптаній польовій стежці, Семенко мріяв, що у Медведівці найметься до якогось хазяйновитого чоловіка, а може до крамаря, чи шевця, а може піде у монастир прислужувати. Але чим ближче наближався до своєї мети, тим тривожніше ставало на душі. Куди йти, кого питати? Проходивши попід хатами цілісінський день і не знайшовши роботи, стомлений, розгублений, обтіпаний, як жебрак, сів Степанко на м'який шпориш біля шляху, зажурився. Згадав домівку, вчорашні події і гірко заплакав, проклинаючи ту годину, того дідька, що спокусив його, тягти ворота на Кролячу стріху.

Аж ось, не може бути, неначе у дідовій казці про чумаків, із-за повороту дороги виринула вервечка мажер, запряжених волами. Семенка, наче знесло вітром, побіг за останнім возом.

Сонце сідало за обрій, наближалася ніч. Чумаки прямували до Тясмину, де збиралися заночувати, напоїти і нагодувати скотину, помитися, зварити їсти.

Воли круторогі, сірі та полові, йшли стомлено, збиваючи густу куряву пилу, заповзято розмахували хвостами, відбиваючись від дошкульних комах.

Тясмин тихо зітхав серед низьких берегів, зазеленілих соковитою густою травою, осокою та очеретом.

- Матері його біс, яка краса навкруги, неначе рай і вмирати не хочеться, - милувався доккіллям Пилип, передчуваючи довгоочікуваний спочинок і вечерю. Повеселішали чумаки, прискорили ходу

воли, наближаючись до води. Семенко біг за возами, ковтаючи сльози, змішані з пилюкою. І ось, нарешті, зупинка.

- Катай, козаче, мерщій у річку, мийся, бо не видно з чого ти зроблений, - доброзичливо обізвався до Семенка дядько Охрім. Хлопець зрадив доброму слову і миттю побіг у благодатну купіль. Дядько Охрім, якому, напевно, до душі припав рудоволосий хлопчина, знову озвався до Семенка:

- Гляньте на цього парубійка, це наче не той, що за возами біг. Став, як нова копійка, якби сороки не вкрали. Мабуть голодний, як вовк, - доброзичливо обняв Семенка за плечі. А той боявся розкрити рота.

- Чого мовчиш, як тебе звати?

- Семенко, - не своїм голосом промовив тихо.

- Бери, Семенко, відра, та гайда по воду, будемо галушки варити. Семенко тільки й чекав, щоб стати в пригоді, хутко побіг з відрами до річки. В казані вже смажилося сало з цибулею. Кашовар Пилип налив туди води, від чого в казані зашкварчало і запінилося. Тим часом Пилип розбовтав у макітерці крашанки з водою, додав борошна, вправно змісив тісто. В казані закипала вода, а кашовар приспівував:

- Сип солі, яка є, бо чумаки їсти буде, наварили лободи і без солі й без води.

Пилип приспівував, підморгнув і швиденько повкидав в окріп шматочки тіста, які на очах збільшувалися і піднімалися на поверхню. Їли галушки з тією юшкою, в якій варились, наштрикуючи їх на дерев'яні шпички.

Чумаки між собою весело гомоніли, Семенко ковтав швидко, але соромився лишній раз потягнутися ложкою до казана. Такої доброї їжі він зроду не їв. Як годиться меншому в гурті, перший закінчив їсти і облизав ложку. Сидів мовчки, чекав вирішення своєї долі, з надією поглядаючи на чумаків. Головне, що скаже їх старшина, Панас, кремезний, чорнявий дядько з довгими вусами, які він раз у раз то підкручував, то розгладжував. Нарешті заговорив до Семенка:

- Ти кажеш, що круглий сирота і нікому не потрібний? Можливо брешеш? Та перевіряти ми не маємо часу. Братчики, що будемо робити з нашою найдою?

В цей момент Семенко гірко заплакав, почав скиглити, доказувати, що він нещасний, нікому не потрібний. Він так заповзято брехав, що чумаки йому повірили і взяли з собою. Ніч пройшла

у тривозі й безсонні. Лежачи на чумацькому возі під кожухом, він дивився в зоряне небо, над ним миготіли зірки Чумацького шляху, а серце мучили сумніви. Його думки було вдома. Добре знав, що його шукають і плачуть. Але якась нечиста сила спокушувала:

- Поїдь, поїдь з чумаками, світа побачиш, мандрівка йому пахла. Десь далеченько тьохкав соловейко, поруч ремигали воли, з трави обзивався цвіркун. Чим більше згущувалися сутінки, тим голосніше квакали жаби. Хотілося підхопитися і жбурнути в них грудкою, розігнати їхні збориська.

Семенко заздрив чумакам, які хропли різними голосами, не звертаючи уваги на жаб'ячі хори. Він до ранку затикав вуха пальцями, але так і не заснув. Тільки почало розвиднятися, чумаки рушили в дорогу. Покотилися Семенкові шляхи в невідомі краї.

А по селу ходили суди-пересуди Балабушківської родини. Хтось співчував, інші гудили діда Федора, треті лаяли Семена.

Вдома кожний день чекали, що повернеться, але він не повертався. Батько навіть ходив по навколишніх селах, розпитував людей. І все-таки Семенко не зміг зникнути непомітним. Тими днями приходив із Медведівки Мохурівський сват і розповів, що бачив схожого хлопця, який біг за чумацькими возами.

В Балабушківській хаті поселилися сум і сльози. Неначе всі оніміли, обзивалися один до одного при крайній потребі. Та життя йшло за своїм звичаєм. Після рясного дощу зранку випогодилось і Тихін з Горпиною пішли сапати город, дід з бабою та Гапочкою залишились поратися вдома. Дід Федір сидів на дровітні під грушею в холодочку різав буряки худобі, онука йому допомагала. Баба Палажка готувала обід. Біля печі було багато роботи, проте не кликала на поміч онуку, менше клопоту, бо така моторна, тільки і дивись, щоб щось не розбила. А навкруги горшки, глечики, макітри.

Користуючись нагодою, що нікого нема вдома, баба вирішила по душам поговорити з дідом, тому послала Гапочку на грядку за кропом та петрушкою.

- Що, Федоре, сидиш у холодочку, не голодний, не холодний. Совість тебе не мучить, що загнав хлопця в чужу сторону? Де він бідний зараз поневіряється, може спить десь під тином. Вискочив із хати голий і босий.

Баба плакала і не стримувала своїх почуттів:

- Старий дурень, трясця тебе тіпало, підскочив битись. Звук рукам волю давати. Ледве на ногах стоїш, що з літ, то з розуму. Раніше таких образ дід не терпів би, а зараз мовчав, бо відчував гріх.

- Ти б, Федоре, більше Богу молився, спокутуючи свої гріхи та просив Всевишнього про спасіння Семенка. В неділю підемо у церкву, будемо прохати Бога, навести внука на вірну дорогу, щоб у місті вуркою не став.

Закінчивши поратись біля печі, баба ошпарила окропом глечики і настромила на кілочки біля хати, щоб висохли до обіднього доїння корови.

І знову, щось згадавши, підійшла до діда.

- Чуєш, Федоре, через тиждень зелені свята, домовлюсь з Тихоном і Горпиною, підемо у Мотронинський монастир, звідти скоріше дійдуть наші молитви до Бога. Дід злорадно посміхнувся у сиві вуса та й не змовчав:

- Може, Палазю, ти краще сходи в Андріївський монастир, там краще гріхи відпускають. Чи вже забула, як ходила на таємну вечерю? Баба зразу зрозуміла, як гірко вона допекла чоловіка своїми докорами. Бач, через скільки років згадав і штрикнув межі очі. Коли це воно було... Справді ходила з молодицями на молодих ченців подивитись, так із-за цікавості. Пам'ятає старий чортяка.

Семенові дороги

Подорож з веселими, дотепними, ще досить молодими чоловіками відволікали хлопця від думок про домівку. Кожен наступний день дарував нові враження. Чарівні зоряні ночі в полі біля вогнища, козацький куліш і галушки, захоплюючі розповіді бувалих чоловіків. А які пісні вони співали.

Семенко був задоволений своїм чумацьким життям і заповзято виконував доручення чумацької громади.

Одначе наближаючись до Криму, він став задумливий і неуважний. В його кудлатій голові роїлися думки, що робити далі? Молоде єство скоштувало волі, він вже не бажав повертатися під батькову і дідову владу. А залишатися один на один з невідомим життям боявся.

В народі кажуть, що рижі везучі. Семенкові везло на добрих людей. Дядько Охрім, з яким він здружився під час подорожі, познайомив його у Генічеську з місцевим рибакон - своїм добрим приятелем Харитоном, який Семенкові зразу сподобався. Смаглявий із помітними слідами сивини у чорному волоссі. Кошловато-бровий, з гачкуватим носом, Харитон виглядав поважно, вселяв довіру.

Допомігши чумакам завантажитись сіллю, Семенко попрощався, навіть просльозився, бо встиг звикнути до них. Коли за небокраєм зникли чумацькі вози, в нього майнула думка - ще міг би наздогнати і повернутися додому. Але дядько Харитон по-іншому зрозумів його нещасний вираз обличчя, почав підбадьорювати:

- Не журися, хлопче, не дамо тобі тут пропасти. Але доведеться багато працювати, бо нема на кого надіятися, треба заробляти на харчі й вдяганку. Незабаром осінь, а ти голий і босий. При бажанні і старанні, поки тобі женитися, можеш на коня заробити. Від такої спокуси Семенкові очі засвітилися, і в голові по-іншому закрутилися звабливі думки. Відчувши доброзичливість Харитона, зізнався йому, хто він, щиро розповів правду, як опинився у Криму. Харитон сам вийшов із селян, залишившись сиротою, насборбався горя, доки вплив до життєвого берега.

Перша зустріч Семенка з морем напоїла його приворотним зіллям, стояв штиль, море було темно-синє. Вперше в житті сільський хлопець побачив диво природи - безкінечну воду, якій не видно ні кінця, ні краю. Вона весь час рухалася, накочувалася хвилями на берег, щось шепотіла. Як приємно вона огорнула його тіло, пестила, голубила. Семенко ще не знав, яким грізним і небезпечним буває ця морська стихія, бо поняття не мав, що таке шторм на морі. Але незабаром він про все це узнає, бо всі, хто живе біля моря, повинні жити морем, його дарунками і його примхами.

Семенко найнявся на роботу до рибалок, розносив рибу торговкам, Працював на совість, рано вставав, цілий день тягав важкі кошики, лантухи, клумаки. За ніч руки і плечі не відпочивали. Наступав новий день і знову те саме. Спочатку не міг звикнути до запаху риби, колючих плавників і липкої луски, нудило. Заробітки були мізерні. Ночував у знайомі Харитона тітки Варки. Вона не брала у нього платні, домовились, що він кожен день зранку прибиратиме біля худоби, носитиме воду. Не раз просив дядька Харитона взяти до себе рибалити, на що той відповідав:

- На човні не може бути лишніх людей, у море йдуть, щоб привезти рибу, а не на гульки. Підростеш - візьму, не думай, що там легко.

По весні наступного року Семенко став рибалкою, заробітки збільшилися. В тяжкій виснажливій роботі минали, збігали дні, навіть не дуже звертав увагу на замурзану, постійно набубнявілу від морської води робу, важкі гумові чоботи.

- Молодчина! - хвалив Харитон. Семенку приємно було чути по-

хвалу із уст морського вовка. Минуло три роки... Плин часу ніхто не може зупинити. І ось наступив такий час, де б не знаходився Семенко, щоб не робив думками був у рідному селі, в своїй родині. Переповнений спогадами про рідних, розглядаючи повіті сутінками береги, почувався самотнім. Снився Отаманський ліс, батьківський садок, незабаром Спаса, якраз дозріли яблука, таких смачних ніде немає. На вулицях Семенко уважно придивлявся до незнайомих людей з надією зустріти когось із односельчан. Не під силу було залишатися далі в такому стані, він вирішив їхати додому.

В Головківці

І ось нарешті Семенко вдома. В Балабушківській хаті, наче за-світилася зірка і освітила кожний куточок. Безліч разів він у думках уявляв цю зустріч, його мордували докори совісті. Та зараз вся родина була безмежно рада довгожданому гостеві, ожила, заметушилася. Ніхто нічого не згадував, навіть натяками.

За три роки Семенко помітно змінився. Виріс, змужнів, тіло налилося силою. Долоні і пальці рук загрубіли від морської води, сонця і вітру. Лице засмагло, на ньому навіть не були помітні веснянки. Одяг, зачіска, мова, голос, навіть погляд очей - у всьому відчувався вплив іншого, не сільського оточення. Спочатку він винувато посміхався, всіх вислуховував, сам говорив мало. Радісною несподіванкою для рідних були Семенкові подарунки.

Особливо у захваті був дід Федір, якому внук вгодив великим крислатим брилем. Дід не міг стримувати свої почуття, у брилі він стояв біля воріт і всім, хто проходив повз нього, голосно вигукував:

- Людоньки! Така радість! Мій дорогий внук, Семенко, повернувся додому! Красень! В забродських чоботях!

Новина про повернення Семенка швидко рознеслася по селу. Багато хто хотів його побачити, розпитати, що у світі робиться, помацати, а може і поміряти рибацькі чоботи, яких у Головківці ніхто не бачив.

У дворі під грушею мати і баба Палажка розстелили рядно, поносили самогонку і закуску та, головне, солону рибу, яку привіз рибак із далекого краю, морську. Пригощали родичів, сусідів і всіх, хто нагодився на таку щасливу годину.

За минулі роки дід постарів, схуд, лице стало схоже на засушену грушу. Повернення внука вдихнуло в нього нові сили, він жарту-

вав, докладав штук.

Батько, Тихін Федорович, завжди похмурий теж посміхався, гладив сину плечі.

Мати поралася біля печі, заклопотана, проте встигла одягти праздниковий очіпок, чисту кофтину і спідницю та фартух, який подарував їй Семенко. Вона весь час лагідно дивилася на сина, час від часу підходила до нього, обіймала, куйовдила його кучеряву чуприну. Не відходила від брата Гапочка, крутилася, як дзига, демонструючи віночок і яскраві кіснички, які їй привіз Семенко.

На гулях

У неділю Гудіївська молодь збиралася біля Жмурового двору на колодках. Були тут свої музики. Грицько Зануда грав на скрипці, Дмитро Бухтій - на сопілці, Василь Мохур вибивав на бубоні. Навкруги по вулиці бігали діти. Із ближніх хат повиходили бабусі, посідали біля своїх дворич на травичці, спостерігали, як веселиться молодь, слухали пісні і, чого гріха таїть, плескали язиками, смакуючи сільськими плітками. Курява піднялася під відчайдушними ногами танцюристів. Молодь сміялася, жартувала, хтось завів пісню:

*Вечір на дворі, ніч наступає,
Вийди, дівчино, серце бажає...*

Семенко підійшов до гурту, коли вже зібралось чимало парубків і дівчат. Звичайно, на нього зразу звернули увагу, бо чекали його появи. Море, сонце і праця перетворили бешкетника-хлопчика в симпатичного парубка. Міська одежа, акуратно підстрижене волосся, картуз з лакованим козирком вразили сільських красунь. Та більше всього він здивував парубків забродськими чобітьми. Чорні, гумові, далеко вищі за коліна, у них Семенко ходив у море рибалити. Такої обуванки у селі ніхто не бачив, тому він звисока поглядав навколо себе впевнений, що йому всі заздрять. Хлопці тиснули Семенкові руки, розпитували про море, про життя-буття на чужині. Дівчата сором'язливо посміхалися, роздивлялися з голови до п'ят. Тим часом не припиняли лузати насіння. Без насіння не обходилась гулянка. Пристаркуватим дівчатам насіння було спасінням. Добре, якщо якийсь парубок запросить до танцю. А то сиділи на колодках трошили насіння, доки язики не задубіють. Знай заїди витирають та лушпиння з пелени струшують. Привітно закивала головою Семенкові Горгулина Настя, посміхалася товстогубим ротом.

- І досі сидить на колодці, як і три роки тому, - співчутливо подумав Семенко. Не допомагає і великий посаг, про який знають всі. Та знають і про те, що Настя-одиначка до того, що погана, як жаба-ропуха, ще й ледача.

Між дівчатами Семенко помітив невеличку молоденьку дівчинку, тоненьку і гнучку, як вербичка. Парубки наввипередки запрошували її танцювати. Зрештою він впізнав свою сусідку - Одарку Бурячківну, яку пам'ятав худим, довгоногим дівчам, а зараз дівка, хоч куди.

А Василь не витримав, віддав бубон Оверку, а сам почав крутитись біля Одарки скоком, боком, навприсядки, з вихилями та викрутасами. Одарка весела, бризкає сміхом.

Забродські чоботи вогнем пекли Семенові ноги. Він тримав фасон, однак танцювати не наважився. Настрій був зіпсований, співати не хотілося. Відмовившись від запропонованого матір'ю молока, пішов у клуню на горище, на свіже сіно, де постелила йому мати. Запахи полину і м'яти заспокоїли, і він швидко заснув. Всю ніч йому снився щасливий сон: - він заповзято витанцьовував з Одаркою, намагався роздивитися, якого кольору у нього очі, а вона крутилася на всі боки, жартувала, пускала очима бісики.

Прокинувся вранці, зрадів, що сон був подовженням вчорашніх вражень.

Знову і знову згадував Одарчину посмішку. Нарешті простягнувся на весь зріст, задоволено подумав:

- Яке то добро рідна домівка, навкруги родичі, знайомі, рідна мова. Навіть по-іншому світить сонце.

- Та чого це я до цього часу вилежуюсь? - раптом подумав Семенко, влітку в селі встають разом з сонцем, а я ледащо, навіть не чув, коли мати доїла корову і виганяла до череди. Глянув на дверцята і згадав, що через них видно все подвір'я Бурячків. Енергійним рухом відкинув рядно і підхопився із теплого лігва. Міцними, засмаглими руками вхопився за бантину, відчув вагу свого тіла і легко декілька раз віджався. В молодому, здоровому тілі бриніла радість і бажання. Відчинив дверцята і одразу угледів Одарку. Дівчина, мабуть, збиралася щось віяти, бо розстелила ряднину, поверталася то в один бік, то в інший, визначаючи подих вітру. В руках тримала велике сито. Семенка з горища, як вітром здуло. Мерщій забіг до хати, де біля печі поралася мати, привітався, вхопив відра і бігом до криниці.

- Що це з ним, - обізвалася з печі баба Палажка.

- Що, що. Одарку вгледів, вона вдосвіта на ступі гойдалася, а зараз пшоно відвіває та все на наше подвір'я поглядає. Матір не обдуриш, вона зразу зрозуміла, чого синок заметушився. Криниця навпроти Бурячківського двору, Семенко поставив відро на цямринну, повернув голову в бік Одарки, привітався. Дівчина давно цього чекала, зашарілася, її миловидне обличчя засвітилось посмішкою.

Вже всі діжки і шапки були залиті водою, поналивав Семенко води скотині і ладен був поливати огород. Він хвилювався, не міг наважитись заговорити до дівчини, яка, мабуть, втретє перевівала одне й те ж пшоно. Раптом у нього майнула слухна думка, аж на душі полегшало. Залишив повні відра біля криниці, а сам попрямував у Бурячківський двір.

- Даринко, бачу багато стовкла, може позичиш пшона? - радий за свій дотеп звернувся сусід.

- А чого ж позичу, тільки бачу, що відра у тебе повні. Куди тобі насипати? - не полізла за словом у карман Одарка і засміялася, глянувши прямо йому в очі своїми карими, як стиглі вишні.

Але Семенкові головне було почати розмову, рибак був не з полохливих. Підійшов ближче і дивився на дівчину сміливо, розглядав її зблизька, що заставило ту трохи знітитись. Він не поспішав, розпитував про сільські новини, розповідав про своє рибацьке життя, тим часом не зводив з Одарки очей, їй тільки виповнилось сімнадцять, голос у неї, як дзвіночок, бентежить його, збуджує радість. Коли Даринка нахилилася над рядном збирати пшоно у торбину, через виріз сорочки помітив маленькі грудочки, тужаві, набубнявілі, як трояндові пуп'янки, вони чекали кохання і дотику дитячих вуст. Вчора на гулях Семенко вихвалявся перед парубками, що бачив, перебачив всього, багато зазнав у житті і в коханні теж. Та щось з ним сталося, стоїть, як вкопаний біля дівчини, переминається з ноги на ногу, загорілися щоки і вуха, не знає, куди руки подіти.

Одарка позирає на нього, лукаво посміхається. Мабуть, ще довго вони б стояли, як зачаровані, якби не Олена, Одарчина мати, не покликкала доньку. Та швиденько вхопила торбину з пшоном і мерщій до хати. Олена нервувалася. Одарка на поріг, а мати накрила її "мокрим рядном".

-Чого це ти, дівко, з раннього ранку буднього дня з парубком серед двору вистоюєш, не боїшся злих язиків, гріх на душу береш. Хтозна на що здібний цей бурлака. Останні материні слова різонули дівоче серце і, здержуючи сльози, Дарина вискочила з хати.

- Десь три роки блукав. Чого він там набрався? Може якоїсь потерухи. Дивись знову дремене в світ заочі? - в Олениній голові крутилися невеселі думки.

- А як подумаєш з другого боку, парубок з порядної сім'ї, на очах виріс, однак, немає куди правди діти, шкідливий був.

За цими роздумами застав дружину Іван.

- Чого журишся, стара, щось загубила? - весело обізвався.

- Ще не загубила, але мабуть загублю. Не бачив? Зранку Семенко прибігав до Одарки. Не встиг на поріг, а вже вистоюють. Чого він вартий той бурлака? - навмисно гудила хлопця Олена, бо хотіла почути чоловікову думку. Чого гріха таїти, не про такого зятя мріяла Бурячиха для своєї гарної і розумної донечки. Хотілося, щоб вийшла за багатого. Вона добре знала, що у Тихона не більше трьох гектарів землі, немає чого ділити.

- Що це ти, жінко, вже дочку заміж оддаєш, наче ще не сватали? - посміхнувся у чорні вуса Іван.

- А як на мене, то хлопець хороший, здоровий, не дурний, вилюднів, батьки порядні люди, а яблуко від яблуні далеко не котиться. Його поганому не вчили, ти ж сама знаєш, чого в нову бочку наллють, тим вона довіку пахне.

- Наші дівчата швидко вирости, - не то з радістю, не то з жалем сказала Олена.

- Уже й Марфа біжить на колодки, ще й п'ятнадцяти не минуло. Хоча б ти їй щось сказав, дивись і та закомандує заміж. Небагато маємо, щоб у придане Одарці дати. Зведуть з Семеном до купи злидні, плодитимуть старців. Буває, що і велике кохання чахне в злиднях. Яке там кохання, коли немає чого в рот покласти. Любляться мить, а жити треба вік.

На Івана жінчині балачки і сумніви не діяли.

- Дівоча врода - половина посагу, гарна дівка свій посаг на виду носить. Що з того, що Горгулина Настя багата, а сидить на колодках з тих пір, як наша ще під стіл пішки ходила. Не журишся стара, весілля сорочку знайде, - підбадьорював Іван дружину, та й сам згадав свої гулі, обняв Олену і поцілував у губи. Та зашарілася, наче скинула десяток років.

— Ваню, чого ж це я стара, якщо життя відчуваю.

Була неділя, ясний, морозний, різдвяний день. Дарина жила в радісних надіях. Сказав Семенко, що прийде сватати. Час від часу зривалася з місця, виглядала у вікна, прислухалася. Аж ось, нарешті, до хати ввійшов високий, статечний дядько Антін, хрещений батько Семенка, з ним дід Пурхало - худорлявий, вузькоплечий, знаний в селі сват. Про нього говорили, що добре знався на сватаннях, куди йде Пурхало, там гарбуза не буде.

Свати чемно привіталися, не роздягаючись посідали на ослоні, тільки смушкові шапки тримали в руках. Дарину, як вітром знесло, вибігла у сіни, серце завмирало, прислухалася, ловила кожне слово. Свати заговорили.

- Іване, гарну дочку маєш.

- Вона ще в мене молода, - нехотя відповів Іван.

- Це ми знаємо, але вже їй час хазяйкою стати. Ми до вас по цій справі. Їздили ми по степах, по глибоких ярах, гонилася за куницею. Побачили слід до вашого двору. Але тепер бачимо, що то не куниця, а красна дівиця. Але ж і на цей товар маємо купця - доброго молодця. Отож ваш товар, наш купець. Чи підійде вам наш добрий молодець?

Іван глянув на Олену, яка стояла біля печі, склавши руки на грудях, перелякано дивилася в очі чоловікові.

- Кажіть же нам, добрі люди, чи згодиться вам наш купець, добрий молодець? - повторив дядько Антін, чухаючи потилицю.

- Як же зветься ваш купець, коли на те йдеться? - насилу видавив Іван.

- З доброго роду й доброї вдачі, розумний і не ледачий, зветься Семеном Тихоновичем.

Іван знову глянув на Олену, а та очей не піднімає, тихо промовила:

- Що ж нехай дочка скаже, то її справа.

Покликали Дарину. В неї аж жижки затрусилися. - От, доню, сватає тебе Семен Тихонович. Чи хочеш йти за нього?

Дарина засоромилась, розчервонилась.

- Хочу, - сказала тихо, але впевнено.

Послали за Семенком, він зайшов до хати, з порогу побачив усмінене обличчя нареченої і все зрозумів. Він енергійно розгладив рудувато-мідне волосся, чемно привітався. Олена наче іншими очима глянула на сусідського хлопця - нівроку, здоровий, моторний. Хоч руде волосся, а очі гарні, білозуба посмішка.

Зразу ж обмінялися хлібом. Одарка винесла на розмальованій

полив'яній тарелі рушники, які сама вишила. Пов'язала сватів. Налили сватам доброї горілки, закушували по-різдвяному смаженою ковбасою і пиріжками.

- Дай вам. Боже, діти в добрі та гаразді жити, нас, старостів, добрим словом згадувати, батьків почитати, - після випитої чарчини впевнено і голосно бажав хрещений Антін Семенові і його нареченій.

Сват Пурхало, теж вмів гарно говорити:

- Хочу сказати вам, Іване Івановичу та Олено Степанівно, що доброго зятя будете мати, роботящого. Буде у дочки, що їсти й пити і в чім походити. Семенко і собі не розгубився:

- Ми - молоді, здорові, слава Богу. Цур йому тому багатству, аби жити в любові і злагоді, - й, не соромлячись міцно обняв Даринку і поцілував.

Через дві неділі відбулося весілля, веселе, але скромне - по статку. Одарка перейшла жити в свекрушину хату. А невдовзі Семенко на зароблені в Криму гроші купив кобилу з лошам і півтора гектара землі, недорогої, на зрубках лісу. Земля там була добра, але треба було докласти рук, щоб довести її до розуму.

Так народилася родина, яка прожила довге життя в злагоді і любові. Моя мати - Балабушка Марина Семенівна була дванадцятою, найменшою в багатодітній сім'ї. Мій дід, Балабушка Семен Тихонович, згодом побудував нову хату, теж на Гудіївці. Ця назва вулиці й досі не змінилася. Хата стояла над горою. Вікна світлиці дивилися на вулицю. З другої половини хати було видно Отаманський ліс, високу красиву церкву, маєток поміщика Терещенка. Зразу ж під горою був дідів город і садок, за яким ріс молодий ліс. Стежка лісом збігала до ставків, до цілющих джерел.

Зараз ліс виріс, немає дідової хати, від красивої церкви, маєтку Терещенка і ще багато від чого не залишилось і сліду. Та живе пам'ять про цю добропорядну, працьовиту родину в їхніх дітях, внуках і правнуках.

І зараз збігає лісом стежка, я її добре пам'ятаю, там веснами пахнуть трави і квіти, різноголосо співають пташки, струмлять цілющі джерела, перетворюючи життя лісу у дзвінке, квітчасте свято. Лісова казка збереглася.

Тамара ГОРБ

КУЗИКИ Й БАЛАБУШКИ - КОЗАЦЬКОГО РОДУ

*Знайди, де твоє коріння,
і не метушись стосовно інших світів*

Народна мудрість

Р

ід у народі порівнюють з кремезним дубом, що має міцне коріння. А й справді: без коріння немає насіння. І чим коріння міцніше, довше, тим більшої наснаги надає гордість за славних пращурів. Людина намагається жити і діяти так, щоб не осоромити дідів-прадідів.

Рано чи пізно практично кожний починає цікавитись своєю генеалогією. Явище цілком природне. Ось і в цій книзі спробуємо пошукати коріння славного українського роду Кузиків та не менш славного Балабушок, в результаті поєднання яких з'явився на світ один з авторів

книги Борис Миколайович Кузик та його брат Георгій Миколайович Кузик. Та розшукати коріння роду не так вже й легко, особливо, коли він має відношення до Південної Київщини. На думку фахівців, у цьому регіоні глибина роду становить 10 - 12 поколінь (Стародуб Олексій. Нове в українській генеалогії. // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. - Біла Церква, 2001. С. 304).

Викликано це тим, що для Південної Київщини, куди належить й Голоківка, систематичні записи у метричних книгах та сповідні розписи збереглися, починаючи з кінця ХУІІІ століття. У Державному архіві Черкаської області є лише метрична книга головківського храму за 1833 рік. Зникли церковні архіви у вирі воєн і революцій. Аби не мудре рішення, яке вимагало від священників здавати копії актових записів у духовні консисторії, то залишилися б ми без роду-племени. Метричні документи, що потрапили колись до Київської консисторії, тепер зберігаються в Державному історичному архіві України, м. Київ. Щоправда, не збереглися метричні книги Богословської церкви села Голоківки, датовані останньою чвертю ХІХ - початком ХХ століття.

Київські архівні документи дали змогу встановити пряму лінію родів, починаючи з першої половини ХУІІІ століття.

Встановити всіх родичів - справа безперспективна. Коли замислитись над родоводом, то приходиш до дивовижних висновків: у кожного з нас двоє батьків, чотири дідусі й бабусі, вісім прадідів і прабабусь тощо. Виходить, що двісті років тому (приблизно 10 поколінь) ми мали 1024 предка, а 400 років тому - більше мільйона

тих, хто передав нам свої гени. Тож родоводи, як правило, складають по чоловічій лінії.

У родоводі Кузиків - Балабушок, який пропонується у книзі, фігурують імена понад 100 членів роду, не рахуючи їх дружин або чоловіків, що поєдналися з цими родами.

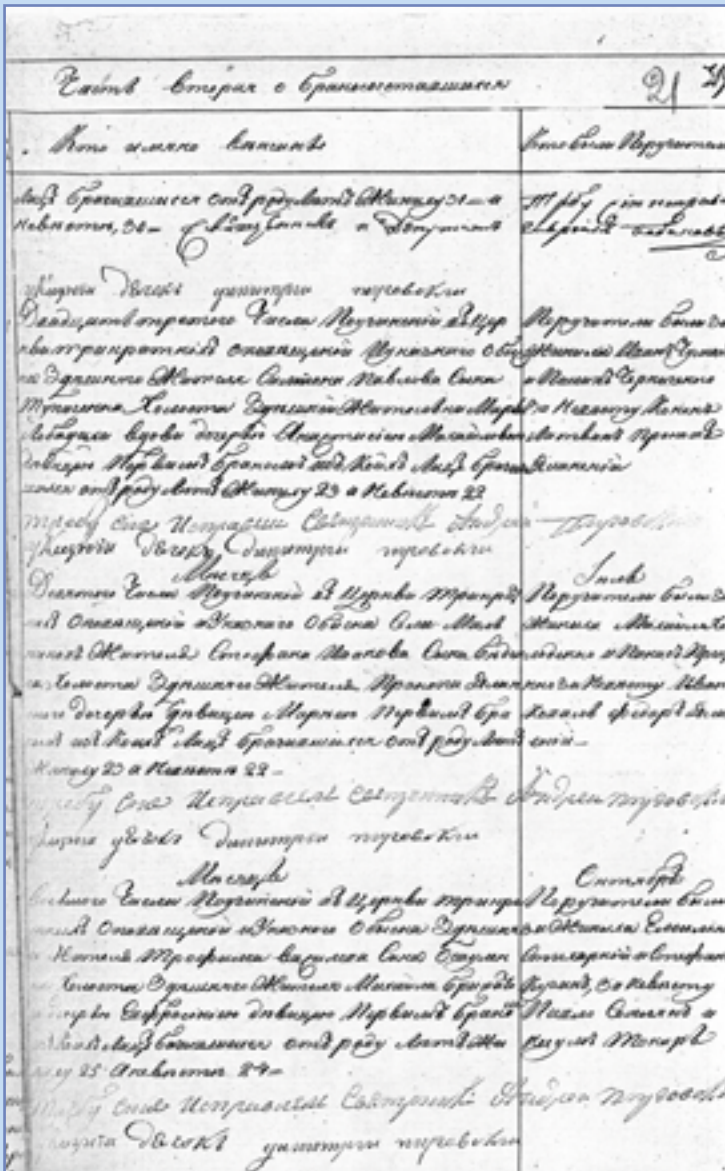
Обидва роди мають козацьке походження.

У Реєстрі усього Війська Запорозького після Зборівського договору з королем польським Яном Казимиром, складеним 1649 року, у полку Корсунському згадується Петро Кузенко (тобто син Кузика).

У Книзі прикордонних судів Київського воєводства за 1753 - 1760 рр. згадується гайдамака Терешко Кузенко (тобто син Кузика).

У ХУІІІ столітті Кузики зафіксовані у селі Головківці. Метрична книга Богословської церкви за 1793 рік повідомляє, що 20 січня “народився син Онисим від батьків законних Йосипа Кузиченка і дружини його Тетіани. Охрещений і миром святим помазаний у парафіяльній моїй церкві”. Такий запис залишив головківський священик Даміан Бабанов.

Його ж рукою того року зроблено ще два записи, де фігурують представники роду Кузиків. У Василя Кузиченка вийшли заміж дочки Тетяна й

Запис у метричній книзі головківської Богословської церкви за 1833 рік зі згадкою Стефана Кузика. Державний архів Черкаської області. - Ф.404. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 21.

У. С. Р. Р.
НАРОДНИЙ КОМІСАРІЯТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Установа ЗАГС № _____
Запис про шлюб № 15

Книга № 1
за 192 4 р.

1. Час складання запису: 12 - для Жовтня - міс. 192 4 р.

Відомості про молодих	Про молодого	Про молоду
2. Прізвище, ім'я і по-батькові	Кузик Петро Сидорович	Прийшла Іванівна Кузиківна
3. Вік (рік, місяць, день народження або років од народи.)	27 р.	23 р.
4. Місце проживання (округа, район і село або місто, вулиця і № будинку)	с. Головкивці	с. Головкивці
5. Сімейний стан перед шлюбом	немає	немає
6. Котрий раз бере шлюб	перший	перший
7. Національність	українська	українська
8. Головне заняття	робітник	робітник
9. Становище в промислі (робітник, службовець, казак)	робітник	робітник
10. Грамотність	грамотний	грамотна
11. Прізвище, котре мадалі мати	Кузик	Кузиківна

Чи має чисту чи нечисту шлюбну постіль

Чи має чисту чи нечисту шлюбну постіль

Назви й №№ документів Посвідчення Головк. с.р. від 12/8 дур.
с. Головкивці за 2139

Підписи своїх стверджуємо, що одержуємося по закону що предбаченим законом

Підпис молодого Петро Кузик

Підпис молодої Іванівна Кузиківна

Підпис Менделєв

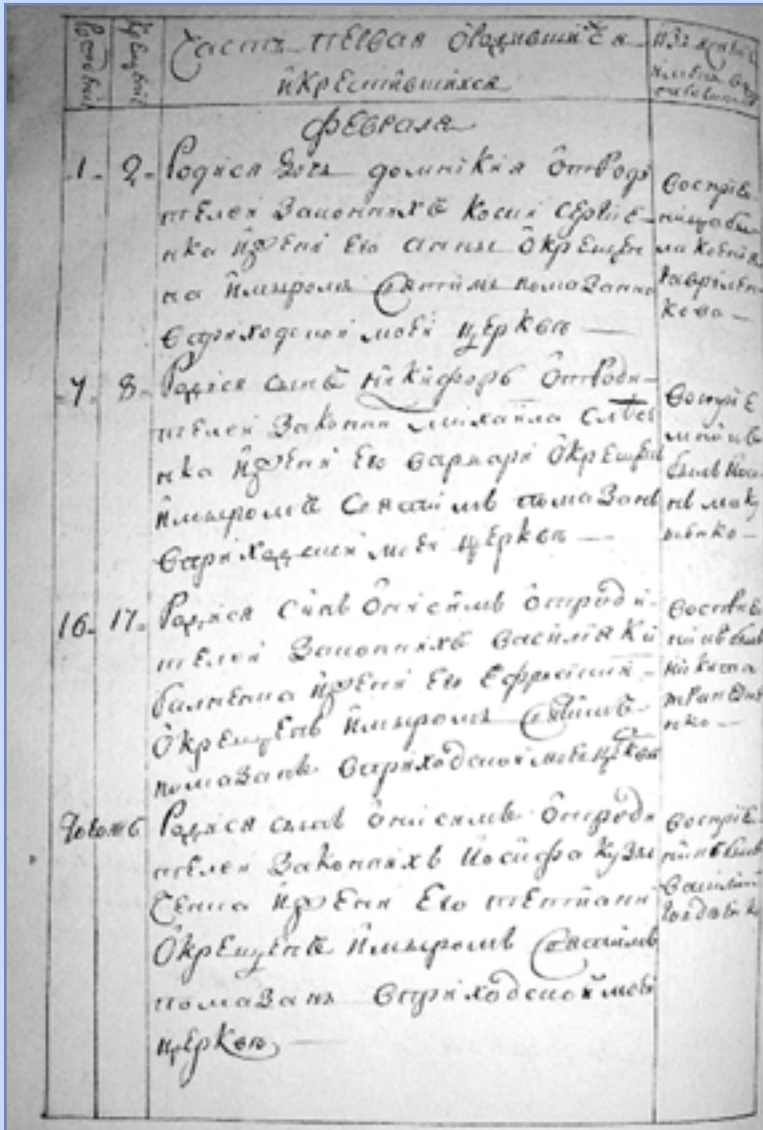
Підпис Менделєв

Секретар

Запис про шлюб Петра Сидоровича та Пріськи Іванівни Кузиків. 12 жовтня 1924 року. Державний архів Черкаської області. - Ф. Р 5899. - Оп. 1. - Арк. 228.

Мотря. До речі, в 1793 році в Головкивці відсвяткували дев'ять весіль. Наступного 1794 року вже згаданий син Йосипа Кузиченка Онисим помер.

Кого ж із згаданих представників роду Кузиків можна вважати основоположником головківської гілки роду? Василя - батька Йосипа. Народився він у першій половині ХVIII століття, приблизно у 1720-х роках. У Василя Кузика була дружина Євдокія Кирилівна, яка з'явилась на світ у 1728, а померла в 1811 році.

Запис у метричній книзі головківської Богословської церкви за 1793 рік про народження у Йосипа і Тетяни Кузиченків сина Онисима. Державний історичний архів України, м. Київ. - Ф.127. - Оп. 1014. - Спр. 130. - Арк. 281зв.

Йосип, крім згаданого Онисима, мав ще дочки Олександру, Анну та Марію і сина Григорія. Григорій Кузик (1785 року народження) стане батьком сімох дітей: Устини, Євдокії, Параскеви, Микити, Кіндрата, Йосипа, Петра та Івана. Їх мамою була Анна Савівна старша від Григорія на три роки.

Кіндрат (у метричних книгах - Кодрат) є прапрапрадідом одного з авторів цієї книги. Кіндрат Кузик народився 8 березня 1819 року. Його дружина - Марина Олексіївна, 1821 року.

Вдалось встановити, що у них народились сини Никифір, Петро, Антон, Макарій та дочка Марина.

Никифір є прапрадідом Бориса Миколайовича Кузика. Никифір народився у 1850 році і одружився на Палажці Іванівні. З синів Никифора й Палажки нам відомі імена Сидора (Ісидора) та Романа. Останній народився кволим і наступного після появи на світ дня помер. Була у Никифора ще дочка Євгенія.

Никифір Кузик був людиною неписьменною. У справі по клопотанню громади селян с. Головки

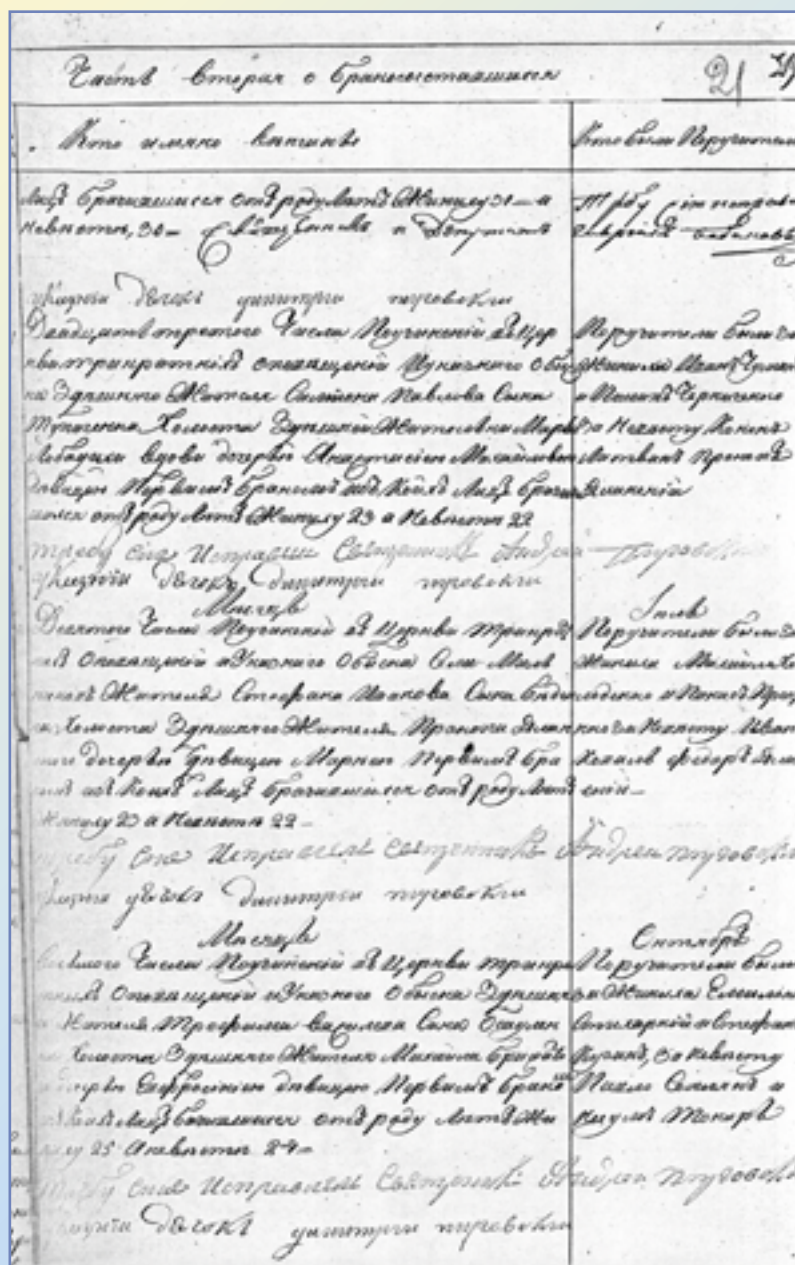
до церковно-будівельного присутствія за 1887 рік серед селян-власників згадуються Іван, Никифір (той самий) та Антон Кузики. Всі вони не змогли поставити свого підпису під документом.

У Сидора Кузика (народився 13 травня 1873 року), прадіда Б.М.Кузика, були сини Петро, Тарас та Іван.

Сидір, як згадують старі люди, був садівником у поміщика Терещенка, посадив і доглянув багато садів навколо Головкив-ки.

Син Сидора Петро Кузик народився за три роки до початку нового століття і зазнав всіх прикрощів, що були уготовані людям ХХ століття. Спочатку, у 20-х роках, померла дружина Марія, а взимку голодного 1933-го - й друга дружина Пріська. Опух з голоду й Петро. Щоб врятувати життя своїх дітей Віри та Миколи, він намагався добратись до Донбасу. Та помер у дорозі з голоду.

Підліток Микола вирушив за батьком і потрапив до сирітського будинку-інтернату. Перед Великою Вітчизняною

Запис у метричній книзі головківської Богословської церкви за 1833 рік зі згадкою Стефана Кузика. Державний архів Черкаської області. - Ф.404. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 21.

186

У.С.Р.Р.
НАРОДНИЙ
Імперіат Внутрішніх
СПРАВ

ЗАЦС при Клишівському сільраді (виконкомі), Книга ч. 3
Медведів. району Черкаської округи. за 1927 р.

ЗАПИС ПРО СМЕРТЬ Ч. 89 (заг.)
ч. 42 (чол.) ч. 47 (жін)

1. Запис складено 23 дня Вересня місяця 1927 р.
2. Чи не записується мертвонароджене? (за яким № _____ записано його в книзі народжень) або оголошений за померлого? ні
3. Прізвище та ім'я того, хто помер Кузик Марина
4. Якої статі (полу) Жін 5. Вік (скільки повних років мав од народження?) 1 рок.

5-а. Для дітей, що померли не доживши до 1 року: точно зазначити: а) 192 _____ рік _____ міс. _____ день народження, б) якою з лічби у матері народилася дитина, що вмерла: перша, друга, або _____ в) вік батька " _____ " років та матері " _____ " років.

6. Коли помер(-ла): 19 27 р. Вересня міс. 22 дня. 7. Де постійно жив: Медведів район Медведів село Соловок або місто _____ округи

14. Сімейний стан померлого дівка

14-а. Для одружених: а) котрий раз був одружений _____ б) коли в останнє одружився _____ в) скільки років тепер має дружина _____ г) скільки дітей од цього шлюбу народилося _____ д) скільки з них живі тепер _____ хлопців _____ дівчат та ще скільки _____ повнолітніх.

15. Причина смерті віз денний епі Лікарська звідка про смерть ч. _____

Прізвище та ім'я заявителя Кузик Пріська Іванівна
Адреса заявителя Соловок Медведівський р-н
Назви й ч. ч. документів _____
Особливі уваги _____
Підпис заявителя Пріська Кузик

Зав. ЗАЦС'ом _____
Реєстратор Ліф

Запис про смерть Марини Кузик з власним підписом Пріськи Кузик. 23 вересня 1927 року. Державний архів Черкаської області. - Ф. 5899. - Оп. 1. - Арк. 196, 196 зв.

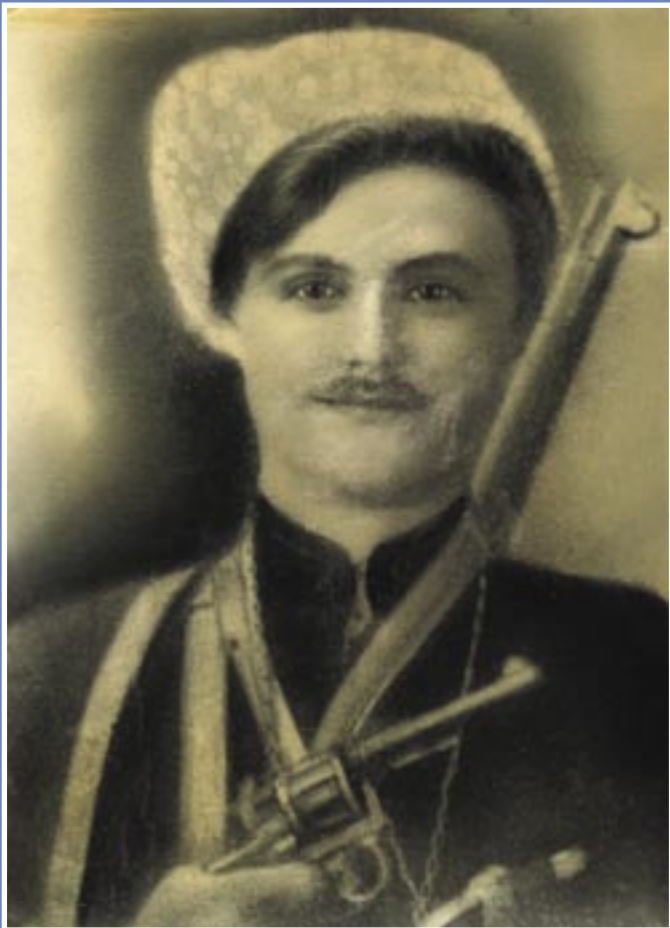
Часть первая в родившихся 1833 года 16

№	Имя Матери родивших	Имя Восприимчивых
3	<p style="text-align: center;">Мискиф</p> <p>Мерсони Елена Юрьевна Котель Григорья Макава сына Мискифова Мискифова Елена фрейлина Григорья сои дочери родивших сына Мискиф Мискифова в том Мискиф и Мискиф Мискифова в том Мискиф и Мискиф</p>	<p style="text-align: center;">Федор</p> <p>Восприимчивых Григорья сына Федора Макава Макава сына и Макава сына сои сына Макава</p>
7	<p style="text-align: center;">Мискиф</p> <p>Владимир Мискифова Елена Юрьевна Котель Мискифова Макава сына Мискифова Елена фрейлина Мискифова Мискифова сои дочери родивших сына Мискифова</p>	<p style="text-align: center;">Иван</p> <p>Восприимчивых Григорья сына Макава Макава сына Макава сына и Макава сына сои сына Макава</p>
7	<p style="text-align: center;">Мискиф</p> <p>Владимир Мискифова Елена Юрьевна Котель Мискифова Макава сына Мискифова Елена фрейлина Мискифова Мискифова сои дочери родивших сына Мискифова</p>	<p style="text-align: center;">Иван</p> <p>Восприимчивых Григорья сына Макава Макава сына Макава сына и Макава сына сои сына Макава</p>
3	<p style="text-align: center;">Мискиф</p> <p>Владимир Мискифова Елена Юрьевна Котель Мискифова Макава сына Мискифова Елена фрейлина Мискифова Мискифова сои дочери родивших сына Мискифова</p>	<p style="text-align: center;">Иван</p> <p>Восприимчивых Григорья сына Макава Макава сына Макава сына и Макава сына сои сына Макава</p>

**Записи у метричній книзі головківської Богословської церк-
 ви за 1833 рік зі згадками Федора Івановича Балабушки.
 Державний архів Черкаської області. -
 Ф.404. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 16 зв., 17 зв.**

війною інтернат розформували і хлопець повернувся в Голоківку. Його прийняла у свою сім'ю матрина сестра Палажка.

- Нас у батьків було троє дочок, - поділилась спогадами Євдокія Цікало - дочка Палажки - в інтерв'ю кореспонденту газети "Голос України" Лідії Титаренко, - У голодовку 47-48-х років мама окраєць житнього хліба завжди ділила між нами і Миколкою. А сама ставала до образів і всю ніч молилася... Від нас Коля вивчився на шофера, оженився. І скільки жив, ніколи не забував добро, родичався.

Петро Сидорович Кузик

Тепер Євдокія Цікало, як колись її великої душі ненька, тепло і сердечно зустрічає свого племінника Бориса Миколайовича Кузика на своєму обійсті у Головківці.

У Миколи Петровича Кузика та його дружини Тетяни Хомівни народились сини Георгій та Борис. Батьківщиною Георгія є Головківка, а Борис народився в Олександрівці, куди перебрались батьки.

Рід Кузиків продовжили син Георгія Михайло та сини Бориса Павло і Євгеній.

Отже, вималювалась безперервна лінія роду Кузиків по чоловічій лінії: Василь - Йосип - Григорій - Кіндрат - Никифір - Сидір - Петро - Микола (сестра Віра) - Георгій і Борис - Михайло та Павло і Євгеній. Десять поколінь славного роду, що має козацьке коріння.

Вдалось знайти інформацію ще про кількох людей, які мають прізвище Кузик.

У смт Олександрівці, зокрема, мешкає родина православного священника, митрофорного протоієрея, благочинного Олександрівського благочинницького округу отця Володи-

Марія Кузик

Отець Володимир (Кузик)

мира (Кузика). Отець Володимир походить з села Головківки.

Телефонний довідник міста Кіровограда зафіксував чотирьох абонентів з прізвищем Кузик та одного Кузикова. У Знамянці три абоненти носять прізвище Кузик. Ще один користувач телефону на це прізвище мешкає у смт Власівці Світловодської міської ради.

У російському журналі “Новая иллюстрация” (№ 39 за 1910 рік) вміщено замітку “Росіянин М.Кузик - чемпіон Голландії”. Ось її текст:

“На гонках з веслування в Амстердамі , що відбувались 5-го (18-го) вересня, перший приз був взятий М.Кузиком, членом пєтербурзького веслувального товариства. М.Кузик виграв на 3/4 довжини човна, пройшовши дистанцію в 1700 метрів в 6 хвилин 38 2/3 секунди. Перемога ця, крім призу, дала п. Кузику звання чемпіона Голландії”.

Існує родинний переказ, згідно якого Балабушки раніше прозивались Геращенками, були запорізькими козаками. Та на Січі одного з Геращенків прозвали БАЛАБУШКОЮ. Від цього козацького прізвиська й пішло прізвище Балабушка, яке записали козацькі писарі до документів. Слово “балабушка” означає рід хліба.

Документально встановлено, що у ХУІІІ столітті Балабушки вже мешкали у селі Головківці.

“В січні народилась 26, похрещена 27 в Івана Балабушки дочка, названа Марфа”, - записано в метричній книзі за 1800 рік.

Та Іван Балабушка не найстаріший представник роду Балабушок, про якого відомо, що він мешкав у селі Головківці. Відоме й ім'я батька Івана Балабушки - Герасим.

У Івана Герасимовича Балабушки (народився в 1769 році) крім Марфи були ще сии Федір, Петро та Кіндрат (Кодрат).

Петро Іванович Балабушка є прапрадідом матері Б.М.Кузика Тетяни Хомівни. Він народився у 1805 році, і проживши п'ять десятків років, встиг двічі одружитись. Після смерті Палажки

*Хома
Левкович
Балабушка*

*Параска
Гаврилівна
Балабушка*

Іванівни він взяв шлюб з Марією Стефанівною. Одним із синів Петра був Сидір (Ісидор) - майбутній прадід Т.Х.Кузик.

У справі по клопотанню громади селян с. Головківки до церковно-будівельного присутствія за 1887 рік серед селян-власників згадується і Сидір Балабушка.

Церковні документи зафіксували імена багатьох дітей Сидора Балабушки. Це Мойсей, Іван, Роман, Софія, Іван та Левко.

Останній став батьком Олити, Ялисея та Хоми.

- Мій дід, Левко Балабушка, виріс у великій родині. Був він гарячої вдачі. Одружився з найроботящішою у селі дівчиною. Катерина Криниця так добре ткала, що в її сорочках ходило півсела. Коли у них народився син Хома, мій батько, Левко поїхав на заробітки до Сибіру. Та Катерина не змогла жити на чужині і повернулася додому. Хома, Олита та Ялисей Балабушки вирости тут, на дідизні, - згадує Тетяна Хомівна Кузик (у дівочтві - Балабушка) . - Мою маму звали Параска. Прізвище - Артеменко. Мій дід по матері, Гаврило Васильович, та баба, Ликерія Григорівна, роду Литвинів, були дуже набожними людьми. Вони й познайомилися молодими у церкві, де співали на криласах. У Головківці, на горі, стояла дуже красива церква. Збудував її цукрозаводчик Микола Терещенко. Тут звели й приходську школу, економію та літній маєток Терещенків. Багато головківчан працювали там і майже всі були письменними. Чимало, і з мого роду також, вивчилося на вчителів. На фронтоні нашої школи здалеку виднілися Тарасові слова: "Учітеся, читайте, чужому наuczайтесь і свого не цурайтесь".

Жили ми на Овдіївці. Цей куток дуже мальовничий. Він і досі приходить мені у сни. На горі наша хата під червоною бляхою. А внизу Отаманський парк. І копанки, і криниця під кущем калини. Ще далі - Трапезний ставок, у якому ми з мамою відбілювали полотно.

До школи ходити було далеко. Через глибокі сніги носив мене, малу, на плечах "до грамоти" дід Гаврило. Вчилася я добре. Як зараз бачу перед собою Трифона Меркурійовича Шевченка, який стоїть у класі і читає

“Кобзаря”. Ми багато тоді вчили віршів, ставили вистави. Я завжди грала Наталку Полтавку, Лимерівну... А в 1937 році люди у штатській одежі зайшли у клас і прямо з уроку забрали нашого улюбленого вчителя. Заарештували також Федора Андрійовича та Михайла Макаровича Горбанів, братів Похилів - весь учительський цвіт нашої школи. Не знали ми тоді з мамою, що небагато залишилося бути нам з батьком. Його, секретаря сільської ради, забрали відразу після війни. З Німеччини, де мені довелося перебувати разом з багатьма односельцями на примусових роботах, з військового госпіталю, де працювала медсестрою, я повернулася в осиротілу хату. Замучена, з підірваним здоров'ям, але жива. За мене молилася моя мама... Потім, після війни, доля звела Тетяну Хомівну Балабушку і Миколу Петровича Кузика. Від їх шлюбу й народився один з авторів цієї книги Борис Миколайович Кузик та його брат Георгій.

До речі, представники родів Кузиків і Балабушок зналися здавна.

“У березні народився 5, хрещений 6 в Івана Балабушки син, названий Федір, котрого воспримала тутешня жителька Тетяна Йосипа Кузика дружина” , - записано в метричній книзі Богословської церкви села Головківки за 1802 рік. Отже покумували Кузики й Балабушки більше двохсот років тому.

Дослідження родоводу Кузиків і Балабушок тривають. Скільки ще нового відкриється у майбутньому в історії славних роду козацького. Того роду, якому нема переводу.

Микола Петрович Кузик

*Тетяна Хомівна Кузик
(Балабушка)*

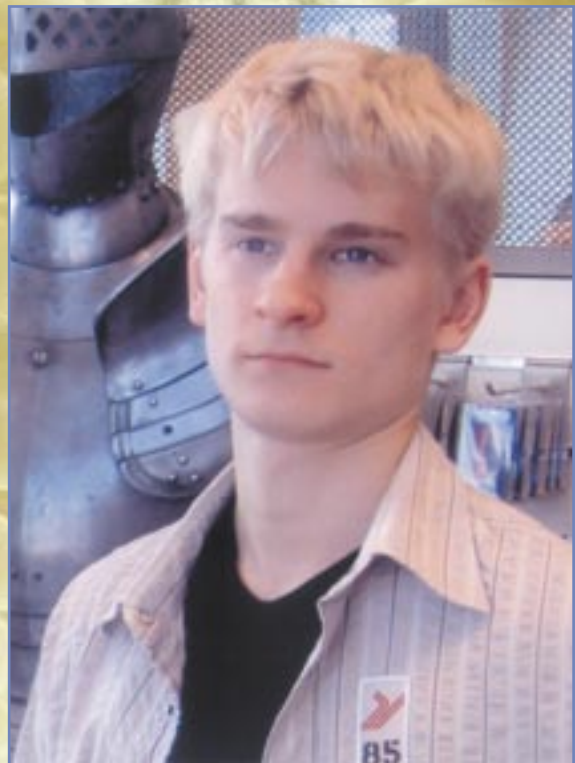
Борис Миколайович Кузик

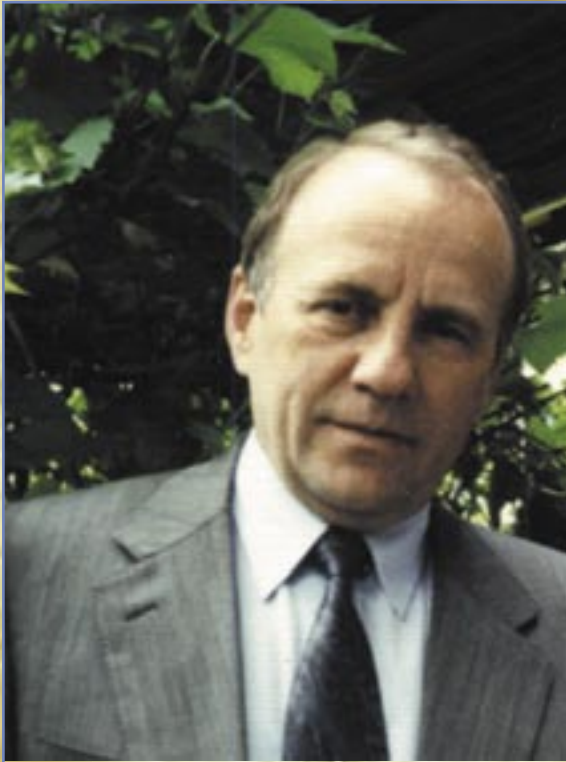
Тетяна Василівна Кузик

Євген Борисович Кузик

Павло Борисович Кузик

Георгій Миколайович Кузик

Євгенія Миколаївна Кузик

Михайло Георгійович та Юлія Володимирівна Кузики

*Віра Петрівна
Шевченко (Кузик)*

*Микола Микитович
Шевченко*

*Василь Миколайович
Шевченко*

Федір Маркович Гондя

Галина Миколаївна Гондя (Шевченко)

Лариса Федорівна Зайченко

Зоя Федорівна Письменна

Велика родина Кузиків та їх друзів

НАРОДНИЙ МУЗЕЙ
села Головківки

2004

Борис Миколайович КУЗИК

Народився 19 жовтня 1958 року в с-ті Олександрівці Кіровоградської області. Батьки родом з села Головкивки Чигиринського району Черкаської області.

Закінчив два вищі навчальні заклади. Член-кореспондент Російської академії наук, дійсний член Академії військових наук, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки Російської Федерації, лауреат Державної премії Росії в області науки і техніки, генеральний директор холдингової промислової компанії “Нові програми і концепції”, президент Інституту економічних стратегій.

Посідав керівні посади в Міністерстві оборони, Міністерстві зовнішніх економічних зв'язків (1987 - 1993 рр.), працював помічником Президента Російської Федерації з питань військово-технічного співробітництва з зарубіжними країнами (1994 - 1998 рр.).

Генерал-майор запасу. Член Ради з зовнішньої і оборонної політики Російської Федерації (з грудня 2002 року).

Дійсний член Федерації космонавтики Росії. Письменник. Публіцист. Автор багатьох книг. Лауреат премій “Людина року”, “Обличчя року”, “Персона року”, “Промисловець-вчений року”. Нагороджений медалями “Зірка творення”, “За досягнення в економіці”, “За корисні суспільні труди”, первоверховного апостола Петра, імені академіка А.Н.Крилова, орденами Святого Рівноапостольного князя Володимира, Преподобного Сергія Радонезького III ступеня, “За доблесть и честь”, Нестора Літописця. Добровичинець. У селі Головкивці його коштом споруджено дзвіницю та відлито дзвони православного храму, відкрито музей та споруджено дві каплички.

ДОТОРКНІТЬСЯ ДО МИНУЛОГО І СУЧАСНОГО ПЕРЛИНИ ХОЛОДНОГО ЯРУ

На світі є багато гарних, мальовничих, привабливих місць.

Та ви не помилитесь, коли побуваєте у холоднорярському селі Головкивці, що височить дахами хат і куполами храму і капличок між лісом і полем.

Певно, не випадково, прямуючи до граду стольного Києва, Святий Апостол Андрій Первозваний зупинився поблизу нинішньої Головкивки і вирішив відпочити. Вдарив він посохом об землю і з ласки Божої полилась чиста джерельна вода. І ось вже майже тисячоліття джерело Живун дарує цілющу воду спраглим, лікує хворих.

Люди ж на землі Головкивки мешкають багато тисячоліть. Тут знайдено знаряддя праці епохи бронзи, монети римських імператорів. Котились і плюндрували цю землю орди кочовиків. Тут ступав Богдан Хмельницький, славетні гайдамаки.

Володіли селом кийвський губернатор Іван Фундуклій та відомий цукрозаводчик Микола Терещенко. Залишили тут слід Холоднорярська республіка і партизани Великої Вітчизняної... Про все це та багато іншого ви зможете дізнатись, коли відвідаєте Народний музей села Головкивки.

Будемо раді зустрічі з вами!

**Завжди щиро Ваш
Борис Кузик**

Народний музей села Головківки був задуманий, як данина пам'яті багатьом поколінням головківців, які залишили свій добрий слід на землі.. Ініціатором створення музею був Борис Миколайович Кузик, який і фінансував цей проект. Обійшовши зимовими днями і вечорами десятки дворів жителів села, директор музею В.О.Бухтій збила сотні експонатів про минуле і сучасне села. Десятки головківців пожертвували свої сімейні реліквії до майбутньої загально сільської скарбниці. Воістину музей став народним.

21 травня 2004 року, у храмове свято Іоанна Богослова, відбулось урочисте відкриття і освячення музею. Церемонію освячення провів архієпископ Черкаський і Канівський Софроній. На урочистостях з нагоди відкриття музею були присутні та виступили Б.М.Кузик, голова Чигиринської райдержадміністрації О.Г.Лавріненко, сільський голова Головківки В.В.Косян.

Подарунками та дипломами Б.М.Кузика були відзначені кращі юні художники села та їх вчитель, юні учасники художньої самодіяльності.

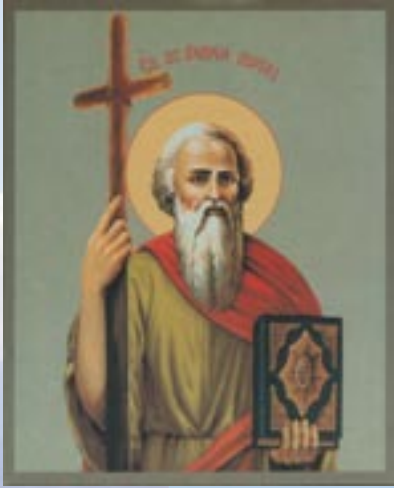
Експозиція музею розпочинається відразу, як тільки відвідувач розчинить двері музею. На нього вже у коридорі чекає знайомство з природою Голоківки та її околиць. Привернуть увагу людей інформація про ґрунти, клімат, тваринний і рослинний світ краю, рідкісні і зникаючі тварини і рослини, фенологічний календар Голоківки. Крім того представлені колекції гірських порід і мінералів Голоківського кар'єру, комах, гербарії рослин та інші експонати.

Але центральне місце в експозиції посідає велика топографічна карта села з позначенням кутків та пам'ятних місць Голоківки, численні фотографії села.

Побачать екскурсанти і герби Черкащини, Чигирини та проект символіки села Голоківки, карту Чигиринського району.

Перший зал історичного відділу розпочинається з розділу археології. Тут експонуються знаряддя праці епохи бронзи, знайдені у Головківці, пряслиця, уламки глиняного посуду зі скіфських поселень, слов'янське пряслице, середньовічна стріла.

Можна дізнатись також, що Мотронинське городище було центром племінного союзу скіфів-землеробів.

У Головківці знайдені римські монети. Вони використовувались у поселенні черняхівської культури, яка, за припущеннями вчених, була слов'янською.

Саме в цей час, за стародавнім переданням, пройшов краєм Святий Апостол Андрій Первозваний, який своїми стопами освятив цю землю. А тому зовсім не випадково, що довкола Головківки знаходиться багато природних джерел, які, за свідченнями людей, мають надзвичайні лікувальні властивості. Доторкнутися до них, попити чудодійної води до Головківки приїздить численні паломники і просто нужденні люди, які потребують небесної допомоги. Біля цих джерел здійснюються богослужіння за учтстю місцевої православної парафії і насельниць подвір'я Свято-Троїцького Мотронинського монастиря, яке теж знаходиться у Головківці.

Портрет гетьмана
Богдана Хмельницького
з Медведівського монастиря

Іван Фундуклій

Козацька доба та часи гайдамаччини залишили свій слід на цій землі. У музеї можна побачити заступ, сокиру, сапу XVII - XVIII століття, залишки козацького ножа, підкови козацьких чобіт, фрагмент з підлоги та цеглину-пальчатку із замку Богдана Хмельницького у Суботіві, почути розповідь про ті часи.

Письмові згадки про село Голоківку збереглися у польських джерелах другої половини XVIII століття.

У XIX столітті селом володіли Іван Фундуклій, потім Микола Терещенко. Київський цивільний губернатор Іван Фундуклій збудував на її землі храм Божий. Цукрозаводчик Микола Терещенко відкрив тут школу і добудував церкву.

У музеї можна дізнатись про долі цих непере-сичних особистостей. Так само, як і про те, що

в Голоківці жили і трудилися представники роду першого Президента України Михайла Грушевського.

Вас чекає мандрівка в минуле Голоківки XIX - початку XX століття. Увазі відвідувачів музей пропонує фото і речі тих часів.

Другий зал Народного музею села Головкивки розповідає про події у селі у період перед Великою Вітчизняною війною та у її часи.

Холодноярські отамани брати Чучупаки, Пилип Хмара... - далеко не повний перелік людей, пов'язаних з селом у 1920-і роки.

Село не обійшли колективізація, голодомор 1932 - 1933 років, сталінські репресії...

Через Головкивку проліг знаменитий Степовий рейд Михайла Наумова.

З селом пов'язана діяльність партизанського загону Петра Дубового.

Десятки молодих головківців були відправлені на роботи до Німеччини.

На фронтах Великої Вітчизняної війни полягло більше тисячі жителів села.

Все це знайшло відображення в експозиції музею.

Макет хати першої половини ХХ століття

Петро Дубовий

Пролетарии всех стран, соединитесь!

Всесоюзная Коммунистическая Партия (больш.)

ПРАВДА

Орган Центрального Комитета и МК ВКП(б).

№ 9 (3468) / Понедельник, 10 января 1944 г. ЦЕНА 20 КОП.

Неустанно громить и преследовать врага!

Всего лишь отвлечь внимание от... (text continues with propaganda about the war effort and the role of the Communist Party).

протиснуться... (text continues with propaganda about the war effort and the role of the Communist Party).

Секретари, работники... (text continues with propaganda about the war effort and the role of the Communist Party).

Нашим в деле войны... (text continues with propaganda about the war effort and the role of the Communist Party).

От Советского Информбюро

Оперативная сводка за 9 января

Войска 1-го УПРАВЛЕНИЯ фронта... (text continues with military reports from the front).

Войска 2-го УПРАВЛЕНИЯ фронта... (text continues with military reports from the front).

Войска 3-го УПРАВЛЕНИЯ фронта... (text continues with military reports from the front).

Газета "Правда" за 10 січня 1944 року з повідомленням про звільнення села Головкивки від фашистських окупантів

Чимало місця в експозиції музею відведено подіям у селі Головківці часів післявоєнної радянської історії.

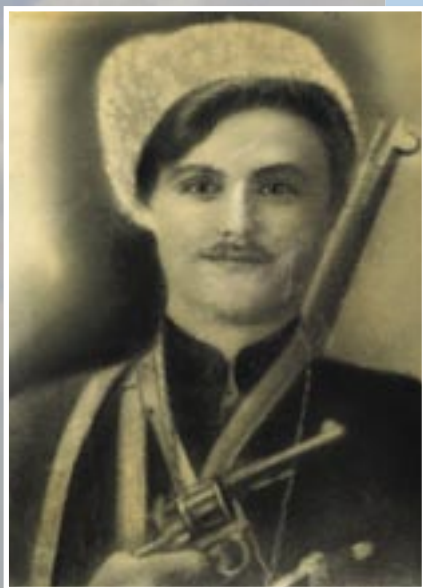
Тут можна знайти фотографії, речі учасників освоєння цілини, орденоносців, передових колгоспників, працівників культури, освіти й охорони здоров'я, воїнів-афганців, учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Все це демонструється у третьому залі історичного відділу.

Хоровий колектив села Головківки.
1970-ті роки

Українські вишиті рушники. Село Головківка, друга половина ХХ століття

Четвертий зал історичного відділу присвячений родині Кузиків-Балабушок, яка походить з села Головкивки.

І Кузики, і Балабушки - козацького роду. А поєднались ці роди, коли одружились Микола Петрович Кузик та Тетяна Хомівна Балабушка. На долю подружжя Кузиків випало чимало тяжких випробувань. Та, попри все, вони зуміли виростити двох чудових синів - Георгія і Бориса., допомогли обом здобути вищу освіту.

Георгій Миколайович Кузик після закінчення Харківського авіаційного інституту (з відзнакою) працює начальником управління зовнішньоекономічної діяльності конструкторського бюро машинобудування у м. Коломні Московської області.

Борис Миколайович Кузик закінчив Ярославське вище військово-фінансове училище та Фінансову академію при Уряді Російської Федерації (з золотими медалями). Він член-кореспондент Російської академії наук, дійсний член Академії військових наук, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки Російської Федерації, лауреат Державної премії Росії в області науки і техніки, генеральний директор холдингової промислової компанії "Нові програми і концепції", президент Інституту економічних стратегій. Посідав керівні посади в Міністерстві оборони, Міністерстві зовнішніх економічних зв'язків (1987 - 1993 рр.), працював помічником Президента Російської Федерації з питань військово-технічного співробітництва з зарубіжними країнами (1994 - 1998 рр.). Борис Миколайович Кузик - генерал-майор запасу, член Ради з зовнішньої і оборонної політики Російської Федерації (з грудня 2002 року).

Зверху вниз у першому ряду: П.С.Кузик, М.Кузик, М.П.Кузик, у другому ряду: Х.Л.Балабушка, П.Г.Балабушка, Т.Х.Кузик

Багато цікавих сторінок є у біографіях й інших представників роду Кузиків-Балабушок. Про це ви дізнаєтесь, відвідавши Народний музей села Головкивки.

У будинку, де міститься музей німецько-фашистські окупанти утримували 16-річного М.П.Кузика - батька Б.М.Кузика для відправки на каторжні роботи до Німеччини.

У залі родини
Кузиків -
Балабушок

Останній зал історичного відділу музею містить розповідь про сьогодення Головкивки та людей, які уславили село.

З Головкивкою пов'язані імена таких відомих людей:

Брюховецький Іван Якович, Герой Соціалістичної Праці;

Буряченко Павло Іванович, генерал-майор;

Головко Федір Андрійович, доктор технічних наук, професор;

Задоя Анатолій Олександрович, доктор економічних наук, професор;

Похил Павло Федорович, доктор хімічних наук;

Король Валентина Миколаївна, кандидат філологічних наук;

Косян Василь Хомович, кандидат філологічних наук;

Олійник Віктор Семенович, кандидат фізико-математичних наук;

Горбань І.І., кандидат хімічних наук;

Дробіт Микола Іванович, викладач військової академії (м. Твер);

Брюховецький Яків Михайлович, гончар, заслужений майстер народної творчості України;

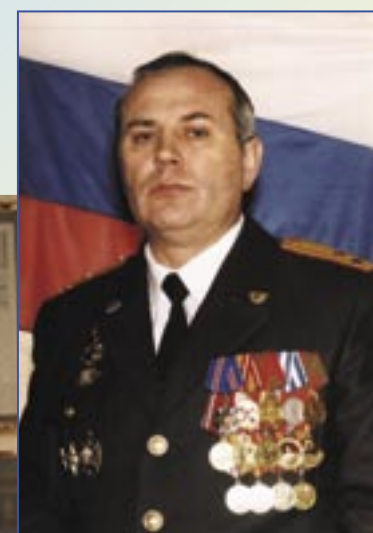
Литвин Микита Васильович, заслужений вчитель України;

Титар Надія Костянтинівна, заслужений вчитель України;

Павленко Анатолій Олександрович, перекладач, автор книги повістей;

Соломіцький Олексій Лукич, автор багатьох повістей, романів, оповідань, п'єс, поезій. Мешкає у Черкасах, але вчителював у Головкивці. Має тут хату, живе весь теплий період року. Майже всі твори написані в Головкивці і на сюжети з життя Головкивки.

Подібним солідним списком відомих людей може пишатись не тільки село, а й місто. Про більшість з них у музеї ви знайдете експонати, почуєте цікаву розповідь.

На фото зверху вниз:
І.Я. Брюховецький,
П.І. Буряченко,
М.І. Дробіт

Не може не привернути уваги й розділ, присвячений головківській кераміці - унікальному явищу на теренах України.

Олексій Мусійович Дубовий, який у 1980-х роках працював заступником голови Черкаського облвиконкому, видав "на гора" інформацію про те, що наприкінці XVII століття на замовлення польського королівського двору в Головківці було виготовлено столовий сервіз на 250 персон і волами відправлено до Польщі. Далі він, як королівський дарунок, потрапив до Франції і на цьому його слід загубився, але слава про головківських гончарів довгенько гуляла по Європі. Один Господь знає, скільки в тих словах було правди, але в етнографічних колекціях музеїв Кракова і Варшави і понині є зразки головківської кераміки. Окрасою експозиції головківської кераміки є роботи гончаря, заслуженого майстра народної творчості України Якова Михайловича Брюховецького.

Ось вона яка, головківська кераміка!

Я.М.Брюховецький.

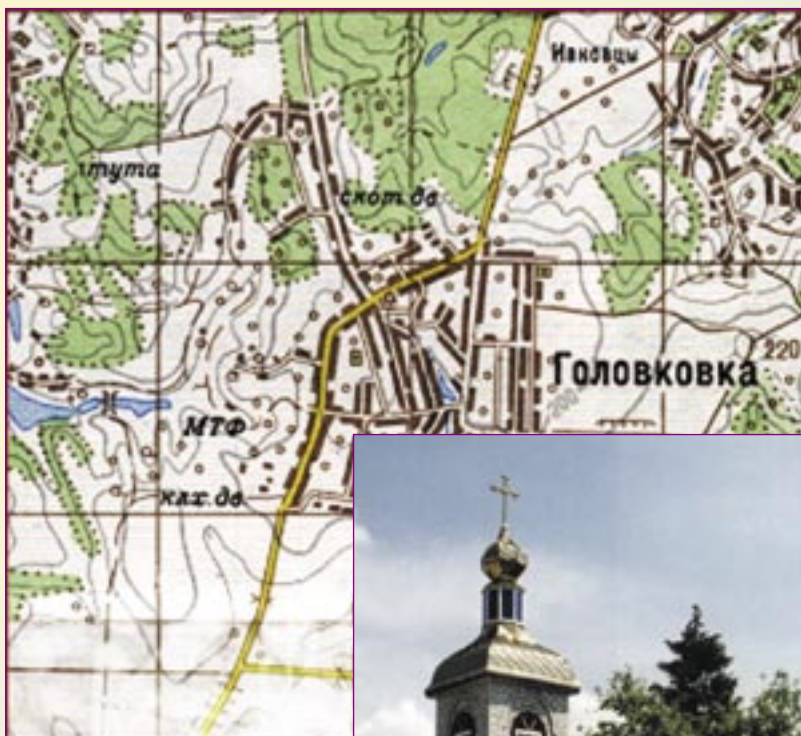

Якщо гончарний промисел у Головківці, на велику прикрість, нині не розвивається, то таланти в селі не перевелись. Підійміться на другий поверх музею і ви в цьому переконаєтесь. Перед очима постане цілий калейдоскоп чудових малюнків та акварелей юних художників, яскраве сузір'я робіт українського та петриківського розпису, галерея витончених українських рушників.

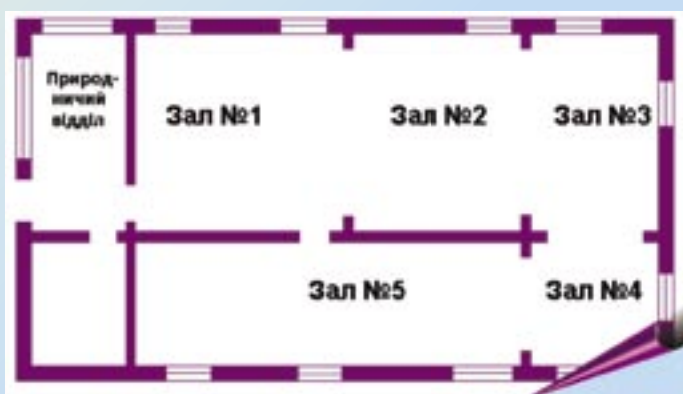
Оглядаючи експозицію, ви неодмінно запам'ятаєте імена юних головківських художників Олени Чернишової, Анни Литвин, Руслана Косовського та багатьох інших. Ви будете захоплені архітектурними спорудами з сірників, виконаними Оленою Чернишовою та Анною Литвин, серветками, мереживо яких сплетене дорослими головківцями.

У глибині залу розмістилась експозиція "Українська хата" з перелазом, прикрашеним головківськими гончарними виробами. А у самій хаті ви доторкнетесь до предметів побуту, яким по сто й більше років, дізнаєтесь про їх призначення.

Народний музей села
Головківка органічно з'єдна-
вся з капличкою, побу-
дованою на честь святите-
ля Миколая Чудотворця

Народний музей села Головківки знахо-
диться за адресою:

Черкаська область, Чигиринський рай-
он, с. Головківка, вул. Шкільна (центр
села, поблизу сільської ради).

Музей приймає відвідувачів у четвер (з
14-ї до 18-ї години), суботу та неділю (з
13-ї до 19-ї години).

Попередні замовлення
на екскурсійне обслуговування можна
зробити за телефонами: (04730) 90-2-
83, або (04730) 90-2-23.

До музею можна доїхати:
з Кіровограда та Олександрівки - ав-
тобусом Кіровоград - Медведівка, з
Чигирини - автобусом Чигирин - Го-
ловківка, з Черкас - автобусом Черкаси
- Головківка.

Народный музей села Головки торжественно открыт 21 мая 2004 года. Он создан на средства члена-корреспондента Российской Академии Наук, доктора экономических наук, профессора, заслуженного деятеля науки РФ, лауреата Государственной премии РФ, генерал-майора Бориса Николаевича Кузика.

Музей находится в помещении, возраст которого около 150 лет, но после создания музея оно изменилось до неузнаваемости.

В Народном музее села Головки собрано и экспонируется свыше 1000 различных музейных предметов, которые отображают историю населенного пункта с древнейших времен до настоящего времени. В музее имеется отдел природы и этнографии.

Особенную ценность представляют предметы археологии, коллекция оружия. Они отображают историю края со времен древнего человека. Имеются предметы скифского периода, эпохи казачества и гайдамачины.

Посетители музея познакомятся и с историей родника Живун, расположенного возле села Головки. Народная легенда связывает его происхождение с именем Святого Апостола Андрея Первозванного. Конечно же, все, кто приедет сюда, увезут незабываемые впечатления об уникальной красоте природы этого древнего казачьего края.

Не останутся гости и без информации о владельцах села киевском губернаторе Иване Фундуклее и сахарозаводчике Николе Терещенко. Они увидят интересные документы и вещи, связанные с их именами.

Интерес посетителей вызовет экспозиция о головковской керамике. В музее представлены работы уроженца села, заслуженного мастера народного творчества Якова Брюховецкого.

На втором этаже развернуты выставки художественных работ юных жителей Головки (рисунки, акварели, украинская и петриковская роспись, сооружения из спичек), украинских вышитых рушников. Привлечет внимание и этнографическая экспозиция "Украинская хата".

Посетите наш музей и вы не пожалеете.

Вместе с музеем можно осмотреть и часовню во имя Святителя Николая.

Кузик Борис Миколайович
Білошапка Василь Вікторович

ГОЛОВКІВКА - СЕРЦЕ ХОЛОДНОГО ЯРУ

Ідея макету, комп'ютерний дизайн, верстка
і цифрові фотографії (Canon 300D)
Олександр Горшков

Книга зверстана на комп'ютерній базі
газети Черкаської єпархії УПЦ
“Голос Православ'я”
Контактний тел.: (04733) 4-32-14

Літературний редактор і коректор книги
Василь Білошапка

ISBN 966-7036-52-9

Надруковано у ДП “Друкарня “Діа-плюс” ВАТ “ОФДП”,
м.Олександрія Кіровоградської області, проспект Будівельників, 40
Контактний тел.: (05235) 2-11-31
Зам. №1168, тираж 1000

